

Terms and Conditions of Use of Digitised Theses from Trinity College Library Dublin

Copyright statement

All material supplied by Trinity College Library is protected by copyright (under the Copyright and Related Rights Act, 2000 as amended) and other relevant Intellectual Property Rights. By accessing and using a Digitised Thesis from Trinity College Library you acknowledge that all Intellectual Property Rights in any Works supplied are the sole and exclusive property of the copyright and/or other IPR holder. Specific copyright holders may not be explicitly identified. Use of materials from other sources within a thesis should not be construed as a claim over them.

A non-exclusive, non-transferable licence is hereby granted to those using or reproducing, in whole or in part, the material for valid purposes, providing the copyright owners are acknowledged using the normal conventions. Where specific permission to use material is required, this is identified and such permission must be sought from the copyright holder or agency cited.

Liability statement

By using a Digitised Thesis, I accept that Trinity College Dublin bears no legal responsibility for the accuracy, legality or comprehensiveness of materials contained within the thesis, and that Trinity College Dublin accepts no liability for indirect, consequential, or incidental, damages or losses arising from use of the thesis for whatever reason. Information located in a thesis may be subject to specific use constraints, details of which may not be explicitly described. It is the responsibility of potential and actual users to be aware of such constraints and to abide by them. By making use of material from a digitised thesis, you accept these copyright and disclaimer provisions. Where it is brought to the attention of Trinity College Library that there may be a breach of copyright or other restraint, it is the policy to withdraw or take down access to a thesis while the issue is being resolved.

Access Agreement

By using a Digitised Thesis from Trinity College Library you are bound by the following Terms & Conditions. Please read them carefully.

I have read and I understand the following statement: All material supplied via a Digitised Thesis from Trinity College Library is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of a thesis is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or for educational purposes in electronic or print form providing the copyright owners are acknowledged using the normal conventions. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone. This copy has been supplied on the understanding that it is copyright material and that no quotation from the thesis may be published without proper acknowledgement.

**Idir shúgradh agus dáiríre:
grá riabhach Bhiddy Jenkinson**

Tráchtas Ph.D
le Caitlín Nic Íomhair

Roinn na Gaeilge
Coláiste na Tríonóide
Bealtaine 2017

Dearbhú

Dearbháim leis seo nár cuireadh an tráchtas seo faoi bhráid aon ollscoile eile, gurb é mo shaothar féin amháin é, agus go bhfuilim sásta cead a thabhairt do Leabharlann Choláiste na Tríonóide an tráchtas a thabhairt ar iasacht nó a chóipeáil má iarrtar sin uirthi, faoi réir na gcoinníollacha a leagann an Leabharlann féin síos.

Thesis 11340

Buíochas

Tá mé fíorbhuíoch de Choláiste na Tríonóide as dhá scoláireacht agus seacht mbliana sona léinn. Chuidigh cuideachta mo chomhscoláirí i Mol an tSeomra Fhada go mór liom i míonna deiridh an tráchtais: mo bhuíochas le Sarah K, Sarah B agus Jonny.

Murach foighde agus fáilte Roinn na Gaeilge, Coláiste na Tríonóide, ní bheinn anseo ar chor ar bith: mo mhíle buíochas le Caoimhe agus le Máire as an chomhluadar agus an tacaíocht; le hEoin as an uchtach agus an chomhairle, agus le Damian as a shíorchineáltas agus a chuidiú. Tá mé an-bhuíoch, freisin, de Mhuintir an Léinn Éireannaigh: go raibh céad maith agaibh, a Brian Cliff, a Mhicheáil Uí Shiochrú agus a Mark Hennessey, a chothaigh pé mianach a bhí ionam go foighneach. Tá mé faoi chomaoin shíoraí ag Paul Smith agus Marion O’Leary, ar chrainn taca iad ó d’aistrigh mé go Baile Átha Cliath, agus ag Domhnall de Bhaldráithe a d’fhan sa bhaile i mo dhiaidh.

Tá mé buíoch de mo chomhscoláirí ón ghrúpa léitheoireachta agus ón chlub leabhar as a gcuideachta agus a ndea-shampla. Tá mé buíoch fosta den Dr Pádraigín Riggs, den Ollamh Máire Ní Annracháin, den Dr Caitriona Ní Chléirchín agus de Lisa Saladin, a raibh sé de chineáltas acu ábhar neamhfhoilsithe a roinnt liom. Gabhaim buíochas chomh maith le hÉigse Éireann. Tá mé fíorbhuíoch go deo, fosta, de Dhiarmuid Ó Mathúna agus d’Aonghus Ó hAlmhain a chuidigh go fíal liom in am na práinne.

Tá mé faoi chomaoin speisialta ag mo bheirt chairde dílse agus eiseamláirí den scoth, an Dr Róisín Adams agus an tUasal Éamonn Ó Dónaill, a thug éisteacht dom i gcónaí, a mhisnigh go mór mé agus a chuir comhairle mo leasa orm go minic. Go raibh céad maith agaibh. Gabhaim mórbhuíochas fosta le scrúdaitheoirí an tráchtais seo, an tOllamh Máirín Nic Eoin agus an Dr Eoin Mac Cárthaigh, as a gcúram agus a gcineáltas.

Thar aon bheirt, ba mhaith liom buíochas ó chroí a ghabháil leis an Dr Pádraig de Paor, a spreag agus a mhisnigh mé ó chéadtháinig mé go Coláiste na Tríonóide, agus a thug eiseamláir den scoth dom de scoláireacht bháúil mhisniúil, agus le Bidy Jenkinson, a choinnigh comhrá agus cuideachta liom i rith an bhealaigh gan iarracht ar bith a dhéanamh tionchar a imirt ar an staidéar, agus a chuir foinsí luachmhaire neamhfhoilsithe ar fáil go fíal dom. Go maire sibh!

I am and always will be happily indebted to my beloved family – my big brothers, Ruadhán, ‘the boys’ and most importantly my parents, Liz and John, without whose unflinching belief and support I would not be here. Pé bua atá agam, níor ghoid mé é.

Achoimre

File, drámadóir, gearrscéalaí agus úrscéalaí í ‘Biddy Jenkinson,’ atá ag foilsiú faoin ainm pinn sin le 35 bliain anuas. Ainneoin go n-áirítear í ar na scríbhneoirí Gaeilge is tábhachtaí agus is bisiúla sa lá atá inniu ann, is tearc iad na saothair chritice a foilsíodh uirthi go fóill – mar gheall, b’fhéidir, ar sheachantacht an fhile nó ar chastacht an ábhair. Sa tráchtas seo, déanaim iarracht tógáil ar an mhéid atá scríofa cheana faoi fhilíocht Jenkinson trí staidéar téamúil a dhéanamh ar an teannas idir grá agus bás ina saothar, agus an greann as eascraíonn as an teannas sin.

Dírítear ar dhánta de chuid Bhiddy Jenkinson a bhaineann leas as guth na chéad phearsan. Cúig chaibidil san iomlán atá sa tráchtas, móide réamhrá, conclúid agus dhá aguisín. Bíonn tosaíocht ag an fhilíocht síos tríd, cé go mbaintear leas as foilseacháin eile de chuid an fhile nuair a bhaineann siad le hábhar.

Is é an grá an tsraith choitinn a thugann le chéile an éagsúlacht shuntasach ábhair agus meoin atá le fáil sna dánta a chíortar, ó chásamh na mortlaíochta go spraoi idirthéacsúil leis an traidisiún Ghaelach. Ní fhágann an bhéim seo ar théama suaire an ghrá gur saothar saonta é saothar Jenkinson. A mhalairt ar fad atá fíor: ainneoin go mbíonn filíocht Jenkinson fíorghreannmhar go minic, áitítear sna leathanaigh a leanann gur faoi scáth an bháis a scríobhann sí. Baineann an bás go dlúth le hábhar i gcaibidlí deireanacha an tráchtais.

Anuas ar thábhacht an ghrá agus an bháis don tsaothar, aithnítear nós an fhile a leathshúil a chaochadh leis an léitheoir síos tríd an tráchtas agus, go deimhin, áirítear an luascadh mearcarach ó shúgradh go dáiríre mar phríomhchomhartha sóirt dá cuid filíochta. Tréith í seo a fhágann gur deacair téis uileghabhálach a thairiscint gan contrárthaí casta a ligean lenár n-ais. Seachas iarracht a dhéanamh paradacsaí an tsaothair a ‘réiteach’ don léitheoir trína dtabhairt le chéile ina sintéis, molaim go n-aithneofaí gur de dhlúth *poetic* Jenkinson aitheantas a thabhairt don éigiall agus don neamhréiteach.

Clár

Dearbhú	ii
Buíochas	iii
Achoimre	iv
Clár	v
Figiúirí	vi
Giorrúcháin	vii
Réamhrá	1
Caibidil 1: ‘Cé hí siúd Bidy Jenkinson?’: Freagra an Fhile i bhFoinsí Neamhfhicsin.....	20
Caibidil 2: Idir Shúgradh agus Dáiríre: Dánta Faoistiniúla Bhiddy Jenkinson	44
Caibidil 3: Déithe, Béithe agus B’fhéidir: an Creideamh i bhFilíocht Jenkinson.....	86
Caibidil 4: <i>Mis</i> : Mionléamh ar Phróiseas an tSlánaithe sa Mhórshaothar.....	108
Caibidil 5: In Éagdáil lena mBreith: Máithreacha, Marbhghinte agus Cúram an Chaointe i Saothar Bhiddy Jenkinson.....	151
Conclúid	190
Aguisín 1: Saothair, Agallaimh agus Blúirí Beathaisnéise Bhiddy Jenkinson	195
Aguisín 2: Aistí agus Léirmheasanna ar Saothar Jenkinson	199
Leabharliosta	201

Figúirí

Figúir 1: Cúl mná, <i>Irish Times</i> 08.03.89, lch. 13.....	21
Figúir 2: Íomhá ó chlúdach an leabhair <i>The Sexual Politics of Meat</i>	57
Figúir 3: <i>Belvedere</i> le M. C. Escher (1959).....	82
Figúir 4: ‘ <i>the healing of Mis I: linne a’ leighis</i> ’ le Déirdre Ní Mhathúna (2013).....	131
Figúir 5: Radharc sceirdiúil ó bharr Shliabh Mis (mountainviews.ie).....	138
Figúir 6: Bláth Seaca (epod.usra.edu).....	146
Figúir 7: Síle na gCíoch (obrienclan.com).....	157
Figúir 8: Sampla d' <i>anasyrma</i> le Charles Eisen (1896).....	159
Figúir 9: An Mhaighean Muire ina seasamh ar nathair (stpeterslist.com).....	165
Figúir 10: Cillín in Uíbh Ráthach a bhfuil os cionn 100 leacht cuimhneacháin ann (the-cillini-project.tumblr.com).....	181
Figúir 11: Ón taispeántas <i>Glórtha ón gCillín</i> (the-cillini-project.tumblr.com).....	183

Giorrúcháin

Jenkinson

BG – *Baisteadh Gintlí* (Coiscéim: Baile Átha Cliath 1986).

UB – *Uisci Beatha* (Coiscéim: Baile Átha Cliath 1988).

CF – ‘Máire Mhac an tSaoi: The Clerisy and the Folk (PIR. 24) - A Reply’ *The Poetry Ireland Review* (1989) 25: 80.

DU – *Dán na hUidhre* (Coiscéim: Baile Átha Cliath 1991).

LE – ‘A Letter to an Editor’. *Irish University Review* (1991) 21 (1): 27-34.

DP – ‘The Destruction of Poetic Habitat’. *Southern Review* (1995), 31: 404-408.

AN – *Amhras Neimhe* (Coiscéim: Baile Átha Cliath (1997).

WB – ‘A View From a Whale’s Back’ (1997) *The Poetry Ireland Review* 52: 61-69.

FL – ‘Filí agus Léitheoirí’ *Feasta* (Iúil 1997).

LCa, LCb – ‘Liricí Deasa Neamhurchóideacha Ocht Líne: Léacht Uí Chadhain’. *Comhar* 58 (1999) (1): 13-16 agus 58 (2): 23-26.

NGMa, NGMb – ‘Nuafhilíocht na Gaeilge i dtreo na Mílaoise’. *Feasta* (Eanáir 2000): 10-13 agus (Feabhra 2000): 9-12.

M – *Mis* (Coiscéim: Baile Átha Cliath 2000).

AGR – *An Grá Riabhach* (Coiscéim: Baile Átha Cliath 2000).

OB – *Oíche Bhealtaine* (Coiscéim: Baile Átha Cliath 2005).

BB – *An Bhanríon Bess agus Gusáí Gaimbín* (Coiscéim: Baile Átha Cliath 2007).

DBS – *Duinnín, Bleachtaire ar an Sceilig* (Coiscéim: Baile Átha Cliath 2011).

T – *Táinrith* (Coiscéim: Baile Átha Cliath 2013).

SL – ‘Scéal ar an litríocht: ‘Chuaigh Micilín Muc ar an Aonach Lá...’ Adams, R. et al., *Thar an Tairseach: Aistí ar Litríocht agus ar Chultúr na nÓg*. (LeabhairCOMHAR: Baile Átha Cliath 2014) 221-234.

SB – *Seachrán Bhiddy* (cnuasach neamhfhoilsithe, ceadaiódh le caoinchead an údair).

Eile:

PIR – *Poetry Ireland Review*.

Réamhrá

Is éard atá le fáil faoi chlúdaigh an tráchtais seo ná anailís ar dhánta de chuid Bhiddy Jenkinson a bhaineann leas as guth na chéad phearsan. Thairis sin, is iad an grá, an greann agus an bás a thugann le chéile an éagsúlacht shuntasach ábhair agus meoin atá le fáil sna dánta a chíortar thíos, ó chásamh na mortlaíochta go spraoi idirthéacsúil leis an traidisiún Ghaelach.

Téitear i ngleic leis an bhás agus an mhortlaíocht síos tríd an saothar. Baineann an file leas as straitéisí éagsúla ina hiarrachtaí an dubh áirithe sin a chur ina gheal. Éiríonn léi glacadh leis an bhás anois is arís, cuir i gcás in ‘Creideamh’ (BG 30), a dhearbhaíonn ‘go mairfidh rud éigin’ i ndiaidh an bháis gan insint dúinn cé acu bás an fhile, ár mbás féin nó An Bás atá i gceist. Is faoi scáth na mortlaíochta ina foirmeacha iomadúla a scríobhann Jenkinson nach mór i gcónaí, agus eascraíonn éagsúlacht an tsaothair, cuid mhaith, as na freagraí éagsúla a thriallann an file chun dul i ngleic léi. Uaireanta maíonn Jenkinson go bhfuil síocháin déanta aici leis an bhás agus aithníonn gur as a thagann cuid dhílis de bhrí na beatha. Uaireanta eile, ní lú ná freagra dásachtach ar leochaileacht agus ar mhortlaíocht atá sa scríbhneoireacht féin. Uaireanta eile arís, déantar iarracht glacadh leis an bhás trí ‘dhubhléim’ a thabhairt isteach in ‘umar na haimléise’ (BG 20) mar a dhéantar fleá san fheoil agus san fhoréigean.

Freagra neamhfhoirfe é sin, áfach, mar is léir ón iarracht leanúnach neamhchríochnaithe a dhéanann Jenkinson glacadh le brúidiúlacht an chine agus na cinniúna, bídis ag tromaíocht ar dhaoine, ar ainmhithe nó ar an timpeallacht. Ní toisc gur neach foirfe ‘ardaithe / os cionn leibhéal na coitiantachta ... ag mo chuid filíochta’ (AN 15) í Jenkinson a dhéantar cur síos uirthi mar fhile ‘deeply moral’¹ nó ‘rí-eiticiúil,’² ach toisc go n-aithníonn sí an teip mhorálta gan glacadh léi mar cheann scríbe.

Dá shnoite, nó go deimhin dá chosantaí an friotal lenar shéan an file a ciontacht féin i ‘[b]peaca mór na beatha’ (SB 78) in 1991 agus í ag trácht ar ‘all these little deaths’ (LE 32), ní léir gur tháinig sí chun réitigh le ‘peaca an tsinsir’ (SB 52) fós agus a hochtú cnuasach ar na bacáin. Leoga, ar shlí is nuair a ligeann sí an éifeacht thubaisteach sin lena hais is fearr a éiríonn lena cíoradh ar an ábhar, cuir i gcás in *Mis*, ‘I gCuimhne Shíle’ (DU 44-46) agus an dá dhán ‘Liombó’ (BG 36) agus ‘Liombó 2’ (AN 27-8) ar a bhfuil an leath dheireanach den tráchtas seo bunaithe. Is teist ar shaibhreas na filíochta í go bhfuil tátal éagsúil le baint as na ceithre shampla céanna, mar a fheicfear sna caibidlí a leanann.

¹ Liam Ó Muirthile (2008), 149.

² Marie Whelton (2008), 88 [fonóta].

Anuas ar thábhacht an ghrá agus an bháis don tsaothar, aithnítear nós an fhile a leathshúil a chaochadh leis an léitheoir síos tríd an tráchtas agus, go deimhin, áirítear an luascadh mearcarach ó shúgradh go dáiríre mar phríomhchomhartha sóirt dá cuid filíochta. Más fíor do Máire Mhac an tSaoi go ‘[n]gineann an bhean seo Gaeilge’,³ bíonn sí ar gor ar pharadacsa chomh maith céanna – tréith a fhágann gur deacair téis uileghabhálach a thairiscint gan contrárthacht chasta a ligean lenár n-ais. Seachas iarracht a dhéanamh na contrárthachtaí sin a ‘réiteach’ don léitheoir trína dtabhairt le chéile ina sintéis, molaim go n-aithneofaí gur de dhlúth *poetic* Jenkinson aitheantas a thabhairt don éigiall agus don neamhréiteach.

Mar a fheicfead i **gcaibidlí a haon, a dó agus a trí**, tá a sainmhíniú féin déanta ag an fhile ar chúram na filíochta. Is cuid lárnach den chúram sin é ní hamháin go dtugtar aghaidh ar ghnéithe den tsaol nach ndéanann ciall ach go ndéantar iarracht iad a cheiliúradh chomh maith. Is ón iarracht sin ceiliúradh a dhéanamh ar ghnéithe deacra agus míthaitneamhacha den tsaol a eascraíonn eochairfhocail an tsaothair, ‘grá riabhach’. Sula dtéitear i ngleic leis sin uilig, áfach, tá cuntas tugtha sa réamhrá seo ar leagan amach an tráchtais, ar an mhodheolaíocht a úsáideadh, agus ar an chomhthéacs critice.

Saothar agus stádas Jenkinson

Ba sa bhliain 1986 a d’fhoilsigh Coiscéim céadchnuasach filíochta Bhiddy Jenkinson, *Baisteadh Gintlí*, ceithre bliana i ndiaidh di a céad dán a fhoilsiú in *Inntí*.⁴ Is le Coiscéim a d’fhoilsigh Jenkinson gach uile shaothar go dtí seo le heisceacht a úrscéil Bhéarla *Full-Bodied Wine: A Vintage Murder*, a d’fhoilsigh sí saor in aisce ar líne ar smashwords.com in 2014, agus an *Rogha Dánta* a d’fhoilsigh Cló Ollscoile Chorcaí siar sa bhliain 2000.

Cheana féin in *Baisteadh Gintlí* tá cuid de mhórhéamaí an tsaothair le feiceáil, cuir i gcás troid an fhile leis an mhortlaíocht (17, 20, 36); a dáimh le feithidí (27, 31, 32); a plé ar ról an fhile (10, 15, 16, 25); a comhrá idirthéacsúil leis an traidisiún Ghaelach (21, 29, 40, 41, 53) agus a hathscríobh ar scéal Éabha (42). Is in *Baisteadh Gintlí* atá an dán is clúití le Jenkinson, ‘Éiceolaí’, le fáil chomh maith. Tá léirmheasanna gairide ar an chnuasach scríofa

³ Máire Mhac an tSaoi (1992), 64.

⁴ (Iúil 1982), 12-13.

ag Rita Kelly⁵ agus Gréagóir Ó Dúill⁶ chomh maith le haistí níos tathagaí le Máirín Nic Eoin,⁷ agus Pádraigín Riggs.⁸

Dhá bhliain níos déanaí in 1988 a foilsíodh *Uisce Beatha*, dara cnuasach an fhile a bhfuil an nóta pearsanta rud beag níos soiléire ann – cuir i gcás sna dánta ‘Fear an Bhainne’ (17), ‘Cuimhní Cinn’ (18) agus ‘Alabama, Samhradh ‘86’ (34). Tá an grá agus an ceiliúradh go mór chun tosaigh sa chnuasach seo chomh maith leis na téamaí a pléadh thuas, agus tá cuid de na dánta níos éadroime ná dánta *Baisteadh Gintlí* – cuir i gcás ‘Sláinte na Péiste’ (13), ‘Pianta Cumainn’ (40), ‘A.D. 1986’ (10). Is sa chnuasach seo a tháinig scaiteolaíocht chun cinn den chéad uair (10, 13, 17), agus tá ceann de mhórdhánta grá an fhile, ‘Cáitheadh’, sa chnuasach chomh maith. Scríobh Liam Prút⁹ léirmheas ar an chnuasach.

In 1991 a foilsíodh *Dán na hUidhre*, agus d’fhéadfaí a mhaíomh gurbh é an chéad chnuasach iomlán aibí de chuid an fhile, chomh maith leis an chnuasach is slachtmhaire ó thaobh deartha agus caighdeáin ghinearálta. Mar is léir ón teideal, is cnuasach idirthéacsúil go smior é seo agus is ann a thosaigh Jenkinson ag tarraingt ar scéal Mhis. Tá suas le 6 dhán ar an ábhar sin sa chnuasach, chomh maith le dánta faoi Phiaras Feiritéar, *Lebhar na hUidhre* agus Bran Dubh. Tá cuid de na dánta is tábhachtaí ó pheann an fhile sa chnuasach seo, cuir i gcás ‘Amhrán Mhis ag Grianstad an Gheimhridh’ (20-23), ‘I gCuimhne Shíle’ (44-46), ‘Lá Feabhra’ (61-62), ‘Ainmneacha Cleite’ (59-60), ‘Eanáir 1991’ (87-88) agus ‘mórshaothar’ Jenkinson dar len a lán,¹⁰ ‘Gleann Maoiliúra’ (97-108). Scríobh Bríona Nic Dhiarmada¹¹ agus Siobhán Ní Fhoghlú¹² léirmheasanna ar an chnuasach.

Ba sa bhliain 1997 a foilsíodh *Amhras Neimhe*, an ceathrú cnuasach le Jenkinson ina bhfuil, arís, cuid de na dánta is lárnaí sa tráchtas seo, mar shampla ‘Don léirmheastóir a ghearán mo chuid *scatological elements*’ (17); ‘Mo Ghrása mo Dhia’ (24-26); ‘Liombó 2’ (27-28); ‘Gabham molta Bríde’ (35-36) agus ‘Turasanna scoile le déanamh in Ottawa agus an chairt i mBaghdad’ (47-49). Aon léirmheas gairid amháin a foilsíodh air, a luann an ‘éagsúlacht scanrúil stíle, ábhair agus cúraimí ar a fhud’.¹³

⁵ Kelly (1986), 33-4.

⁶ Gréagóir Ó Dúill (1989), 13.

⁷ Máirín Nic Eoin (1988), 20-27.

⁸ Pádraigín Riggs (1988), 84-86.

⁹ Liam Prút (1989), 32-33.

¹⁰ Féach Aifric Mac Aodha (2011) agus Máire Ní Annracháin (1992), 38; (2009) 310-319.

¹¹ Bríona Nic Dhiarmada (1992), 25-26.

¹² Siobhán Ní Fhoghlú (1992), 118-120.

¹³ Alan Titley (1998), 33.

Mar a luadh thuas, d'fhoilsigh Cló Ollscoil Chorcaí *Rogha Dánta* an fhile sa bhliain 2000 agus foilsíodh léirmheas amháin air.¹⁴ Ba in 2001 a foilsíodh an cnuasdán *Mis*, atá ar na saothair is suaithinsí dar fhoilsigh an file fós. Pléitear an cnuasach seo go mion i gCaibidil 4. Pléadh an cnuasach go mear i léirmheas measartha cáinteach le Michael S. Begnal a thugann 'her little book' ar an chnuasach,¹⁵ agus ó shin tá plé níos cuimsithí déanaí ag Edyta Lehmann¹⁶ agus agam féin.¹⁷

Tá nach mór céad leathanach sa chnuasach *Oíche Bhealtaine*, a foilsíodh sa bhliain 2005, cnuasach a chuireann béim ar dhánta scéalaíocha (46, 20, 67, 68, 85) agus ar dhánta faoi scríobh na filíochta (14, 17, 56, 62, 63, 98-9). Dornán dánta suaithinseacha i leataobh (9, 40, 86, 95, 96, 98), tríd is tríd is é seo an cnuasach is laige de chuid Jenkinson i mo thuairim féin, de bhrí go bhfuil sé ag brath go rómhór ar chlisteacht. Dhá léirmheas a scríobhadh air¹⁸ chomh maith le dhá shleachta bheaga léirmheasa in *PIR*¹⁹ agus *Books Ireland*.²⁰

Is é *Táinrith* an cnuasach is déanaí a d'fhoilsigh Jenkinson sa bhliain 2013. Cnuasdán eile é seo a phileann athuair ar chomhrá an fhile leis an traidisiún. An iarraidh seo is athinsint ósréalaíoch ar scéal na Tána atá i gceist, a fhíonn le chéile timpiste bóthair in Éirinn an lae inniu agus cath clúiteach Mhéabha agus Ailill. Tá dá léirmheas scríofa air go dtí seo, chomh fada le m'eolas, le Gréagóir Ó Dúill²¹ agus Caitríona Ní Chléirchín²² faoi seach. Ní théitear i ngleic le *Táinrith* ach go fánach sa tráchtas seo de bhrí nach mbaintear leas as guth na chéad phearsan ann. Baintear leas síos tríd an tráchtas seo as cnuasach neamhfhoilsithe de chuid an fhile darb ainm sealadach *Seachrán Bhiddy*.

Is scríbhneoir ildána í Jenkinson agus chomh maith leis na cnuasaigh thuasluaite, tá méid nach beag próis curtha di aici chomh le féilire lena cuid filíochta agus péinteála (2017). Ba sa bhliain 1982 a chéadfhoilsigh sí gearrscéal in *Comhar* agus go nuige seo tá cnuasach amháin 'gáirscéalta' (2000) agus dhá chnuasach de scéalta bleachtairreachta foilsithe aici (2008, 2011) chomh maith le dá leabhar do pháistí (2004, 2007), dráma amháin (2000), úrscéal Béarla (2015) agus caibidil i leabhar critice (2014). Pléitear a cuid aistí agus litreacha go mion sa chéad chaibidil eile.

¹⁴ Angela Bourke (2002).

¹⁵ Michael S. Begnal (2002/3).

¹⁶ Edyta Lehmann-Shriver (2009, 2014, 2012).

¹⁷ Caitlín Nic Íomhair (2015).

¹⁸ Ciarán Carson (2008), 18-19; Michael Cronin (2006), 80-83.

¹⁹ *PIR* 86 (2006), 123.

²⁰ Uimh. 282 (2006), 28.

²¹ Gréagóir Ó Dúill (2014) 28-29.

²² Caitríona Ní Chléirchín (2014).

Leagan amach an tráchtais

Mar a luadh thuas, díríonn an tráchtas ar dhánta de chuid Jenkinson a bhaineann leas as guth na chéad phearsan agus ar féidir tionchar an ghrá agus an bháis a rianú iontu, fiú sa chás is go gcuirtear ‘brí’ na ndánta as a riocht ag íoróin, frithráiteacht, nó straitéis ar bith eile a úsáideann an file le séideadh faoin tsollúntacht. Dá éagsúla iad téamaí na gcaibidlí, bíonn rudaí áirithe san áireamh síos tríd, go mór mór an bás, grá don bheatha, agus iarracht comaoin a aithint gan a bheith dall ar chastacht agus fiú ar chruálacht an tsaoil. Taobh amuigh de chaibidil a cúig, tá ról lárnach ag an ghreann síos tríd chomh maith.

Tá formhór mór an tráchtais bunaithe ar fhilíocht Jenkinson, ach baintear leas fosta as agallaimh, aistí, scéalta agus litreacha dá cuid, chomh maith le critic atá bainteach le hábhar. Is ar na foinsí seachfhileata sin a dhíríonn **caibidil a haon**. Ar dtús, cíortar an stair spéisiúil a bhain le rúndacht an fhile sna luathbhlianta agus an éifeacht a bhí ag an ainm pinn ar a léitheoirí. Ina dhiaidh sin, áitím go bhfuil *poetic* á fhorbairt ag an fhile sna píosaí iomadúla neamhfhicsin atá foilsithe aici le 35 bliain anuas, agus féachaim le snáithe an *poetic* sin a thabhairt le chéile ós rud é nach bhfuil a leithéid déanta cheana. Déantar seo ar dtús d’fhonn comhthéacs ginearálta a chur ar fáil don ghrinnléamh a dhéantar ina dhiaidh sin ar na dánta féin sa chuid eile den tráchtas.

Cuirtear an féinléiriú leathmhagúil san fhilíocht i gcodarsnacht leis na prionsabail sin i **caibidil a dó**. Ní bhíonn na dánta seo leath chomh hoscailte leis na foinsí neamhfhicsin ach is iontu is mó a fheictear iarrachtaí Jenkinson beart a chur leis na briathra a scrúdaíodh i gcaibidil a haon. Iarracht í a fhéachann le codarsnachtaí péire an bháis agus na beatha a thabhairt le chéile, agus is díol bróin agus íoróine araon é go dteipeann uirthi teacht chun réitigh leis an bhás le teann a grá don bheatha. Pléitear dá mhóitíf a thagann chun cinn arís is arís eile sna dánta seo, mar atá béim ar fheoil agus ar chac.

Ainneoin go n-úsáidtear guth na chéad phearsan, is féidir *personae* nó róil áirithe a aithint sna dánta faoistiniúla agus úsáidim na róil sin – an leannán, an mháthair chlainne, srl – chun an lear mór dánta a bhaineann le hábhar a láimhseáil. Ós rud é gur scríobhadh na dánta seo faoin ainm pinn, ní fhéachtar le hionannú a dhéanamh idir ‘faoistin’ sa chiall liteartha de agus saol aon fhíormhná.

Aithníonn Jenkinson féin go bhfuil tionchar an-láidir go deo ag an spioradáltacht ar a saothar ainneoin nach bhfuil ‘creideamh cinnte’ (LCa 14) aici, agus téann **caibidil a trí** i ngleic leis an tionchar seo. Dála an bháis, is minic an file ag díriú ar an chreideamh agus ar bhrí na

beatha, seal go cráite agus seal go háthasach. Maítear i gcaibidil a trí go bhfuil an tréith seo i bpáirt ag saothar Jenkinson le lear mór den fhilíocht a scríobhadh le leathchéad bliain anuas nó níos mó. Is i dtéarmaí na hiarChríostaíochta a thuigim féin an tréith seo: ní diúltú scun scan do chreideamh a dhéanann na filí seo ach cur is cúiteamh ar aistear spioradálta gan ceann scríbe. Ina n-iarrachtaí a n-eitic féin a bhunadh, baineann roinnt mhaith filí leas as friotal an chreidimh agus is ceann de mhórchéistean na caibidle í an úsáid athfhillteach í seo, nó an léiríonn sí cumha i ndiaidh na cinnteachta agus na ndeasghnátha Críostaí. Téim i muinín na bhfealsúna, chomh maith le comhfhilí Jenkinson, leis an ábhar chasta seo a láimhseáil.

Bogtar ar aghaidh ón radharc leathan agus ón fhilíocht fhaostiniúil sa chuid eile den tráchtas, bíodh is go n-úsáidtear guth na chéad phearsan i gcónaí agus nach féidir riamh deighilt iomlán slán a dhéanamh idir údar agus *persona*. Is cás ar leith iad na dánta a chíortar i **gcaibidilí a ceathair agus a cúig** mar sin féin, nó braitear go bhfuil siad bunaithe níos mó ar léirmhíniú idirthéacsúil ná ar fhreagra díreach i nguth an fhile. Tugann **caibidil a ceathair** cuntas ar shlánú an dobrónaigh i gcás *Mis*, atá ar an bheagán samplaí de dhán idirthéacsúil i nguth na chéad phearsan i saothar Jenkinson. Maím gurb é *Mis* mórshaothar Jenkinson go dtí seo, agus gur fearr i bhfad a éiríonn leis an idirthéacsúlacht nuair a fhaightear léargas ar shaol inmheánach na gcarachtar.

Tuigtear dom go bhfuil léiriú le dealramh déanta ag Jenkinson ar dhobrón agus ar shlánú, agus rianaíonn an chaibidil an próiseas sin. Dírím síos tríd ar shiombalachas eisceachtúil an scéil, siombalachas a sháraíonn lorg na haoise chun brí allabhrach a bhaint as an tseanscéal nach dtéann thar chúpla leathanach i bhfad. Dá éagsúla an comhthéacs idir seo agus na dánta faostiniúla, teipeann athuair ar iarrachtaí teacht chun réitigh leis an bhás ach téann an file i ngleic lena éifeacht ar bhealach cróga suntasach.

Baineann **caibidil a cúig** go sonrach, arís, le dobrón, agus slánú, ach an iarraidh seo tá constaic bhreise le sárú: teannas idir aitheantas poiblí agus cumha príobháideach i ndiaidh an mharbháin. Is ar cheist íogair na marbhghinte ‘neamhnite’ is mó atá an chaibidil bunaithe, ach spreagann saothar Jenkinson agus filí eile ar an ábhar plé níos leithne ar dheasghnátha an bháis. Léirítear go nglacann an file cúraimí éagsúla uirthi féin agus í ag dul i ngleic le cás na marbhghinte agus a dtuismitheoirí. Cuirtear iarrachtaí Jenkinson i gcomparáid le saothair eile ar théama atá uilíoch don chine daonna agus leithleach don chultúr dúchais san am chéanna. Maítear gur fiú tuilleadh taighde a dhéanamh ar ról na filíochta i gcomhlíonadh dheasghnátha an bháis, agus ar an nós chorrathach atá ag filí an deasghnáth a chomhlíonadh san fhilíocht nuair a theipeann ar an phobal sin a dhéanamh sa saol iarbhír.

Achoimre ar an litríocht chritice

D'aithin Alan Titley i bhfad siar gur lease le criticeoirí tatal cuimsitheach a bhaint as saothar Jenkinson d'eagla go mbréagnódh sí téis ar bith go gairid i ndiaidh a foilsithe.²³ Is fíor dó go bhfuil 'éagsúlacht scanrúil'²⁴ ag baint lena saothar agus gur deacair greim a fháil ar mheon a bhíonn ag luascadh de shíor idir súgradh agus dáiríre. Bíodh sin mar atá, is díol suntais an tost critice i dtaobh Jenkinson nuair a chuimhnítear air go bhfuil sí ag foilsíú léi ó bhí 1982 ann; go bhfuil nach mór an méid céanna scríofa aicise agus atá ag Nuala Ní Dhomhnaill, agus go mbíonn an bheirt ar comhchaighdeán go minic. Leoga, tá leithéidí Mháire Ní Annracháin, Chiaráin Carson agus Peter Denman den tuairim go bhfuil Bidy ar na filí is tábhachtaí atá tagtha ar an fhód le fada an lá, agus fiú amháin le trí chéad bliain anuas.²⁵

Déantar tagairt do Jenkinson go seasta agus ábhair áirithe á bplé – cúrsaí aistriúcháin agus a 'small rude gesture' (LE 34) gan aistriúcháin Bhéarla a cheadú, staid na filíochta Gaeilge, an bhanfhilíocht, srl – ach go minic ní théann criticeoirí thar an mholadh *en passant* chun cíoradh cuimsitheach a dhéanamh ar an tsaothar. Go deimhin, tá an oiread sin fós le rá faoi fhilíocht Jenkinson go bhfágfaidh staidéar ar bith gnéithe tábhachtacha ar lár agus ní taise don tráchtas seo é. Ar an dea-uair, áfach, tá scoláirí áirithe i ndiaidh bunsraith a thógáil chun saothar Jenkinson a scagadh agus tá méadú ag teacht ar an chorpas chritice le blianta beaga anuas. Sa chuid seo den réamhrá, tugtar achoimre ar na haistí is tábhachtaí a théann i ngleic go sonrach le saothar Jenkinson féin. Tugtar clár níos cuimsithí critice in **Aguisín 2** ar chúl an tráchtais.

Sula bpléitear na saothair ina gceann is ina gceann, ní miste stair an phlé agus na coincheapa léirmhínte is coitianta a thabhairt go gasta. Ní fhéadfaí a rá go bhfuil raidhse léirmheastóireachta ar fáil ar chnusaigh Jenkinson. Ar an mhórgóir is léirmheas amháin nó dá léirmheas a fhaigheann gach saothar chomh maith le moltaí gairide in aistí níos ginearálta. Ní de réir cnusaigh a théitear i ngleic lena saothar den chuid is mó, mar sin, ach de réir téamaí, go mór mór téamaí a bhaineann le hinscne, leis an talamh agus leis an traidisiún. Ba i 1992 a thosaigh an fhreagairt chriticiúil i ndáiríre, nuair a foilsíodh aistí le Máire Ní Annracháin²⁶ agus Máire Mhac an tSaoi²⁷ ar an phlé a dhéanann Jenkinson ar chúrsaí inscne, agus a ceangal láidir leis an traidisiún faoi seach. Ó shin i leith tá cíoradh misniúil ar bun ag Ní Annracháin ar shaothar athraitheach Jenkinson.

²³ Alan Titley (2011), 327.

²⁴ Alan Titley (1998), 33.

²⁵ Máire Ní Annracháin, 'Recasting the Gaelic Sovereignty Goddess' [neamhfhoilsithe, ceadaiódh le caoinhead an údair], Ciarán Carson (2008) 18-19, agus Peter Denman (1992), 251-259.

²⁶ Máire Ní Annracháin (1992), 32-39.

²⁷ Máire Mhac an tSaoi (1992), 61-73.

I dtreo chasadh na mílaoise tháinig dlús ar an ionramháil chritice. I 1999 scríobh Orla Ní Ríordáin tráchtas máistreachta ar shaothar Jenkinson;²⁸ d'fhoilsigh Ní Annracháin 'Biddy agus an Bandia'²⁹ agus bhí caibidil úsáideach ar shaothar Jenkinson le Máire de Búrca sa lámhleabhar filíochta do mhic léinn tríú leibhéal *Filíocht Chomhaimseartha na Gaeilge*.³⁰ Le deireanas is iad Caitríona Ní Chléirchín³¹ agus Edyta Lehmann-Shriver³² an bheirt is bisiúla atá ag plé shaothar Jenkinson, ina dtráchtais dochtúireachta agus in ailt acadúla, agus tá dhá alt scríofa agam féin ar fhilíocht Jenkinson chomh maith.³³ Arís, is i dtéarmaí na hinscene agus an traidisiúin is mó a dhéantar cíoradh ar shaothar Jenkinson.

Ba í Máire Mhac an tSaoi a chéadfhoilsigh aiste critice ar Jenkinson chomh fada le m'eolas.³⁴ Is léamh neamhghnách a thairiscítear san aiste sin, a áitíonn gur sampla í an file 'd'imaistriú anama'. Míníonn Mhac an tSaoi gur díol creidimh de chuid na gCeilteach é sin cé nach mínítear cad é go díreach is brí leis. Tá an chuma ar an scéal gurb é príobháideachas Jenkinson – nó i bhfocal Mhac an tSaoi, 'suáilce fíorGhaelach na náire'³⁵ – a thug ar Mhac an tSaoi í a léirmhíniú mar seo, tréith a mhaíonn sí a bheith tagtha slán ón traidisiún chuig Jenkinson. Feicfead tríd an achoimre seo go mbíonn tionchar nach beag ag an ainm pinn ar an chritic a dhéantar ar shaothar Jenkinson i gcoitinne.

Caitheann Mhac an tSaoi dua ar leith ag iarraidh dúchas an tsaothair a léiriú. Maíonn sí gur éirigh le Jenkinson Éire a chruthú ina cuid filíochta 'nár cailleadh riamh inti an Ghaeilge ... atá ina meán uileghabhálach saíochta.'³⁶ Tugann sí Gaeilge 'gan bhearna' ar theanga Jenkinson³⁷ agus is deacair moladh níos airde a shamhlú ón chriticeoir áirithe sin atá clúiteach as a géire i gcás an Ríordánaigh. Leoga, de réir gach cosúlachta réitíonn Jenkinson rud ar a dtugann Mhac an tSaoi 'a benign anachronism,'³⁸ is é sin 'file Gaeilge den bhfichiú haois'.³⁹ Maíonn sí go dtugann Jenkinson cuntas ar shaol an lae inniu i dteanga atá chomh foirfe sin go mbraitheann an léitheoir 'go raibh sé féin ina shaoránach de dhomhan seo na n-íontas inar teanga bheo, chomhaimseartha i mbarr a sláinte í an Ghaeilge ... tá an saol sin ná

²⁸ Orla Ní Ríordáin (1999).

²⁹ Máire Ní Annracháin (2000), 339-357.

³⁰ Máire de Búrca in Ríona Ní Fhrighil (2012), 167-180.

³¹ Caitríona Ní Chléirchín (2008), 43-51; (2010) 157-174; (2014), (2015).

³² Edyta Lehmann (2009), 127-137; (2012); (2014) 58-73.

³³ Caitlín Nic Íomhair (2016, 2015).

³⁴ Máire Mhac An tSaoi (1992), 61-73.

³⁵ Ibid. 61.

³⁶ Ibid.

³⁷ Ibid. 61.

³⁸ Máire Mhac an tSaoi (1995), 424-432.

³⁹ Máire Mhac an tSaoi (1992), 61.

raibh riamh ann ina steillbheatha.⁴⁰ Is chun an cumas éachtach seo a mhíniú ('cá bhfuair sí é?')⁴¹ a tharraingíonn Mhac an tSaoi ar choincheap an imaitrithe, ag maíomh gur éirigh le Jenkinson teanga na tuaithe agus na dáimhe a aontú agus, chuige sin, 'gur mó beatha seachas an ceann seo a chaith sí le foghlaim na Gaeilge.'⁴²

Is é an rud is suntasaí faoin alt ná go molann Mhac an tSaoi Jenkinson as Gaeilge chomhaimseartha neamhphollta a scríobh, ach go gcaitheann sí dímheas ar dhánta an fhile ar ábhair chomhaimseartha. Tugann sí le fios gur cur amú tallainne é bean chomh cumasach léi a bheith ag scríobh faoi shaol an lae inniu:

[tá] suaraíocht agus brocamas ginte sa phréamh. Is duairc é saol na mná sa lá seo sna bruachbhailte agus is bocht an scéal é suaithinseacht na hinspioráide ag an bhfile seo a bheith á múchadh sa choitinne.⁴³

Mar a fheicfear i gcaibidil a dó, níl an breithiúnas sin ar dhánta faoistiniúla Jenkinson cothrom in aon chor, ach lena ceart a thabhairt do Mhac an tSaoi ní raibh ach dhá chnuasach foilsithe ag an fhile faoin am sin. Pilltear ar argóintí Mhac an tSaoi i gcaibidlí haon agus a dó.

Thar dhuine ar bith eile, is í Máire Ní Annracháin is mó atá i ndiaidh tabhairt faoi shaothar Jenkinson a chur chun tosaigh agus a cheangal lena cuid comhfhilí, bídis ar chomhaois le Jenkinson nó ina 'great great literary grannies' (WB 69). Tá léamh feimineach ar an fhile á dhéanamh ag Ní Annracháin i sraith aistí a thosaigh le foilsiú 'File na Saighead is an tSlánaithe' in *Oghma* 4.⁴⁴ Léamh é a dhíríonn cuid mhaith ar an bhealach cheisteach, dhearfach a láimhsíonn Jenkinson a dúchas mar Éireannach, mar fhile, mar Ghael agus mar bhean. Féachann Ní Annracháin leis an fhile a shuíomh i gcomhthéacs an traidisiúin dhúchasaigh a shamhlaigh tréithe baineanna agus tréithe diagacha leis an talamh. Cé nach bhfuil Ní Annracháin puinn dall ar an leas choimeádach a baineadh as an tsamhail chun cuma neodrach nádúrtha a chur ar 'c[h]laonta frithbhanúla an phobail',⁴⁵ séanann sí fós gur de nádúr an phearsantaithe an fhrithbhandacht chéanna. Dearcadh é seo atá curtha chun cinn go láidir ag Jenkinson féin, mar a fheicfear i gcaibidil a haon.

⁴⁰ Ibid. 62.

⁴¹ Ibid. 65.

⁴² Ibid. 62.

⁴³ Ibid. 73.

⁴⁴ Máire Ní Annracháin (1992), 32-39; (2003), 136-163; (2000), 339-357; (2009), 310-319; 'Recasting the Gaelic Sovereignty Goddess: the poetry of Biddy Jenkinson' [aiste neamhfhoilsithe, ceadaiodh le caoinchead an údair].

⁴⁵ Máire Ní Annracháin (2000), 339.

Cé go maíonn Ní Annracháin go bhfuil ceangal an-láidir ag Jenkinson leis an fhilíocht dúchais, fós ní lú ná claochlú radacach ar ‘an eagar a chuireadh an seantraidisiún miotasach Gaelach agus an Chríostaíocht ar aon ar an saol’ a shonraíonn sí sa leas a bhaineann an file as uirlisí na dtraidisiún sin:

Úsáideann filíocht Bhiddy Jenkinson teanga an dá chóras, ach casann is lúbann sí iad agus tagann sí ar ghaol atá bunaithe ar neamhspleáchas an dúlra ar an duine agus ar an ngrá idir an duine agus an dúlra.⁴⁶

Tá an bhéim dhúbailte sin ar shaoirse agus ar ghrá go hiomlán i dtiúin le fealsúnacht Jenkinson, mar a fheicfear i gcaitheamh an tráchtais, agus go deimhin is iad an dá ghné sin den tsaothar is mó a chíortar faoi chlúdaigh an leabhair seo. Is teist an-mhaith ar léirmhíniú Ní Annracháin é gur aithin sí na cúraimí is lárnaí i saothar Jenkinson chomh fada siar le 1992 nuair nach raibh ach trí chnuasach foilsithe ag an fhile. 25 bliain ar aghaidh, tá nár cúraimí a d’aithin Ní Annracháin (‘sárú na codarsnachta péire ... agus do muinín a chur sa chorp’⁴⁷) go fóill lárnach ina cuid filíochta. Tá an tábhacht chéanna ag baint leis an talamh, fosta, bíodh sé ina shamhlaoid nó ina *persona* nó fiú amháin ina chleas reitrice: ‘is féidir a thabhairt faoi deara go bhfuil a gcaint féin, le lándignit na cainte daonna, ag na héin [...] ach ansin an foróin, an casadh a mbeifí ag súil leis ó Bhiddy Jenkinson’.⁴⁸

Cur síos an-bheacht é sin ar dháimh Jenkinson leis an talamh agus ar an chúram éisteachta a chuireann an file uirthi féin. Leoga, mheabhródh friotal Ní Annracháin thuas nath úd Choilm Bhreathnaigh, ‘cantaic an bhalbháin’,⁴⁹ nath a d’úsáid Jenkinson féin blianta i ndiaidh do Ní Annracháin an cúram seo a aithint ina saothar (LCa 14).

Tagaim go hiomlán leis an bhéim a chuireann Ní Annracháin ar an ghrá, an dáimh leis an dúlra, an tseiftiúlacht agus an slánú, bíodh is go gcíortar toise eile den chomhbhá i gcaibidil a dó. Tá leas an-chaolchúiseach á bhaint ag Ní Annracháin as an éicichritic lena cur in oiriúint do shainriachtanais na Gaeilge chomh maith, ceangal atá casta agus tábhachtach. Maíonn Ní Annracháin gur gá cuimhneamh ar an leas a bhaintí as an talamh, agus ionannú na talún leis an bhanríon, le córas cumhachta na bhfear a chosaint.

Ní hamháin gur gá idirdhealú a dhéanamh idir éicifhilíocht agus ‘ventriloquism that propped up the prevailing ideology of human authority over the land’,⁵⁰ ach is gá do mhná ceann de

⁴⁶ Máire Ní Annracháin (2000), 349.

⁴⁷ Máire Ní Annracháin (1992), 38-39.

⁴⁸ Máire Ní Annracháin (2000), 345-6.

⁴⁹ Colm Breathnach (1991).

⁵⁰ Máire Ní Annracháin, ‘Recasting the Sovereignty Goddess’ [Neamhfoilsithe, ceadaíodh le caoinchead an údair].

phríomhshamhlacha an traidisiúin, an t-ionannú idir bean agus talamh, a láimhseáil go hanchúramach le cinntiú nach dtacaíonn siad leis an dinimic chumhachta sin. Ní mór do bhanfhilí an traidisiún sin a leasú chun a gcuid riachtanas féin a shásamh seachas glacadh leis an chóras dúchais scun scan. Míníonn Ní Annracháin gur sampla í Jenkinson den láimhseáil fhuascailteach radacach sin.⁵¹

Tá argóint an-áititheach fheimineach déanta ag Ní Annracháin ar shaothar Jenkinson ina iomlán, ach braithim uaireanta go ndéantar ceangal ródhíreach idir brí nó ‘teachtaireacht’ an tsaothair agus mian nó sprioc Jenkinson féin. Is é sin, ní shéanaim ‘go mbíonn a saothar ag teacht go beacht le snátha móra an smaointeachais fheiminigh i leith an tslánaithe is féidir leis na mná a bhaint amach tríd an scríbhneoireacht’, ach ní fios gur theastaigh ón fhile ‘athléamh daingean polaitiúil’ a dhéanamh ar chúrsaí inscne.⁵² Leoga, is é an ceangal díreach seo idir léirmhíniú criticeora agus mian an fhile an locht is mó a fhaighim ar an chritic a rinneadh ar shaothar Jenkinson go dtí seo. Cíortar é sin thíos ag deireadh na hachóimre seo.

Duine eile a d’aithin cuid de príomhchúraimí Jenkinson i mblianta tosaigh a gairme ná Orla Ní Ríordáin, a dhéanann plé ar an chéad cheithre chnuasach de chuid an fhile ina tráchtas máistreachta ón bhliain 1999.⁵³ Dála Ní Annracháin, d’aithin Ní Ríordáin go mbíonn an grá cinniúnach i saothar Jenkinson agus go ndéanann an file léiriú neamhghnách ar chúrsaí seirce, léiriú a chuireann an greann agus an sult chun tosaigh ar mhothúcháin go minic:

Go deimhin is é téama an ghrá an téama is tábhachtaí ar fad i saothar an bhanfhile seo ar deireadh. Is léir gur dearcadh íoróineach, magúil, easurramach atá ag Bidy Jenkinson i leith an ghrá [...] cuirtear an bhéim ar chaidreamh collaí na lánúine seachas ar a gciapadh croí ...⁵⁴

Téama an bháis i leataobh, clúdaíonn an tátal sin príomhchúraimí an fhile go fóill 35 bliain ar aghaidh. D’aithin Ní Ríordáin tábhacht an ghrinn agus is fiúntach fosta an bhéim a chuireann sí ar chiútaí teanga an fhile:

Ní hamháin go n-aithníonn Bidy Jenkinson an tábhacht a bhaineann le héifeacht na filíochta ar an geluais, ach aithníonn sí chomh maith go bhfuil cumas mínithe ag an bhfoghraíocht go neamhspleách ar chiallú na bhfocal. Cuireann fuaimanna na gconsan brí in iúl chomh maith agus léiríonn san nach í brí an fhoclóra an t-aon bhrí amháin atá le baint as focail.⁵⁵

⁵¹ Ibid. Luann Edyta Lehmann-Shriver an baol seo fosta (2012), 11.

⁵² Máire Ní Annracháin (2000), 341.

⁵³ Orla Ní Ríordáin (1999).

⁵⁴ Ibid. 158.

⁵⁵ Ibid. 93.

Tá lán an chirt ag Ní Ríordáin sa mhéid sin, bíodh is go mothaím féin go ndéanann sí saothrú iomarcach ar bhrí fholaithe na fuaime anois is arís. Mar an gcéanna, cé go bhféadfadh an léamh ar threascart na hinscne a bheith níos caolchúisí in amanna, d'aithin Ní Ríordáin ón tús go bhfuil tábhacht ar leith ag baint le *personae* bainneanna ón mhiotaseolaíocht i saothar Jenkinson, rud atá deimhnithe arís is arís ó shin. Is í Ní Ríordáin is mó atá tar éis an tábhacht a bhaineann le foclóireacht agus sanasaíocht i saothar Bhiddy Jenkinson a chur sa mheá chomh maith.

Uaireanta brúitear léirmhíniú uilíoch anuas ar na dánta, agus uaireanta eile braitear nach bhfuil an léamh ag teacht go hiomlán leis an téacs,⁵⁶ ach ar an iomlán is léamh áititheach uailmhianach é seo ar chéadchnuasaigh an fhile. Bíodh is nach mbeinn féin ag teacht le dearcadh Ní Ríordáin, tá ceangal spéisiúil déanta aici idir ainm cleite Jenkinson agus 'je idéal' Lacan:

Is í Bidy Jenkinson an file mar a bheadh an 'je-idéal', an duine iomlán, aontaithe, ach gur pearsa sheachtrach í ná maireann ach ina heisint fhileata amháin. Dá bhrí sin, dob fhéidir a rá gur iarracht é an t-ionannú so ar aitheantas righin, do-athraithe a thabhairt don duine (le sujet) mar a chuir Lacan síos air ...⁵⁷

Tuigtear dom féin gurb é a mhalairt a spreagann úsáid an ainm phinn, .i. sárú na dteorainneacha daonna seachas fonn iad a bheith 'righin, do-athraithe'. Cúrsaí údarhachta agus mionrudaí eile i leataobh, rinne Ní Ríordáin mionstaidéar ceannródaíoch ar shaothar Jenkinson tráth nach raibh mórán scríofa air ar chor ar bith, agus is teist ar shaibhreas shaothar Jenkinson an léamh cruthaitheach a d'eascair as an staidéar sin.

Baineann Edyta Lehmann-Shriver leas as insint Jenkinson ar scéal Mhis ina tráchtas ar chumhacht na hurlabhra agus na reacaireachta i gcás na mban sa mhiotaseolaíocht Ghaelach.⁵⁸ Cíorann sí an teannas idir tábhacht na mban (Mís, Gráinne, Deirdre, srl) do ghluaiseacht an scéil ar thaobh amháin, agus na deiseanna urlabhra a thugtar dóibh ar an taobh eile. Is é a bunargóint ná go mbíonn tionchar nach beag ag guth sceipteach na mban i leith ghníomh na bhfear sna scéalta. Sa mhéid sin, áitíonn sí go bhfuil feidhm threascrach ag an urlabhra bhaineann, ní hamháin toisc go gceistíonn na mná gníomhartha na bhfear ach toisc nach gcomhlíonann siad na dualgais is dual dóibh. Ina ionad sin, éiríonn leo a ról a chur in oiriúint dá gcuid riachtanas féin, agus sa mhéid sin áitíonn sí '[that] the characters I examine share characteristics of a hero of the genre in that they resist classification and

⁵⁶ Féach mar shampla *ibid.*, 136, 138-9, 153.

⁵⁷ *Ibid.* 122.

⁵⁸ Edyta Lehmann-Shriver (2012). Féach fosta (2014) agus (2009).

evolve as the plot develops'.⁵⁹ Is sampla aici Mis Jenkinson agus is ar an bhonn sin a bhaineann obair Lehmann-Shriver le hábhar anseo.

Is mar chuid d'argóint níos mó faoin teannas sa mhíotaseolaíocht idir an baineannach agus an nádúr ar thaobh amháin, agus an fireannach agus an cultúr ar thaobh eile, a scrúdaíonn Lehmann-Shriver Mis. Baineann sí leas as an bhunséal den chuid is mó agus is ar chumhacht Mhis mar bhancharachtar a dhíríonn sí. Áitíonn sí gur bhog Jenkinson ar aghaidh ón insint thraidisiúnta inar úsáideadh Mis le béim a chur ar ghaisciúlacht an laoi, Dubh Rois. Ina ionad sin, cuireann Lehmann-Shriver béim láidir ar Mhis mar 'an active figure driving her own development' agus maíonn sí gurb é 'the healing of Mis's soul, and not the relationship between a man and a woman, that lies at the center of Jenkinson's poetic endeavour.'⁶⁰ Tá roinnt mhaith léaspairtí le fáil sa chlóradh sin, go háirithe maidir leis an 'unadorned female experience of male heroic death ... what remains after a hero dies'⁶¹ ach creidim go ndéanann Lehmann-Shriver imeallú éagórach ar ról Dhubh Rois in insint Jenkinson. Maíonn sí, mar shampla, nach gcaoineann Mis Dubh Rois in insint Jenkinson ach ní fíor sin – is ó sheandán ó DU (26-28) darb ainm 'Mis Ag Caoineadh Dubh Rois' a thagann lgh. 31-32 den chnuasdán (M). De bhrí go gcuireann Lehmann-Shriver béim ar chumhacht Mhis, áitíonn sí go mbaineann sí 'ultimate happiness' ag deireadh an dáin agus í saor ón tsochaí phatrarcach,⁶² ach tairiscítear léamh eile ar chríoch an scéil sa tráchtas seo.

Tá léamh insneach an-phaiteanta déanta ag Lehmann-Shriver ar radharc tábhachtach in insint Jenkinson,⁶³ is fiú go mór an chodarsnacht a rianaíonn sí idir Suibhne agus Mis a chur sa mheá, agus déanann sí cur síos an-bheacht ar Mhis mar 'a timeless character who delivers a startling confession about despair, loneliness, and hope.'⁶⁴

Déantar plé gasta ach léirsteanach ar shaothar Jenkinson sa cheathrú dheireanach de leabhar Marie Whelton ar an apastróf, *Teagmháil agus Tnúthán*. Tá taighde suntasach, cuimsitheach curtha i gcrích ag Whelton agus meabhraíonn a tráchtas gur ceart i gcónaí leathshúil a choinneáil ar fhoirm na litríochta. Ainneoin nach gcíorann sí ach dhá dhán de chuid Jenkinson sa téacs féin, éiríonn léi dhá thátal an-úsáideacha a bhaint as an apastróf ina saothar; ar dtús, gur file 'rí-eiticiúil' í Jenkinson,⁶⁵ taitníodh an lipéad sin léi nó ná taitníodh agus, ina dhiaidh sin, go gcuirtear an apastróf ag obair ar shainchúram a cuid filíochta:

⁵⁹ Ibid (2012), 13.

⁶⁰ Edyta Lehmann Shriver (2014), 63.

⁶¹ Ibid, 69.

⁶² Edyta Lehmann (2012), 143.

⁶³ ibid. 182.

⁶⁴ Edyta Lehmann (2014), 60.

⁶⁵ Marie Whelton (2008), 88 [fonóta].

cothú na cothromaíochta idir fireann agus baineann, idir an duine agus an dúlra ... is é an ‘grá cothrom’, grá atá saor ó chúrsaí cumhachta, agus ó chodarsnachtaí péire ... a chuireann tionscnamh Jenkinson chun cinn. Níl dabht faoi ach go bhfuil ról tábhachtach ag an apastróf san iarracht a dhéanann sí cineál nua suibiachtúlachta a chonstruáil.⁶⁶

Greann agus bás i leataobh, tuigtear dom gurb é seo an cur síos is cruinne a rinneadh ar thionscadal filíochta Jenkinson go dtí seo.

Is mar ‘scríbhneoireacht charnabhalach’ agus sampla Gaelach den *écriture feminine* a thuigeann Caitríona Ní Chléirchín saothar Bhiddy Jenkinson agus Nuala Ní Dhomhnaill, agus tá aistí, léirmheasanna agus tráchtas dochtúireachta scríofa aici orthu. Is scrúdú ‘feimineach colainn-lárnach’ neamhleithscéalach a dhéanann Ní Chléirchín agus caitheann sí dua ar leith ag plé leis an chorp i saothar Jenkinson.⁶⁷ Is mar fhreagra dúshlánach ar an chóras phatrarcach a thuigeann Ní Chléirchín an greann agus an dúil i bhfilíocht Jenkinson:

Tá an greann mar a bheadh íobhriseadh ina cuid filíochta. Streachailt na mban i gcoinne choinbhinsiúin an phobail is ea an fheidhm shainiúil a bhaineann sí as an teanga agus an dóigh a ndéanann sí an cholainn a cheiliúradh agus an dóigh a ndéanann sí an aghaidh fhidil a bhaint den neamhord.³⁷

Aontaím le Ní Chléirchín go bhfuil coincheap na carnabhalachta an-úsáideach go deo i gcás Jenkinson, ach bheinn níos amhrasaí faoin *écriture feminine*. Is cinnte go bhfuil tréithe áirithe i bpáirt ag Jenkinson leis an traidisiún de réir mar a shainmhíniú Nic Dhiarmada í.⁶⁸ Ní scríobhann Jenkinson faoi chuing na hoiriúnachta liteartha, cuir i gcás; bíonn leisce uirthi í féin nó an Bhé a ainmniú, agus séanann sí gur ann d’aon fhírinne shocair bhuan amháin. Cuireann a saothar fáilte roimh an ilbhrí, an ilfhiús agus an pharadacs. Mar a áitítear tríd an tráchtas seo, bíonn Jenkinson de shíor ag súgradh le teorainneacha agus le codarsnachtaí péire, ag tosú le teorainn an chraicinn féin agus aon chodarsnacht dhocht idir fireann agus baineann. Is fíor fosta nach léiriú éisealach a dhéantar ar ‘uiscí beatha’ ina saothar.

Tá sé intuigthe, mar sin, go ndéanadh Ní Chléirchín ceangal idir Jenkinson agus an *écriture feminine* agus is léirmhíniú spéisiúil é. Is é an deacracht atá agam leis ná nach ndéantar deighilt shásúil i gcónaí idir an mhian a bhí ag Jenkinson féin ar thaobh amháin agus an bhrí a bhaineann criticeoir as na dánta ar an taobh eile. Is é sin, tugtar le fios go ndéanann Jenkinson agóid chomhfhiosach i gcoinne na patrarcachta nó go dtacaíonn sí go sonrach le

⁶⁶ *ibid*, 421.

⁶⁷ Caitríona Ní Chléirchín (2015) [gan uimhreacha].

⁶⁸ Bríona Nic Dhiarmada (1998) 164-165, 176-178.

‘streachailt na mban i gcoinne choinbhinsiún an phobail’⁶⁹ gan an méid atá ráite ag an fhile féin faoin agóidíocht nó faoin fheimineachas a chur sa mheá. Tá lánchead ag Ní Chléirchín a rá go bhfeidhmíonn filíocht Jenkinson, beag beann ar mhian an údair, mar shampla den *écriture feminine*, ach b’fhearr a bheith caolchúiseach agus mian pholaitiúil á cur i leith an údair féin.

An ghné seo dá critic i leataobh, téann Ní Chléirchín i ngleic le gnéithe tábhachtacha de shaothar Jenkinson, cuir i gcás an chothromaíocht a chothaíonn an file:

Baineann cothromaíocht shuntasach le saothair Jenkinson, sa mheascán den tráma, den fhoréigean, den fhulaingt agus den ghreann a shonraítear iontu. Cuireann sí an dán cumhachtach, trámatúil agus fíorbhrónach ‘Liombó’ taobh leis an dán greannmhar éadrom ‘Comhrá’. Ar an dóigh seo léiríonn sí gur féidir le teanga na colainne a bheith lúcháireach agus brónach san am céanna.⁷⁰

Is fíor do Ní Chléirchín go gcuireann Jenkinson béim ar nithiúlacht na beatha, ‘the earthiness of experience’,⁷¹ agus nach mbíonn sí ag obadh roimh na gnéithe míthaitneamhacha nó náireacha nach bhfaigheann teacht isteach go minic san fhilíocht: ‘Jenkinson seems to accept the abject, by laughing at it and using it in her poetry...’⁷²

Tionchar an ainm phinn ar an scoláireacht agus tionchar na scoláireachta ar an fhile

Sula gcuirtear críoch leis an achoimre seo ar an litríocht chritice, ní miste rud amháin eile a chur sa mheá ós rud é gur ceistíodh thuas an ceangal a dhéanann scoláirí áirithe idir an bhrí a bhaineann siadsan as an tsaothar agus dearcadh fírinneach an fhile. Is scoilt í sin nach dtagann slán go minic sa chritic, fiú nuair a bhíonn file ar fáil le léirmhíniú a dhéanamh ar a mhian, ach tuigtear dom go mbíonn éifeacht an-spéisiúil ag an ainm pinn ar an toise seo den chritic i gcás Jenkinson. Ós rud é gur dhiúltaigh sí labhairt thar cheann na ndánta, níor fágadh ach ‘guth’ na ndánta féin ar feadh i bhfad agus rinne scoláirí éagsúla talamh slán de gurbh shin guth Bhiddy Jenkinson agus gur labhair an guth sin go hinchreidte sollúnta faoina dearcadh. An rud atá suntasach faoi seo ná gur mealladh í lena tost a bhriseadh cúpla uair nuair a chonaic sí an bhrí a bhí á baint as a saothar. Sa mhéid sin, d’fhéadfaí a mhaíomh gur thug an chritic uirthi glacadh leis an urlabhra a bhí á séanadh aici i dtús a gairme.

⁶⁹ Caitríona Ní Chléirchín (2015) [gan uimhreacha leathanigh].

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ Caitríona Ní Chléirchín (2010), 169.

⁷² Ibid., 170.

Is féidir cuid mhaith de shaothar neamhfhicsin Jenkinson a áireamh mar fhreagra ar an chritic, cuir i gcás sa litir a scríobh sí mar fhreagra ar Mháire Mhac an tSaoi, an freagra a thug sí ar léamh Ní Annracháin ar dhán ar leith (freagra nach gcealaíonn léamh Ní Annracháin a bheag ná a mhór),⁷³ nó an plé a rinne sí ar chúrsaí inscne in ‘Filí agus Léitheoirí’ (FL) agus ‘Nuafhilíocht na Gaeilge i dTreo na Mílaoise’ (NGM) in *Feasta*. Ar íoróntaí an tsaoil, mar sin, is iad lucht a molta is mó a spreag Jenkinson le dul i mbun pinn chun a dearcadh féin a mhíniú.

Motháim go gcothaíonn sé seo teannas sa bhreis idir an criticeoir agus an file. Ní miste file a bheith ag cur a ndearmaid thar shúile criticeora, gan amhras, agus ag an am chéanna ní chaithfidh scoláirí aontú le léirmhíniú Jenkinson féin ar bhrí na ndánta.

Bíonn tionchar agus páirt ghníomhach ag an léitheoir i ‘gcomhdhéanamh bhrí an tsaothair’⁷⁴ agus sa mhéid sin tá cead againn ár rogha léamh a dhéanamh, taitníodh an léamh sin leis an fhile nó ná taitníodh. Is é an t-aon chuing atá orainn ná *fanacht laistigh dá ndeir an téacs, go díreach nó go sofhríotlach*. Is é sin príomhchúram eiticiúil an chriticeora – bheith chomh hionraic agus is féidir faoi fhocail an leathanaigh – agus is é a dhealaíonn na botúin a dhéanann gach scoláire luath nó mall (*misprision*, léamh ró-shaothraithe nó róchlaonta, srl) ó dhroch-chritic.

Maidir leis na cásanna a pléadh thuas, mar sin, ina mbaintear adhmaid polaitiúil as saothar Jenkinson agus ina gceanglaítear an bhrí sin le mian an fhile, is doiligh an chritic a lochtú. Ní féidir a shéanadh go bhfuil rian an fheimineachais le sonrú ar sciar maith de shaothar Jenkinson, fiú má bhíonn íoróin nó áiféis le cur san áireamh. Is é *Táinrith* an sampla is gléini den athinsint fheimineach agus den scigaithris uirthi araon.

Is féidir fós nach ndéantar an t-idirdhealú cuí i gcónaí idir léirmhíniú feimineach a dhéanamh ar an téacs agus an téacs sin a áireamh ina théacs feimineach gan na castachtaí a luann Jenkinson féin a chur san áireamh. Tuigim an fonn a bhíonn ar fheiminigh ceangal sonracha a dhéanamh idir cás na Gaeilge agus cás na mban, agus níl lá lochta agam ar chritic *engagée*. Tuigtear dom, mar sin féin, go mba mhí-ionraic an mhaise dúinn Jenkinson a áireamh mar fheimineach gan a sainamhras féin faoin ábhar a lua go sonracha. Tá Ní Dhomhnaill sásta taobh a ghlacadh agus a chur chun cinn⁷⁵ ach ní léir dom go bhfuil Jenkinson. Is eagal liom nach dtugtar éisteacht mar is ceart don fhile féin (féach an teannas idir FL agus NGM Jenkinson agus a ndeir Ní Chléirchín, cuir i gcás). Ní thuigim ná ní thaobhaím féin le meon

⁷³ Siobhán Ní Fhoghlú (1997), 63.

⁷⁴ Antain Mag Shamhrán (1992), 87.

⁷⁵ Nuala Ní Dhomhnaill (1989), 22-27.

an fhile uaireanta ach is gá dom fós é a chur sa mheá. Is teist ar shaibhreas agus ar shaoirse na banfhillíochta é nach bhfuil ceartchreideamh ar bith, dá tharraingtí é, i réim.

Ó mo thaobhsa de, creidim go séideann Jenkinson faoi inscne agus go mbíonn sí ag spraoi leis an chorp mar chuid dá hionsaí leanúnach ar chodarsnachtaí péire, agus mhaifeadh criticeoirí áirithe gur gníomh feimineach ann féin é sin. Tá an cath seo ar bun ag Jenkinson síos tríd an saothar, ní hamháin i gcás na hinscne: is cuma cé acu craiceann fir agus mná, grá riabhach, nó beatha a éagann, is é an t-aitheantas a thugann Jenkinson don cheangal agus don chastacht fholaithe idir péirí (ní áirim síocháin a dhéanamh leo i gcónaí), is é sin is tábhachtaí. Is cuid den chúram sin an ghné fheimineach ina saothar, seachas go ndéantar na tuiscintí sin a dhíchonstrúáil mar ghníomh feimineach, dar liom.

Maidir leis an Mhodheolaíocht

Aithnítear go coitianta a dhúshlánaí is atá saothar Jenkinson. Luadh ‘éagsúlacht scanrúil’⁷⁶ leis an fhile in 1998 agus ní fhéadfaí a rá go bhfuil athrú tagtha ar an ghné sin dá cuid oibre ó shin. A mhalairt ar fad is fíor, mar is léir ón fhorléargas thuas ar scóp an tsaothair. Thug Máire Mhac an tSaoi ‘learned *enfant terrible*’⁷⁷ ar Jenkinson uair, agus is fóirsteanach an lipéad é sin a chlúdaíonn an dánacht agus an tseiftiúlacht a bhíonn mar dhúshlán ag lucht a léite anuas ar éagsúlacht an tsaothair.

Tuigtear dom gur d’aonghnó a thugann Jenkinson dúshlán na hanaithe agus na seiftiúlachta dá cuid léitheoirí, mar atá ráite go glic aici sa dán úr seo:

‘Cúram scríbhneora’
A mhéarlorga a bhaint da shaothar
agus corrcheann a chur ar ais
d’fhonn dul amú
a chur ar léirmheastóirí. (SB 110)

Theastaigh uaim glacadh leis an dúshlán sin oiread agus ab fhéidir agus mé ag tabhairt faoin taighde seo, mar sin lig mé don saothar an cur chuige a mhúnlú den chuid is mó. Ciallaíonn sé sin nár chuir mé muinín in aon teoiric ar leith leis an saothar a léirmhíniú ná nár chloígh mé i gcónaí leis an scóip mhionchúiseach chéanna síos tríd. Is amhlaidh go bhfeicfear modheolaíochtaí éagsúla sna leathanaigh a leanann, ag brath ar ábhar na gcaibidlí. Tá **caibidil a haon** bunaithe ar theacht chun cinn *persona* Jenkinson agus dá bhrí sin cuirtear

⁷⁶ Alan Titley (1998), 33.

⁷⁷ Máire Mhac an tSaoi (1988), 34.

blúirí beathaisnéise agus tuairimíochta an fhile i láthair go cróineolaíoch chun a bhforbairt a rianú sula ndéantar anailís théamúil ar an ábhar féin.

Is comhthéacs de shaghas eile atá á thógáil i **gcaibidil a dó**, a fhéachann le saothar Jenkinson a shuíomh i dtraidisiún na filíochta faoistiniúla. Is gá roinnt réamhoibre a dhéanamh sular féidir saothar gan suibíocht shocair a aontú leis an traidisiún sin, áfach, mar sin tosaíonn an chaibidil le plé ar choincheap na faoistine san fhilíocht. Ina dhiaidh sin pléitear na dánta a d'fhéadfaí a lipéadú mar dhánta faoistiniúla agus eagraítear iad de réir phointe féachana, ag toiseacht le plé ar fhéinléiriú an fhile, mar a thagann sí i láthair ar leibhéal na colainne agus na heitice sna dánta. Ar deireadh, bailítear le chéile dánta faoistiniúla ionadúla a úsáideann guth na chéad phearsan agus iad ag trácht ar ról faoi leith laistigh den ghaol ghairid – an mháthair, an iníon, an leannán agus an bhean tí.

Téitear i ngleic le ceist an chreidimh i **gcaibidil a trí** agus chuige sin is gá idir fhorbairt chróineolaíoch an tsaothair agus an chomhthéacs liteartha agus teoirice a chur sa mheá. Tosaítear le forléargas ar an fhilíocht chomhaimseartha iarChríostaí agus ar choincheap na hiarChríostaíochta féin. Pléitear teacht chun cinn an chreidimh i saothar Jenkinson ina dhiaidh sin, agus ar deireadh téitear i ngleic leis an éiginnteacht ó thaobh dóchais, sprice agus ainm don adhradh spioradálta ina dánta.

Is í **caibidil a ceathair** an t-aon chaibidil a dhíríonn ar leabhar amháin den chuid is mó, bíodh is go bhfuil léirmhíniú á dhéanamh ag Jenkinson ar *persona* Mhis le fada agus go mbaineann *Dán na hUidhre* le hábhar an phlé chomh maith. Is léamh céimseach a dhéantar sa chaibidil d'fhonn próiseas an tslánaithe a rianú agus dá bhrí sin tá míreanna na caibidle bunaithe ar mhíreanna an chnuasaigh.

Is modheolaíocht eile arís a úsáidtear i **gcaibidil a cúig**, caibidil dheireanach an tráchtais, a phléann le deasghnáth seanbhunaithe an chaointe, ceann de mhórhéamaí nualitríocht na Gaeilge. Baineann idir chúrsaí staire agus shocheolaíochta le hábhar chomh maith le heitic agus le creideamh. Sa deireadh, díritear ar dhánta de chuid an fhile a bhaineann le himeacht staire faoi leith. De bhrí go bhfuil dánta ar an ábhar chéanna scríofa ag filí Éireannacha eile idir Ghaeilge agus Bhéarla, thapaigh mé an deis le léamh comparáideach a dhéanamh i dtaobh shéanadh an deasghnátha, i gcoitinne ar dtús, agus ansin i gcás na marbhghinte in Éirinn.

Stíl

I ngort na litríochta, agus beag beann ar an teanga a bhíonn i gceist, ní bhíonn scoláirí ar aon fhocal faoin chur chuige is feiliúnaí. Creideann scoláirí áirithe gur obair phroifisiúnta atá sa taighde agus, dá bhrí sin, nár cheart guth na chéad phearsan a úsáid, cuir i gcás, fad is a déarfadh scoláirí eile nach féidir litríocht a léirmhíniú go neodrach agus mar sin de nach luíonn sé le réasún an té atá taobh thiar den taighde a cheilt. Mar an gcéanna, táthar ann a chreideann go dteastaíonn fráma tagartha leis an ghaol róláidir idir léitheoir agus téacs a scaoileadh beagáinín, fad is a mhaífeadh daoine eile gurb é an léamh suibhachtúil neamhspleách an rud a dhealaíonn criticeoir caolchúiseach bunúil amach mar dhuine ar fiú iontaoibh a chur ann.

Agus é ag trácht ar údar anaithnid eile, luadh cheana go n-áitíonn Antain Mag Shamhráin gur leathbhádóir atá sa léitheoir i 'gcomhdhéanamh bhrí an tsaothair'.⁷⁸ Gan amhras, ní hionann an dua a chaitear ag saothrú filíochta agus an dua a chaitear á léirmhíniú, ná ní hionann na scileanna atá de dhíth don dá chúram a bheag ná a mhór. Is fíor fós nach filíocht go léamh, agus gur sainléamh gach léamh acu. Ní léir domsa go bhfuil aon dul thairis sin: braitheann an bhrí a bhaintear as téacs ar chúlra, ar mheon, ar mhuinín, ar idé-eolaíocht, ar chumas, ar chruthaitheacht agus ar thaithí léitheoireachta an léitheora. Ní hionann sin agus a rá nach féidir drochléamh a dhéanamh atá mídhílis don téacs, nó gurb ionann léamh impriseanaíoch agus léamh maith. An té a ghlacfadh cúraimí critice air féin, ní mór dó slata tomhais a úsáid anuas ar a fhreagra sainiúil féin; an fhadhb ná nach n-aontaítear cad iad na slata tomhais is tábhachtaí, agus nach mbíonn an rogha féin neodrach choíche.

Maidir leis an tráchtas seo, mar sin, chinn mé tosaíocht a thabhairt do ghrinnléitheoireacht ar théacs na ndánta ar dtús agus do léitheoireacht fhairsing ina dhiaidh sin. Is amhlaidh gur fhéach mé le cur chuige a chur in oiriúint don tsaothar seachas a mhalairt. Seachas iarracht a dhéanamh aon teoiric a mháistriú agus a chur i bhfeidhm ar dhánta Jenkinson, chuaigh mé i muinín na héagsúlachta agus dhear mé cur chuige a bhraith mé a bheadh úsáideach i gcás shaothar na mná seo. Mar is léir cheana, chinn mé freisin guth na chéad phearsan a úsáid síos tríd chun an ról atá agam i 'gcomhdhéanamh bhrí an tsaothair' a mheabhrú.

⁷⁸ Antain Mag Shamhrán (1992), 87.

Caibidil 1: ‘Cé hí siúd Bidy Jenkinson?’:

Freagra an fhile i bhfoinsí neamhfhicsin

Tá cáil ar Bhiddy ildánach Jenkinson ní hambáin as feabhas a saothair ach as a stádas neamhghnách mar ‘f[h]ile an ainm chleite’.⁷⁹ 35 bliain i ndiaidh do Jenkinson a céad dán a fhoilsiú in *Innti*, is acmhainn anois dúinn *persona* sin an ainm chleite a scrúdú, agus a bhuí sin den chorpas nach beag d’aistí, agallaimh agus sleachta beathaisnéise atá foilsithe ag an fhile ó bhí 1982 ann. Ar an tsaothar neamhfhicsin a dhírítear anseo, mar sin, ag cuardach fhreagra an fhile féin ar an cheist úd ‘cé hí siúd Bidy Jenkinson?’. Tuilleann na scríbhinní neamhfhicsin suim faoi leith i gcás Jenkinson, toisc gur iontu is mó a fheictear *poetic* á oibriú amach aici agus í ‘half-awake dreaming before friends’ (LE 29) faoi chúram an fhile, a chuid suáilcí agus duáilcí, a ról sa tsochaí agus na dearmaid nach mór dó a sheachaint.

Is éard a dhéanann an chaibidil seo ná na foinsí is tathagaí neamhfhicsin a chíoradh, mar atá ocht n-aiste agus dhá litir ó pheann Jenkinson agus cúig chuntas ar agallaimh léi. Foinsí iad a bhfuil oscailteacht as an ghnáth ag baint leo le hais a saothair chruthaithigh, agus a shoilsíonn gnéithe tábhachtacha den tsaothar sin. Go deimhin, is fíor do Mulvihill⁸⁰ nach lú ná ‘manifesto’ an aiste is daingne acu seo, ‘A Letter to an Editor’ (LE), a thráchtann go neamhbhalbh ar fheidhm na filíochta agus ar chúram cuí an fhile fhiúntaigh. Dá dhaingne an friotal sa litir sin, áfach, bíodh sé soiléir nach ‘réitíonn’ an saothar neamhfhicsin codarsnachtaí agus paradacsaí an tsaothair chruthaithigh, ach gur cuid dhílis den *poetic* ann féin í an neamhréir atá ag croí shaothar Jenkinson, idir phrós agus fhilíocht, rud a fheicfear arís agus arís sa tráchtas seo.

Tá an chaibidil roinnte ina trí chuid. Déantar plé gairid ar scéal spéisiúil a teacht chun solais ar dtús; rangáitear príomhghnéithe a *poetic* sa dara cuid, ag tarraingt ar shaothar fhilí eile nuair atá a mhacasamhail pléite acu. I gcuid a trí, pléitear peacaí marfacha na filíochta mar a fheictear do Bhiddy Jenkinson iad agus, mar chonclúid, caitear súil ar roinnt samplaí a thaispeánann a lárnaí is atá an paradacsa ina saothar.

⁷⁹ Pól Ó Muirí (1997), 18.

⁸⁰ Maureen Mulvihill (2006), 154.

‘Cé hí Siúd Biddy Jenkinson?': Teacht Chun Solais an Persona

Cé hí siúd Biddy Jenkinson? Sin mistéir atá ag cur as do mhuintir na Gaeilge le fada. Fairíor, ní féidir linn a rá libh mar níl a fhios againn. Deir foilsitheoir Bhiddy, Pádraig Ó Snodaigh gur bean atá inti – ainneoin go raibh an tuairim ag dul thart, fiú, gur coiste a bhí ag scríobh na dánta úd ...⁸¹

Léirmheas agus liostaí de bhuaiteoirí an Oireachtais i leataobh, is í seo an chéad tagairt thathagach do Bhiddy Jenkinson san *Irish Times*. Leis an alt thuas cuireadh tús, nó b'fhéidir dlús, le tóir ar fhíricí faoin bhean dhiamhair a bhí ag foilsíú léi le ceithre bliana gan í féin a nochtadh roimh a lucht léitheoireachta. Bliain níos déanaí arís, cuireadh an grianghraf seo de chúl mná i gcló, grianghraf a threisigh leis an mhistéir arís:

Dar leis an ngrianghrafadóir Bill Doyle is í seo an file Gaeilge anaithnid Biddy Jenkinson. Cá bhfios? Deir ár bhfoinsí linn go bhfuil Biddy pósta le taidhleoir ón Roinn Gnóthaí Eachtracha.⁸²

Figiúr 1: Cúl mná, *Irish Times* 08.03.89, lch. 13

⁸¹ ‘Biddy ag baint’. *The Irish Times*, 19 Deireadh Fómhair 1988.

⁸² ‘Tuarascáil’. *The Irish Times*, 8 Márta 1989.

Murach a fear céile a bheith i mbéal an phobail bliain níos déanaí arís i 1990, b'fhéidir go mbeadh sonraí beathaisnéise Jenkinson ina rún go fóill. Mar a tharla, scríobhadh alt ar ghairm a fir agus scaipeadh eolas pearsanta faoin fhile sna nuachtáin, ina measc a fíorainm, a háit dhúchais agus líon a teaghlaigh.⁸³ Go pointe, mar sin, bhí an cath caite faoi 1990 agus mhaolaigh seachantacht an fhile ó shin i leith. Sé bliana is fiche níos déanaí, déanann Jenkinson léamha poiblí agus cuirtear an corragallamh uirthi. Míníonn sí nach rúin iad fíricí a saoil a thuilleadh ach fógraíonn go daingean nach mbaineann siad le hábhar a cuid filíochta ach an oiread.⁸⁴ Go deimhin, ag trácht ar a hainm pinn di i gceann de na hagallaimh is sine, deir sí go lom gur 'fógra é sin nach dírbheathaisnéis a bhíonn á scríobh agam'.⁸⁵

Ag trácht dó ar scríbhneoir Gaeilge eile a bhain leas as ainm cleite, Robert Schumann, áitíonn Mag Shamhráin go mbíonn léitheoirí na Gaeilge tugtha don léamh bheathaisnéiseach,⁸⁶ agus i gcás Jenkinson is cinnte go gcuirtear suim i gcónaí ina 'fuinneamh cúthail,' mar a dúirt Pól Ó Muirí in alt eile fúithi a foilsíodh ar *The Irish Times*.⁸⁶ Is minic plé á dhéanamh sna hagallaimh ar an eolas nach nochtann Jenkinson fúithi féin, go háirithe faoina hainm pinn.⁸⁷ Tá sé le tuiscint ó na samplaí thuas ó *The Irish Times* gurb é an dúshlán a bhraith léitheoirí áirithe ó shaothar Jenkinson ná na rúin a scaoileadh seachas an saothar a léamh ina n-éagmais. Go hiorónta, is dócha gur mó spéis a cuireadh ina cúlra toisc gur nós léi na sonraí sin a cheilt, spéis atá le feiceáil i ráiteas seo Uí Mhuirí: 'Thar aon duine eile de scríbhneoirí comhaimseartha na Gaeilge, tá fál thart ar Jenkinson [...] Cé hí Biddy Jenkinson, mar sin, file an ainm chleite?'.⁸⁸

Cosnaíonn an file fós pé eolas nach bhfuil scaipthe go forleathan. Ní hamháin go mbogann sí, más go guagach féin é, idir na forainmneacha 'mé' agus 'sí' i gceann de na hagallaimh is nua agus is faide dá ndearna sí fós, ach tugann sí an freagra láidir seo a leanas ar cheist neamhcheadaithe faoina cúlra:

Ó níl *aon bhaint* in *aon chor* aige sin le hábhar i ndáiríre... ní hé gur rún é... agus bíonn tuairimí agus teoiricí ag daoine faoi áit tógála... ach níl *aon tábhacht* in *aon chor* leis sin ó thaobh na filíochta de.⁸⁹

Tugann Jenkinson 'prionsabal' ar an scoilt seo idir 'an duine a bhíonn ag siúl timpeall agus ag siopadóireacht... agus an té a bhíonn ag scríobh filíochta'.⁹⁰ Le linn an agallaimh chéanna, míníonn sí fáth an phrionsabail seo, mar a rinne go minic cheana:

⁸³ Geraldine Kennedy (1990).

⁸⁴ Mícheál Ó hUanacháin (2008).

⁸⁵ Pól Ó Muirí (1997), 19; Antain Mag Shamhrán (1992), 84.

⁸⁶ Pól Ó Muirí (1997), 18.

⁸⁷ Féach Gabriel Rosenstock (1985); Siobhán Ní Fhoghlú (1997); Pól Ó Muirí (1997).

⁸⁸ Pól Ó Muirí (1997), 18.

⁸⁹ Mícheál Ó hUanacháin (2008).

Tá an duine a bhíonn ag scríobh filíochta saor ar bhealach nach mbíonn aon duine saor san timpeallacht acu féin. Éilím nach bhfuil teora ar bith le Bidy agus tá mise mé féin ana-theoranta ar fad. Éilím cead taighde, cead cainte ar gach aon ábhar agus mé ag scríobh faoin ainm cleite agus bheinn cúthaileach go leor dá mbeadh orm plé leis na hábhair chéanna agus mé im chraiceann féin.⁹¹

Tá mian seo an phríobháideachais ar an bheagán rudaí gan athrú ó thús a saothair. Má tháinig forbairt ar an *persona* fileata, mar a mhaítear thíos, níl athrú meoin i dtaobh an ainm phinn le sonrú i gceann ar bith de na hagallaimh ina luaitear é.⁹² Go deimhin, ag trácht ar a hainm pinn di i gceann de na hagallaimh is sine, deir sí go lom gur ‘fógra é sin nach dírbheathaisnéis a bhíonn á scríobh agam’.⁹³

Saorann an rúndacht seo na dánta ón tsaoltacht, mar sin, agus ón cheangal shimplí bheathaisnéiseach a bhíonn mar thearmann, uaireanta, ag léitheoir falsa. Saorann sí Jenkinson féin chomh maith, nach mian léi go ndéanfaí ionannú idir guth treascrach na ndánta agus bean sho-aitheanta san fhíorshaol. Is de shuimiúlacht go gcuireann de Búrca agus Mhac an tSaoi beirt an seasamh seo i gcomhthéacs an traidisiúin Ghaelaigh: deir de Búrca gur ‘file den seandéanamh í’ Jenkinson i gcúrsaí údarachta,⁹⁴ agus téann Mhac an tSaoi níos faide fós, agus míníonn sí gur ‘cuid inneachúil í ... an col le haon aithne a bheith ar fhear cumtha na haiste ... inár dtraidisiún liteartha’.⁹⁵

Is iomaí sin brí eile a d’fhéadfaí a bhaint as an stailc seo, ar ndóigh. An aithris ómósach í ar laochra athbheochana agus nualitríochta ar nós ‘Mháire’ agus ‘An Craoibhín Aoibhinn,’ cuir i gcás, nó ráiteas iar-nua-aoiseach faoi bhás an údair à la Barthes,⁹⁶ nó arís, gníomh féinfolmhaithe i seirbhís na filíochta? Ba dhoiligh Jenkinson a cheangal go ródhocht le nósmaireachtaí an ainm phinn nuair nach fíos dúinn ar dtús cé acu siar sa traidisiún dúchais nó i bhfóidín mearbhaill an iar-nua-aoiseachais atá a seasamh féin frémhaithe. Tá plé an-luachmhar ar an deighilt chaolchúiseach sin déanta ag Ní Annracháin, atá sásta na tionchair éagsúla a chur sa mheá gan ‘an churadhmhír a bhronnadh’.⁹⁷ Seachas sin, is mar ‘chónascadh... an traidisiúin agus na nua-aimsearthachta’ a thuigeann sí feiniméan na reacaireachta éiginnte.⁹⁸

⁹⁰ Ibid.

⁹¹ Ibid.

⁹² Gabriel Rosenstock (1985); Siobhán Ní Fhoghlú (1997); Pól Ó Muirí (1997); Mícheál Ó hUallacháin (2008).

⁹³ Pól Ó Muirí, (1997) 19.

⁹⁴ Máire de Búrca (2010), 172.

⁹⁵ Máire Mhac an tSaoi (2009), 61.

⁹⁶ Roland Barthes (1977).

⁹⁷ Máire Ní Annracháin (1999), 17.

⁹⁸ Ibid. 19.

Is móide gurb as an chónascadh sin a eascraíonn an súgradh leanúnach a dhéanann Jenkinson le coincheapa na suibiachta agus na húdarachta. Thairis sin, tugadh gach léitheoir a bhreith féin faoi anáil a rogha féin criticeora, ach caitheadh sé go hairdeallach le freagraí réamh-mhúnlaithé i gcás an scríbhneora sheiftiúil seo a bhfuil luí ar leith aici le paradacsa agus le ‘spraoi scitsifréine’.⁹⁹

Is cuid den spraoi a bhaineann le saothar Jenkinson é go bhfuil mar a bheadh púicín orainn. Tugann an file dúshlán a cuid léitheoirí nuair a dhiúltaíonn sí comhthéacs a sholáthar, ach tugann sí cead ár gcinn dúinn fosta mar leathbhádóirí i ‘[g]comhdhéanamh bhrí an tsaothair’.¹⁰⁰ Ní minic a fhaigheann léitheoir an deis aghaidh a thabhairt ar shaothar gan é a bheith réamh-mhúnlaithé go pointe ag eolas beathaisnéise nó léirmhíniú an fhile féin, agus ní miste go nglacfaí go fonnmar leis an dúshlán sin.

Ar íoróntaí an tsaoil, fágann ton faoistiniúil an tsaothair neamhfhicsin gur féidir ‘an bhean taobh thiar de na dánta’ a áireamh ar na pearsana is so-aitheanta ina saothar trí chéile. Tá saothrú áirithe déanta aici ar an ghlór seo thar na blianta, mar atá le feiceáil i bhforbairt na mblúirí dírbheathaisnéise thíos a foilsíodh le taobh dáin nó fógra faoi Jenkinson. Sa phlé a dhéantar thíos, fágtagar as an áireamh cuntais beathaisnéise nár scríobh an file féin cé gur díol suime é an difear idir an dá ghrúpa.¹⁰¹ Bíonn na cuntais ó phinn eile i bhfad níos traidisiúnta ar an iomlán agus luaitear sonraí beathaisnéise i roinnt mhaith acu, bíodh is nach mbíonn na sonraí sin ag teacht le chéile i gcónaí. I mbliana féin, cuir i gcás, foilsíodh dhá leabhar a luann alma mater an fhile, ach is dhá áit éagsúla a ainmníodh iontu.¹⁰²

Maidir leis an chur síos a dhéanann Jenkinson uirthi féin, mar sin, is iondúil go mbíonn sé éadrom agus ait. Is é seo an t-eolas a tugadh nuair a foilsíodh a céad dán in *Innti*, cuir i gcás: Saolaíodh i 1949 agus níor cailleadh fós. Bhailíodh búmaraingeanna ach ní bhailíonn níos mó. Í tosaithe ar fhrisbionna a bhailiú le déanaí. Is é seo a céad fhrisbí in *Innti*.¹⁰³

D’éirigh na cuntais i bhfad níos faide de réir a chéile, agus bíodh is nár mhéadaigh an t-eolas beathaisnéise i ndiaidh scúp sin an *Irish Times*, thosaigh an file a nochtadh tuairimí i dtaobh na filíochta agus na beatha féin iontu. Ní díol iontais an méid sin, áfach, nuair a chuimhnítear air go raibh a leithéid á dhéanamh aici trí mheán a cuid aistí agus óráidí ó bhí 1991 ann.

Is í tábhacht an gháire a thagann chun cinn ar dtús, mar shampla an méid seo ó 2006, tráth a raibh ‘gáirscéalta’ *An Grá Riabhach* foilsithe aici chomh maith le sé chnuasach filíochta:

⁹⁹ Gabriel Rosenstock (1985), 34.

¹⁰⁰ Antain Mag Shamhráin (1992), 87.

¹⁰¹ Mar shampla Seán Ó Cearnaigh (1995) agus (2003), Maureen Mulvihill (2006), Louis de Paor (2016).

¹⁰² Féach Liam Mac Amhlaigh (2016) 49; Louis de Paor (2016), 416.

¹⁰³ ‘Aon ghearrbheathaisnéis fichead’, *INNTI* 7 (1982), 47.

Scríbhneoir a théann i mbun pinn ar mhaithe le taitneamh, agus súil aici nach spreagfaidh sí domheanma, eagla, crá ná pian i gcroí léitheora ...¹⁰⁴

Anuas ar an mhéid sin, bhí dhá leabhar do pháistí agus cnuasach scéalta bleachtairachta i gcló ag an fhile nuair a foilsíodh an cuntas thíos i ndíolaim faoi scríbhneoirí a chaith tréimhse ar Sceilg Mhichíl:

Biddy Jenkinson is, at present, engaged in creating a safe haven for bumblebees and in meditations on her relationship with the Muse. An rún atá aici: bheith ag gáirí. An leabhar filíochta is deireanaí dá cuid is ea *Oíche Bhealtaine* (Coiscéim 2005). Late in 2010 Coiscéim publish Duinnín ar an Sceilg, a second collection of her detective series featuring Duinnín, the lexicographer (go maithe sé di é!), and a third book in the series for children (and for those who read for them) featuring Púca as hero. She has won the Butler Award, and many Oireachtas awards.¹⁰⁵

Luaitear gáire arís sa sampla seo thíos a léiríonn nós an fhile a bheith féincháinteach fosta:

‘Is fearr cleas maith amháin ná fiche drochchleas’ mar a dúirt an cat nuair a criogadh an sionnach seiftiúil. Bíonn Biddy ag gabháil de scéalta agus de dhánta, de dhrámaí, de líníocht agus is féidir a rá go macánta agus í gafa le healaín ar bith acu seo gurbh fhearr go luífeadh sí isteach ar cheann eile acu. An mana atá aici, ‘An rud nach bhfuil leigheas air, gáire is fearr chuige.’¹⁰⁶

D’fhoilsigh Jenkinson scéal dúnmharaithe Béarla ar líne sa bhliain 2014 leis an sliocht seo ina luann sí arís gur mian léi, thar rud ar bith eile, go mbainfí spraoi as a saothar:

Biddy Jenkinson, a gardener by profession, lives on a hill in Ireland with a dog, a cat and a flock of geese. She has a particular interest in the bumble bee and in the preservation of its habitat. While prepared to encounter the gloomier aspects of reality in other areas, Jenkinson avoids novels that promise to horrify, terrify or otherwise discompose the reader. She will count this story a success if the reader laughs, at least once. This does not mean that she condones murder.¹⁰⁷

Is aistí agus is neamhdhírí i bhfad an cuntas seo i nGaeilge ón bhliain chéanna:

Brocaire buí, de chineál. Ceanndána, gan a bheith mailíseach, ná mallaithe. Leanann cait agus cearca. Seachnaíonn foichí. Ní bhíonn ag tafann ar an Domhnach. Canann in ómós na gealaí. Cleachtann comhluadar daonna anois is arís.¹⁰⁸

Is i mbliana a foilsíodh na sleachta is faide fós. Tá daingne speisiúil le sonrú sa sampla seo thíos, cuir i gcás le húsáid na dtéarmaí ‘is cinnte,’ ‘is tábhachtaí,’ ‘in ord tábhachta’. Is

¹⁰⁴ <http://www.merriman.ie/scoileanna/2006/samhradh/cainteoiri.ga>

¹⁰⁵ Paddy Bushe (2010), 188.

¹⁰⁶ <http://imbolc.ie/2014/11/biddy-jenkinson-ealaiontoir-den-scoth-dimbolc-2014/>.

¹⁰⁷ <https://www.smashwords.com/profile/view/biddyjenkinson>.

¹⁰⁸ Jenkinson in Adams, Dunne agus Nic Lochlainn (2014), 237.

suimiúil fosta go ‘[n-]admhóidh sí’ scileanna a bheith aici ‘ar mhaithe lena bheith dearfach ina taobh féin’, rud a chuireann drogall áirithe in iúl:

Braitheann an t-údar seo nach ann di. Mar gheall air sin bíonn ainm cleite in úsáid aici. Nuair a bhíonn sí ag scríobh is cinnte nach mbíonn sí istigh léi féin agus nuair nach mbíonn sí ag scríobh ní bhíonn sí istigh léi féin ach oiread. An fhaoistin seo déanta, admhóidh sí go bhfuil buanna áirithe aici a chuireann ar a cumas cumadóireacht a dhéanamh. An bua is tábhachtaí: fiosracht. Ina dhiaidh sin, in ord tábhachta: gan a bheith in ann aon ní a dhéanamh i gceart ar an gcéad iarracht, gan a bheith in ann cuimhneamh go cruinn ar rud ar bith atá cloiste ná léite, gan aon phíosa a ligint uaithi go ndéanann sé gáire beag de chineál éigin. Ar mhaithe lena bheith dearfach ina taobh féin, maífidh sí go bhfuil scileanna praiticiúla áirithe aici a théann chun leas na healaíne: cupán caife breá láidir a dhéanamh, buidéal te a líonadh, scríobh sna himill. Ní mian leis an mbanfhile seo go n-aistrefaí a saothar go Béarla ach cuireann sí leaganacha Fraincise ar fáil a mbíonn fáilte rompu.¹⁰⁹

Tá daingne le sonrú arís sa sampla dheireanach seo thíos. Mar a fheicfear i gcuid a dó thíos, is cur síos an-bheacht ar chúraimí an tsaothair é an sliocht seo ina luann sí comhbhá le hainmhithe, meas ar chúramaí saolta, agus leisce glacadh le ‘freagra cinnte dearfa’:

Braitheann an scríbhneoir seo gur mór an t-iontas sinn a bheith ann in aon chor agus go bhfuil cúram orainn dá réir a bheith fiosrach i dtaobh na beatha agus saintréithe ár ndaonnachta: samhlaíocht, cruthaitheacht, cumas machnaimh, cumas tuisceana, cumas bheith i gcomhbhá lenár gcomhchréatúirí a cheiliúradh.

Fúinne an císte a mhaisiú, na síolta a chur, na nótaí a sheinnt, an báibín a ghléasadh, an rann a chóiriú, dathanna a bhreacadh, an bhreith a dhéanamh, an stair a scríobh, ‘le feirc, feadaíl agus fiafraitheacht.’

Ní mhaífeadh an scríbhneoir seo gur stiúraigh spiorad na ceart-chéille i gcónaí í, ach maíonn sí go neamhbhalbh gur foghlaiméoir díograiseach agus útamálaí dóchasach í, gur fearr léi ceist spéisiúil ná freagra cinnte dearfa agus gur mór léi comhlúadar lucht dáimhe. Is báuil lucht aon cheirde – nuair nach mbíonn siad ag smísteáil a chéile, ar ndóigh.¹¹⁰

Tá idir leanúnachas agus fhorbairt le sonrú sna samplaí thuas. Bíonn an greann chun tosaigh sna samplaí uile, nach mór, agus seachnaítear an t-eolas beathaisnéise is dual dá leithéid de shliocht. Tagann athrú suntasach ar líon na bhfocal agus ar dhaingne an fhriotail, áfach – dhá chomhartha, b’fhéidir, go bhfuil Jenkinson ag dul i dtaithe de réir a chéile ar chúram poiblí an fhile. Ní fios ar thug an t-aitheantas agus an t-ardmheas a fuair sí ó phobal na Gaeilge uchtach breise di thar na blianta nó an é gur athraigh a meon faoina saothar féin a léirmhíniú. Ós rud é go bhfeictear tosaíochtaí a cuid scríbhneoireachta ag teacht chun solais i rith an ama – tábhacht an ghrinn, agus tuairimí láidre faoi ábhair chuí filíochta, mar shampla – ba dhóigh leat gur teacht in inmhe agus i muiníne is cúis leis an athrú.

¹⁰⁹ Mac Anhraigh (2016), 49.

¹¹⁰ Ó shuíonh gréasáin Féile Bheag Filíochta 2016, <http://www.feilebheagfilíochta.com/aoispeisialta2016.html> [ceadaíodh 25.09.2016].

'Iontas as cuimse, comhbhá leis an uile ní, freagracht nach beag agus fonn filíochta': causa scribendi Bhiddy Jenkinson

Ní sna blúirí dírbheathaisnéiseacha amháin a d'éirigh Jenkinson níos caintí thar na blianta. Tháinig méadú suntasach ar an mhéid a bhí an file sásta a rá taobh amuigh den tsaothar chruthaitheach i gcoitinne. In ainneoin go séanann sí úinéireacht ar na dánta a bhíonn á scríobh aici agus go seachnaíonn sí an lipéad 'file' go minic, toilíonn sí labhairt amach faoi ról an fhile, ag leagan roimpi 'proper concern[s]' (LE 28-29) agus ag míniú cad é a spreagann í le dul i mbun pinn. Díol suime ann féin í an oscailteacht seo uathí i bhfianaise a coil leis an fhocal 'file'. Is iontaí fós gur i mBéarla atá na haistí is téagartha agus is pearsanta ó údar atá clúiteach as a seasamh i gcoinne uileghabhálacht an Bhéarla in Éirinn. Bíodh sin mar atá, is trí na saothair tuairimíochta seo a nochtann sí cuid dá príomhphrionsabail scríbhneoireachta, rud a fhágann go bhfuil siad ar na foinsí is luachmhaire ar fad agus muid ag iarraidh a saothar a thuiscint.

In ionad achoimre a thabhairt ar na haistí ina gceann is ina gceann, díreofar anseo ar na prionsabail is mó a gcuirtear béim orthu iontu, mar atá an neamhspleáchas, an t-ionraiceas, fuarchúis i leith an aosa dhána, cúram na filíochta, agus an ghné spioradálta di.

Chonacthas thuas gur i dtéarmaí na saoirse cruthaithí a mhíníonn Jenkinson féin a cinneadh scoilt a choinneáil idir an bhean stairiúil agus guth na ndánta. Bhain sí cor úr as an rúndacht sin siar sa bhliain 1989, áfach, nuair a foilsíodh litir bhríomhar uathí in *PIR*. Sa litir sin cuireann sí i gcoinne Mháire Mhac an tSaoi, a bhí i ndiaidh 'the learned *enfant terrible* who wears the soubriquet of Bidy Jenkinson' a mholadh go hard ina léamh ar 'chléir agus tuath' na filíochta.¹¹¹

In aiste sin Mhac an tSaoi, bhí maíte aici gur cineál 'priesthood' a bhí sna filí is fearr Gaeilge a raibh 'the voice of the tribe' le cluinstitín uathu.¹¹² D'áitigh sí gur 'pious ... ancestor worship' a spreag na filí seo, agus gur teist ar a gceangal leis an traidisiún é go raibh a saothar 'anti-confessional'.¹¹³ Ba léir go raibh Mhac an tSaoi ag iarraidh canóin chomhaimseartha a chur chun tosaigh – 'my list of preferred poets'¹¹⁴ – agus gur critéar ríthábhachtach chuige sin é go mbeifí dúchasach de réir a slat tomhais féin.

Sa litir a d'fhoilsigh Jenkinson mar fhreagra sa chéad eagrán eile den iris chéanna, shéan an file gur 'ancestor worship' a bhí ar bun aici agus dhiúltaigh sí áit a ghlacadh in ord

¹¹¹ Máire Mhac an tSaoi (1988), 33-5.

¹¹² Ibid 33.

¹¹³ Ibid 33-34.

¹¹⁴ Ibid. 33.

beannaithe Mhac an tSaoi. Is leis an litir sin a cuireadh tús le machnamh leanúnach in aistí Jenkinson ar eispéireas na cruthaitheachta, atá idir dhiamhair agus saolta:

I use a pen name ... precisely because I am aware of the tendency to confer holy orders on some and not on others ... Anonymity is my statement that the poetic sensibility is not the perquisite of any priestly caste but one of the most common of human attributes, that the achieved poem is within the reach of all who are daft enough to spend unlimited time and energy on inspirations that other folk release on the next breath. (CF 80)

Ainneoin ráiteas Uí Mhuirí gur file ‘coimeádach’¹¹⁵ í Jenkinson, dearcadh é seo atá i bhfad ó idéal tipiciúil na Gaeilge de ‘bhua na filíochta’ a scaiptear tríd an líne ghinealaigh.¹¹⁶ Dearcadh nua-aimseartha go smior é gur ‘file gach éinne, sa mhéid is go mbíonn babhtáí tuisceana, neomataí feasa ag gach éinne’ (LCb 24), agus nach uaisle an toradh i bhfoirm dáin ná i bhfoirm gairdín:

Creidim gur leathan agus gur domhain í tobar na hinspioráide agus gur cuma i ndeireadh báire cén soitheach a bheireann grásta uaidh, más dán, más scéal, dealbh, pictiúr, bróidnéireacht, rós álainn nó dos cabáiste. An gníomh cruthaitheach a chleachtadh. Sin é atá tábhachtach. (LCa 14)

Ag tógáil di ar mheafar na fonnadóireachta i maíomh Mhac an tSaoi (‘some of us are tone-deaf and serve by not singing’¹¹⁷), feiceann Jenkinson feidhm agus fiúntas i nguth an phréacháin féin: ‘though people tell me I have no voice I sing lustily in church, as is my right... and the Devil mend the choirmistress’ (CF 80).

Ba dhóigh leat gur ag moladh Jenkinson go neamhurchóideach a bhí Mhac an tSaoi ach, dar le Jenkinson féin, is sampla fós é den luacháil agus den rangú atá de dhlúth an status quo. Chomh fada siar le 1985 – a céad agallamh, de réir cosúlachta – meon an sceiptigh tríd is tríd atá ag Jenkinson i leith an dearcaidh choitinn:

Tá comhthuiscint ag aon chomhluadar don rud is *reality* ann, ach is rud bréagach é mar nach bhfuil breith ar an bhfirinne... tógtar firinne, cumtar status quo, glactar leis go bhfuil mores áirithe tábhachtach... Nuair a scríobhann tú filíocht, is maith leat dul lasmuigh den rafta seo, déanamh gan é, iarrachtaí a dhéanamh cúrsaí a fheiceáil mar atáid.¹¹⁸

Agus í i riocht file, bunphrionsabal scríbhneoireachta ag Jenkinson é go gcaithfidh sí seasamh siar ní hamháin óna beith stairiúil féin gona sonraí dírbheathaisnéise, a teorainneacha daonna agus a cúraimí saolta (‘the deadening snow of minute obstacles’, LE

¹¹⁵ Pól Ó Muirí, (1997), 18.

¹¹⁶ Féach Dáithí Ó hÓgáin (1982), 128-141.

¹¹⁷ Máire Mhac an tSaoi (1988), 33.

¹¹⁸ Gabriel Rosenstock (1985), 33.

30), ach caithfidh sí bearna a chothú idir í féin agus an choitiantacht chomh maith. Mar is léir ón tseachtantacht a pléadh thuas, ní caint theibí theoriciúil í seo uaithi.

Ceapaim gur fearr an radharc a bhíonn agam ar chúrsaí nuair nach mbím ann in aon chor, nuair nach ann dom ach im thaibhse ag rith timpeall...¹¹⁹
[The Poet] must be independent to the point of eccentricity [...] gazing in all directions at once (LE 27).

Ní leis an fhilíocht amháin a bhaineann an radharc leathan neamhspleách úd ach an oiread. Déanann Jenkinson an-chur síos ar a fealsúnacht phearsanta i gceann de na hagallaimh is spéisiúla léi:

Siobhán Ní Fhoghlú: An bheatha a cheiliúran tusa níl sa duine ann ach gnéithín bheag di, nach fada ann dó, go bhfuil na cairde, an Palaeozoic agus a leithéidí, lán chomh maith b'fhéidir, chomh tábhachtach linn féin.

Biddy Jenkinson: An saol nádúrtha thart orainn an t-aon eaglais atá agam... tá an-léargas agat ar an domhan a shamhlaím a bheith agam féin... ní bhraithim an duine chomh lárnach sin sa domhan. Ní bhraithim gur deineadh an domhan don duine. Uaireanta déanaimid tromaíocht rómhór ar an gcuid eile.¹²⁰

Ní hamháin go ndearbhaíonn sé seo fiúntas na neach a ndéanann muid beag is fiú díobh, ina measc 'tuath' na filíochta, ach bréagnaíonn sé aon tuiscint fhorchéimnitheach ar stair an chine dhaonna a thabharfadh le fios go bhfuil an *status quo* nádúrtha nó dlite, nó gurb ionann céim chun tosaigh agus céim chun feabhais. Mar is léir ón sliocht thíos a scríobh sí do Léacht Uí Chadhain sa bhliain 1999, eascraíonn impleachtaí tromchúiseacha morálta agus polaitiúla as an tuiscint mhalartach seo faoi éabhlóid agus ordlathas an domhain:

Síleadh líne fáis a bheith ann [...] gach aon neach ar an dréimire níos iomláine ná an ceann roimis gur sroiseadh barr an staighre leis an bhfireannach gaelchraicneach Victoiriach, déanta in íomhá Dé. Ní mar sin a bhí. Dréimire níl ann. Maireann an miocróib, an fheithid, an t-iasc agus an crogal inár dteannta. *Tá sult na beatha á sceitheadh go hilfhoirmeach thart orainn agus níl san duine ach fo-ghéag ar thom bláthfar na beatha seachas a bheith ina sméar mhullaigh, ceann chúrsa an fhuinnimh ar fad* (LCb 26, liomsa an bhéim).

Séanann Jenkinson cuid de na tuiscintí is bunúsaí agus is antrapalárnaí faoin chóras ina maireann muid. Cén t-iontas, mar sin, go gcothaíonn sí peirspictíocht an imill agus í deimhin de '[that] gentle speculations and tentative conclusions ... become received truths' (WB 62) agus gur contúirteach an tsáinn í don té atá 'ar thóir feasa' (LCa 14).

Caitear seasamh siar chun an dá thaobh a thabhairt le chéile sa cheiliúradh is aidhm le filíocht Bhiddy Jenkinson nó, i bhfríotal Uí Ríordáin, chun 'snoíodóireacht sheachtrach na

¹¹⁹ *ibid.* 34.

¹²⁰ Siobhán Ní Fhoghlú (1997), 64.

firinne d'aithint agus ómós a thabhairt di'.¹²¹ Is ionann sin agus a rá go gcaitear an tsuibhiacht lárnach – an file, an duine, an chléir – a dhílárú nó fiú amháin a dhíbirt trí chéile.¹²² Ní leor go mbíonn an file *os cionn* an phobail mar a bhíonn i gcás Uí Thuairisc;¹²³ caithfidh sé a bheith ar leith ar fad uaidh. Má bhaineann an bheirt acu leas as friotal an chreidimh, déarfá gur sagart é an file d'Ó Tuairisc agus gur díthreabhach é in intinn Jenkinson.

Go deimhin, níl friotal an chreidimh as áit anseo, nó tá an tUilení fite fuaite i sainíomhá Jenkinson do Dhia 'a éagann ar éag don spideog' (AN 24). Cúram spioradálta é cúram an fhile 'to see, know and understand' (LE 31) chomh maith, agus tá an tuiscint phríomshruthach thuas faoin éabhlóid bun os cionn leis an umhlaíocht agus an buíochas atá de dhíth. Caitear glacadh le 'the dethronement of Homo Sapiens from the centre of the universe...[and] accept the cosmic insignificance of humankind' má tá an file lena féin a umhlú le toil Náduir a cheiliúradh ina dá ghné:

Love the little lamb, love also the parasites, the flukes, the staggers, the foot rot, the castrating shears, the butcher's knife. They must all be accommodated. Sometimes it can be done. Sometimes there is a brief illuminating insight [...] and there is a rush of love for a God that is no remote divinity but life itself living in each small creature and dying with it. (LE 32).

Seo cúiteamh na n-ealaíontóirí mar a tuigeadh d'Eoghan Ó Tuairisc é fosta, 'go bhfaigheann sé léargas beag, mar a bheadh trí ghloine dhorca, ar inmhíniú na beatha rúndiamhraí seo' – nó, i bhfocail níos feiliúnaí do spiorad Jenkinson, léargas beag ar 'chré gharbh gháirsiúil an phláinéid seo fúinn'.¹²⁴

Bíodh is nach mbíonn aon mhoráltacht shimplí shaonta á cur chun tosaigh ag Biddu Jenkinson, tagann an méid sin thuas le maíomh Uí Mhuirthile gur 'deeply moral poet'¹²⁵ í, agus le lipéad 'rí-eiticiúil' Whelton.¹²⁶ B'éigean di Mhac an tSaoi a cheartú, mar sin, ní hamháin lena neamhspleáchas a chosaint ach toisc go bhfacthas di go raibh ceiliúradh aontaobhach á dhéanamh ag Mhac an tSaoi orthu siúd a bhí tofa agus an chuid eile fágtha in áit na leathphingine. Ní 'impiety' ach *integrity* a spreag an litir.

An radharc leathan atá le feiceáil arís níos deireanaí i Léacht Uí Chadhain nuair a aithníonn Jenkinson gur de dhlúth agus d'inneach an deá-dáin an míle iarracht theipthe a bhíonn taobh thiar de. Faoi mar nach mór dúinn aitheantas a thabhairt don dreancaid agus don duine araon,

¹²¹ Seán Ó Ríordáin (1952, 1986), 15.

¹²² Mar a léiríonn Máire Ní Annracháin in 'An tSuibhiacht Abú, an tSuibhiacht Amú', ní haon rud úr é seo i dtraidisiún na Gaeilge. Féach 13, m.sh.

¹²³ Féach Eoghan Ó Tuairisc in Máirín Nic Eoin (eag.) (1987), 15.

¹²⁴ Ibid. 15-17.

¹²⁵ Liam Ó Muirthile (2008), 149.

¹²⁶ Marie Whelton (2008), 88 [fonóta].

tá a chion féin le déanamh ag an fhoclach chomh maith leis an ollamh in éiceachóras na filíochta, agus cuid dhílis den chruthaitheacht í an fhabhtacht. Córas snasta eacnamaíoch atá i gceist:

‘Nothing is more certain than that good poetry cannot exist without bad poetry existing as well.’ Braithim fírinne an ráitis seo im chnámha [...] Tá súil agam go bhfuil drochfhilíocht á scríobh go fras anseo san Ollscoil faoi láthair. Farraigí drochfhilíochta. Má tá, beirim mo mhionn go scríobhfar dánta amach anseo. Beirim an gealltanús céanna sin dom féin go minic (LCa 14).

Tugann an líne dheiridh thuas muid, b’fhéidir, chuig toise eile de ‘chúthaileacht’ Jenkinson agus sainghné eile de na haistí seo, mar atá an nós atá aici a bheith féincháinteach nó in amhras maidir lena cumas filíochta. Cheana féin in 1985, sula raibh oiread agus cnuasach amháin foilsithe aici, bhí faitíos ar Jenkinson go raibh an tobar tráite: ‘bím cinnte i gcónaí, tar éis dán a chumadh, go bhfuil an líne dheireanach scríofa agam, nach mbeidh aon dán eile ann’. Míniú eile é seo ar a leisce a fíorainm a cheangal leis an ghníomh chruthaitheach, mar a dúirt sí san agallamh chéanna: ‘bíonn sórt náire orm mar go gcreidim go bhfuil an ré áirithe sin thart agus gur cur amú ama é a bheith ag caint ina thaobh mar nach scríobhfaid níos mó’.¹²⁷ Réamhtheachtaí na Bé, b’fhéidir, an toise piseogach a chuireann sí le bronnadh agus baint na tallainne san agallamh chéanna:

im chás féin braithim go bhfuil an fhéith cúng go leor agus ba leor ainm na filíochta a bheith orm chun go scriosfaí ar fad í. Is gá bheith rúnda.¹²⁸

Is feiliúnaí fós an tsamhail a úsáideann sí san agallamh le Ní Fhoghlú dhá bhliain déag ina dhiaidh sin:

Nuair a thosaíos ag scríobh i dtosach bhraith mé go raibh tréimhse phrintíseachta, tréimhse chiúinis ag teastáil ... Minic nach maith le bean atá ag iompar go mbeadh an scéal amuigh go dtéann sí féin i dtaithí air ... a leithéid sin.¹²⁹

Cloistear friotal seo na héiginnteachta go minic agus í ag caint ar a ceird: ‘ní thabharfainn file orm féin. Tá pé tallann atá ionam teoranta’.¹³⁰ In ainneoin a ndeir sí faoi chléir agus tuath na filíochta, mar sin, agus dá fháiltí í roimh mhionfhilí in éiceachóras na filíochta, ní scríobhann sí go hiomlán beag beann ar an tuairim choitianta (SL 233).

Siúd a tagairtí di féin mar ‘f[h]oclach’ (LE 28), ‘fallen *file*’ (LE 32), ‘dá mba file thú’ (OB 64) agus araile. Go deimhin, an focal ‘file’ féin, bíonn sé in easnamh go minic sna nótaí barrúla beathaisnéise a pléadh thuas. Ina ionad sin, a leithéid seo ó 2014:

¹²⁷ Gabriel Rosenstock (1985), 34.

¹²⁸ *ibid.*

¹²⁹ (1997) 62.

¹³⁰ Gabriel Rosenstock (1985), 34.

Bíonn Bidy ag gabháilt de scéalta agus de dhánta, de dhrámaí, de líníocht agus is féidir a rá go macánta agus í gafa le healáin ar bith acu seo gurbh fhearr go luifeadh sí isteach ar cheann eile acu.¹³¹

Tá nádúr riabhach ag an tseachtacht féin, mar sin. Ina ghné dhearfach fhuascailteach, tugann an t-ainm pinn cead raide don fhile dul i mbun spraoi agus treascartha beag beann ar impleachtaí sóisialta, saoirse nach bhfuil ag na ‘settled girls’ nach leomhfadh íol a bhriseadh ná an t-iomlán riabhach a bhlaiseadh.¹³²

Ina gné dhiúltach, áfach, baineann an tseachtacht le héadóchas an fhile, a dhéanann mórluachú ar an lipéad go dtí nach n-aithníonn sí í féin ann: ‘Juvenilia gach rud atá cumtha cheana’.¹³³ Níl an oiread de dhifear idir seo agus ‘cléir agus tuath’ Mhac an tSaoi, ach gur uirthi féin amháin a dhíríonn Jenkinson a cáineadh.

Tá sé intuigthe, agus na castachtaí seo san áireamh, go mbeadh Jenkinson drochamhrasach faoi ghradam agus teacht isteach an *elite* fileata. I 1991, tugadh cuireadh di aiste a scríobh don *Irish University Review* maidir le haitheantas (nó a easpa) i gcás fhilí na Gaeilge. Déanann Jenkinson an cheist a shaobhadh go neamhleithscéalach sa chéad chuid dá freagra, ‘A Letter to an Editor,’ arbh ionann é agus a ‘literary manifesto’ dar le Mulvihill.¹³⁴ Séanann sí go bhfuil aon tábhacht le haitheantas agus déanann beag is fiú den stádas a bhronnfaí agus a bhainfí go sleamchúiseach de réir fhaisean an lae: ‘recognition is of no proper concern for a poet... bestowing praise and blame is interesting to the poet only in that it is an aspect of human social behaviour that may be bad for her health’ (LE 27-28).

Dearbhaíonn Jenkinson arís sa litir gurbh fhearr don fhile fanacht i leataobh ó ‘any established community’ (27) chun a s(h)aoirse fhileata a chosaint:

poetry is non-conforming, is questioning, is reaching beyond the conventions and beliefs and authorities of the time ... It is not reasonable in a poet to expect the applause of society. She is a troublemaker by profession, one who looks under carpets (27).

Sna háiteanna imeallacha a chumtar filíocht, amuigh ar an mbarrataoide (NGMb:10).

... déarfainnse nár scríobhadh filíocht in Éirinn ach amháin ar na himill. (NGMb:11).

[Níl] aon ní is mó a chuireann an dán i gcontúirt ná go mbeadh aitheantas oifigiúil ag an bhfile (NGMb: 10).

¹³¹ <http://imbolc.ie/2014/11/biddy-jenkinson-ealaiontoir-den-scoth-dimbolc-2014/>

¹³² Aifric Mac Aodha (2011), 20

¹³³ *Ibid.*, 21

¹³⁴ Maureen E. Mulvihill (2006), 154.

Díol suime é i bhfianaise an mhéid atá ráite thuas gur chaith Jenkinson féin tréimhse mar eagarthóir ar *PIR*. Ní hamháin go raibh sí páirteach in ‘established community’ na filíochta in Éirinn, mar sin, ach ba é a cúramsa go díreach le linn an ama sin ‘praise’ agus ‘aitheantas’ a bhronnadh ar fhilí thar a chéile. Ar an dul chéanna, tá duaiseanna Oireachtais bainte ag Jenkinson agus luann sí féin a thábhachtaí is atá na comórtais litríochta d’fhilí na Gaeilge (NGMa:11). Go deimhin, tá athrú suntasach meoin le sonrú ach an méid thuas ó 1991 a chur i gcomparáid lena ndeir sí faoin chanóin in 2014:

Tá sé tábhachtach... go mbeadh canóin ann sa Ghaeilge agus cur amach ag daoine air. Aithníonn léirmheastóireacht mheáite corpas de scríbhneoireacht fhiúntach. Dá bhfógrófaí os ard é bheadh sé níos deacra don náisiún neamh-Ghaelach neamhaird a dhéanamh ar a iomlán [...] Is amhlaidh nach dtuigtear go coitianta gur cúis mhaíte litríocht na Gaeilge (SL 233-4).

Bíodh is nach bhfuil siad i dtiúin le ‘dearcadh rómánsúil’ an fhile féin (233), tá an chuma ar an scéal go n-aithníonn Jenkinson an lae inniu luach pragmatach an aitheantais agus na canóine do phobal imeallaithe na Gaeilge. D’admhaigh sí riamh go bhfaigheann sí sásamh ar leith as rath príomhshruthach a comhfhilí Gaeilge: ‘I take a certain malicious pleasure in seeing some of them sweep in to take centre stage often enough in places where they were being offered a token spot in the wings’ (LE 34).

Aithnítear go coitianta go bhfuil Jenkinson go mór faoi anáil an traidisiúin Ghaelaigh,¹³⁵ agus ní gá ach súil a chaitheamh ar ainmneacha a cuid leabhar – *Táinrith, Mis, Dán na hUidhre* – leis sin a dhearbhu. Caitheann sí dua ag míniú nach aon sclábhaí í ag an traidisiún mar sin féin:

I do not worship the ancestors. Their influence is sometimes wind blown pollen on the stigma of imagination. But I regard it as a free gift and I would no more burden myself with obligations to the dead than I would burden the next generation with obligations towards myself. (CF 80)

Is fiú go mór ceist an traidisiúin a choinneáil san áireamh agus saothar Jenkinson á phlé, ach is iomaí tionchar eile atá le sonrú air chomh maith, cuirim i gcás a suim mhór sa bhitheolaíocht agus i stair na cruinne gan ach cúpla sampla a lua. Bíonn lorg an Rómánsachais le sonrú go minic ar a friotal mar a admhaíonn sí féin, agus cuireann Jenkinson an bhéim is dual don Rómánsachas ar an tsamhlaíocht mar eochair na cruthaitheachta. Tá seo fíor chomh maith maidir le breith Jenkinson nach uaisle toradh na samhlaíochta i bhfoirm dáin ná i bhfoirm gairdín:

¹³⁵ Máire Mhac an tSaoi (1992); Máire Ní Annracháin (2000); Máire de Búrca (2010).

Creidim gur leathan agus gur domhain í tobar na hinspioráide agus gur cuma i ndeireadh báire cén soitheach a bheireann grásta uaidh, más dán, más scéal, dealbh, pictiúr, bróidnéireacht, rós álainn nó dos cabáiste. An gníomh cruthaitheach a chleachtadh. Sin é atá tábhachtach.¹³⁶ (LCa 14)

Tá an-éagsúlacht go deo i saothar Jenkinson féin, agus dá bhrí sin is fiú na tionchair seo a rianú ach glacadh leis gur eipiciúrach corrrhónach í nach gcloífidh go docht le nósmaireacht ar leith.

Agus an ruaig curtha ar idé-eolaíocht agus aitheantas, míníonn Jenkinson a tuiscint féin ar chúram an fhile in ‘A Letter To an Editor’ (LE). Is léargasach agus is álainn an píosa scríbhneoireachta é. Arís, ní féidir gan suntas a thabhairt do lárnacht an fhriotail dhiaga ina cuid cainte, gona tagairtí do ‘miraculous occasions’ (30), ‘being in a state of grace’ (31) agus ‘the effort to transcend’ (31). Aithníonn sí féin ‘that the language I use when speaking of poetry sounds somewhat liturgical’ (31).

Ní haon chomhtharlúint é seo, nó míníonn Jenkinson go bhfuil feidhm spioradálta le scríobh na filíochta, ‘that writing poetry takes the place of formal religious observance as a way of loving whatever there may be’ (29). Gabhtar buíochas trí shíorchur le tuiscint, ‘exploring to the driven limits of capacity and opportunity everything that can be reached’ (30). Arís, is bac nó sáinn atá sa teacht isteach ina leithéid de phaidir-fhionnachtain ar cúram dó ‘[to] breach the bounds imposed... by all the usual obstructions to thought; learned responses, comfortable ideas’ (30) le dóchas go mbainfí amach, i bhfocail Uí Thuairisc, ‘iomlán tuisceana don dráma míorúilteach a bhfuil páirt á hachtú agat ann.’¹³⁷

Ní hannamh a dhéantar trácht ar scóip léinn Bhiddy Jenkinson. Ní hamháin gur léir go bhfuil sí thar a bheith léannta i litríochtaí an dá theanga náisiúnta, agus í breá ábalta teacht ar an athfhriotail cheart i gceann ar bith acu, ach is léir go bhfuil ar a laghad teanga amháin eile ar a toil aici. Is léir fosta go bhfuil bunús éigin aici san antraipeolaíocht, san eolaíocht ghinearálta agus go mór mór sa bhitheolaíocht agus sa luibheolaíocht. Tá sí ildánach go smior, agus mar a léiríonn an chaibidil seo, tá saibhreas ar leith ag baint lena machnamh ar na healaíona. Mar a fheicfidh muid thíos, tagann Jenkinson leis an bhrí leathan thraidisiúnta den fhocal ‘file’ mar a mhínigh Ó Tuairisc é: duine ardléannta ní hamháin ina ghort nó a thraidisiún féin ach duine a mbeadh tuiscint aige ‘ar an oidhreacht go léir, an oidhreacht Cheilteach, Eorpach agus dhaonna a thagann ina thuile ag sní chugainn’.¹³⁸ Sárú ‘thairseach ár dtuisceana’ (LCa

¹³⁶ Féach arís Eoghan Ó Tuairisc in Máirín Nic Eoin (eag.) (1987), 13 agus Cathal Ó Searcaigh (1983), 18.

¹³⁷ Eoghan Ó Tuairisc in Máirín Nic Eoin (eag.) (1987), 16.

¹³⁸ ibid, luaite in Bidy Jenkinson (LCb 24).

15) is aidhm don fhile i bhfriotal Jenkinson, agus chuige sin: ‘tá mé deimhin de ... go gcaithfidh file a bheith fiosrach taighdeach útamálach agus umhal’ (LCb24).

Ní hé dualgas an fhile amháin é seo ach dualgas an duine. Cuirtear béim, mar sin féin, ar obair chrua an fhile, nach mbíonn de thoradh go minic ar a ‘d[h]íograis peileadóra’ (LCb 24) ach ‘píosaí seafóide’¹³⁹ atá ‘bitterly insipid’ (LE 30). Is leis an fhile an scil ach ní leis an tinfthead deiridh a dhéanfaidh dán as. I bhfocail Jenkinson: ‘bíonn cúram ar dhuine na huirlisí a choinneáil i dtreo. Tabhartas ón mbé atá sa rud eile.’¹⁴⁰ Is mó ná ádh atá de dhíth le dán fiúntach a scríobh, ach ag bomaití beannaithe áirithe, ‘ach an uain a bheith fabhrach, ach an t-ádh a bheith leis, agus an obair bhaile a bheith déanta’, tiocfaidh dán as an chleachtadh ar fad (LCb 24).

Feictear dom go bhfuil toise breise leis seo i gcás Jenkinson, áfach, nach bhfeicim féin i ndearcadh an Bhreathnaigh ná Uí Thuairisc. Obair mhothálach nó intleachtach is mó a phléitear ina gcur síos siúd ar ‘thraenáil’ (LCb 24) na filíochta, a ndéantar í ar chúiseanna pearsanta, náisiúnta, cultúrtha, srl. Is cinnte go bhfuil na nithe sin i gceist i gcás Bhiddy Jenkinson chomh maith, ach is dóigh liom go bhfuil tábhacht ar leith leis an chúiteamh spioradálta ina cás siúd fosta, mar a fheicfeadh thíos.

Is in LE is mó a nochtann Jenkinson a saoldearcadh. Míníonn sí gur díol sceimhle agus díol áthais araon í an mhíorúilt neamhbhuan a thug ann dúinn agus nár scrios fós muid. Má fheictear an sceimhle sin minic go leor sna dánta, friotal an eacstais atá chun tosaigh sa litir:

[the poet] has no conviction that our advent was inevitable, logical, anything but the most miraculous (for us) consequence of innumerable contingencies. She is full of impassioned wonder that she exists, that anything at all exists ... she is both scared and exhilarated, *finding her freedom and consequent moral responsibility* in the fact that her arrival was contingent upon so many happy chances ... in wonder that the sieve of possibilities, endlessly rotating, has not yet let her kind slip through [...] The world is so full of wonders that the glory of it all is enough to make me glad to be aware even for a little while and it is in this gladness that poems grow. (LE 31-33, liomsa an bhéim)

Sa litir chéanna, áfach, tráchtann Jenkinson ar ‘a day when there is no God’ (31), agus tagann idir spreagadh agus bheaguchtach as an éiginnteacht spioradálta a bhíonn chun cinn sna dánta níos minice ná aon chreideamh cinnte. Freagra misniúil ar dhíoltas Dé, cuir i gcás, atá sa dán fhíochmhar ‘Éabha Ina Gairdín i nGleann na nDeor’ (OB 9), dán as sraith nach beag a shaothraíonn Éabha:

¹³⁹ Agallamh le ClubLeabhar.com, ceadaíodh ar YouTube (<https://www.youtube.com/watch?v=iBaS7VmVP8c>) 28.09.16.

¹⁴⁰ Siobhán Ní Fhoghlú (1997), 66.

Crosaim mallacht Dé.
Cloím a dhícheall.
Cuirim pabhsae ag fás ar leac na bpianta.

Rinne Jenkinson ceangal sonrath idir a hamhras i leith cruthaitheora agus a cuid cruthaitheachta féin arís agus í ina haoichainteoir ag Léacht Uí Chadhain: ‘An té nach bhfuil creideamh cinnte ar leith aige ní mór dó dul ag rútaíl agus is san rútaíl thart ar na ceisteanna móra a gheibheann sé a chuid filíochta’ (LCa 14).

Gan amhras, ní hí Jenkinson an chéad duine atá i ndiaidh an ceangal úd a dhéanamh. Mar luann sí sa léacht, dar le Ó Ruairc gur mar mhalairt ar an chreideamh a chumtar dán i, bíodh is nach dtugann sé sin a gcothrom do scríbhneoirí diaga. Tá cuid cainte Jenkinson thuas cosúil le friotal Neitzsche chomh maith – féach tábhacht na tochailte – nuair a deir sé ‘man today, stripped of myth, stands famished among all his pasts and must dig frantically for roots’.¹⁴¹ Ní ardú ach íslíú, pilleadh chun talaimh agus b’fhéidir fiú chun ainmhíochta a léiríonn siad beirt. Caitear tosú as an nua, agus admhaítear sa dán ‘An Réadóir Neirbhíseach’ (UB 27) gur féidir leis an tsaoirse sin duine a scríosadh.

Go deimhin, is é ceann de mhórbhuanna an tsaothair é go dtugann Jenkinson léargas fírinneach, iltaobhach dúinn ar spioradáltacht iar-Chríostaí a dhéanann iarracht teacht ar bhí shainiúil na beatha lasmuigh den Chríostaíocht.

Cúram spioradálta é cúram an fhile ‘to see, know and understand’ (LE 31), fiú más ionann sin agus ‘the cosmic insignificance of humankind’ (31) a aithint. Más ‘naofa, naofa, naofa, cré na beatha’ (UB 41), níl altú an fhile puinn maoithneach. Is fiú an sliocht seo a thabhairt chun cuimhne arís:

Love the little lamb, love also the parasites, the flukes, the staggers, the foot rot, the castrating shears, the butcher’s knife. They must all be accommodated. Sometimes it can be done ... and there is a rush of love for a God that is no remote divinity but life itself living in each small creature and dying with it (LE 32).

An láir bhán agus an túr eabhair: peacaí i gcoinne na Bé

Ainneoin gur fearr le Jenkinson a bheith ‘tentative’, ‘speculative’ agus gan ‘vehemence’ (LE 29), chonacthas sa mhír thuas go n-úsáideann an file friotal an chúraim agus na freagrachta nuair a bhíonn a ceird á plé. Go deimhin, úsáideann sí friotal an pheaca féin, fiú agus í ag

¹⁴¹ Freidriche Neitzsche (1872, 1956), 137.

séanadh ‘go réitíonn na focail ‘moral’ agus ‘poet’ le chéile’.¹⁴² Déantar plé thíos ar na ceithre cheannpheaca a cháineann an file arís agus arís eile ina saothar neamhfhicsin.

An duairceas

Tá spás i bhfilíocht Jenkinson do ‘black love’ ach ní ceadmhach ‘blackpits poetry’, .i. filíocht a scríobhtar de theann domheanman (LE 33). Ní bheifí ag súil lena leithéid de chinsireacht ó fhile a bhaineann an oiread sin suilt as an treascairt, ach deir Jenkinson gur ‘grá don bheatha, faoi ghné éigin, buntéama gach dáin’ (LCa 16), agus tugann sí ‘neamhdhán’, fiú, ar phíosa a scríobh sí de theann éadóchais (OB 86). Is é seo, b’fhéidir, an t-aon tabú a mbíonn Jenkinson ag obair faoina scáth, cé nach n-éiríonn léi i gcónaí an taobh dorcha den saol a dhíbirt óna cuid filíochta – bás linbh, cuir i gcás (BG 36; DU 96, 44), nó cogaíocht (DU 87-88, 91-2; OB 32, 86).

I mbeagán focal, tá an bheatha, pé cruth a chuireann sí uirthi féin, ‘precious beyond belief’, agus ‘scríobhtar filíocht mar go n-éilíonn [sí] go ndéanfaí machnamh uirthi’ (LCa 14). Is láthair altaithe é an dán agus cúiteamh comaoine: ‘love that translates its obligation into poetry... it is a love of many shades and degrees. It is ‘*grá riabhach*’, mottled love, or even pure black love’ (LE 32).

Bolscaireacht

Áitíonn Jenkinson arís agus arís eile go bhfuil col aici le bolscaireacht agus nach ndéanann aon chúis ábhar maith dáin. I mbeagnach gach agallamh nó aiste léi tapaíonn sí an deis le cur i gcoinne scríbhneoireacht cúise:

Ideologies can be dangerous to the spirit (LE 29).

Ní shamhláim go mbeadh rath ar fhilíocht agus duine ag iarraidh leas a bhaint aisti ar mhaithe le cúis nó córas creidimh nó seasamh polaitiúil.¹⁴³

Ní féidir cúis a chur ag marcaíocht ar láir bhán na filíochta ... tá sé seo bun os cionn go hiomlán, dar liom, le gairm na filíochta (FL 6).

Is deacair do lucht cúise gan forbairt leataobhach a dhéanamh ar a gcuid tuairimí (FL 6).

Scríobhfar dánta dúthrachta cúise de réir cheartas pholaitiúil na linne ach ní bheidh draíocht ar bith iontu ... i dtigh deabhail le léirmheastóireacht ar bhonn cúise (LGMB 10-11)

¹⁴² Aifric Mac Aodha (2011), 20.

¹⁴³ Siobhán Ní Fhoghlú (1997), 63.

Ní minic a chloistear í ag caint ar cheart is ar chóir amhail is gur coincheapa socra buaine iad, rud a fhágann gur suaithinsí fós an friotal daingean seo. Cé gur dócha go gcuirfeadh a leithéid de lipéad olc ar an fhile, ní i bhfad ón fhírinne atá Mulvihill leis an téarma ‘manifesto’.¹⁴⁴ Is sampla eile den neamhréir é fosta, sa mhéid is gur geall le fabhalscéal faoi shaint agus scriosadh ‘our gaimbín present’ (DP 404-8) *An Bhanríon Bess agus Gusaí Gaimbín* (2007), a dara leabhar do pháistí, agus go bhfuil Jenkinson clúiteach as a diúltú d’aistriúcháin Bhéarla.

D’fhéadfaí a mhaíomh go dtagann Jenkinson féin salach ar an phríomhriail seo aici féin ó am go chéile (murar ceadmhach sa phrós an rud nach ceadmhach san fhilíocht?), agus déanfar tuilleadh plé ar an neamhréir seo ag deireadh na caibidile.

Róbhéim ar inscne

Tá Jenkinson á háireamh i measc na bhfeimineach agus na mbanfhilí ó bhí 1989 ann ar a laghad.¹⁴⁵ Tá sé soiléir faoin am seo, áfach, nach bhfuil an file féin chomh compordach céanna leis na lipéid sin, í ag séanadh thábhacht na hinscne agus ag míniú gurbh fhearr léi go léifi filíocht mar ‘d[h]án, seachas feardán nó bandán’.¹⁴⁶

Áiríonn sí sárú na hinscne mar chuid den tsolúbthacht aigne atá chomh tábhachtach di féin agus don Ríordánach, an ‘bheith fé ghné eile’¹⁴⁷ úd as a n-eascraíonn dán. Traenáil fhileata don bheirt í an tsolúbthacht seo sna gnéithe is bunúsaí dá mbeith, agus luann siad beirt an dé-inscneachas go sonrath: ‘siúlfaid anocht im chraiceann fir’ atá ag Jenkinson (UB 39), fad is a mhaíonn Ó Ríordáin go ‘smaoiním ar mhnaoi agus beanaítear mé... deintear bean díom’.¹⁴⁸

Ní léir do Jenkinson, áfach, gur mór an difear bitheolaíoch idir an dá ‘chraiceann’ úd ar an chéad dul síos, agus is cinnte nach bhfuil an bheirt fhilí ar aon intinn faoi thionchar na hinscne ar scríobh na filíochta: ‘i ndáiríre, ní thugaim faoi deara gur bean mé agus mé ag scríobh ... nuair a bhíonn duine ag scríobh i mbarr a réime níl ann d’aon ní eile seachas den [sic] ábhar. Múchann an file é féin agus a bhfuil thart air. Peann i ngreim na hinspioráide a bhíonn ann.’¹⁴⁹

Tá samhail sin an fhéindíbeartha spéisiúil ann féin, agus arís tá cosúlachtaí leis an Ríordánach le sonrú: ‘nuair a bhíonn an dán scríofa againn, éiríonn na línte socair... fé mar

¹⁴⁴ Maureen Mulvihill (2006), 154.

¹⁴⁵ Gréagóir Ó Dúill (1989) 13, an sampla is luaithe, de réir cosúlachta.

¹⁴⁶ Pól Ó Muirí (1997), 18.

¹⁴⁷ Seán Ó Ríordáin (1952, 1986), 13.

¹⁴⁸ Seán Ó Coileáin (1982), 155.

¹⁴⁹ Pól Ó Muirí (1997), 18.

ba chuid den bhith lasmuigh dinn féin iad, agus fé mar ba dhuine eile a chum. Ní raibh ann ach gur tharrthaíomar iad. Sinne a tháinig i raon na geite. Ní raibh ann ach sin'.¹⁵⁰

Is suimiúla fós, áfach, an tsamhail dhé-inscneach seo ag Jenkinson den fhile i staid na ngrást:

Cuimhním ar phictiúirí de chuid na Meánaoiseanna d'Adhamh agus d'Éabha sular itheadar úll na hAithne, baill ghiniúna den dá chineál orthu araon, mar *go rabhadar foirfe ag an am sin, agus débhríoch dá réir. Níor dhrochshamhailt den bhfile a leithéid d'iomhá*. Agus, ar ndóigh, níl sé chomh fada sin ón fhírinne bhitheolaíoch (FL 8, liomsa an bhéim).

Cé go n-aithníonn Jenkinson faillí i bpatarcacht na staire, agus go labhraíonn sí amach go misniúil i nguth baineann i roinnt mhaith dánta, seans fós nach cruinn an focal 'feimineach' ina cás siúd. Is léir, ar a laghad, go mbreathnaíonn sí ar ghnéithe den ghluaiseacht phríomhshruthach fheimineach mar sháinn eile atá le seachaint ina tóir ar an fhírinne. Bac bréagach atá sa róbhéim ar dhifríochtaí 'greannmhara' inscne,¹⁵¹ agus is olc léi blas an cheartais pholaitiúil a bhíonn, dar léi, ar léirmheastóireacht fheimineach (FL 8).

B'fhearr i bhfad leis an fhile daonnacht choitianta an dá inscne a cheiliúradh – 'Daonnaí gach file fóna agus róchuma a inscinn' (FL 8) – ná díriú isteach ar a ndifríochtaí. Is spéisiúil fós an friotal 'mar go rabhadar *foirfe ag an am sin agus débhríoch dá réir*' (FL 8, liomsa an bhéim).

Maslú na Bé

Seachas glacadh leis mar bhua nó fiú mar oidhreacht, bíonn blas misteach ar chaint Jenkinson faoina cumas filíochta. Faightos go gcaillfidh sí fabhar na Bé a bhí ag déanamh tinnis di, más fíor, nuair a dúirt sí ina céad agallamh rúnda, toisc gur 'leor ainm na filíochta a bheith orm chun go scriosfaí [a cumas] ar fad'.¹⁵² Is minic an Bhé chéanna á lua ag an fhile, agus cosnaíonn sí go láidir í in aiste thábhachtach amháin dá cuid:

Creidim i mBé na filíochta – *Bé* seachas cuisle... [is] í an prionsabal cruthaitheach í ... an ollmháthair ... an Mhór-Ríon ... flaitheas na hÉireann i riocht mná ... spiorad na héigse ... Is í an bhé foinse gach inspioráide (NGMa 12).

Tá sé le tuiscint ón mhéid atá ráite thuas go sleamhnaíonn Bé seo na filíochta isteach ina pearsantú ar shaíocht dhúchasach nó mórtas cine na nGael. Diúltaíonn Jenkinson glan

¹⁵⁰ Seán Ó Ríordáin (1952), 22.

¹⁵¹ Gabriel Rosenstock (1985), 34.

¹⁵² Ibid.

d'argóint Eavan Boland¹⁵³ gur úsáideadh samhail na hÉireann mar bhean mar 'b[h]ata buailte ban' (NGMb 11). Seachas mná a chur faoi chois agus a choinneáil ina dtost, maíonn Jenkinson gurb í an Bhé 'craiceann beo mo tíre' agus déanann sí ceangal an-sonrach idir a cuid filíochta agus grá tíre:

An dílseacht seo faoi ndeara dom a bheith ag scríobh as Gaeilge. Fág an bhé náisiúnta ar lár agus tá sé chomh maith agam a bheith ag cur isteach ar an *Cardiff International poetry festival - poems must be in English...* [is] ionann ionsaí ar an mbé náisiúnta agus fogha faoin mbonn atá le mo chuid filíochta féin. (NGMb: 9)

Tá impleachtaí radacacha ag an athréimniú seo ar cheann de phríomhthróip na litríochta Gaeilge, .i. pearsantú na hÉireann mar bhean. Seachas diúltú don tsamhlaoide trí chéile mar 'c[h]leas de chuid na bhfear' (NGMb 11), tá sé áitithe ag Ní Annracháin, scoláire feimineach, gurb éard a dhéanann Jenkinson ná 'saoirse agus stádas suibhachta' a bhronnadh uirthi.¹⁵⁴ Ní shocrófar anseo cé acu 'bogywoman na filíochta' (Jenkinson NGMb 11) nó 'foinse gach inspioráide' (NGMa 12) í an Bhé, ach is léir óna hionramháil ar an cheist go bhfeidhmíonn an náisiún mar thinfeadh filíochta do Jenkinson. Ní hamháin gur cuid lárnach dá *causa scribendi* féin í ach dar léi gur toradh ar mhórtas cine an chéid seo caite í an nuafhilíocht Ghaeilge trí chéile:

Mo thuairim féin ná gur tháinig bláthú faoin fhilíocht san tréimhse seo mar gur líon grá don tír agus don teanga cuislí na scríbhneoirí, gur theastaigh uatha tarrtháil a dhéanamh ar an mbé náisiúnta – pé hí féin. Go maire an fuadar san! (NGMb 13)

Níl thuas ach sampla amháin de thábhacht 'shaoithiúlacht na Gaeilge, bunchloch gach aiste nua' do thionscadal filíochta Jenkinson.¹⁵⁵ Sampla é fosta de chúis a fhaigheann teacht isteach ina saothar ó am go chéile. Arís, tá a cur síos ar an stair go mór faoi anáil an Rómánsachais, agus is cosúil gur eisceacht é an grá tíre maidir leis an umhlaíocht is dual don fhile chomh maith:

[Tá] mé im dhuilleog ar chrann ginealaigh fileata a phréamhaigh nuair a ghabh Aímhirgin Glúngheal Éire do chlann Mhíle d'fhaobhar dáin. Crann iúir é an traidisiún Gaelach in Éirinn ... agus is ceadmhach a bheith ábhairín teann as a leithéid agus tú ag foighneamh le *Sitka Spruces* an Bhéarla (NGMa 10).

Is minic faillí na sochaí comhaimseartha i leith na Gaeilge á léiriú go paiteanta ag Jenkinson. Chuir sí dua ar leith uirthi féin le hargóint Eavan Boland i leith na Bé a cheistiú (NGMa;

¹⁵³ Eavan Boland (1995). Ina haiste 'Nuafhilíocht na Gaeilge i dtreo na Mílaoise' (2000), pléann Jenkinson go sonrach le leabhar Boland, *Object Lessons* a chuir ole ar Ghaeil toisc gur fágadh an traidisiún Gaelach ar lár. Féach NGM agus David Wheatley (2004).

¹⁵⁴ Máire Ní Annracháin (2003), 160.

¹⁵⁵ Bidy Jenkinson (2014), 23.

NGMb), agus ní lú ná freagra gonta ar fheimineachas frithnáisiúnaíoch é an casadh a bhaineann Jenkinson as samhail Edna Longley de Chaitlín Ní hUallacháin i ngreim galar itheacháin:¹⁵⁶

Let me say however, without putting a tooth in it, that any Irish woman poet who has not let Eibhlín Dubh's lament for Art Ó Laoire flow in her own vein of poetry has been practising a very odd form of abstinence.

If she has not allowed the great dramatic lyrics of Liadán, of Gormlaith, of the Cailleach Béara to possess her for a while she has been starving herself [...] What would it be like to practise poetry at a time when a few verses could 'zap' a stingy patron or bring doom by foretelling it...? (WB 66)

Ní de bharr an traidisiúin atá ag teip ar Chaitlín an snáithe a choinneáil faoin fhiacail, más ea, ach dá mbarr siúd atá ag iarraidh an traidisiún sin, agus na cumhachtaí iontacha a ghabhann leis, a dhíbirt as scéal na hÉireann: 'The Public Libraries starve the young poet, male or female, who desires to possess his/her literary inheritance. Chaucer yes! Dáibhí Ó Bruadair no!' (WB 67).

An Díchuimhne agus Mianadóireacht an Chultúir Ghaelaigh

Ábhar amháin ina meascann amhras Jenkinson i leith an fheimineachais príomhshruthaigh agus díchuimhne an chultúir chomhaimseartha ná ceist na 'rémháithreacha'. Arís, féachann Jenkinson le dearcadh príomhshruthach feimineach a cheartú, dearcadh atá bunaithe ar mhíthuiscint nó ar easpa iomlán tuisceana ar an traidisiún Ghaelach.

Ar an chuid is measa de, ní ligeann Éire an Bhéarla lena hais gurbh ann riamh don traidisiún: 'mar dheá is nach ann don Ghaeilge agus nárbh ann di riamh'.¹⁵⁷ Ní hamháin sin, ach caitear le cultúr na Gaeilge mar áis le mianadóireacht chultúrtha a dhéanamh uirthi gan fiú an chomaoin sin a aithint, mar atá léirithe go beacht sna 'Irish writers posters' a chuireann an oiread sin oilc ar an fhíle:

Buaileann Nuala agus mé féin gach re bhuille orthu siúd a bhíonn ag iarraidh 'Irish Literature' a thabhairt ar litríocht an Bhéarla amháin, mar dheá is nach ann don Ghaeilge agus nárbh ann di riamh. Ní craiceann go craiceann Béarlóra de chineál áirithe ar thiús agus ar easpa mothálachta.¹⁵⁸

Sampla amháin é seo d'fhaillí níos leithne a dhéantar go seasta i saíocht na Gaeilge, faillí nach mbíonn Jenkinson balbh ina taobh. Ina dhiaidh sin, caitear le cultúr na Gaeilge mar áis le mianadóireacht chultúrtha a dhéanamh uirthi gan fiú an chomaoin sin a aithint, agus tá

¹⁵⁶ Edna Longley (1990).

¹⁵⁷ Siobhán Ní Fhoghlú (1997), 65.

¹⁵⁸ Siobhán Ní Fhoghlú (1997), 65.

failli an stáit féin, nach gcuireann ar shúile gach Éireannaigh gur oidhreacht bheo luachmhar í an Ghaeilge trí fhreastal cuí a dhéanamh uirthi sna scoileanna, i leabharlanna, agus trí fhoclóirí a chur ar fáil. An aon iontas, mar sin, go gcuireann Jenkinson roimpi a ndúshlán a thabhairt ‘to those who think that everything can be harvested and stored without loss in an English-speaking Ireland’? (LE 34). Is dócha go mbainfeadh sí an-spraoi as na léamha atá déanta ag scoláirí an Bhéarla faoina diúltú aistriúcháin a sholáthar in Éirinn, ag tarraingt go minic chucu féin friotal an fhéinbháis le cur síos a dhéanamh uirthi mar, mar shampla, ‘virgin... hunger striker’.¹⁵⁹

An ceangal: ‘paradacs maith in aghaidh an lae a thabharfaidh slán mé’

Critics have been generally shy about making any general statements about her work for fear of being proved entirely wrong the next time she puts pen to paper. What can be said, however, is that she has a mischievous sense of humour and a kind of ironic cattiness ... A poem like ‘Éiceolaí’ might be read simply as a subversive undermining of neatness. One suspects that it might be a subtle attack on anyone who tries to make a definitive or even partial statement about her work.¹⁶⁰

B’fhíor do Titley gur deacair ‘definitive or even partial statement’ a dhéanamh i leith shaothar Jenkinson a bhíonn ag athrú go mór ó chnuasach go cnuasach agus ag teacht salach air féin níos minice fós. Ní féidir greim ródhocht a choinneáil ar dhánta atá breac le codarsnachtaí agus paradacsaí, ach is é téis an tráchtais seo go mbíonn leid san athrá.

Tá rudaí áirithe gan athrú ón chéad agallamh a thug an file i bhfad siar sa bhliain 1985. Cheana féin tá réamhtheachtaí an ‘manifesto’ a pléadh thuas le feiceáil: béim ar chúram an fhile, col le bolscaireacht agus moladh an neamhspleáchais, séanadh thábhacht na hinscne agus amhras i leith na tuairime coitianta, agus síorbhéim ar a fabhtacht féin.

D’fhéadfaí, mar sin féin, liosta chomh fada céanna a sholáthar de chodarsnachtaí nó paradacsaí sa tsaothar, mar is léir ó na samplaí iomadúla a pléadh thuas. Ní háil le Jenkinson inscne a tharraingt isteach i scríobh na filíochta, ach scríobhann sí dánta feimíneacha. Ní háil léi go mbronnfaí aitheantas ar fhilí thar a chéile, ach chaith sí bliain ina heagarthóir ar *PIR*, áit ar chúram di an chléir a aithint thar an tuath. Ní chreideann sí i bhfilíocht cúise, ach scríobhann sí de theann tírghrá. Cúis na filíochta altú a thabhairt do Dhia nach ann dó, trí thóir a dhéanamh ar fhírinne nach ann dí.

Gan amhras, ní i ngan fhios do Jenkinson atá an neamhréir sin ag rith trína saothar, agus cuireann sí mar eireaball neamhleithscéalach leis: ‘paradacs maith in aghaidh an lae a

¹⁵⁹ Mary O’Connor (1996), 77.

¹⁶⁰ Alan Titley (2011), 327.

thabharfaidh slán mé.’¹⁶¹ Mar a deir de Búrca, ‘ar nós eireaball na spideoige, ní féidir ‘breith’ ar bhrí uile na ndánta’¹⁶² agus tá sé le tuiscint nár mhaith leis an fhile go ndéanfaí amhlaidh. Ní bhíonn puinn leisce ar Jenkinson ‘dul amú / a chur ar léirmheastóirí’ (SB 110) nuair is gá. Tá a saothar breac le fainicí nach bhfuil a leithéid de rud ann agus fírinne iontrust, go háirithe uaithi féin: ‘níl fírinne nach gearrcach cuaiche / i leith chomhfhírinní a nid’ (BG 24). Níos tábhachtaí fós, den chuid is mó cuireann sí fáilte roimh an bhrice agus an ‘spraoi scitsifréine.’¹⁶³ Feicfear samplaí eile den luascadh idir súgradh agus dáiríre sa chéad chaibidil eile, a thugann aghaidh ar dhánta faoistiniúla Jenkinson.

¹⁶¹ Gabriel Rosenstock (1985), 34.

¹⁶² Máire de Búrca (2010), 178.

¹⁶³ *ibid.*

Caibidil 2: Idir Shúgradh agus Dáiríre:

Dánta Faoistiniúla Jenkinson

Ná tóg orm é go n-insím bréaga duit. / Trín mbréag amháin a sheolaim fírinne (OB 60)

Chonaic muid i gcaibidil a haon gur dóchas nach bhfuil aon ‘dubh nach nglacfaidh gile’ (OB 10) a spreagann an file. Brice a stiúrann a saothar mar sin féin: gile an ghrá, an ghrinn, an iontais, measctha le duibhe an bháis, na hurchóide, na himní gan an aontacht a saintítear tríd an saothar a bhaint amach.

Teannas a eascraíonn as an teip sin agus go minic an deargchogadh féin idir na péirí thuas. Admhaíonn an file ar bhonn fealsúnach nach ann d’aon fhírinne uileghabhálach aontaithe, nach ann don tsintéis a thabharfadh an ghile agus an duibhe le chéile le ‘leá sa choimheascar’ (DU 66). Mar sin féin, is léir ó na samplaí thíos nár ghéill sí go hiomlán dá héadóchas go líonfaí an ‘bhearna seo eatarthu nach mbeadh spás sceite tríd ag deora’ (UB 38). Go deimhin, eascraíonn cuid mhaith de chumhacht agus de phráinn an tsaothair as iarrachtaí an *mé* sin a dhéanamh, bíodh sí ag cuardach ceangail le duine eile nó leis an domhan féin:

‘scaipeadh in easradh mór na reann / imeacht as’ (UB 27)

‘go dtreáimis a chéile / i ndóirteadh míorúilteach na dtonn’ (UB 12)

‘Ár gcomhfhlaiteas... i gcomhshnaidhm... comhghlaeite’ (BG 39)

Fógraíonn Jenkinson go neamhbhalbh go mbíonn sí ag teacht salach ar a ndeir sí féin, gan trácht ar iarrachtaí a cuid léitheoirí cos a chur i dtaca ar fhóidín mhearbhail a saothair. Dúshlán agus leithscéal araon é rabhadh an fhile go ‘siúlann [...] m’fhírinne ar chosa bréige’ (UB 51) agus cuid dhílis dá saothar í go bhfuil sé breac le codarsnachtaí péire. Bítear ag luascadh ó shúgradh go dáiríre, ó fhaostin bharántúil go feis na feola, ón lár go dtí an t-imeall, ón *mé* go dtí an *tú*, ón mhion go dtí an mór.

Ní díol iontais é, mar sin, gur minic an léitheoir ag dul i dtuilleamaí na dénárthachta agus is mó ceann atá bainteach le hábhar. D’fhéadfaí staidéar léirsteanach a dhéanamh, cuir i gcás, ar *eros* agus *thanatos* ina saothar, nó ar adhradh agus urchóid, nó ar an ghné Apallónach agus an ghné Dhiníseach, nó grá agus gráin, nó stuaim agus gruaim, gan ach cuid an bheagáin a lua. In ainneoin chomh húsáideach is atá siad, is díol frustrachais fós, uaireanta, nach féidir na dénárthachtaí seo a thabhairt le chéile ina sintéis uileghabhálach a ligfeadh dúinn ‘definitive ... statement’¹⁶⁴ a dhéanamh. San am chéanna, ní snaidhm atá san fhilíocht

¹⁶⁴ Alan Tittley (2011), 327.

atá le scaoileadh ag criticeoirí agus is rídhócha go mbeadh aon ráiteas ‘definitive’ ina ráiteas *reductive* chomh maith.

Is éard a dhéanaim sa chaibidil seo, mar sin, ná léirmhíniú a dhéanamh ar dhánta faoistiniúla Jenkinson, ag cur béime ar an luascadh idir súgradh agus dáiríre iontu. Déanaim amhlaidh le súil is gur féidir tréithe áirithe a lua le *persona* na ndánta a úsáideann an forainm ‘mé’ agus í ag déanamh cur síos, go minic, ar ábhair íogaire phríobháideacha: an corp, an eitic agus an gaol gairid. I gcás an choirp agus an ghrá, tarraingím ar shaothar fhilí eile a bhfuil a macasamhail le sonrú ann. Ar dtús, áfach, ní mór dúinn dul i ngleic leis na deacrachtaí a bhaineann le léamh faoistiniúil a dhéanamh ar shaothar gan suibíacht shocair sho-aitheanta.

Tá an chaibidil roinnte ina dhá leath. Ar dtús, féachtar le sciar maith den tsaothar a shuíomh go faichilleach i dtraidisiún na filíochta faoistiniúla. Creidim gur ó na dánta seo is mó a fhaigheann muid léargas ar fhealsúnacht an fhile féin, cé go dtuigim nach féidir ionannú glan a dhéanamh idir ‘mé’, ‘Biddy Jenkinson’ agus an t-údar. Tosaím an chaibidil le plé ar choincheap na faoistine san fhilíocht. Ina dhiaidh sin, pléitear na dánta a d’fhéadfadh a lipéadú mar dhánta faoistiniúla, go háirithe iad siúd a labhraíonn faoi eitic agus colainn an fhile nó a dhéanann cur síos ar an ghaol ghairid. Cloítear le guth na chéad phearsan agus eagraítear na dánta de réir róil nó pointe féachana: an mháthair, an iníon, an leannán agus an bhean tí.

Ann nó as?: sa tóir ar ghuth faoistiniúil i saothar Jenkinson

An féidir filíocht fhaoistiniúil a scríobh gan suibíacht chinnte a bheith taobh thiar di, nó an ionann ainm pinn a úsáid agus gach uile dhán a fhágáil stoite mar a bheadh sé i bhfolús? An bhfágann guagacht an *persona* Biddy Jenkinson¹⁶⁵ gur fánach dúinn a bheith ag cuardach ceangail idir a dánta? Eascraíonn na ceisteanna seo, agus tuilleadh nach iad, as príomhdhúshlán an tsaothair: fealsúnacht nó éiteas a aimsiú idir na ‘ceangail bhréige’. Mar bharr ar an donas, is cosúil go gcuireann Jenkinson de chúram uirthi féin muid a choinneáil ón sprioc sin:

‘Cúram scríbhneora’
A mhéarlorga a bhaint da shaothar
agus corrcheann a chur ar ais
d’fhonn dul amú
a chur ar léirmheastóirí. (SB 109)

¹⁶⁵ Cuir i gcás mar a bhogann an insint ó ‘mé’ go ‘sí’ san agallamh a rinne an file ar *Léite Pléite* le Mícheál Ó hUanacháin (2008).

Tá sé seo ar na gnéithe is mealltaí agus is gabhlánaí de shaothar Jenkinson: bíonn sí ag súgradh lena cuid léitheoirí agus ag an am chéanna, tugtar cead raide iomlán dóibh. Dá luachmhaire é in amanna, níl *gá* le heolas beathaisnéise le saothar litríochta a thuiscint, agus mhaífeadh criticeoirí áirithe gur fearr i bhfad gan an cúlra iarbhír a chur san áireamh ar chor ar bith. Tá an cinneadh sin déanta ag Jenkinson thar ár gceann agus, formhór mór an ama, ciallaíonn an easpa comhthéacs go mbíonn spraoi agus saoirse bhreise ag an léitheoir.

Ach fághtar leis an cheist achrannach fós muid: más follas nach féidir ceangal díreach a dhéanamh i gcónaí idir an forainm *mé* agus ‘Bidddy Jenkinson’ (i ndánta Mhis, cuir i gcás), an bhfágann sin gur fánach *persona* Bhidddy a chuardach in aon chor sna dánta? Mura gcreideann muid go seasann an *mé* udaí don neach chéanna ar a laghad cuid den am, gurb ann do lár nó ‘mé-phointe’ (DU 69) áit éigin, nach bhfuil sé i ngeall le bheith dodhéanta saothar ‘Bhidddy’ a léamh mar shaothar aontaithe in aon chor? Ba thrua sin, dar liom. Go deimhin, ba thubaiste é, nó ní bheadh leath an oiread céille ná spraoi le fáil sna codarsnachtaí is sna contrárthachtaí mura raibh ceangal éigin á gcoinneáil le chéile agus ag cur leis an teannas eatarthu.

Ní hamháin sin, ach is amhlaidh atá aontacht áirithe le haimsiú i sciar maith de na dánta a úsáideann an forainm udaí, mar a fhéachfaidh mé le taispeáint sa chaibidil seo. Beidh mé ag maíomh thíos gur féidir tréithe áirithe so-aitheanta a lua le *persona* fileata Bhidddy Jenkinson, cé nár mhaith liom dul i mbannaí air go dtagraíonn *mé* aon dáin ar leith don *persona* sin.

Na castachtaí seo san áireamh, is fiú fós iarracht a dhéanamh na dánta seo a léamh mar dhánta faoistiniúla. Ní miste na contúirtí éagsúla a aithint ar dtús, áfach. An chéad chontúirt ná go ndéanfaí ionannú róláidir idir an forainm *mé* agus an file féin, seachas na dánta seo a léamh mar fhaoistíní ó *persona* Bhidddy Jenkinson. Ní bhíonn ach méid áirithe smachta ag scríbhneoir ar léitheoir, agus táthar ann a bheadh sásta cluas bhodhar a thabhairt d’éileamh an fhile an deighilt idir Bidddy agus an bhean iarbhír a choinneáil slán. Tá sé tábhachtach a aithint go dtugann aghaidheanna fíidil saoirse bhreise do scríbhneoirí, áfach, agus nach móide gur chun leasa na filíochta féachaint leis an aghaidh fhíidil sin a bhaint anuas:

Éilím nach bhfuil teora ar bith le Bidddy agus tá mise mé féin ana-theoranta ar fad. Éilím cead taighde, cead cainte ar gach aon ábhar agus mé ag scríobh faoin ainm cleite agus bheinn cúthaileach go leor dá mbeadh orm plé leis na hábhair chéanna agus mé im chraiceann féin.¹⁶⁶

[P]ersona is a conceptual peg on which to hang the distinction between the idea that poems are the sincere expression of the person who makes them and the idea that poems are constructions that use lang., in some other, estranging or objectifying way [...] a poetic persona may be a transparent impersonation. [...] But the use of a

¹⁶⁶ Jenkinson in Ó hUannacháin (2008).

persona need not identify a poem as a ‘mere’ fiction. A poetic persona may stand in a complex rhetorical and performative relation to the poet [...] making the identification of propositions and attitudes into a puzzle or hall of mirrors...¹⁶⁷

Tá samhail an *hall of mirrors* an-fhóirsteanach do shaothar Jenkinson agus sampla eile den bhrice é ‘the subsuming of biographical author into conventionalized speaker ... if the former cannot be detached from the latter, the latter cannot be detached from the former’.¹⁶⁸

Ní chreidim féin gur bleachtaireacht is cúram don chriticeoir agus ní léir dom go bhfuil mórán uilig le gnóthú as mian príobháideachas an fhile a shárú ar scor ar bith. Ceist eile ar fad é, áfach, an féidir an scoilt a choinneáil slán sa lá atá inniu ann agus súilaithe ag lucht a scagtha ar an bhean taobh thiar de *persona* Jenkinson.

Fiú sula raibh fáil ag a cuid léitheoirí ar ghrianghraif de Bhiddy ná taifeadadh dá guth, d’áitigh Rita Kelly gur léir gur bhean a bhí ag scríobh na ndánta.¹⁶⁹ Úsáideann an *persona* an t-ainm bainneann ‘Biddy’ agus scríobhtar go minic ó pheirspictíocht mná, rud a fhágann go sleamhnaíonn an phearsa iarbhír isteach sa *persona* fhileata scaití. A luaithe is a shleamhnaíonn aon eolas beathaisnéiseach isteach – an méid a chonacthas i gcaibidil a haon den tráchtas seo, cuir i gcás – is ridhoiligh an ruaig a chur air agus dán á scagadh.

Fiú gan féachaint le dán a cheangal lena údar ar chor ar bith, fágtar faoin léitheoir aonair a bhreith féin a dhéanamh faoi cad is brí le *me* ó dhán go chéile. Cé hiad na dánta a labhraíonn ó *persona* de shaghas – Mis, Biddy, Éabha, srl – agus cé a úsáideann an forainm mar chleas reitrice amháin? Ní féidir, ach an oiread, glacadh leis gur téarma malartach ‘i’ sa chás is nach sonraítear inscne an chainteora, cé go bhfeictear dom féin gur sin an córas is simplí. Breith thar a bheith suibichtúil a bhíonn ann ó léitheoir go léitheoir, mar sin, agus ní mór do léitheoir na caibidle seo an méid sin a choinneáil i gcuimhne agus dánta aonair á bplé thíos.

Ar deireadh, níl an téarma ‘faoistiniúil’ gan a riar féin conspóide. Dar leis an *The Princeton Encyclopaedia of Poetry and Poetics*, is éard is ‘confessional poet’ ann ná file a bhaineann leas as guth na chéad phearsan:

... to explore transgressive autobiographical subjects including mental illness, familial trauma, gender and sexuality, and moral and political iconoclasm ... confessional poetry is formally diverse, employing narrative, lyric and dramatic modes and both free and metrical forms.¹⁷⁰

¹⁶⁷ O. Izenberg (2012), 1025.

¹⁶⁸ Laurence Lerner (1987), 65.

¹⁶⁹ Rita Kelly (1986), 33.

¹⁷⁰ S. Rosenbaum (2012), 296.

Cúrsaí beathaisnéise i leataobh, baineann na tréithe sin uilig le saothar Jenkinson. Ach an gciallaíonn sé sin gur filíocht fhaoistiniúil aon fhilíocht a labhraíonn i nguth na chéad phearsan: an dán faoistine ‘Amhrán Amergin’? Nó gur gá a bheith cráite treascarthach le filíocht fhaoistiniúil a scríobh, rud a chuirfeadh ‘Mo Ghrása mo Dhia’ (AN 24-6) as an áireamh?

Más de dhlúth is d’inneach na faoistine é go bhfuiltear ag labhairt *in propria persona* agus go n-úsáidtear beith an fhile ‘as the ground for varied explorations of self, politics, nation and aesthetics’,¹⁷¹ bheadh gá le suibiacht shocair leis an fhionnachtain úd a dhéanamh. Ag an am chéanna, is geall le riail órga de chuid na léitheoireachta é nár cheart ionannú díreach a dhéanamh idir dearcadh firinneach údair ar bith agus a ndeir a chuid *personae*. Ba chontúirteach an mhaise dúinn glacadh le ranna filíochta mar ráitis loma dhíreacha ó dhaoine iarbhír. Ag tógáil dhá shampla chluíteacha ón fhile fhaoistiniúil *par excellence*, Sylvia Plath, ba mhíléamh amach is amach é glacadh leis gur *maneater* a raibh luí sicighnéasach aici leis an fhaisisteachas a bhí sa bhean stairiúil toisc go n-úsáidtear guth na chéad phearsan in ‘Lady Lazarus’ agus ‘Daddy’.¹⁷²

Is léir, mar sin, go dteastaíonn caolchúis ar leith agus ‘the artful, fictive nature of confessional representation’¹⁷³ á phlé. Ní filíocht fhaoistiniúil gach dán a úsaideann guth na chéad phearsan – tóg ‘Oirniú’ (BG 28) Jenkinson mar shampla – agus ní filíocht in aon chor ráitis loma phríobháideacha neamhshaothraithe ach an oiread. Leag Anne Sexton a méar ar an difear idir faoistin lom agus filíocht fhaoistiniúil nuair a d’éiligh sí óna saothar féin ‘a reason for being written (or rather for being read) aside from my own need to make form from chaos’.¹⁷⁴

Tugann sé seo muid chuig an chontúirt dheireanach a phléifear anseo. Uaireanta caitear an lipéad ‘faoistiniúil’ le béal filí le beag is fiú a dhéanamh dá saothar. Admhaíonn an *Princeton Encyclopaedia of Poetry and Poetics* féin go bhfuil ‘pejorative connotations’¹⁷⁵ le húsáid an téarma ‘confessional’ agus déanann Meehan cur síos an-suimiúil ar an téarma á úsáid mar mhasla:

It’s a word I hear even today in workshops as a put down – somebody reveals something intimate and potentially important (for them to write it and for us to hear it) and it can be instantly dismissed with a sneer and a blasé label. I was aware that this was a mode that women have often written in, and that I was drawing on a long tradition of poems dismissed as confessional. So I wanted to ... affirm again that the

¹⁷¹ *ibid.*

¹⁷² Sylvia Plath (1989), 244-247; 222-224 faoi seach.

¹⁷³ S. Rosenbaum (2012), 296.

¹⁷⁴ Anne Sexton (1997), 43.

¹⁷⁵ S. Rosenbaum (2012), 296.

witness of individual suffering is of value and is indeed central to the longer, wider river that is world poetry. I think we've come through a postmodern dream where we've replayed ironies and cleveralities into a kind of mannered stance. In architecture and drama and in literature itself, postmodernism has been in some way, or could end up as, just a cul-de-sac of ornamentation and exuberance. So I wanted to affirm again that the private-and-personal is important, especially in this phase of the tradition.¹⁷⁶

Sílim go bhfuil an foláireamh thuas ó Meehan an-luachmhar go deo, agus cé nach bhféadfaí Máire Mhac an tSaoi a chiontú as 'postmodern ... exuberance', is sampla suimiúil den drochmheas a luann Meehan atá sa mhéid seo thíos. Déanann Mhac an tSaoi ionannú suimiúil idir 'mion-' agus 'ban-' fhile ann, agus maíonn sí go dtig a hinspioráid féin as práinn mhothálach ach nach mbaineann sin le dúchas na filíochta Gaelaí, ar slat tomhais thábhachtach dá cuid é:

Ní raibh an fhilíocht *confessional*, mar a thugann na Meiriceánaigh uirthi, sa Ghaeilge go dtí le fíordhéanaí. Ní maith liom a leithéid sa Bhéarla fiú amháin [...] Banfhile agus mionfhile mise, is maith liom filíocht a scríobh ach ní aithním mé féin mar fhile ach mar dhuine a scríobhann filíocht ó am go ham [...] De ghnáth ní labhrann file Éireannach mar gheall air féin ach amháin i bpearsa choinbhinsiúnta. Deineann sé neamhphearsanú air féin... Labhrann sé ar son na treibhe [...] Ní scríobhaim ach amháin faoi bhrú an-mhór mothaithe.¹⁷⁷

Tá, b'fhéidir, míthuiscint bheag amháin le soiléiriú thuas i gcás Mhac an tSaoi agus Meehan beirt. Ní gá gurb ionann filíocht fhaostiniúil agus filíocht i nguth an fhile. Faoi mar nach filíocht fhaostiniúil i gcónaí filíocht i nguth na chéad phearsan, is féidir dán faostiniúil a scríobh i riocht *persona*. Tá an tranglam seo de *persona*, guth agus faoistin an-chasta agus beidh na gnéithe sin snaidhmthe le chéile ar bhealach sainiúil i saothar gach údair. I gcás Jenkinson, is fiú a mheabhú gurb ionann an focal *persona* agus 'aghaidh fhidil', .i. aghaidh bhréagach a léiríonn 'aspects, rather than concealments, of the self'.¹⁷⁸

Is éard atá mé ag iarraidh a thaispeáint ná gur sampla eile é seo den bhrice, agus gur mithid do léitheoirí Jenkinson castacht na húdarhachta a choinneáil i gcuimhne agus dánta faostiniúla á bplé. Cuireann ceilteacht Jenkinson nósanna áirithe léitheoireachta ó mhaith, agus tá an baol ann 'that the reader will be lost... if he or she cannot organise reading experiences around a familiar model of individualized psychology'.¹⁷⁹ Thig leis seo a bheith iontach dúshlánach go deo, agus breith shuibhachtúil a bheas ann cé acu aghaidh fidil atá ag caint ó dhán go chéile. Ní foláir ná gur suimiúla faoi sheacht torthaí saothraithe an 'individualised psychology' ná sonraí a b(h)eatha do lucht na litríochta mar sin féin.

¹⁷⁶ Paula Meehan in Jody Allen Randolph (2009), 260.

¹⁷⁷ Máire Mhac an tSaoi (1984), 46-52.

¹⁷⁸ O. Izenberg (2012), 1024.

¹⁷⁹ E. Richards (2012), 1526.

‘Ní ní ná ní neamhní mé’: mar a chaitear le corp an fhile

Is follas go n-úsáideann Jenkinson an forainm *mé* uaireanta agus í ag saothrú *persona* seachas ‘Biddy Jenkinson’ – i gcás Mhis nó Éabha, mar shampla. Fainic atá sa mhéid sin gan ionannú simplí a dhéanamh idir *mé* agus ‘Biddy Jenkinson’, rud a fhágann go bhfuil sé deacair deighilt a dhéanamh idir filíocht fhaostiniúil agus dánta a labhraíonn amach as *persona* eile. Is féidir a bheith measartha cinnte, mar shampla, nach ‘Biddy Jenkinson’ atá ag caint sa dán diamhair ‘Oirniú’ (BG 28) beag beann ar an fhorainm a úsáidtear ann:

Beidh mé ag feitheamh leat
a fhochlaic [...]
san idirsholas,
b’fhéidir.

Ní bhíonn sé i gcónaí chomh soiléir céanna, áfach, an dtagraíonn an forainm go díreach den *persona* fileata ‘Biddy Jenkinson’ nó nach ndéanann. Ag tús an dáin ‘La Vie c’est Moi’ (OB 96), cuir i gcás, ní léir gur ceart deighilt a dhéanamh idir *persona* an dáin agus *persona* an fhile:

Mar chluiche,
bhaineas díom
siogairlíne cluaise,
uaireadóir,
fáinní,
muincí rúitín
a choinníonn ceol liom
is mé ag hapaireacht.
Leagas uaim ar bhord
fiacail phleastic,
leathchíoch adhmaid
mo mhagairlíne deasa go léir.

De réir mar a leanann an dán ar aghaidh, éiríonn sé i bhfad níos deacra *mé* a aontú le bean dhaonna. Is de shuimiúlacht an méid sin féin, nó ní hannamh éalú ón ‘chóta feola’ (SB 102) nó a mhúchadh i gceist i ndánta Jenkinson. Más cineál *striptease* a tharlaíonn thuas, ní á nochtadh atá an corp ach á dhíthógáil. Tá a mhacasamhail sin déanta ag go leor banscríbhneoirí eile, agus is minic nach tarchéimniú an choirp atá i gceist ach á tharraingt as a chéile.

‘It’ seachas ‘her’ a thugtar ar bhean ‘naked as paper’ Plath ag deireadh ‘The Applicant’, a dhéanann tagairt do na baill bhréagacha chéanna le Jenkinson (‘false teeth... rubber breasts’).¹⁸⁰ Titeann a craiceann agus a seodra ó *mé* ‘The Tiger’s Bride’ le Angela Carter: ‘all

¹⁸⁰ Sylvia Plath (1989), 221-222.

the skins of a life in the world, and left behind a nascent patina of shining hairs'.¹⁸¹ In 'The Face' le Stevie Smith, briseann 'monkey soul' as aghaidh atá 'empty and forlorn',¹⁸² agus tógann *doppelgänger* áit na mná in 'Bean an Leasa' le Nuala Ní Dhomhnaill.¹⁸³ Níl rud ar bith earótach faoin nochtadh seo: coimhthíos scanrúil atá le sonrú agus ní taise do dhán Jenkinson é, a dhéanann cur síos uirthi féin mar 'luaithreach imscaoilte':

Mhúchas... Dhallas... [...]
D'fhanas go téiglí go ndéanfaí corpán den cholainn is go dtiocfainn chun neamhní.
[...]
Ní ní ná ní ní neamhní mé.
Is níúide neáide (OB 96-97)¹⁸⁴

Is doiligh a rá cé hí suibiacht an dáin seo, nó cé acu an ag caint mar 'Bhiddy Jenkinson' nó mar ghuth na beatha atá an file. Seans maith go n-aistríonn an tsuibiacht tríd an dán chomh maith leis an chorp, atá iomlán ag an dtús, ina luaithreach ina lár agus iompaithe ar deireadh ina 'cnoic [...] eití, cosa, blaoscanna, / cnámha, slaod, smior' (OB 97).

D'fhéadfadh sé go mbaineann sé seo le cúram an fhile a bheith ina soitheach seachas ina suibiacht don fhilíocht, mar a deir an Bhé go neamhbhalbh in 'Meamram ón mBé':

'Ní hann duit, ach mar a bheadh líne
idir inspioráid agus dán,
dhá phointe nach dócha gur ann dóibh
agus nach den bhfilíocht bheith ag imní ina dtaobh.' (SB 67)

Tarlaíonn an cineál seo féinmhúchta go measartha minic i ndánta ina n-úsáidtear an forainm *mé*. Is suimiúil an casadh é seo as coincheap ar a dtugtar *kenosis* sa Chríostaíocht go múchtar mianta i seirbhís Chríost, mar atá léirithe go beacht sa tseanrá *mo thoilse le toil Dé, agus toil Dé go raibh déanta*. Is 'searbhóntaí bochta na hinspioráide' (DU 64) iad na filí seachas searbhóntaí Dé, áfach, agus ní féidir deighilt a dhéanamh i gcónaí idir an Bhé seo agus an ghné dhiúltach bhaineann i ndánta amhail 'Non Serviam' (BG 17), 'Codail a Laoich' (UB 26), agus "Druid Anall" (AN 60-2).

Tógaimis sampla níos simplí, mar sin, den fhile ag déanamh cur síos uirthi féin i bhfoirm filíochta. Is cur síos corraitheach é 'Cuileann Mhuire' (DU 84-6) ar aghaidh an fhile mar atá sí frithchaite in ornáid Nollag, agus arís tá méid áirithe coimhthís le sonrú:

Leathnaíonn m'aghaidh air ó ghiall go giall
m'aghaidh Nollag
borrtha le só séasúrtha, [...]

¹⁸¹ Angela Carter (1995), 201.

¹⁸² Stevie Smith (1975), 175.

¹⁸³ Nuala Ní Dhomhnaill agus Bríona Nic Dhiarmada (2011), 186-194.

¹⁸⁴ Is cosúil go bhfuil 'ní' sa bhreis sa 6ú líne thuas.

le támáilteacht. (84)

Spreagann an '[t-]iarsma' seo machnamh faoin athrú a tháinig ar chorp an fhile le rith na mblianta:

Mo lámha atá thart air anois.
Ní scáil lámha leata an linbh.
Tá sé ró-lán Nollaigí, ró-chruinn le scáileanna. (85)

Agus is meafar fíorchumhachtach don chinniúint é gur liathróid bhabhlála í an ornáid:

le raideadh amach ar bhóthar caol díreach na bliana
faoi chlathacha comhthreomhara
go Calvaire. (85)

Níl rud ar bith magúil ná teibí faoin dán 'croibhruite' (DU 51) seo a léiríonn arís eile an 'súil, [an] tnúth, [an] dúil chomh dian / le marthannacht' (DU 51) a stiúrann go leor leor de dhánta Jenkinson. Is geall le guí go mbéarfaidh sí beo go dtí an chéad Nollaig eile é deireadh an dáin:

Cuirim slán sa bhosca é mar a shamhlófá
mar a chuireas riamh.
M'aghaidh ag gliúcadh uaidh amach orm,
mo choimhead go hamhrasach
go mbuailim an cláirín anuas air
go dtugaim an Bóthar Mór orm féin
le súil go dtabharfaidh sé timpeall mé,
le súil go mbeidh súile geanúla romham
nuair osclóidh mé an bosca arís,
an t-ionú tagtha. (DU 85-86)

Sampla i bhfad níos éadroime atá sa dán dar teideal íorónta 'Teacht i láthair' (DU 68-9) a chuireann béim ar scaoilteacht agus neamhshuim i leith an choirp seachas coimhthíos:

Nílim róchinnte cén airde atá ionam
Níor mheá mé mé féin leis na cianta.
Ceannaím an rud fairsing....
is feileadh sé! (68)

Tá dua caite ag Jenkinson ag iarraidh *trompe d'oeil* a chur ar a cuid léitheoirí ('Níl ginealach ar leith agam... Tada ní liom. / Liomsa an Uile / ar mhaithe le dán') le nach ndéanfaidh muid 'mionléarscáil de dhúthaigh na samhlaíochta' (UB 51). Míníonn sí an chúis atá leis sin go sonrach in 'Teacht i láthair':

i ndáiríre
is fearr liom gan rud a rá, rud a dhéanamh,

a thabharfadh pearsantacht ar leith dom [...]
Mar gurb é mo chúram
an dé sin den duine
a d'fhéadfadh a bheith buan,
an mé-phointe is lú gur féidir cúlú chuige [...]

Bím práinneach ina thaobh seo
Bím ag cruthú dom féin nach bhfuil aon soitheach ar leith
de dhíth air (DU 68-69).

Mura raibh sé sin teibí go leor ann féin, tá a himní faoi mhortlaíocht agus a cuid prionsabal faoin fhilíocht snaidhmthe le chéile sa tranglam chasta seo. Ceanglaíonn 'Taighde' (DU 66-7) an múchadh le bheith ag 'leá sa choimheascar' mar a bhfuil fírinne de shaghas ceilte. Go deimhin, díol suntais é suíomh an fhile i gcuid mhór mhaith de na dánta teibí faoistiniúla seo, nó maíonn Jenkinson gur cuid dá traenáil é aghaidh a thabhairt ar an domhan, fiú más ionann sin agus an corp a chur i mbaol:

Every poet needs to walk occasionally in fear of the sky falling or the earth moving, in full awareness of the uncertainty of things and the joy of living, if only for a minute. (DP)¹⁸⁵

Tá an oiread samplaí den cheapadóireacht i suíomh leochaileach go mba liosta le háireamh iad. Faightear a mhacasamhail i bhformhór na genuasach, ach is fiú a aithint go dtéann siad i líonmhaire le himeacht aimsire chomh maith. Níl thíos ach cúpla sampla ionadaíoch:

Ansin is féidir múchadh arís
in uabhar le braistintí
agus imeacht ar an aer
san osna a ligeann duilliúr titithe an tsaoil ('Taighde', DU 67)

Má ligeann an fharraige sraoth eile aisti féin scuabfar den gcarraig mé [...]

Maidhm chugam
is í ard ('Ór do Bhran', SB 48)

Seasaim ar leac na n-aithríoch,
droim le haill,
go dtéann spéir agus farraige le ceo,
im phrotastúnach.

Caora le strapa mé.
Comhairím na seamaidí féir idir mé agus síoraíocht
agus coinním greim orthu ('Comharba', SB 40-1)

¹⁸⁵ Ní thugtar ach uimhir an chéad leathanaigh leis an leagan den alt a ceadaíodh ar <http://connection.ebscohost.com/c/literary-criticism/9508243306/destruction-poetic-habitat>

Is fiú dhá dhán dhrámatúla acu seo a léamh i gcomhthéacs a chéile, nó chítear dom go bhfaightear léargas iontu ar mheallacht agus ar alltacht an domhain don fhile. Sa chéad dán acu, ‘An Réadóir Neirbhíseach’ (UB 27) a foilsíodh i bhfad siar in 1988, pilleann an *mé* ón sliabh agus alltacht uirthi roimh an spás ábhalmhór a chonaic sí roimpi:

Bhíos im shuí thuas, ar imeall an phláinéid
im thimpist bheag shainiúil ar imeall timpiste [...]
agus thugas na cosa liom.....
an babhta seo.

An réiteach atá aici ná í féin a chur i bhfolach taobh istigh seachas fanacht amuigh go leochaileach:

Is baolach an rud é suí ar barr binne istoíche.
Is féidir titim chun éadlúis
scaipeadh in easradh mór na reann
imeacht as.....

I bhfianaise an mhéid atá scríofa ag Jenkinson faoin staid leochaileach seo, is léir nach n-éistean sí lena comhairle féin. Má leanann sí uirthi ag triall ‘ar imeall an phláinéid’, áfach, tugann an dán drámatúil apastrófiúil “Druid Anall” (AN 60-2) freagra níos muiníní ar an fhonn féinmhúchta. Déantar *persona* baineann, athuair, den fhonn scriosach agus, dála ‘Bhean an Ghill’ (BG, 17), is i dtéarmaí na máthar a thuigtear an neach seo, a chanann suantraí agus a mhaíonn gur aisti a tháinig an file: ‘Aol do chnámh mé / An t-iarann id fhuil mé’ (AN 60). Is léir nach máthair ghrámhar í, ach arrachtach mná (nó cleas reitrice le fonn inmheánach a phearsantú agus a theilgeadh). Allagar é an dán idir an ‘bheirt’ acu, an fórsa baineann ag tathant ar an *mé*:

[‘]Snigh ar ais chugam
Síothlaigh
Suaimhnigh
Cúitigh
Fill

Ar an gcoitiantacht
Fill
Ar an aoibhneas
Fill....’ (AN 60-61)

Arís, tá macalla máithriúil sna horduithe seo sa mhéid is gur pilleadh agus cúiteamh atá uaithe.

Diúltaíonn an file don chuireadh, agus í ag maíomh gurbh fhearr léi fanacht beo ‘go fóill’ agus ‘an dé agam féin a choinneáil scartha ón gcoitiantacht / ‘fhaid agus is féidir’ (AN 61). Deirtear linn gurb ise, an *mé*, údar bhrí a beatha agus gurb é a cúram suntas a thabhairt dá

bhfuil ag titim amach os a comhair: ‘mise a bheireann aitheantas dá bhfuil ann / trína thabhairt faoi ndeara’ (AN 61). Déanann an fórsa baineann, a labhraíonn amach ón fharrage, mortlaíocht an fhile a chaitheamh lena béal, ag meabhrú di gurb é an bás atá i ndán (“tá do chosa nite” AN 61) ach freagraíonn an *mé* le grá misniúil: ‘caraim mo chomhdhaoine leis / - ná ceap a mhalairt’ (AN 61). Leis sin, tá de mhisneach ag an *mé* pilleadh chun an bhaile:

D’ardaíof cos ar chois as béal na mara
is í ag géilleadh an diúil go drogallach [...]

Is seo chugaibh abhaile mé. (62)

Mura bhfuil le haimsiú ar ‘imeall an phláinéid’ ach alltacht in ‘An Réadóir Neirbhíseach’, mar sin, aimsíonn an *mé* cúiseanna saolta le dul ar ais i mbun a cúraimí tí in ‘Druid Anall’:

ag friochadh ispíní
mar is dual dom [...]
mo chosa damhán
i líonta ar an tsíleáil. (62)

Sampla é an rann thuas den défhiús i leith ainmhithe a bhíonn le sonrú go mion minic i saothar Bhiddy Jenkinson, défhiús a léirítear go gonta sa dán ríghairid ‘In Aimsir an tSneachta’: ‘bia d’éiníní im mhála / taobh le sicín dom dhinnéir’ (SB 68). Is ar an mheascán shainiúil de spraoi carnabhalach agus míshuaimhneas morálta i leith na n-ainmhithe a dhírítear thíos.

Faoistíní Feola

Tá sé feicthe againn cheana go bhfuil dáimh ar leith ag Jenkinson leis an nádúr agus go bhfuil toise spioradálta leis an dáimh chéanna: ‘an saol nádúrtha thart orainn an t-aon eaglais atá agam’.¹⁸⁶ Síos tríd an saothar, déantar go leor leor tagairtí d’ainmhithe, go háirithe feithidí agus éin. Maíonn sí gur mó ná suim ná fiú ‘gliondar bitheolaíoch’ (UB 35) a spreagann na créatúir seo inti:

Ionúin liom na cearnamháin,
bíodh m’áras acu lá mo bháis.
Ionúin liom gach míol gach piast
gach fungas ‘thoillfidh in aontíos. (BG 26)

Ainneoin na dáimhe seo, áfach, ní hannamh folracht ná cruálacht ag baint leis an chaidreamh idir daoine, an file san áireamh, agus ainmhithe ina saothar. Formhór an ama, ní bhraitear go

¹⁸⁶ Siobhán Ní Fhoghlú (1997), 64.

mbíonn sí ‘ag obadh’ (SB 77) roimh an fhuil agus braitear go bhfuil teorainn chinnte lena dáimh. Tá an méid sin suimiúil ann féin nó, cúrsaí feola i leataobh, tá go leor rudaí i bpáirt ag Jenkinson agus an éicifhilíocht. Tá neamhréir le sonrú idir an dóigh a gcaitear le leamhain ‘ionúin’ agus le héin ar thaobh amháin, agus ‘beostoc’ ar an taobh eile. Tá téama na feola ag éirí níos tábhachtaí agus níos défhiúsaí i bhfilíocht Jenkinson ó foilsíodh DU, agus is léir ón dán úr a luadh thuas, ‘In Aimsir an tSneachta’ nach bhfuil an file féin dall ar an défhiús chéanna.

Tá ar a laghad naoi saothar eile, idir dhánta agus scéalta, le cur san áireamh sa phlé: na luathdhánta ‘Searmanas na Feola’ (DU 73-6), ‘An *Indian Runner* agus comhlúadar na gcearc’ (DU 11-12), agus ‘Do Chircín Rua Bhaile an Fhraoigh’ (AN 58); na dánta úra ‘Cook-in’ (SB 76-78), agus ‘Marú Ochtapas Hydra’ (SB 52-53); agus na gearrscéalta ‘An Búistéir Geanmnaoi’ (AGR 53-60) agus ‘Sláinte an Bhradáin’ (AGR 34-42).

Na trí shampla is spéisiúla den ionramháil seo, titeann siad uilig amach agus duine i mbun búistéireachta. Sa dán ‘Searmanas na Feola’ (DU 73-76), tá mná ‘*respect*-abálta’ (AGR 36) clainne bailithe le chéile i siopa an bhúistéara. Míníonn an file go dtugann an suíomh fuilteach seo cead dóibh scaoileadh lena ‘[n]dúchas marfach’ (OB 88). Tá, fiú, sult ciúin collaí le baint as an treascairt agus an bhrúidiúlacht, na mná ag suirí leis an bhúistéir agus ag scaoileadh lena gcuid ‘faoistiní feola’: ‘is bímid teanntásach i siopa an bhúistéara / ábhairín gáirsiúil fiú’ (DU 75-76). Ról searmanasúil ar leithligh atá ag an bhúistéir chéanna, áfach, fear nach ndéanfadh cúis do na mná meánaicmeacha: ‘cé thabharfadh suas í féin don bhúistéir?’ (73).

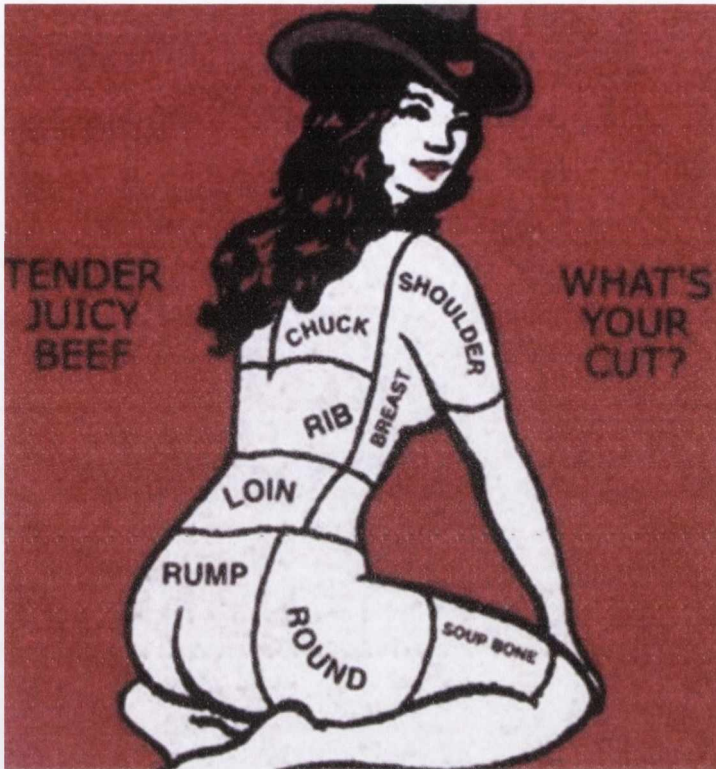
Téann *mé* an dán siar ar bhóithrín na smaointe, ag míniú a lárnaí is a bhí marú na n-ainmnithe ina teacht in inmhe, ó bholadh agus leachtanna an chniogaire in aice na scoile go dtí a náire shaolta nuair a bhíodh feidhm uirthi na focail ‘*breast*’ agus ‘*thigh*’ a rá go poiblí, rud a fheicfear arís sa chéad mhír eile i gcás ‘Tuireamh Maire Antoinette’ (AN 72-5):

‘Please, my mother wants one chicken chest, please.’
Ba phianmhar ‘*chest*’, ‘*Breast*’ ní fhéadtaí [...]
Minic d’obadh ‘*chest*’ féin ar an loicire
is gur tugadh abhaile ‘*chicken leg*’ de bhotún (DU 74).

Braithim go bhfuil an nóta pearsanta lán *pathos* seo an-tábhachtach sa dán, agus is de shuimiúlacht gur baineadh an véarsa thuas ón aistriúchán Béarla.¹⁸⁷ Meabhraíonn náire na girsí roimh an fhocal ‘*breast*’ gur féidir ionannú áirithe a dhéanamh idir corp duine agus

¹⁸⁷ Fágadh roinnt mhaith den bhundán ar lár in ‘Rites of the Flesh’ in P. Boran agus G. Symth (2014), 55.

corp ainmhí eile, rud atá léirithe go háititheach sa phictiúr clúdaigh seo ón leabhar *The Sexual Politics of Meat* le Carol J. Adams.

Figióir 2: Íomhá ó chlúdach an leabhair *The Sexual Politics of Meat*¹⁸⁸

Leabhar atá ann a shníonn le chéile an slad a dhéantar ar bhaill mhéithe an ainmhí agus ‘tomhaltas’ an choirp bhaineann. Is iad na focail ‘*breast*’ agus ‘*thigh*’, baill bheatha de chuid na mban a mbíonn aird ar leith orthu, a mheabhraíonn an ceangal seo i ndán Jenkinson, chomh maith leis an ionannú aisteach idir cnáimhseoir agus búistéir: ‘Lámha chnáimhseora a sheolann stéig an lae / slán amach chugainn idir cheithre chosa na beatha’ (75).

Ní náire faoin slad nó ‘faoistin feola’ atá ag cur as don ghirseach, is léir, ach go dtagraíonn na focail sin dá colainn féin agus don torthúlacht bhaineann. Go deimhin, níl frídín amhrais le sonrú sa dán faoi eitic na feola, rud atá spéisiúil nuair a chuimhnítear ar an dáimh atá ag Jenkinson le hainmhithe beaga. A mhalairt ghlan den dáimh atá i gceist leis an dán seo, ar geall le ceiliúradh ar ‘s[h]earmanas’ ina ndéantar ‘fuilscaipeadh’ é (76). Baineann an file casadh dorcha as an phaidir ‘Ár nAthair’, go fiú, ag malartú candam aráin ar ‘stéig an lae’ agus í ag críochnú leis an phaidir fhuilteach seo:

Cuirtear an dearg in uachtar anseo.
Bímid¹⁸⁹ ag fuilscaipeadh

¹⁸⁸ Carol J. Adams (1990, 2015).

ag crú [...] lá i ndiaidh lae gach lár dar saol,
Áiméan.

Níl thuas ach sampla amháin den bhéim ar threascairt agus ar gháirsiúlacht agus feoil á plé ag Jenkinson. Léirítear ‘peaca mór na beatha’ (SB 78) ar bhealach spleodrach, agus is annamh a thugtar aghaidh ar an toise mhorálta den fheoil. Tá cúpla sampla, áfach, den fhile ‘ag obadh’ (77) roimh an pheaca chéanna agus í ag tabhairt aghaidhe ar a chastacht. Tá foilmhe na ‘néatachta morálta’ a bhaineann le sicíní saor-raoin, cuir i gcás, le sonrú in ‘An *Indian Runner* agus comhlúadar na gcearc’ (DU 11-12):

Maifidh coileach éigin mé bheith ‘happy-álta’
is cuirfear séala is stampa orm
in ainm na néatachta morálta.

Agus is deas liom mar áiféis é. (DU 12)

Tagraíonn ‘Do Chircín Rua Bhaile an Fhraoigh’ (AN 58) do thomhaltas uibheacha fosta, agus maítear nach n-aithnítear a luach ‘tigh Supervalu’:

Ba chnaistí mol-áilne, mínsnoite, donndaite iad uileag
is dhá bhuíochán (brí dhúbailte a ndánta) i ngach gug

Ach a chroí dhil, a dheirfiúr, a fhile, a chircín bhig rua,
is in ionann’s in aisce a díoladh táirge na suadh (AN 58)

Den chéad uair, b’fhéidir, tá dáimh le sonrú anseo a théann níos faide ná an t-aitheantas folaithe in ‘Searmanas na Feola’ go bhfuil baill cholanda i gcoitinne ag an fhile leis na corpáin i siopa an bhúistéara: ‘a chroí dhil, a dheirfiúr, a fhile’ (AN 58). Is cosúil go bhfuil an dáimh seo bunaithe ar an ionannú a dhéanann an file idir uibheacha agus dánta: ‘dhá bhuíochán (brí dhúbailte na ndánta) i ngach gug’ (AN 58). Ní hamháin sin ach, faoi mar a tharlaíonn arís sa séú cnuasach lena madadh in ‘Cead Reatha’ (OB 34), tá cineál de chomhghuaillíocht idir éin chorra i gceist chomh maith: ‘bhí do dhán iarálainn rómhór, róleathan, rógroí / mairg ná toilleann, a chircín, sa bhosca cuí’ (AN 58).

D’fhéadfaí an líne dheiridh sin a léamh mar thagairt fholaithe do rogha teanga Jenkinson agus an easpa ratha a thagann leis an ‘bhosca’ sin a phiocadh, ach ní léir go gcuireann cúrsaí aitheantais ann nó as di taobh amuigh den aon sampla amháin seo. Is dóchúla, mar sin, gur ag trácht ar an chomhfhoirmiúlacht trí chéile atá sí, rud a fheicfear arís thíos le ‘Cead Reatha’ (OB 34).

¹⁸⁹ Ós rud é gur botúin chló iad ‘idir cheithre’, agus ‘dar saol’, is cosúil gur botún é ‘bimid’ fosta.

Ní fhéadfaí a mhaíomh gur dáimh shaonta rómánsúil atá i ndáimh an fhile le hainmhithe. Má mhaíonn Jenkinson go bhfuil grá aici ‘do gach dúil bheo’ (UB 30), cuimhnímis arís ar a mhíniú ar ‘grá riabhach’:

Poet’s love ... is active. It is vigorous and unsentimental. Love the little lamb, love also the parasites, the flukes, the staggers, the foot rot, the castrating shears, the butcher’s knife. They must all be accommodated. (LE 32)

Sampla eile den ghrá fhuarchúiseach ná ‘Cead Reatha’ (OB 34), a phléann le daoirse ach a aithníonn go bhfuil a madadh ar tinneall ag iarraidh éalú, ní de ghrá na saoirse ach chun a ‘dhúchas madra’ a chosaint agus ‘fios a mbéasa’ a mhúineadh do ghiorriacha na háite.

[‘]Lig den iall mé aon uair amháin,
achainím [’]
[...]
‘Lá éigin, a thaisce,’ gheallas, ‘imeoimid beirt
den iall.’ (OB 34)

Meascán spéisiúil de mhíshuaimhneas agus de *spectacle* na feola atá sa dán úrnua ‘Marú Ochtapas Hydra’ (SB 52-53), atá suite i margadh gáifeach éisc. Déanann an file athláithriú ar an suíomh mar a bheadh gliúcaí inti, gan aon bhlas den sult gháirsiúil a bhraitear in ‘Searmanas na Feola’:

luíonn mo shúile
ar na hochtapais,
a ngéaga fillte siar,
rúndiamhra a gcuasáin
ar taispeáint [...]
A gcuid intleachta
Ar iarraidh. (SB 52)

Is fada feiminigh ag maíomh go bhfuil ceangal idir an drochbhail atá ar na mná sa tsochaí phatrarcaeach agus an drochbhail atá ar na hainmhithe. Mheabhródh blas *voyeuristic* an dáin an argóint sin, agus an clúdach a chonaic muid thuas go háirithe. Cé gur léir nach bhfuil an file ar a suaimhneas le radharc na n-ochtapas spréite, fós ní fhéadfaí aon cheangal ródhocht a mhaíomh idir í agus argóint Adams mar sin féin. Go deimhin, ní túisce a cuid míshuaimhnis léirithe ag Jenkinson ná go n-admhaíonn sí go mbíonn sí féin rannpháirteach sa ‘pheaca’:

Ní hé nach n-íosfainn *calamari* friochta. Gabhaim orm
peaca an tsinsir. Ithim a bhfuil ann,
ar eagla mo stiúgtha (SB 52)

Más fíor dá *ars poetica* ‘A Letter to an Editor’, ní hí ‘eagla a stiúgtha’ a rianaíonn a haiste bia ach dúshraith mhorálta a saoil: ‘all these little deaths are the price of living... She [i. an file] cannot bake bread or eat yoghurt or wash herself or even micturate without massacring millions of organisms’ (LE 32).

Pilleann sí ar an argóint sin sna chéad chúpla leagan den dán ríspéisiúil ‘Cook-in’ (SB, 76) ar féidir a fhorbairt a rianú ón chéad dréacht in *Comhar*¹⁹⁰ go dtí an leagan is úire a fhoilseofar, is dócha, sa chéad chnuasach eile:

Cé shiúlann ar dhromchla an domhain seo
Gan é a bhascadh?
Cé a ólann tae gan na baictéir ina bhéal a scóladh?
Cé nach gcuireann deireadh le domhain frídíní ar a bhás?
Mún dreoilíní a dhéanann crú fuail den bhfarraige.

Casadh spéisiúil atá sa líne dheireanach sin ar an tseanfhocail faoi mhún an dreoilín san fharrage, casadh a bhréagnaíonn a theachtaireacht go bun agus a mheabhraíonn, arís, an ceangal idir mion agus mór.

Is fiú iniúchadh a dhéanamh ar ghinealach an dáin seo nó, i measc na n-athruithe beaga ó leagan go leagan, bíonn athrú béime le sonrú chomh maith. Tá an dúshraith chéanna faoi gach leagan: agus í ag rang cócaireachta, tá an file i gceannas ar ‘fhéileacáin’ a dhéanamh de sciar mór sicíní. Tá véarsa iomlán sa bhreis sa chéad leagan den dán a foilsíodh i mí na Bealtaine 2007, áfach:

Loisc an fheoil is mé ag filíocht
Fuair na híobartaigh dubhmhartra
Agus níor baineadh an t-ocras den chomhluadar.
B’shin peaca de chineál eile ar fad.¹⁹¹

Cuireadh an leagan sin i gcló taobh le dán eile faoi ‘pheaca’ na filíochta, ‘Uabhar’, agus tá an leagan seo lán le friotal an pheaca agus an chéasta: ‘íobartaigh’, ‘dubhmhartra’, ‘peaca’, ‘lig an corpán osna’. Coinnítear an friotal sin i gcónaí, ach faightear réidh leis an véarsa deiridh ar fad sa dara leagan, a foilsíodh in *Feasta* in Aibreán na bliana 2014. Idir sin is an leagan is úire, i scríbhinn neamhfhoilsithe an chéad chnuasaigh eile, tá trí athrú spéisiúla le tabhairt faoi deara. I dtús báire, níl rian ar bith fágtha den líne ‘thosaíos do mo mholadh féin’:

[2014]
Rugas ar an scian
Níor scaoileas leis go raibh trí shicín déag
faoin ngrioll.
Thosaíos do mo mholadh féin as bheith
rannpháirteach go toildheonach

¹⁹⁰ *Comhar* (67:5 2007), 5.

¹⁹¹ *Ibid.*

go searmanasúil
i bpeaca mór na beatha.

[2015]
Rugas ar an scian
Níor scaoileadh uaim í go raibh trí shicín déag
faoin ngréille agus mise rannpháirteach
go toildeonach,
go searmansúil
i bpeaca mór na beatha.

Faightear réidh go hiomlán leis an véarsa cheisteach thuas dár tús ‘cé a shiúlann ar dhromchla an domhain seo / gan é a bhascadh?’ sa leagan is úire, agus faightear réidh leis an mhodh ordaitheach chomh maith:

[2014]
Bíodh an fhuil seo ar mo lámha anocht,
Áit gur féidir liom í fheiscint

[2015]
An fhuil ar mo lámha anocht
áit gur féidir liom í fheiscint

Díol suime an t-athrú sin, a fhágann gur muiníní agus gur neamhspleáiche an leagan is úire. Freagra spéisiúil ar an aincheist mhorálta atá ann chomh maith. Admhaíonn *mé* an dáin nach bhfuil sí ar a compord leis an ghníomh, ná lena ról ann, ar chor ar bith:

Lig an corpán osna [...]
Tyburn, Túr Londain,
Caisleán Bhaile Átha Cliath
Mé feasta, choíche,
Im chéasaire im intinn,
Mise a chuireann sicín san oigheann
ón bpaicéad amach, de ghnáth, is mo shúile dúnta!
D’obas. (SB 77)

Rud is annamh, tugann sí aghaidh fosta ar anchás na n-oibrithe seamlais, atá ar na hoibrithe is mífholláine, is foréigní agus is tugtha don ól:

Chonaiceas mé féin
I haingear mór is míle cearc le ceangal is le cniogadh
Sula bhfaighim arán an lae:
sceimhle fliuch na n-éan dom bhá
a nglórtha im chluasa,
clúmh is cleití ag slóchtadh mo phíobáin
a mboladh buanaithe im ghruaig, im chraiceann (SB 77)

Déanann sí ionannú lena gcás, rud nach ndéanann leis na sicíní ainneoin na dáimhe a chonaic muid thuas leis an ‘chircín rua’. Meabhraíonn an frása bíobalta ‘arán an lae’ (SB 77) gur cineál ‘peaca an tsinsir’ (SB 52) atá in ithe na feola, nach ndearnadh sular itheadh d’úll na

haithne. Is tábhachtaí ar fad, is dócha, ná an bhéim ar an lorg a fhágann an marú ar chluasa, ar phíobáin, ar ghruaig agus ar chraiceann an oibrí. Ní cheiltear impleachtaí síceacha ná fisiceacha na hoibre seo. Ach briseann guth eile isteach, guth féinchoisctheach a mhaslaíonn agus a bhagraíonn ar an chuid di atá míshuaimhneach:

‘Nach tú tá éisealach’, a bhagraíos orm féin,
‘Bheith ag obadh roimh chorpáin,
Roimh phróitéin na beatha’ (SB 77)

Gan amhras, próitéin an bháis is ea í chomh maith, mar a admhaítear sa pléadh thuas faoi ‘p[h]eaca mór na beatha’. Féach nach ndéantar gairdeachas sa leagan seo:

Rugas ar an scian
Níor scaoileas uaim í go raibh trí shicín déag
Faoin ngréille agus mise rannpháirteach
Go toildeonach
Go searmanasúil
I peaca mór na beatha (SB 77)

Pilltear ar an leatrom a pléadh thuas, go mbíonn an t-oibrí seamlais, mar a bheadh ceap milleáin ann, ag iompar smál an pheaca seo (‘clúmh is cleití ag slóchtadh mo phíobáin’, srl) don té gur mhaith leis feoil a ithe gan an t-ainmhí a chur chun báis agus a chóiriú é féin. Ní réitítear an aincheist ná ní thagtar slán ó ‘p[h]eaca mór na beatha’, ach iarrtar ar a laghad nach mbeifí dall air agus nach bhfágfaí faoi oibrí anaithnid smál an pheaca sin a chaitheamh thar ar gcionn: ‘[bíodh] An fhuil ar mo lámha anocht, /Áit gur féidir liom í fheiscint.’

Tá sé seo go hiomlán i dtiúin le grá riabhach Jenkinson mar a chonaic muid thuas i in ‘A Letter to an Editor’, a chuireann béim ní ar an fhoirfeacht ach ar thuiscint na bpeacaí:

She will slit each chicken’s neck with an apology and live all the more intensively in reparation. In case anybody thinks I’m talking of guilt, let me say that I am not. I am talking of love that is aware of what it is taking and translates its obligation into poetry. (LE 32)

Má tá bá áirithe le sonrú le cás an oibrí in ‘Cook-In’, síceapatach amach is amach atá i mbúistéir postúil ceartaiseach an ghearrscéil ‘An Búistéir Geanmnaoi’ (AGR 53-60). Bíonn an tsaint gháirsiúil chéanna á nochtadh ag na mná tí i siopa Bhillí agus a chonaic muid in ‘Searmanas na Feola’: ‘[d]éiríodh leis na mná úd cuma graosta [sic] a chur ar na focla ba neamhurchóidí! [...] Máithreacha, seanmháithreacha, sin-seanmháithreacha nach leáfadh *Dairygold* ina mbéil ar an tsráid, níor thúsce sa siopa búistéara iad ná iad ag graostacht’ (53-54).

Baintear casadh suimiúil as an ionannú a pléadh thuas idir oibiachtú na mban agus na n-ainmhithe nuair a bhraitheann an búistéir, Seán, ‘é féin á threá ag gathanna áilíosacha súl’ (56). Luaitear ciotaíl na dtéarmaí arís chomh maith: ‘ní iarradh [an bhean a bhfuil suim ag Seán inti] riamh ucht nó brollach sicín. ‘*Fillet*’ a deireadh sí’ (57).

Ceaptar gur suirí atá ag dul ar aghaidh idir an búistéir agus bean an *fillet* nuair a deir sé go ‘[d]tabharfadh sé chun na haltóra í gan mhoill’ (59), ach gan amhras ní hé altóir an phósta atá i gceist aige ach altóir marmair an bhúistéara. Níl an focal sin as áit, ach oiread, i dtuiscint Sheáin dá ‘c[h]úram searmanasach [...] i leith rúndiamhra na beatha [... draoi] a scaoileann fuil an uain thar a gceann, a roinneann an fheoil choisricthe orthu chun a leasa [...]’ (54). Tá a mhacasamhail de thuiscint faoi chúram an draoi le fáil in ‘Searmanas na Feola’ chomh maith, sa mheafar neamhghnách a chonaic muid thuas a iompaíonn an bhreith bun os cionn: ‘lámha cnáimhseora a sheolann stéig an lae / slán amach chugainn idir cheithre chosa na beatha’ (DU 75).

Baintear spraoi as an gháirsiúlacht i gcúrsaí feola arís sa scéal greannmhar ‘Sláinte an Bhradáin’ (AGR 34-42). Tugann reacaire an scéil cuntas ar a ghiolla míchuibhiúil, Dominic, a roinneann blúiríní eolais faoi chollaíocht na bportán go fíal, agus a deir le ‘bean *respect-abálta*’ (AGR 36) ag an chuntar nach bhfuil i mboladh an éisc ach ‘an ceimiceán *trimethylamine* a fhaightear go nádúrtha in ábhar morgtha, seanallas, bláth na sceiche gile agus clais mhná’ (36). Pléann ‘Muc Bhéal na Coirre’ (AGR 89-98) le dícheannadh muice, agus ní annamh a fheictear cur síos ar fheoil nó cóiriú corpáin i scéalta faoin Duinníneach ach oiread (DBS 60-77, 46-59, agus go mór mór 78-121).

Scaiteolaíocht

Aithnítear an greann tíriúil mar thréith choitianta de chuid na nGael. Áitíonn Nicholas Williams gur tír an-phiúritánach í Éire an Bhéarla, ach gur ‘feinimeán Gallda é’ a tháinig leis choilíneacht.¹⁹² Maíonn Ní Dhomhnaill nár tharla aon scoilt thubaisteach idir inchinn agus corp sa smaointeoireacht Ghaelach mar a tharla, dar léi, le teacht chun cinn an réasúnachais,¹⁹³ agus deir de Paor gur nós nua-aimseartha go smior é an tsúil a chur os cionn na gcéadfaí eile.¹⁹⁴ Cuireann Ní Chléirchín béim ar an ghreann charnabhloch i saothar Jenkinson. Maíonn sí go ndiúltaíonn an file gnéithe tíriúla den tsaol a cheilt ‘in ainm na

¹⁹² Nicolas Williams (1977), 13-16. Féach fosta Williams (2013), 1-21; Seosamh Watson (2013) 53-73, agus Máirtín Coilféir (2016).

¹⁹³ Féach Nuala Ní Dhomhnaill (1989), 22-27.

¹⁹⁴ Pádraig de Paor (2000), 1-3: ‘caochspota an radhairc é nach n-aithníonn an breathnadóir gur dlúthchuid den saol a mbreathnaíonn sé air é.’

hoiriúnachta’ agus go n-úsáideann sí an greann mar uirlis le séideadh faoin chóras fhallalárnach.¹⁹⁵

Is cinnte go bhfuil béim ar leith ar fheoil, ar fhuil, ar chollaíocht agus ar chac i saothar Jenkinson agus gur minic greann fite fuaite sa léiriú a dhéanann sí ar na nithe sin. Is go fuarchúiseach a chaitear le coirp na beirte in ‘Inchinn Mheisceadhra’ (AN 56-7), cuir i gcás, agus plé á dhéanamh ar mhagairlí agus inchinn a bheith á stoitheadh, cé go ndeirtear gur de theann measa a dhéantar amhlaidh. Déantar cur síos meidhreach déistineach ar fhiacra a bheith á stoitheadh sa ghearrscéal ‘Bóthar an tSeamlais’ (AGR 17-24), agus ní bhraitear dúil ná grá ná suim ar bith sa chur síos lom ar chollaíocht in ‘Súil Le hUaigh’ (AGR 75-81). Titeann eachtra chollaí sháraisteach amach in *Táinrith* ina gcailleann an phríomhphearsa fhireann a ‘a óghacht de thaisme’ (T 55).

Gné shuimiúil den léiriú ar an chorp ná gur minic an forainm *mé* ceangailte leis, ionas go mbraitear go bhfuil an file ag labhairt *in propria persona* agus gnéithe míthaitneamhacha den tsaol á bplé. Sa luathdhán ‘Sláinte na Péiste’ (UB 13), cuir i gcás, maíonn *mé* an dán go gcaithfidh sí cúram a dhéanamh dá ‘piast cheannasach [...] a shíneann ó bhéal go bundún [...] nach nglacfaidh le horduithe [...] nach bhfuil aon fhilíocht inti’.

Tá an tagairt sin don fhilíocht suimiúil nó, má léitear dánta tríúla ar nós ‘Seanfhocal’ (BG 39) nó ‘Crann na Tubaiste’ (BG 52) i gcomhthéacs na ndánta faoin fhilíocht, tagann trí rud chun tosaigh. Ar dtús, deir Jenkinson go díongbháilte nach bhfuil aon chosc uirthi labhairt faoi rud ar bith: ‘Liomsa an Uile / ar mhaithe le dán’ (UB 51), agus tugann freagra bisiúil orthu siúd a ‘ghearáin mo chuid *‘scatological elements’*” (AN 17). Ina dhiaidh sin, is cuid dá cúram mar fhile ionraic é an áilleacht a bhreacadh leis na gnéithe ceilte den tsaol ar a bhfuil sí spleách, agus an t-iomlán riabhach sin a cheiliúradh:

Mo chuid rósanna
ag eascairt
ó phaidríní na n-asal. (AN 17)

Ar deireadh, déarfá gurb éard atá sna tagairtí díspeagúla / scaiteolaíocha dá corp féin ná straitéis chun an file a choinneáil umhal agus nithiúil. Is léir go raibh inní uirthi faoi seo sna luathbhlianta:

Táim crochta ag mo chuid filíochta
ardaithe
os cionn leibhéal na coitiantachta. (AN 15)

Nó arís sa chur síos faoistiniúil fuilteach ar mharú seilidí in ‘Cos Ar Bolg’:

¹⁹⁵ Caitríona Ní Chléirchín (2015) [ní thugtar uimhreacha leathanaigh].

Mharaíos ceann ar cheann iad
faoi sháil mo bhróige [...]
Is d'fhilleas ar fhilíocht, ar véarsaíocht
ag slimideáil liom mar seo. (AN 22-3):

Ní miste a aithint gur ar éigean atá greann le sonrú i ndán ar bith acu seo, agus dá bhrí sin níor cheart dánta carnabhalacha a rangú mar dhánta greannmhara i gcónaí. Thig leis an 'gliondar bitheolaíoch' (UB 35) seo a bheith greannmhar go cinnte ('Siúl Suthain' DU 37, 'Fear an Bhainne' UB 17) ach uaireanta is de theann umhaile a thugtar léiriú neamhcheilteach ar an chorp. Bhraithfeá go bhfuil an dá rud i gceist in 'Ag cuartú téarmaí tagartha dom san áit aduain' (DU 63-4), dán suimiúil ó *Dán na hUidhre*. Ar dtús, ní gach file a scríobhadh faoin eispéireas seo a leanas, agus is fiú 'Mo Thúr Eabhair' (AN 15-16) a choinneáil i gcuimhne anseo:

Chaoch cuilithí an tsrutha faoi chraiceann suáilceach
is lig píobán séarachais smaiseog liom
amach as putóga na cruinne (DU 63)

Ní léir gur chuir an méid sin isteach ná amach ar an *mé*, a leanann ar aghaidh ag caint faoi chac colúr agus na heolaithe a chuireann suim mhór ina leithéid, ag rá fiú go bhfuil sise ag teacht i gcomharba orthu:

is táim anseo im oidhre ar Madame Theroux D'Arconville
a chláraigh trí chéad substaint morgtha
de réir bréantais (64)

Is léir go bhfuil meas mór ag Jenkinson ar a leithéid agus is beag nach n-ionannaítear obair na mná thuas leis an fhilíocht:

Searbhóntaí bochta na hionsparáide ag déanamh cúraim
dar eiseadh dóibh
as bolg an tsoláthair (64)

Téitear céim amháin níos faide fós in *Táinrith* agus an bheirt phríomhcharachtar ag eitilt os cionn 'na [mbó] a chac an Táin' (T 61).

Tá an cineál céanna cúraim agus dáimhe le sonrú sa dán apastrófach 'Ginko' (DU 70-72) a dhéanann codarsnacht leanúnach idir iarrachtaí na ndaoine an bréantas a shéanadh agus dúchas bréan baineann an chrainn Ginko. Ní nach ionadh, taobhann an file leis an chrann i gcoinne 'oineach antaiseipteach ocastóirí' an tsiopa Safeway, a bhfuil an crann fréamhaithe sa charrchlós ann. An uair seo, tá greann le fáil síos tríd sa dán, cé nach íoróin atá i gceist. Cuirtear béim ar an dáimh idir neacha baineanna, an file ag tabhairt 'a chroí' ar an Ginko go

leanúnach agus ‘a bhean’ ar deireadh. Tá trua ag an fhile don chrann nach bhfeileann dá leithéid d’áit:

Ní bhítear ag filíocht ort in aon chor anseo,
a *Ghinko* a chroí –
Ní bhítear (70)

Tugann Máire Ní Annracháin achoimre shlachtmhar ar an íomháineas seo:

In ‘Ginko’, tá an cine daonna á lua leis an ngnéasúlacht smachtaithe... san áit go bhfuil an dúlra, faoi chló an chrainn Ginko bhaineann, ag brúchtaíl lena ghnéasúlacht féin, a bhfuil boladh air, atá smeadráilte, neamhshrianta... déantar cáineadh ar dhéistin lucht cumhachta faoi shainiúlacht na torthúlachta a ghabhann leis an gcrann agus leis na mná araon.¹⁹⁶

Tá ceangal suimiúil le sonrú idir cac agus torthúlacht arís anseo. Is mar ‘do shliocht’ (70) agus ‘d’uaillmhianta’ (71) a thuigeann an file na torthaí a ‘chroitheann tú anuas [...] mar chacanna beaga cruu’ is iad ‘ag bréanadh an aeir / a cumhraíodh ar mhórchostas’ (70-71). Ní shéantar go gcuireann sé seo gliondar ar an fhile – ‘Is a *Ghinko*, a chroí, táim leat / - cé nach ndéarfainn amach é’ (71) – de bhrí go gcuireann sé bréag-ghalántacht na háite as a riocht. Bítear ag spochadh as na ‘[d]aoine macánta’ a bhíonn ‘ag siúl ar uibheacha’ leis an bholadh a sheachaint agus iad ag iarraidh smacht a choinneáil ar a dtorthúlacht féin: ‘gan uatha, chuile sheans, ach coiscíní’ (71).

Déantar codarsnacht idir seo agus torthaí an chrainn atá ‘cruinn, fuar, ionraic’ agus cinneann an file go gcaithfidh sí ‘mo phócaí a líonadh go tapa’ leo ‘is suí sa bhus id bhréantas’ leis na síolta a chur in ‘áit oiriúnach [...] thar do cheann’ (71-2). Ní hé seo an t-aon sampla de dháimh a sháraíonn bréantas ach an oiread: chítear an rud céanna in ‘Dán salach le mála plaisteach’ (OB 36), ‘Gourmet’ (SB 109) agus ‘Agus mé i ndreapa’ (SB 24). Cailtear deis an dáimh chéanna a léiriú, agus a humhlaíocht mar fhile leis, sa dán ‘46A’ (OB 64), ina dtugann sí dúshlán di féin ‘anáil mo mhuintire / uiscithe ar an bhfuinneog’ a ól.

Cé nach séanaim go mbaineann an greann le hábhar i samplaí áirithe den scaiteolaíocht i saothar Jenkinson, mar sin, áitím go bhfuil baint níos dlúithe aici le mian Jenkinson léiriú uilíoch a thabhairt ar na rudaí a scríobhann sí fúthu.

¹⁹⁶ Máire Ní Annracháin (2003), 343.

An Gaol Gairid

Chonaic muid thuas go bhfuil dáimh láidir, ní áirím simplí, ag Jenkinson le fána agus flóra. Is de réir ról an fhile i gcaidrimh eile a eagraítear na dánta eile a phléifear sa chaibidil seo. Thar 35 bliain tá méid nach beag scríofa ag an fhile i dtaobh an ghaoil ghairid, agus mar is gnáth tá meascán de dhánta gleoite agus píosaí éadroime áiféiseacha le háireamh sa saothar sin.

An Bhean Tí

Seans nach é seo an *persona* is túisce a shamhlófaí le filíocht Jenkinson, ach tá sciar maith dánta aici a phléann le cúraimí tí agus clainne. Bíonn íoróin le sonrú iontu seo go minic, agus is fiú lipéad úsáideach Mháire Mhac an tSaoi, ‘faoisteanachas bréige’,¹⁹⁷ a choinneáil i gcuimhne i gcás na ndánta seo a bhíonn idir shúgradh agus dáiríre.

Dán éadrom ón luathshaothar is ea ‘Cumhacht na Deasóige’ (UB 23). Dán é a spochann as mór-is-fiú mná tí a chinneann, lá, nach ndéanfaidh ‘buillín an tsiopa... ná *salad cream* / cúis’ agus a dhéanann cur síos mórchúiseach ar bhéile de dhéantús baile a réiteach ina n-áit. Tugann ‘Lá ’le Pádraig’ (DU 15-6) cuntas glic scigmhagúil ar ionramháil mná tí ar bhradán lofa (‘An diabhal ort a bhradáin mhóir!’). Cuireann úsáid na hapastróife, .i. cumarsáid dhíreach a dhéanamh le bradán marbh, le háiféis agus méaldráma an tsuímh.

Cuireann an file drochthoil i leith an bhradáin: ‘tú ag gliúcaíocht orm’ sula gcinneann sí an bia lofa a thabhairt don ‘dream ... onórach’ ar scor ar bith, ag míniú ag deireadh an dáin dá comhpháirtí éisc: ‘An ní ná feiceann súil ní guais / - ná habair tada - don intinn’ (15-16). Ní hannamh folracht nó lofacht mar seo le sonrú ina cur síos ar bhia.

‘Ironic cattiness’ a thugann Alan Titley ar nós Jenkinson a teanga a choinneáil sáite ina pluc agus fiú imreas a chothú,¹⁹⁸ amhail is gur aithis scigiúil a bhí i gcomhlíonadh a cuid dualgas. Tá an ‘cattiness’ sin le sonrú go cinnte nuair a mhaíonn Mrs Brown, *persona* an dáin ‘*Kilquiggan*’ (OB 91-92), go bhfuil sí ‘im shuan taobh thiar dem *mhascara*’ agus aoi chun dinnéir ‘ag cur de’ faoina córas teasa. Is de shuimiúlacht go luaitear ainm na mná seo go sonrach agus go n-úsáidtear an forainm *mé*. Mná miotaseolaíochta ar nós Mhis nó Éabha i leataobh, seo an t-aon sampla amháin den nós sin i saothar Jenkinson.

Déantar codarsnacht idir cúraimí saolta agus machnamh eipiciúil in ‘Fear an Bhainne’ (UB 17) nuair a thig ‘[g]iolla an chailciam’ ag lorg airgid agus an *mé*

¹⁹⁷ Máire Mhac an tSaoi (2009), 71.

¹⁹⁸ Alan Titley (2012), 327.

suncáilte i gcual iontaisí,
ag machnamh ar an bhfaisean a ghlac an bheatha chuici féin sa Ré Chaimbriach [...] ‘Tríolóbítigh an Phailéasóic’ a chanas go caoindúthachtach
‘Oró mo Chianghaolta,
mo chomhphortáin... [‘]

An iarraidh seo, áfach, ní gá gur codarsnacht íorónta atá i gceist ach an fhite-fhuaiteacht a bhíonn le sonrú i saothar Jenkinson i dtólamh idir mion agus mór, agus idir an chianaimsir agus an lá atá inniu ann. Fiú má bhíonn seasamh siar agus diabhláocht san athinsint, ní dóigh liom gur díspeagadh is bun leis an mheascán de chúraimí saolta agus stair na cruinne sa dán seo. Go deimhin, tá sé ag teacht leis an bhéim a chuireann Jenkinson ar ‘the persistent pacing out of the particular [as] a reasonable activity’ (LE 31) i bhfianaise na staire agus na mortlaíochta. Is éard atá á chuardach aici ná ‘a brief illuminating insight into the interlocking nature of things [...] a stretching back along the road we have come’ (LE 32). Ní hí an t-aon fhile a dhearbhódh an ceangal seo ach oiread. Leoga, tá sé suntasach a chosúla is atá béim Jenkinson agus béim Sheáin Uí Ríordáin ar an ábhar seo:

Níl cuil, níl leamhan, níl beach
Dar chruthaigh Dia, níl fear
Nach dualgas dúinn a leas¹⁹⁹

Leagann Biddy béim ar fheithidí chomh maith: ‘each small shell on the beach, each bluebottle, each guzzling greenfly with a daughter and a daughter’s daughter dripping from her back passage, becomes precious beyond belief’ (LE 32).

Sampla den ‘interlocking nature of things’, mar sin, ná an ceangal in ‘Fear an Bhainne’ idir an éabhlóid agus cúram saolta na mná seo: ‘cúig chéad fiche míle bliain ar aghaidh sa Ré Dhaonna / is mo sparán i gcaillthaisce sna mangaisíní’ (UB 17).

Tá an ceangal idir eolaíocht agus saoltacht le feiceáil arís i rún (magúil) an *mé* leas a bhaint as dlíthe na teirmidinimice le leictreachas a dhéanamh de chac a cuid peataí in ‘Siúl Suthain’ (DU 37). An sampla is deise, b’fhéidir, ná ‘Toisí do Ghloine’ (DU 80-81) ina n-úsáideann leannán inníoch a cuid eolais faoin bhitheolaíocht chun fainic chiúin eolgaiseach a chur ar a céile faoin mhéid a ólann sé :

gach pionta leanna thall ag cosaint dhá phionta abhus ort
is an nócha naoi faoin gcéad díot nach bhfuil ann ach uisce

¹⁹⁹ Seán Ó Ríordáin (1980, 1985), 110.

ag éalú sa taoide chomónta san (DU 81).

Bíonn spraoi aorach i gceist uaireanta le dánta faoi mháthair ‘*respect-abálta*’ (AGR 36) chlainne, cuir i gcás an áiféis in ‘Unisexalon’ (AN 39-40), ina ndéantar íobartach de ‘gach céadú seandúine’ a théann chuig an ghruagaire ‘do dhia na háite / atá óg, dúr, gnéasach’. Dán scéalach fíorbharrúil go deo é ‘Turasanna scoile le déanamh in Ottawa agus an chairt fós i mBaghdad 1991’ (AN 47-49), sampla as an bheagán a luann saol an taidhleora.

Ceannaíonn an *mé* seanCadillac, gluaiстеán a cheannaíonn déagóirí go hiondúil, agus cuireann gothaí cúlailte uirthi féin dá bharr:

D’osclaíos m’fhuinneog de bheagán
is chrochas suas mo chuid fuaime [...]
In imeacht an tsamhraidh, d’fhás *dreadlocks*, [...]
Chleachtaíos siúl sioráif agus leagan súl *cool* (AN 48-9).

Ní thagann sé seo leis an iompar is dual do bhean ‘*respect-abálta*’ agus éan corr atá inti feasta:

Níor thuig paisinéirí cearnógacha i gcultacha cén fáth
go mbínn ag drannadh leo
Níor thuig ‘*International Women*’, ‘*University Women*’
ná *European Spouses (women)*
cén fáth go mbuailinn bos ar bhois orthu seachas barróg (AN 49).

Déantar tagairt do na *European Spouses* udaí uair amháin eile i ndán an-bharrúil eile ón chnuasach chéanna, ‘*Tuaireamh Marie Antoinette*’ (AN 72-5). Tugtar an méid seo mar réamheolas faoi theideal an dáin: ‘*Les Épouses (eorpacha, baineann) ar thuras oideachasúil ag taispeántas eisceachtúil de chuid Chumann Seandachtaí Nua-Eabhrac Inc.*’ Cheana féin déarfá go bhfuil ‘*ironic cattiness*’ le sonrú anseo go cinnte le téarmaí uasal-le-híseal ar nós ‘*oideachasúil*’ agus ‘*les Épouses*’ nach n-aithníonn a bhféiniúlacht ach mar chéilí daoine tábhachtacha. Déantar toise na hinscne a shaothrú tríd an dán a dhéanann cur síos greannmhar ar chíocha, bunaithe ar an fhinscéal gur múnlaíodh gloiní champagne ar chíoch Marie Antoinette. Is i dtéarmaí na hiomaíochta idir tíortha a dhéantar comparáid ar dtús idir chíocha, cé go luaitear sult collaí fosta agus an file ‘á [h]adharcáil’ ag

borrchíocha na Iodáile
cliabhrach *soignée* na Fraince
péarlaí comhchruinne Shasana
Broinnfhairsinge Lucsamburg fiú – (AN 72)

Tá féiniúlacht na mban á cur ar ceal arís sa chur síos eisintiúil thuas. Ní mór a aithint, áfach, gurb é an file atá á dhéanamh an uair seo agus go ndéanann sí amhlaidh uirthi féin chomh maith:

Táim caol ard cláruchtach
ach choinníos cnámh chléithín na hÉireann
in airde. (AN 72)

Bogtar siar ansin go cur síos ar laethanta a hóige i gcló iodálach, ‘mise in aois a cúig’ ag ceannach milseán ó bhean agus an t-ainm fóirsteanach ‘Babs’ uirthi. Tá na véarsaí a leanann lán *bathos* agus an file ag cuimhneamh gur ghráin léi brollach mór Babs a bhí

‘mar a bheadh dhá mhála milseán... tóin-chun-tosaigh gránna / a loit a gúna’ (AN 73). Tugtar le fios nár thuig sí cad é an rud é cíocha agus go raibh croí maith soineanta an fhile óig buartha faoi anchás Babs:

*D’fhliuch mo shúile le trua di
mar d’fhliuchadh ag an am
don phiast a ndeachaigh spáid tríd
don turcaí á ramhrú sa ghairdín don Nollaig.*

Tugtar ‘cnapáin mhíchumtha’ agus ‘máchaillí Bhabs’ (AN 73) ar chíocha i gcaitheamh an dáin agus fiafraíonn an t-ábhar file di féin go drámatúil:

*An gcacaidís siar nó aniar?
Nó, Dia dhár sábháil
Siar aniar i dteannta?*

Chráigh a gcás mé. (AN 74)

Déantar an corp baineann a shaobhadh san ionannú seo idir tóin agus cíoch, bainne agus cac. Maireann an coimhthíos tríd an chuid eile den dán agus cíocha á geur i gcomparáid le scaball gloine agus gloiní fíona. Críochnaíonn an dán go borb le ráiteas i bhFraincis a aontaíonn cíocha agus gloine: “les seines sont tellement delicats!” [‘tá na cíocha chomh mánla sin’] (AN 75).

An Iníon agus An Máthair Chlainne

Más fíor nach seachnaíonn saothar Jenkinson an taobh dorcha nó urchóideach den bheatha go hiondúil, níl ach an méid is lú den toise dhorcha le feiceáil sna dánta a scríobhadh ó pheirspictíocht na máthar. Seachas tagairt do chailleach in ‘Leabh Lae’ (BG 45) agus na dánta faoi leanaí neamhnite a chíortar i gcaibidil a cúig, is léiriú séimh geanúil a fhaightear ar an ghaol idir máthair agus páiste ina saothar.

Dán fíorálainn go deo, mar shampla, é ‘Ciúnas’ (BG 44) ón chéad chnuasach, *Baisteadh Gintlí*, dán apastrófach a fhearann fáilte roimh leanbh úr. Déantar cur síos ar an bhreith mar a bheadh tús le haistear laoch, ag rá gur ‘chaith [an ghin] an bhroinn le confadh saoil’, agus geallann an mháthair an leanbh a stiúradh ‘mar abhainn / dod chúrsa óm chom go sáile i gcéin’. Tá an chuid is mó den dán bunaithe ar mheafar sínte faoi uisce agus bainne, réamhtheachta *Uiscí Beatha* ní foláir. Déantar cur síos gleoite ar eispéireas siombóiseach an chothaithe, an ‘conradh cíche’ idir an bheirt:

Súigh uaim suan [...]
súfad siar ó lúb do bheoil
gean le tál arís go buíoch (BG 44).

Críochnaíonn an dán ar an téad chéanna, an mháthair ag tabhairt le fios gur bhronn an cosmas beatha úr di féin leis an bhreith, ‘na [h]Uile do mo sheoladh féin’ (BG44).

Dá uathúla é, léiríonn an dán liriciúil ‘Leanbh altrama’ (DU 93-95) nach bhfuil an ceangal bitheolaíoch thuas de dhíth leis an dáimh speisialta idir máthair agus páiste a shlánú. Ainneoin gur máthair altrama í *mé* an dáin seo, cuirtear béim ar fhisiciúlacht an cheana a théann go smior inti. Tá an ceangal siombóiseach chomh cumhachtach sin gur cuimhin le corp na máthar altrama an ghin ag bogadh inti:

geallaim duit
gur cuimhin liom do chnámha cinn ag tultadh istigh
do dhá lapa coise mífhoighneacha ag drumadóireacht
faoi mo bhráid (93).

Is tríd an ghrá agus an chothú, deirtear linn, a sheoltar páiste ‘le gean / le doilíos uaireanta, / le grá’ (94) agus ní chríochnaíonn sin leis an bhreith:

Ní sheoltar naíonán riamh,
tá’s agat; seoltar duine
is fanann rud éigin istigh
le seoladh arís arís eile. (94)

Críochnaíonn an dán le sampla eile den chumhacht chlaochlaitheach a bhaineann le beatha úr, nó faigheann an mháthair oiread sólais ón leanbh go gcuirtear ‘peacaí uilig an domhain / ar neamhní’ (95).

Is léir go bhfuil Jenkinson faoi dhraíocht ag an ghiniúint, mar sin, agus déanann sí cur síos fíorchumhachtach ar chorp leochaileach an linbh ‘ag fíoradh géag’: ‘craiceann chomh caol / nach n-aithníonn méar a slíochta thar an aer é’ (BG 45). Ní bhraitear an draíocht chéanna i áfach, sa dán diamhair an-chliste dar teideal ‘Néamhann’ (BG 34). Impí é seo i nguth páiste atá ag iarraidh aird a m(h)áthar a tharraingt. Cuirtear an té seo inár láthair mar neach suarach imeallaithe ón mháthair, ‘mar sníodh / I d’fholt gruaige’ agus ‘gainmhín séidte’. Tosaíonn an dán leis an impí thruamhéalach ‘lig isteach mé’ agus, ní den chéad uair, braitear mian chráite teorainneacha an choirp a shárú chomh maith le díth cothaithe:

Bog cnámh cloiginn romham
Go dtomfad beo
I gcoim do smaointe. (BG 34)

Ba dheacair gan macallaí toirchis a shonrú sa mhéid thuas agus leanann an friotal máthartha ó shin ar aghaidh, an *mé* ag impí go ndéanfaí cúram de/di mar a bheadh leanbh ann: ‘cuir thart faoi chríoslach ciúin do chuimhne mé / ceap faoi chluíd mé’ (34).

Críochnaíonn an dán le híomhá atá brónach agus dóchasach san am chéanna, bunaithe ar an phróiseas ina ndéantar péarla as ‘gainmhín séidte’ laistigh de ‘bhroinn’ oisre. Ar thaobh amháin, déarfá gur athrú chun feabhais é agus go bhfuil cumhacht chlaochlaitheach ag an *tú*, ach is samhail bhrónach í ‘gainmhín séidte’ do dhuine daonna. Dála sníodh i bhfolt, greannaitheoir is ea an gaineamh a bhrúnn isteach i gceartlár an oisre. Á chosaint féin atá an t-oisre nuair a dhéanann sé péarla - tógann sé ballaí níos daingne thar an gainmhín a bhris isteach. Meascán sárchasta de dhlúithe agus de cheilteanas atá de thoradh ar an mheafar seo, agus d’fhéadfaí tátal dearfach (páiste agus máthair) nó diúltach (súmaire) a bhaint as.

Dán apastrófach eile ó shóisear go sinsear ná ‘Guthanna Sinseartha’ (OB 40-42). Comhrá casaoideach é idir an *mé*, atá ag saothrú an ghairdín, agus taibhsí ‘mo mhamó agus mo shean-aintín’ atá ‘ag cnáimhseáil’ toisc gur bhain sí a cóta di roimh dheireadh mhí na Bealtaine. Dán deisbhéalach éadrom atá ann, tá tábhacht fhírinneach le ‘curfá na scál’ (40) i ndánta Jenkinson chomh maith (‘Taighde Síceach’ (BG 25), ‘Sa Teach Uachtair’ (BG 10)), chomh maith le ceangal idir an talamh agus stair a muintire. Sampla amháin den cheangal seo ná an dán an-bhreá ‘Díle Mháirta’ (UB 21-22), ar cur síos é ar bhalla cloiche atá á ‘bhaint anuas / cloch ar chloch / lena chur ar ais / cloch ar chloch’ ag an fhíle. Deir an *mé* go bhfuil sí ‘ag foghlaim ceirde’ agus gach seans go bhfuil sí ag baint macalla as ‘Stoite’ Uí Dhíreáin²⁰⁰ d’aon ghnó le leanúnachas a chur in iúl – leanúnachas atá neamhbhríste i sampla Jenkinson. Tá ‘guthanna sinseartha’ le cluinstitín arís in iarsmaí earraí tí sa chré:

²⁰⁰ Máirtín Ó Díreáin (1980, 1996), 30.

dosaen píopa cré ag milsiú leo.
'Parnell abú!', a deir siad,
'Erin go bragh!' (UB 21)

Admhaítear luach na rudaí sin don *mé* le samhail shimplí fhórsúil: 'airteagail a mhéaraím mar choróin Mhuire nach n-oibreoidh'. Agus í amuigh sa doineann in áit uaigneach 'na gcloch nach labhraíonn', cúis mhisnigh don bhean chomhaimseartha iad bláthanna a chuir a sin-seanmháthair i bhfad siar. Críochnaíonn an dán le cur síos álainn liriciúil orthu a dhearbhaíonn arís neart an cheangail idir na glúnta.

[...] léimeann siad go buach le fána an fhearainn chugam
mar shreabh sléibhe mí Márta -
bláthfholt mo mhná sinseartha (22)²⁰¹

Féachann an file leis an cheangal sin a shéanadh ag deireadh an chnuasaigh, ach b'fhéidir gur leid ann féin é sin go bhfuil tábhacht fhírinneach ag baint leis:

Ní heol dom cé thóg an balla sléibhe seo
atá á atógáil agam im intinn... duine...
Ní heol dom cé chuir na lusanna... duine... (UB 51)

Ainneoin chosantacht an fhile, ní fhéadfaí fírinneacht cuid de na dánta teaghlaigh a cheistiú, 'Peaca an Tomhais sa Rang Ealaíne' (AN 66-7), cuir i gcás, nó 'An Bronntanas' (SB 120-1). Sampla d'fheabhas cheardaíocht na máthar é an geansaí foirfe: 'Níor sciorr biorán. / Níor thit lúb ar lár' (SB 120). Níos tábhachtaí ná sin, sampla é dá cineáltas agus den tsáraithe a bhí aici ar a hiníon gur chuir sí snáth dearg:

ar chúl an mhuinéil
le nach gcuirfeadh an óinseach seo
an geansaí uirthi droim ar ais. (SB 120)

Braitear go maireann an geansaí ach go bhfuil an mháthair imithe, agus díol misnigh ag an iníon an 'fhéith dhearg' agus a mortlaíocht féin ag teannadh léi: 'sula gcuirfidh mé mo cheann isteach arís / trí chró na snáthaide' (SB 121).

Ós rud é go bhfuil béim leagtha agam thuas ar íoróin agus ar fhoréigean, ní miste a shonrú nach díspeagadh faoi obair tí atá ag stiúradh na ndánta seo, dar liom. Ba chróga an mhaise ag banfhilí taithí laethúil a saoil a scaoileadh isteach ina gcuid filíochta an chéad lá riamh, más

²⁰¹ Tá mionléamh déanta ag Máire Ní Annracháin ar an líne seo (2000), 353.

fíor do Boland.²⁰² Aontaíonn Louis de Paor leis an tuairim nár lú ná iompú radacach ar théamaí na filíochta é go bhféadfaí cothú linbh a áireamh feasta mar ‘an occasion of utmost significance’.²⁰³ Is fiú a lua go soiléir, mar sin, nach bhfuil mé ag áitiú go bhféachann Jenkinson le beag is fiú a dhéanamh den taithí sin ná le séideadh faoi na mná a scríobhann fúithi ar chor ar bith. Tá a dán féin faoin ‘c[h]onradh cíche’ (BG 44) ar na cinn is gleoite ina saothar, agus ní léir domsa go raibh aon choimhlint riamh le brath uirthi faoi chuibhiúlacht nó míchuibhiúlacht an ábhair sin.

Rud eile de, is í Jenkinson a d’aistrigh an dán seo le Máire Mhac an tSaoi:

‘Cré na mná tí’

Coinnibh an teaghlach geal
Agus an chlann fé smacht,
Nigh agus sciúr agus glan,
Cóirigh proinn agus lacht,
Iompaigh tochta, leag brat,
Ach, ar nós Sheicheiriseáide,
Ní mór duit an fhilíocht chomh maith!²⁰⁴

Banríon Pheirseach ab ea Seicheiriseáid a tháinig slán trína sárchumas chrutaití ó rún a fir chéile í a dhícheannadh. Leagtar béim sa scéal ar a léannta is atá sí, ach thairis sin tá sí glic chomh maith. Eiseamláir spéisiúil atá inti, dá bhrí sin, do bhean a áirítear go minic mar chéad bhanfhile Gaeilge na filíochta comhaimseartha, a chuir tús le taithí na mban a léiriú go neamhleithscéalach inti. Na dánta atá aistrithe ag Jenkinson sa chnuasach dhátheangach *An Paróiste Míorúilteach / The Miraculous Parish*. baineann siad i gcónaí leis na téamaí is ansa le Jenkinson féin: an fásra faoi bhláth, athscríobh ar mhíotaseolaíocht na hÉireann; collaíocht; cad is banúlacht ann; máithreachas; ‘céadéaga’ grá, agus an bás. Dá bhrí sin, is cosúil go bhfuil dáimh áirithe aici le teachtaireacht an dáin thuas, a mheascann an streachailt eipiciúil leis an tsaoltacht mar a dhéanann Jenkinson féin.

Go deimhin, má bhíonn súgradh i gceist uaireanta, ní bhíonn searbhas le sonrú maidir le mná tí ach in dhá dhán, mar atá ‘Éiceolaí’ (BG 32) agus ‘B agus B’ (AN 32). Dánta greannmhara iad a shéideann faoi bhean bheadaí agus faoi bhean sprionlaithe faoi seach.

²⁰² Eavan Boland (1996), 239-254.

²⁰³ Louis de Paor (eag.) (2011), 30.

²⁰⁴ Máire Mhac an tSaoi in Louis de Paor (eag.) (2011), 130.

Tá taifead ar fáil den fhile ag léamh ‘B agus B’, agus cuireann an aithris bhéil go mór le spraoi tarcaisneach an dáin. Féile fholamh agus bréag-ómós i leith an chultúir Éireannaigh is ábhar dó, agus an dá dhuáilce sin tagtha le chéile i bpearsa an óstóra B&B. Tá an dán ar maos le samplaí den rud ar a dtugann Ní Dhomhnaill ‘Féile Uí Bhriain / is a dhá shúil ina dhiaidh’²⁰⁵ nó i bhfocail Bhiddy ‘fáilte is fiche punt an cloigeann’:

An Irish Blessing ar an bhfalla – every road a rising hill
Seamróg freisin for our cultúr. Leprauchan for Irish wit [...]
Duvet sciotalach, peiliúr spuinseach [...]
Slisín bagúin trédhearcach patuar (AN 32)

Mar atá feicthe againn go minic cheana, baintear macalla cliste as friotal an chreidimh chun béim a leagan ar an sprionlaitheacht shuarach. Tagairt shoiléir do ghealltanais cáiliúil an Bhíobla in Matha 7:7 (‘Iarraigí, agus tabharfar daoibh; lorgaigí, agus gheobhaidh sibh; buailigí, agus osclófar daoibh’) atá in ‘cnag is geobhair gallúnach, b’fhéidir’ (AN 32). Faoi dheireadh an dáin, éiríonn leis an fhile bagairt, fiú, a chur in iúl:

Déan mo mholadh sa leabhar sa halla. Irish hospitality
We’re great at *making* you feel welcome
is tá deirfiúr agam i ngach ball den tír (AN 32, liomsa an bhéim).

An Leannán

Is fada Bidy Jenkinson ag déanamh léiriú fórsúil ar ‘ghoirteamas milis an ghrá chollaí’ mar a dúradh ar chúl a céid chnuasaigh. Cur síos maith é sin ar ‘bhlas’ na ndánta seirce seo, ar minic iad ag lúbadh idir macnas agus mioscais. Rianaíonn an mhír seo an dá thréith sin.

Sainmhóitíf de chuid na filíochta seo é go mbíonn an file ar a seacht ndícheall ag iarraidh an ‘craiceann crua cosanta’ a luann Mhac an tSaoi²⁰⁶ a shárú, go spioradálta agus go litriúil. Is mion minic í ag cásamh an spáis idir leannáin, fiú agus iad chomh gar sin dá chéile ‘go mbrúfaí dreancaide idir a n-easnacha’ (UB 38). Tá go leor leor samplaí den fhonn seo ann, go háirithe sa luathshaothar:

Ó! Dá mba ghastrapóid muid beirt, a ghrá
nó Aingil chearta fiú, gan bhail ar bith
ach muid ag idirthrá a chéile riamh (BG 39)

²⁰⁵ Nuala Ní Dhomhnaill (2011), 33.

²⁰⁶ Máire Mhac an tSaoi (2009), 71.

Is cá bhfios an cúis ghoil nó cúis gháire í
nach leithne síoraíocht
ná an bhearna seo eatarthu
nach mbeadh spás sceite tríd ag deora (UB 38)

Go dtreáimis a chéile / i ndoirteadh míorúilteach na dtonn. (UB 12)

Dhéanfainn leisbhearta dem chraiceann duit is triús dem shíoda uaithe. (UB 30)

Seachas leochaileacht nó paisean a bheith ar lár i bhfilíocht Jenkinson, mar sin, is é is dóigh liomsa ná go gcuirtear in iúl iad go neamhthraidisiúnta agus fiú go háiféiseach. Dá phráinní nó dá chiocraí an friotal, ní chreidim fós go bhfuil ‘naimhdeas... fíochmhar... i leith an fhireannaigh’²⁰⁷ le sonrú i ndán ar bith dá cuid taobh amuigh den luathdhán ‘Baisteadh Gintlí’ (BG 9) nach dán grá é. Fiú amháin i gcás ‘Inchinn Mheisceadhra’ (AN 56-7), a bhaineann le magairlí iarchéile a choinneáil ‘mar thaisí naomh’ i ndiaidh comhraic, níl puinn naimhdis le mothú i leith ‘do niacha niadh, do churadhmhír’ ach inmí go mothóidh na hiarleannáin patuar i dtaobh a chéile.

Tá, is fíor, dánta áirithe a labhraíonn go cosantach nó go fuarchúiseach faoin tsearc, ‘Pianta Cumainn’ (UB 40), cuir i gcás, nó ‘Geimhreadh’ (AN 38). Ní mór an íoróin in ‘Pianta Cumainn’ a chur san áireamh, áfach, agus an file ag admháil nach n-éistean sí lena comhairle féin. Mar an gcéanna, tá *me* an dáin eile, ‘Geimhreadh’, cosantach toisc go bhfuil an cainteoir croíbhriste: ‘táim rósciúrtha ... tá m’anam slán i gcoinlín reo’ (AN 38).

Maíonn Mhac an tSaoi agus Ní Chléirchín beirt go ndéantar an corp fireann a láimhseáil ar bhealach ar leith i bhfilíocht Jenkinson: ‘scigaithe ar an bhod’ a thugann Ní Chléirchín air²⁰⁸ agus ‘cuisle nimhneach ghrinn’ a luann Mhac an tSaoi le dánta collaí Jenkinson.²⁰⁹ Tagaim leo beirt go pointe. Is léir ó ‘Inchinn Mheisceadhra’ (AN 56-7), ‘Crann Na Tubaiste’ (BG 52) agus ‘Seanfhocal’ (BG 39) go ndéantar an gníomh collaí agus an corp – idir fhireann agus bhaineann – a shaobhadh sa tsaothar. Arís, áfach, ní shílím gur ‘scigaithe’ atá i gceist ach léiriú atá chomh geanúil is atá sé easurramach. Tá an focal a úsáideann Ní Chléirchín, ‘carnabhlach’, úsáideach sa tslí is go gclúdaíonn *carne* urchóid agus ceiliúradh, rud a chnacthas thuas i gcás na feola. Déantar fleá san fheoil, á hadhradh, á haoradh agus á cásamh de réir mar a oireann. Is fíor do Ní Chléirchín, mar sin, nach bhfuil Jenkinson sásta fanacht ina tost ‘in ainm na hoiriúnachta’ agus ‘go ligeann sí sruth an *jouissance* isteach sa teanga’ ina cuid dánta,²¹⁰ rud a bhíonn barrúil chomh maith le hearótach.

²⁰⁷ Máire Mhac an tSaoi (2009), 71.

²⁰⁸ Caitríona Ní Chléirchín (2015) [gan uimhreacha leathanaigh].

²⁰⁹ Máire Mhac an tSaoi (2009), 71.

²¹⁰ Caitríona Ní Chléirchín (2015) [gan uimhreacha leathanaigh].

Tagann fuinneamh na dúile ina steillbheatha trí shaothar seirce Jenkinson gan cúlú óna castachtaí. Bítear thuas agus thíos, fághtar mianta gan sásamh, clistear ar aislingí is braítear díomá leis an duine dhaonna atá fágtha ina diaidh. Tugann an dán éadrom ‘Pianta Cumainn’ (UB 40) le fios go mbíonn na pianta sin i gcónaí le fulaingt sa tsearc agus gur fearrde muid dá mbarr: ‘Mairg an té nár thit i ngrá... nár goineadh ag an ngealach lán’.

Tá goin i gceist arís in ‘Cáitheadh’ (UB 30), ach goin *de theann an ghrá* atá i gceist an uair seo seachas brón iarchaidrimh. Sárdhán é seo ón luathshaothar a thugann an-léargas dúinn ar an éigean phráinneach chun teagmhála a bhraítear go minic sna dánta seo.

Dán apostrai-fiúil é seo ina samhlaítear cumhacht ábhalmhór na farraige a bheith ag an reacaire ann. Tosaíonn an fharraige ag suirí leis an ‘tú’, á adhradh, go dtí go mbáítear é. Ní fios i ndáiríre an dtuigeann sí a cumhacht nó an timpiste thragóideach atá ann. Is feiliúnach, mar sin, gur ‘Cáitheadh’ atá ar an dán seo, focal iltoiseach a iompraíonn macallaí ídithe (‘battering’ a chomhchiall).

Tá íomháineachas na farraige i laoithe cumainn na Gaeilge measartha coitianta, sa rann simplí seo ag Ní Dhomhnaill, cuir i gcás:

Is seinnim seoithín
do mo leannán
tonn ar thonn,
leathrann ar leathrann.²¹¹

Nó sa mheafar sínte seo ag Colm Breathnach:

Líonadh agus lag trá ionam ó lá go laglá
mallmhara agus rabhartáí ionam ó mhí go mallmhí
cuireann tú na lionnta ina dtionnta reatha tríom.²¹²

Agus tá urchóid na farraige fite fuaite go hiomlán le ‘Aimhréidh’ le Caitlín Maude:

(Labhraím leat anocht
ó íochtar mara --
labhraím leat gach oíche
ó íochtar mara...)
[...]

²¹¹ Nuala Ní Dhomhnaill (2011), 92.

²¹² Colm Breathnach (1994), 49.

shiúlas amach ar an domhan
ó ghlúin go com
is ó chom go guaille
nó gur slogadh mé
sa doilíos ‘gus san uaigneas.²¹³

Tá an urchóid chéanna le brath i ndánta Jenkinson agus Bhreathnaigh, foréigean atá fite fuaite le saint: tá mianta muirnithe an *mé* seo chomh treascrach go scriosann siad an rud ionúin. Dán tomhaiste earótach é seo chomh maith, a mhoillíonn ar bhaill an fhir ó bharraicíní go hioscaidí go ceathrúna go bolg go guailí go hintinn. Méadaíonn an chontúirt leis an teannas chollaí go dtí go mbáitear an fear, rud a tharlaíonn do *mé* an Bhreathnaigh ar an dóigh cheannann chéanna.²¹⁴ Baineann Jenkinson macalla as rithim na collaíochta agus an fear á bhá: ‘Ruathuile ad tharraingt domhain domhain chugam de rúchladh’ (UB 30).

Tá faobhar na dúile seo léirithe i bhfocail níos láidre fós ag Cathal Ó Searcaigh sa dán ‘Craos’, a bhaineann le marbhfháisc chollaí: ‘dhéanfainn fleá i do chnámha, a chuid’.²¹⁵ Aithnítear an chontúirt gan iarracht a dhéanamh í a mhaolú, agus baineann an chríoch chéanna don fhear ionúin sna trí dhán:

Bí coimheadach! Tig craos orm os comhair
Ollmhaitheasaí do cholla, gach ailp colpa [...]
Shlogfainn ó dhroim na talún tú, beo beathach²¹⁶

Níor áibhéil ar bith é *sublime* a thabhairt ar an dúil ábhalmhór a léirítear in ‘Cáitheadh’ agus is feiliúnach más ea go n-ionchollódh sí eilimint ábhalmhór allta ar nós na farraige. Go deimhin, tig athrú reachta chun tosaigh go minic sna dánta collaí. Cé nach samhlaítear cúthaileacht ná cuibhiúlacht le Jenkinson, d’fhéadfá a mhaíomh go ligeann a hainm cleite agus an t-athrú seo di mianta a nochtadh go neamhbhalbh. Ba é a haithris ar thraidisiún meadarachta na Gaeilge féin a chéadthug foscadh den chineál sin do Mháire Mhac an tSaoi, más fíor do Louis de Paor, a thráchtann ar ‘an enabling strategy that permits the expression of the otherwise inexpressible ... both a decoy and an alibi for the indirect, but nonetheless forthright, articulation of transgressive experience’.²¹⁷ D’fhéadfaí a mhaíomh go dtugann cumhacht dhosmachtaithe, dhímhorálta na farraige an tsaoirse chéanna do Jenkinson.

Is casta iad cúrsaí cumhachta arís sa dán ‘Cuisleannacht’ (BG 18), ar impí fhada dhiamhair é ó leannán go leannán. Tá *mé* an dáin ar a dícheall ag iarraidh a fear a mhealladh chun an

²¹³ Caitlín Maude (2005, 2008), 30.

²¹⁴ *ibid.*

²¹⁵ Cathal Ó Searcaigh (2000, 2001) 283.

²¹⁶ *Ibid.*

²¹⁷ Louis de Paor (2011), 25-6.

teagmháil is lú a dhéanamh léi – ‘Sín chugam do lámh / amhail is gur cuma leat’ – ach is é atá faichilleach. Ní thuigeann muid drogall an fhir ligean dá bhean é a phógadh go dtí deireadh an dáin.

Cuirtear urchóid in iúl i bhfaitíos an fhir sula léirítear í in iompar na mná, mar sin. Tá blas an adhartha le sonrú go láidir in impí umhal an *mé* lámh a céile a phógadh. Más séimhe i bhfad é seo ná an t-ómós a léirítear do bhaill eile in ‘Inchinn Mheisceadhra’, feictear ag deireadh an dáin gur urchóidí é fosta agus go raibh cúis mhaith le faichill an fhir. Ní lia í ar chor ar bith ach ‘súmaire’, agus fios aici go maith gur ‘goin’ atá i ndán dó. Fiú is í á ionsaí, impíonn sí air gan tarraingt uaithi:

Ná geit, ná hob go dtí
Go ngabhfad le mo bheola
Port do chroí (BG 18).

Tá léamh an-suimiúil déanta ag Ní Annracháin ar an teannas idir leigheas agus goin sa dán seo,²¹⁸ agus tá teannas inscne cíortha ag Sue-Ellen Case ina haiste ar shúmairí fola. Cé gur samplaí leispiacha atá ar intinn ag Case, braithim go n-oireann fós an ‘compound of wounding desire, gender inversion, and ontological shift’ don léamh seo.²¹⁹ Oireann sé, chomh maith céanna, do ‘Cat agus Luch’,²²⁰ an Bhreathnaigh agus arís is díol suime é go bhfuil an fearfhile faoi smacht ag an bhaineannach ann, agus friotal na collaíochta agus na hurchóide fite fuaite le chéile fad slí.

An bhféadfadh sé nach ceiliúradh meidhreach ar iontaisí an ghrá is bunús leis na dánta santacha, ach gurb í an díth a spreagann an ainmheasarthacht? Mar a mheabhraíonn focail Chathail Uí Shearcaigh dúinn, bíonn ocrach craosach.

Is cinnte go mbíonn míshástacht áirithe le tabhairt faoi deara go minic agus constaicí le sárú, in ‘Truslóga’ (UB 38), cuir i gcás, a thosaíonn leis ‘na truslóga móra sin a thugadar i leith a chéile’. Bunfhírinne an dáin seo ná gur de dhlúth is d’inneach an ghrá an cheilt, an bhearna, agus an bac. Tugann an bheirt chróga seo dúshlán an spáis mar sin féin, ‘ag ciorrú na bearna eatarthu dá leath / de gach léim’. Tugtar le fios ag deireadh an dáin, áfach, gur iarracht Shisifis í aon iarracht ar theorainn idir beirt a shárú go hiomlán agus siúd paradacsa bunaidh na ndánta seo.

²¹⁸ Máire Ní Annracháin (1992), 33-34.

²¹⁹ Sue-Ellen Case (1997), 318-336.

²²⁰ Colm Breathnach (1994), 26.

Cásaítear teorainn an chraicinn arís in ‘Neamh’ (BG 26), agus déantar ceangal sonrath idir teagmháil cholanda agus teagmháil spioradálta in ‘Amhras’ (UB 12) a léiríonn tnútháin gan sásamh agus an fhanaisíocht a fhásann astu.

Is maith an sampla é ‘Amhras’ den tsaint a eascraíonn as easpa. Má bhí sí chomh láidir le farraige tráth, glacann an reacaire foirm atá idir íseal agus nimhneach anseo – smugairle róin – agus tá sí ag brath ar dháimh na farraige í a stiúradh i dtreo a céile atá as baile. Ní díol iontais é, ó údar ‘Íonon léinn i bPáras’ (AN 42-4), nach dtagann foirm bheag an reacaire puinn salach ar a paisean. Ceann d’íomhánna gléineacha an chnuasaigh an líne seo a phléann, arís, leis an fhonn teorainn an choirp a shárú agus cóimheasc níos iomláine a bhaint amach:

go ndéanaimis páirtí
faoi chraiceann uisce,
go dtreáimis a chéile
i ndoirteadh míorúilteach na dtonn. (UB 12)

Santaíonn reacaire ‘Amhras’ an aontacht fhoirfe tharchéimnitheach idir coirp, inchinní agus spioraid a mhaíonn ‘Truslóga’ a bheith doshroichte. As dólás a eascraíonn an tnúthán neamhréadúil seo, tnúthán a fhágfar gan sásamh. In áit an tsnaidhmthe tharchéimnithigh, tá blas na saoltachta ar an chumann agus a céile fillte:

Ach anois agus tú fillte,
agus tú ag ithe ceapairí ‘gugaí’ go dúthrachtach taobh liom
ar ard os cionn cuain
tuigim nach fear farraige in aon chor thú,
a chroí. (UB 12)

Léiríonn spásáil an tsuímh a díomá: in áit a bheith sáite inti, tá a fear taobh léi agus a aire ar ocras saolta. In áit a bheith báite i ‘ndoirteadh míorúilteach na dtonn’, tá siad ‘ar ard os cionn cuain’, i bhfad ón fhanaisí. Is é an tátal atá le baint as an dúil seo, mar sin, ná má thugann sí chuig réimsí úra pléisiúir muid, gur droch-chomhartha chomh minic céanna í nuair a eascraíonn sí as easpa cothaithe.

Cé go mbíonn treascairt agus íoróin áirithe i gceist go minic i ndánta seirce Jenkinson, ní deacair tuiscint don *mé* formhór an ama. Dánta breátha, greannmhara, corraitheacha iad na dánta seirce is fearr dá cuid. Ach an bhfuil rud ar bith le foghlaim faoi dhearcadh an fhile i gcoitinne iontu? Féachfaidh mé anois leis an mhéid a dúradh thuas a thabhairt le chéile i gcomhthéacs an tsaothair.

Anuas ar na téamaí, is féidir meon na ndánta grá a roinnt ina thrí chuid. Tá dánta ann a insíonn scéal ar mhaithe lena insint (smaoiním ar ‘Mal Dubh, Bridín Bhalbh is a gCúram’ OB 46-55) dánta a dhéanann treascairt fhonnmhar (‘Iníon Léinn i bPáras’ AN 42-44, ‘Inchinn Mheisceadhra’ AN 56-57, ‘Seanfhocal’ BG 39 agus dánta a thugann aghaidh ar eisint an ghrá agus, go deimhin, na beatha féin. Cé gur dán an-éadrom é, is féidir ‘Pianta Cumainn’ (UB 40) a áireamh sa ghrúpa dheireanach sin.

Mairg an té nár thit i ngrá
nach ndeachaidh a chiall uaidh seal ar shiúl
nár goineadh ag an ngealach
lán nár imigh díleá air le dúil.

Mairg an té a thit i ngrá
seal tamaill is a tháinig tríd.
Measa liúr i ndiaidh an áir
ná brú dá ghéire lena linn.

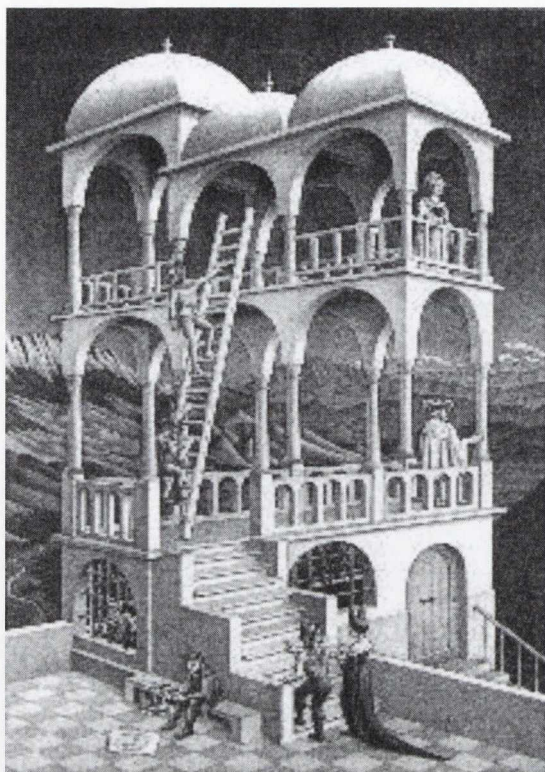
Mairg don té atá i ngrá
‘sé is measa as den triúr
Ba mhéanar dó dá bhfaigheadh bás.
Atáimse marbh don chéadú uair.

Is maith mar a dhéanann an file aithris ar ghothaí gaoiseacha thuas agus í ag diúltú don cheacht. Is mó ná timpiste é seo. Ní file saonta in aon chor í Jenkinson, ach ní bhíonn sí soinicíúil ach chomh beag. Ní bhíonn sí dall ar íoróin ná áiféis an iompair dhaonna ach ní úsáideann sí é sin mar leithscéal le seasamh os cionn daoine ina breitheamh ná ina saoi.

Is é éiteas na ndánta seo gur dual is gur mithid dúinn léim isteach sa tragóid, san áiféis, san aoibhneas. Caithfidh go bhfuil an dán a leanas ar na dánta collaí is aistí dár cumadh riamh i nGaeilge, a ghlacann go fonnmhar le mianach scríosach na dúile:

Plap! Aililiú! Díothú!
E=MC²
= Púir mhuisiriúnach
os cionn leapa
os cionn luatha
Lá an Luain! (BG 52)

Dán níos sollúnta atá in ‘Belvedere (An Grá Cuntrapointeach)’ (DU 54-5), a dhéanann ionannú idir grá agus ‘iomrall súl’ na híomhá seo thíos ‘[d’]áras [...] nach féidir.’

Figiúr 3:: Belvedere le M. C. Escher (1959)

Mínítear dúinn go n-oibríonn na míreanna ina n-aonar, ach nach dtagann siad le chéile ar bhealach ciallmhar: ‘is iad na ceangail atá cleasach’ (DU 55). Cá bhfágann sé sin muid? Tá an véarsa a leanas fíorthábhachtach mar litriú ar dhomhandearcadh Jenkinson, braithim, a chuireann fáilte ar leith roimh an pharadacs:

léimeann do shúile ó fhírinne go fírinne
ar na ceangail bhréige
mar gur deacair fírinne scaipthe, contráilte, a fhulaingt
gan sintéis a bhrú orthu.

Nach fíor, a chroí?
Nach fíor? (DU 55)

Thiocfadh an dán seo a léamh ina mheafar do rud ar bith, ach tugann an fotheideal ‘(An Grá Cuntraphointeach)’ agus an cheist lom (‘Nach fíor, a chroí? Nach fíor?’) le tuiscint gurb í an tsearc atá idir chamáin (DU 54-5). Dearcadh an-ionraic, gan a bheith fuarchúiseach, é seo. *Trompe l’oeil* atá i gcuid den ghrá, is cosúil, bíodh sin gnéithe den ghrá nach dtagann lena dtuairisc nó gnéithe nach féidir a aontú le chéile (‘ó fhírinne go fírinne / ar na ceangail bhréige’ DU 55). Aithnítear ‘gur deacair [...] gan sintéis a bhrú’ ar an chontrárthacht seo, gan iarracht a dhéanamh rudaí a bhrú le chéile fiú más cur i gcéill atá i gceist. Ní thugtar

breithiúnas ar an nós seo, ach mínítear é go han-tuisceanach. Is fíor, mar sin féin, go mbíonn an-tóir go hiondúil ag Jenkinson ar na ‘firinní scaipthe, contráilte’ seo (DU 55).

Déarfainn gur díomá shealadach atá feicthe againn go dtí seo i ndánta amhail ‘Amhras’ (UB 12). Fadhb atá i bhfad níos bunúsaí agus níos fadsaolaí a léirítear sa dán mháistriúil ‘Geimhreadh’ (AN 38), atá i measc na ndánta is fearr i saothar Jenkinson. Dán é seo faoin té a gortaíodh an iomarca agus a chinneann fanacht glan ar shiúl ó chontúirtí an ghrá. Leathchúpla é, braithim, leis an dán ‘Amhrán Mhis ag Grianstad an Gheimhridh’ (DU 20-23) a phléann fosta le neach briste in airde i bhfad ó dhaoine, ach nach bhfuil an tséimhe chéanna, an biseach mall, le sonrú sa dán seo in aon chor. I lár an tsamhraidh bháin, ní chreideann leannáin go dtiocfaidh an geimhreadh nó, má thagann, go mbainfidh sé puinn dá n-aoibhneas:

Cé thug grá ariamh nár shéan
go dtiocfadh le sioc searc a dhó? (AN 38)

Tá *mé* an dáin anseo le meabhrú dúinn go dtiocfadh agus go dtiocfaidh. Tagann sí i láthair go searbh bagrach:

Labhair liom faoin samhradh bán
go reofad an dé ionat
Labhair liom faoin ngrian
is leagfad an dá chluais anuas díot
ina nduilleoga fómhair. (AN 38)

Ní leor don neach bhriste seo a pian féin, ach bíonn sí ag bréagnú leannán lena ngrá a ídiú orthu agus lena ndóchas is a splanc a phlúchadh. Deirtear linn go bhfuil an *mé* slán i marbhfháisc an mharbhfhuachta ach níl an chosaint sin mar a tuairisc, mar a thugann an focal allabhrach ‘reosciúrtha’ le fios. Diúltaíonn sí scun scan go bhfuil mianach an ghrá inti feasta:

Ná bris an t-oighear fá mo ghéaga
Níl tada faoi.

Agus ní háil léi a bheith fuascailte:

Tá m’anam slán i gcoinlín reo
ar bharr an easa is airde. (AN 38)

Tá débhríocht thábhachtach, fhíorléargasach á iompar ag an fhocal ‘masla’ sa tríú véarsa, a chiallaíonn idir ‘insult’ agus ‘strain’ agus a tharraingíonn le chéile iad. Diúltaíonn sí do na céadfaí agus í á n-ídiú: ‘masla gach tadhall seachas póg an tseaca’ (AN 38).

Arís, taobh thiar den fhearg agus den bhagairt tá an faitíos agus an leochaileacht. Tugtar faoi deara nach í atá ar an ionsaí a thuilleadh agus í ag impí orainn gan í a mhúscailt. Is pianmhar, agus mar sin is col léi, aon teagmháil níos teolaí ná ‘cumhracht thirim na réalta [...] Cnámhcheol tonn’. Tuigeann sí go rímhaith nach á pógadh atá an sneachta ach ag tógáil teorainn idir í agus an domhan, agus admhaítear arís agus arís go ndóinn an fuacht chomh maith leis an teas.

Ní hamháin sin, ach tá an bheirt neach ‘reosciúrtha’ seo ina gcónaí in airde i bhfad ó dhaoine. Léiriú é seo ar a gcoimhthíos, ach is ionann a bheith in airde agus a bheith níos giorra don ghrian. Tugann an teagmháil sin leochaileacht a leasa don *mé* áirithe seo. Is baolach anois go leáfaidh a cosaint agus an ghrian in airde ‘faoi mheán lae’ (AN 38). Cheapfá gur comhartha dóchais a bhí sa ‘b[h]raon amháin’ a thiteann, ach is cloch sneachta atá ann faoin am a shroicheann sé an talamh. Fainic é ‘le gean’ don té a bheadh ag iarraidh dlúthú léi: ‘Seo dhuit, le gean duit, candam an lae: rabhadh!’ (AN 38).

Ní fheictear aon urchóid sa *mé* anois, ach fonn an domhan, agus go háirithe daoine, a choinneáil uaithi d’eagla go ndéanfaidís dochar dá chéile. Agus díobháil scáfar atá i ndán don té a thioctadh ina dáil más fíor don rann a leanas:

Cé thug grá, is a mhair, nár éag
de dhealg loiscneach oighir i mbeo? (AN 38)

Ba bhréagach an mhaise don fhile dán aerach ar nós ‘Pianta Cumainn’ (UB 40) a scríobh gan aghaidh a thabhairt ar an phian úd scaití chomh maith. Murab ionann agus an mhaothóg a ‘goineadh ag an ngealach lán’ in ‘Pianta Cumainn’ – agus tuilleann sé siúd meas de shaghas eile – ní ceap magaidh atá san fhulaingt a léirítear in ‘Geimhreadh’, ‘Amhras’ nó ‘Oileánach’ (UB 25). Tuigtear gur rud nádúrtha í, nach lú ná bréagaí an fhulaingt toisc nach maireann sí go brách, agus gur mithid dúinn ‘dubhléim’ (BG 20) a thabhairt isteach beag beann ar an bhaol.

An ceangal: ‘uaigneach bheith gan sliocht dáimhe’

Tá an tsíortharraingt ar aon bhrat léirmhínte faoi chosa an léirmheastóra ar cheann de na gnéithe is deacra de shaothar Jenkinson. Dá mba ag magadh amháin a bhí sí, ba bhoichte i

bhfad an saothar ar leibhéal mothálach ach b'fhusa i bhfad é a léamh chomh maith. Ach ní hamhlaidh atá: luíonn dánta chomh fírinneach le 'Leabh Lae' (BG 45) agus 'Ciúnas' (BG 44) in aice le dánta chomh meidhreach le 'Na Dail' (BG 43) agus 'Crann na Tubaiste' (BG 52). Mar a áiteofar arís is arís sa tráchtas seo, is cuid dhílis de shaothar Jenkinson an bhrice seo nó an nós atá aici a bheith ag síorluascadh idir an ghile agus an dorchadas, á meascadh le chéile fiú, agus ag teacht salach orthu beirt.

Sa chaibidil seo, chonaic muid ceann amháin de na mórdheachrachaí a eascraíonn as mian Jenkinson an údarthacht thraidisiúnta a chur as a riocht: filíocht fhaoistiniúil a léirmhíniú gan suibiacht atá sásta an urlabhra a ghlacadh a bheith ceangailte léi. É sin ráite, tá baol áirithe ann go mbeadh an iomarca ionchuir ag údar a bheadh sásta ceangal díreach idir saol agus saothar a chur ar fáil, agus is dúshlán neamhghnách é seo san fhilíocht chomhaimseartha.

Is ceist an-chasta í seo agus seans nach gá í a fhuascailt le cuid de na coincheapa úsáideacha a bhaineann le filíocht fhaoistiniúil agus le *persona* a chur i bhfeidhm ar shaothar Jenkinson, agus rinneadh amhlaidh ag tús na caibidle. I ndiaidh sin, cíoradh féin-íomhá an fhile ó thaobh colainne agus eitice de, ag díriú isteach ar an tnúthán chun aontais ar dtús, agus ansin ar an bhéim a chuirtear ar fheoil agus ar scaiteolaíocht ina dhiaidh sin. Sa deireadh, pléadh na dánta raidhsiúla a bhaineann leis an ghaol ghairid agus arís ba ghá a aithint go bhfuil an áiféis agus an lándáiríreach le sonrú sna píosaí sin féin. Is ar ghrá de shaghas eile a thugtar aghaidh sa chéad chaibidil eile; grá don bheatha, don dúlra, agus go háirithe grá do Dhia 'nach móide gur ann dó'.

Caibidil 3 Déithe, Béithe agus B'fhéidir: an Creideamh i bhFilíocht Jenkinson

'What this thing may be, how to find it, whether to name it or not and how to revere it.'

Tá filíocht Bhiddy Jenkinson ag cur thar maoil le friotal an reiligiúin, agus is féidir siar is aniar spioradálta a áireamh ar phríomhchomharthaí sóirt a saothair. Ina dhiaidh sin is uile, is doiligh an t-ábhar seo a láimhseáil, nó ní fhanann an spioradáltacht laistigh d'aon teorainn shocair ná ní chloíonn an file i gcónaí le téarmaí tagartha na Críostaíochta. Más minic í ag caint ar Dhia agus ar Íosa, ar Éabha agus ar chrann na haithne, ní hannamh ach chomh beag í ag moladh Bhríde nó ag áitiú go gcreideann sí go fírinneach i mBé na filíochta nó i mbandia mhíotasach na tíre seo. Mar is léir ó na cnuasaigh *Mis* agus *Táinrith*, bíonn sí ag tarraingt go minic ar thobar na miotaseolaíochta, agus ní lú ná dearcadh seachshacrálta a nochtann sí i leith na timpeallachta féin.

Ar an bhonn sin, is doiligh a rá cé acu a bhaineann an file leas as cultúr agus friotal na Críostaíochta mar áis agus mar chúlbhrat dá cuid filíochta, mar 'thobar teanga fhíortha'²²¹, nó an amhlaidh atá dáimh níos díri aici leis an traidisiún lena tógadh í. Aithníonn Jenkinson féin go mbaineann sí an-ghaisneas as an fhriotal seo – 'the language I use when speaking of poetry sounds somewhat liturgical' (LE 30) – ach ní thugann sí aon fhreagra simplí uathí ar an fheidhm atá leis an ghaisneas chéanna.

Is beag an t-iontas é, mar sin, gur doiligh bonn slán a chur faoi pé dearcadh spioradálta atá le fáil faoi chlúdaigh a cuid leabhar trí chéile. I dtéarmaí na treascartha agus an athraithe radacaigh is mó atá scoláirí i ndiaidh teacht slán ón chathair ghriobháin go dtí seo. Cuireann Caitríona Ní Chléirchín béim ar an tsárú agus ar an mhacnas charnabhalach a tharlaíonn taobh amuigh den chultúr oifigiúil de réir rúibric a leag Bakhtin síos.²²² Áitíonn Máire Ní Annracháin go bhfuil allagar leis an Bhandia ag croí shaothar Jenkinson, allagar a thugann dúshlán an traidisiúin Ghaelaigh chun stádas dlisteanach na mban a aithint.²²³ Is mar bhard misteach ar an tseandéanamh a bhfuil cos amháin sa tsaol eile aici a thuigeann Mhac an tSaoi Jenkinson, agus deir sí go bhfuil saothar Jenkinson chomh dúchasach sin go gcaithfidh go raibh sí 'anseo cheana'.²²⁴

Molfaidh an chaibidil seo bealach eile le dul i ngleic le cúrsaí creidimh i saothar Bhiddy. Ní ag iarraidh na tuiscintí thuasluaite a bhréagnú atá mé, ach ag moladh caitheamh leis na dánta

²²¹ Máire Ní Annracháin (2000a), 104.

²²² Caitríona Ní Chléirchín (2015) [gan uimhreacha leathanaigh].

²²³ Féach, mar shampla, Máire Ní Annracháin (2000a).

²²⁴ Máire Mhac an tSaoi (2009), 62.

‘spioradálta’ mar shampla d’aistear iarChríostaí nach mbaineann ceann scríbe amach. Ina ionad sin, aistear siar-is-aniar atá ann idir creideamh, nó ar a laghad dóchas, agus éadóchas cráite. Beag beann ar cé acu dóchas nó éadóchas a bhíonn i dtreis ó dhán go céile, bíonn Jenkinson de shíor ag cuardach bealaí le grá agus comaoin a aithint tríd an fhilíocht ‘even on a day when there is no God’ (LE 31). Maífidh mé, mar sin, go bhfuil cumha i ndiaidh Dé le sonrú ina saothar, rud atá i bpáirt aici le roinnt mhaith filí eile, agus beidh mé ag tarraingt ar shaothar na bhfilí sin nuair a bhaineann siad le hábhar.

Is éard a bheas á dhéanamh agam ná défhiús spioradálta a cuid filíochta a spíonadh roinnt (ní hionann is a réiteach) agus a chur i gcomhthéacs a ceaptha. Chuige sin, bunaítear an chaibidil ar dhánta a léiríonn dearcadh go sonrach ar leith i dtaobh Dé, ó cheiliúradh go cáineadh agus ó chuardach go caoineadh. Áitítear go dtagann forbairt ar an dearcadh i gcaitheamh an tsaothair ó nihileachas an chéad chnuasaigh, ach cuirtear béim ar an siar is aniar seachas aistear simplí ceann scríbe. Ós rud é go bhfuil loingseoireacht chúramach de dhíth ar fhóidín mearbhaill seo na spioradáltachta, ní miste an comhthéacs criticiúil a chur i láthair ar dtús.

‘Tinteán Tréigthe Dé’: Ground zero na Críostaíochta san fhilíocht chomhaimseartha

Ní haon chadhadh aonair í Bidy Jenkinson ina héiginnteacht spioradálta ná ina défhiús i leith na Críostaíochta. I gcás scríbhneoirí Béarla na hÉireann, áitíonn Andrew Auge gurb é an ‘intaglio, however faded, of particular Catholic principles and rituals that distinguishes the strain of Irish poetry’.²²⁵ Is é bunargóint a leabhair *A Chastened Communion: Irish Poetry and Catholicism* ná go bhfuair filí na hÉireann an Caitliceachas le huacht go dtí le déanaí. Ní dílseacht shimplí a d’eascair as an mhéid sin agus maíonn Auge gur gá a n-allagar bithbhuan lena n-oidhreacht a chur san áireamh má táthar le filí comhaimseartha na tíre a thuiscint i gceart. Go hachomair, tuigtear d’Auge go dtéann na filí trí ‘a process of sublation that nullifies some aspects of the original construct while transmuting others’, gan a bheith in ann diúltú dó nó glacadh scun scan leis an teagasc.²²⁶

Gan amhras, rud an-phearsanta go deo é caidreamh an duine leis an chreideamh lenar tógadh é, agus níor cheart múnla ródhocht a leagan síos. Cé nach bhfuil ach deich mbliana idir an bheirt fhilí Muimhneacha Bríd Ní Mhóráin agus Colm Breathnach, cuir i gcás, tá cúrsaí spioradálta agus friotal na heaglaise lárnach i saothar Ní Mhóráin agus nach mór go hiomlán ar lár i saothar an Bhreathnaigh. Ar an mhórgóir, áfach, mothaím gur fíor d’Auge nár caitheadh tionchar na heaglaise nó dáimh léi amach le huisce na gcos san fhilíocht

²²⁵ Andrew Auge (2013), 16.

²²⁶ Ibid. 3.

chomhaimseartha, ach nach nglactar lena teagasc ná a cléir go neamhcheistitheach ach oiread. Áitíonn Auge '[that] through this dialectical engagement with Irish Catholicism, these poets engender new forms of spiritual vision and praxis that blur the sharp lines of demarcation interposed by institutionalized religion between belief and unbelief, secular and sacred'.²²⁷

Is san idirspás sin idir creideamh agus a easpa – an 'intermediate zone between the poles of dogmatic faith and thoroughgoing atheism'²²⁸ – ba cheart saothar Jenkinson a lonnú, dar liom. Saothar é a ligeann an spioradáltacht lena ais gan a bheith in inmhe í a mhíniú nó luachanna cinnte a lua léi, mar a fheictear sa luathdhán ar an ábhar 'Mo Ghrása mo Dhia' (AN 24-26): 'mo dhia / a éiríonn ina thoit spór'. Dá theibí é in amanna, creidim fós gur mó ná stór focal nó 'tobar teanga fhíortha'²²⁹ atá i gceist le tarraingt Jenkinson ar an chreideamh agus an Chríostaíocht, ní hionann agus an úsáid iomlán fíortha a bhaineann leithéidí Chathail Uí Shearcaigh astu.

Is é Seán Ó Ríordáin réamhtheachtaí Jenkinson sna cúrsaí seo nó, ainneoin lárnacht an fhriotail eaglasta ina chuid filíochta siúd, ní fhéadfaí a rá go raibh dáimh shimplí aige leis an eaglais ná gur mhair sé go hiomlán beag beann uirthi ach oiread. Is minic i gcás na beirte nach bhfreagraíonn an dearcadh i ndán amháin dá gcuid don dearcadh a nocht siad i ndán eile, agus fágtar faoin léitheoir a dhéanamh amach cé acu úsáid fhíortha nó litriúil atá i gceist le friotal an chreidimh ó dhán go chéile. Uaireanta bíonn cló na heaglaise buailte anuas ar an fhriotal gan na smaointe féin a bheith faoina réir, nuair a úsáideann Ó Ríordáin téarmaí ar nós 'paidir' agus 'peaca', cuir i gcás, le cur síos ar inspioráid agus ar iarrachtaí teipthe, nó nuair a thugann Jenkinson 'meisce na ngrást' (SB 80) ar an staid áirithe anama ina scríobhtar filíocht. Uaireanta eile, mothaítear go bhfuil gairm níos díri á déanamh acu ar Dhia ach gan an Dia sin a bheith go hiomlán de réir an teagaisc Chríostaí. I gcás Jenkinson, baineann sí leas as an teagasc chéanna uaireanta go díreach ar mhaithe lena athscríobh nó le freagra a thabhairt air, rud a fheictear go háirithe i gcás Éabha.

Ar an iomlán, mar sin, is úsáid thar a bheith indibhidiúil a bhaineann Ó Ríordáin agus Jenkinson as a gcúlra coitianta sa Chríostaíocht, úsáid atá bunaithe níos mó ar a dtuiscint féin ar Dhia ná ar theagasc na heaglaise. Tá sé seo i dtiúin leis an bheachtú úsáideach a dhéanann Charles Taylor '[that] secularity does not so much involve the *eclipse* of religious faith by a burgeoning rationality as it does the *gradual detachment of faith from its secure moorings* in collective political and social identities'.²³⁰ Cuid de chéannacht an duine seachas an

²²⁷ *ibid.*

²²⁸ *Ibid.* 9.

²²⁹ Máire Ní Annracháin (2000a), 104.

²³⁰ Charles Taylor, luaite in Andrew Auge (2013), 8-9, liomsa an bhéim.

chéannacht choitinn í, agus cead ag an duine í a chumadh, a neartú nó a threascairt de réir a thola. Chifear samplaí díobh sin uilig thíos i gcás Jenkinson. Roimhe sin, áfach, ba mhaith liom a saothar a chur i gcomhthéacs filí eile óna glúin, agus idirdhealú a mholadh idir Dia na Críostaíochta agus Dia na bhFealsúna. Déantar plé thíos ar chomharthaí sóirt na glúine sin ar dtús, agus ar an idirdhealú idir dá chineál ‘Dé’ ina dhiaidh sin.

Áitíonn Dreyfus agus Kelly gur cheann de mhórchúraimí litríocht na haoise seo caite ab ea é prionsabail saoil a rianadh a bhí beagbeann ar luachanna nó rialacha aontaithe roinnte ag cách, nach mór. De réir mar a cailleadh creideamh i nDia, cailleadh an dúshraith eiticíúil agus is féidir freagraí, nó tóir a fhreagraí, a aimsiú go minic i litríocht na haoise sin:

Western culture in the twentieth century can be read, in part, as a series of responses to the death of God—to the death in the culture, in other words, of a grounded, public, and shared sense that there is a single, unquestioned set of virtues—Judeo-Christian virtues—in accordance with which one’s life is properly led. As the background assumption of God’s existence receded and atheism and agnosticism grew more common, it became less obvious that Judeo-Christian principles held true for all. Of course, as Dostoyevsky suggested in *The Brothers Karamazov*, if there is no God then everything is permitted. Nietzsche welcomed this freedom, but others saw the death of God as a great loss. Samuel Beckett’s *Waiting for Godot*, for example, can be read as a story about the continually unsatisfied hope for God’s return.²³¹

Ní taise don nuafhilíocht é. Tá sampla an-áititheach den chumha agus den défhiús seo le fáil i ndán de chuid Philip Larkin dar teideal íorónta ‘Church Going’.²³² Tosaíonn an dán, atá lonnaithe go litriúil in ground zero na heaglaise Anglacánaí, leis an admháil ilbhríoch ‘once I am sure there is nothing going on / I step inside’.²³³ Díol suntais é a chinnte is atá Larkin go bhfuil ré na heaglaise thart, nuair a fhógraíonn sé, cuir i gcás, “‘Here endeth’” much more loudly than I’d meant’ nó é ag meabhrú faoi ‘*When churches will fall completely out of use / What we shall turn them into...*’²³⁴ Ní fonn ceiliúrtha a chuireann an chinniúint sin air ach anacair agus tnúthán *post-facto*:

And what remains when disbelief has gone? [...]
A shape less recognisable each week,
A purpose more obscure.²³⁵

Is cur síos an-mhaith iad na línte seo a leanas ar an fhile spioradálta iarChríostaí, duine nach dtig leis an léim chreidimh a thabhairt ná cúlú go hiomlán ó, i bhfocail Jenkinson, ‘dhá b’fhéidir mo dhóchais’ (AN 24):

²³¹ Hubert Dreyfus agus Sean Dorrance Kelly (2011), 45.

²³² In Philip Larkin (1988), 97-98.

²³³ *Ibid.*, 97.

²³⁴ *Ibid.*

²³⁵ *Ibid.*, 98.

Bored, uninformed, knowing the ghostly silt
Dispersed, yet tending to this cross of ground [...]

And that much never can be obsolete,
Since someone will forever be surprising
A hunger in himself to be more serious.²³⁶

Tá tnúthán láidir creidimh, tnúthán measartha maoithneach, le sonrú chomh maith i saothar Sylvia Plath, ar léiriú maith air í an líne seo ón dán chluíteach ‘The Moon and the Yew Tree’²³⁷:

How I would like to believe in tenderness -
The face of the effigy, gentled by candles,
Bending, on me its mild eyes.

Fiú ‘on a day when there is no God’, faigheann Jenkinson uchtach ó iontaisí an nádúir. Ní hamhlaidh atá i gcás Plath: ‘The moon sees nothing of this. She is bald and wild / And the message of the yew tree is blackness – blackness and silence’.²³⁸ Ní hionann agus Larkin, ní i dtaobh na heaglaise atá cumha Plath ach i dtaobh Dé féin; gan É is é a ‘complete despair’ féin a fheiceann sí frithchaite ina timpeallacht.²³⁹

Meascán den dá rud, an deasghnáth agus an ceangal príobháideach, atá in easnamh ar Dennis O’Driscoll in ‘Missing God’,²⁴⁰ a scríobhadh blianta fada i ndiaidh dhánta na beirte eile:

We confess to missing him at times [...]
Miss Him when we stumble on the breast lump for the first time and an involuntary
prayer escapes our lips [...]
Miss Him when the linen covered dining table holds warm bread rolls, shiny glasses
of red wine.²⁴¹

Agus i bhfad i bhfad rompu sin ar fad, mhaígh Oscar Wilde gur theastaigh deasghnáth nó pobal uathu siúd ‘who cannot believe’:

[T]he Confraternity of the Fatherless, one might call it, where on an altar, on which no taper burned, a priest, in whose heart peace had no dwelling, might celebrate with unblest bread and a chalice empty of wine ... agnosticism should have its ritual no less than faith.²⁴²

²³⁶ Ibid, 98.

²³⁷ Sylvia Plath (1989), 172-3.

²³⁸ Ibid.

²³⁹ Ibid 173.

²⁴⁰ Dennis O’Driscoll (2004), 196-198.

²⁴¹ ibid

²⁴² Oscar Wilde (1999, 2002), 59.

Is léir, más ea, gurb iomaí bearna a fhágann easpa creidimh sa tsaol dóibh siúd ‘who—after ridding themselves of ‘God’—still seek God’,²⁴³ agus go bhfuil na bearnaí a chonacthas thuas (creideamh príobháideach, fearas poiblí, an teagasc deasghnátha) á gcásamh i saothar Jenkinson chomh maith céanna. Amach anseo, b’fhiú staidéar téamúil a dhéanamh ar allagar na nuafhilí leis an chreideamh mar a rinne Ramazani i gcás an chaointe nua-aimseartha.²⁴⁴

Nuafhilí an Bhéarla is mó a luadh go dtí seo, agus tharlódh go bhfuil difríochtaí tábhachtacha i gceist i gcás litríocht na Gaeilge – go deimhin, b’fhéidir go mbeifí ag dúil lena leithéid. Ina haiste ‘An Creideamh Eaglasta agus Nuafhilíocht na Gaeilge’,²⁴⁵ leagann Máire Ní Annracháin béim ar chruinneshamhail dúchais na nGael a bhí fréamhaithe sa dúlra agus maíonn gur ‘scorn leis an traidisiún dúchais cuing na Críostaíochta’,²⁴⁶ dearcadh a roinneann Seán Ó Tuama léi.²⁴⁷ Sin ráite, ní shéanann Ní Annracháin in aon chor gur fhág an Chríostaíocht – agus an Caitliceachas go háirithe, ní foláir – rian láidir ar an fhilíocht atá ‘chomh domhain sin gur fánach dúinn iad a shamhlú gan a chéile’.²⁴⁸ I measc na ngnéithe den Chríostaíocht a dtarraingíonn an fhilíocht orthu, luann sí ‘ábhar, meadarachtaí, teagasc agus deasghnátha eaglasta ... *An tuiscint mhisteach ag roinnt daoine gurb ionann filíocht agus adhradh Dé ...*’²⁴⁹ Tá an-tábhacht leis an pointe dheireanach thuas i gcás Bhiddy Jenkinson, a mhaíonn arís agus arís eile gur paidreoireacht atá san fhilíocht:

Is naofa, naofa, naofa, cré na beatha.
Is níl aon teampall agam ach an dán. (‘Galapagos’, UB 41)

I find that poetry takes the place of formal religious observance as a way of loving whatever there may be. (LE 29)

An saol nádúrtha thart orainn an t-aon eaglais atá agam ... ní bhraithim an duine chomh lárnach sin sa domhan. Ní bhraithim gur deineadh an domhan don duine. Uaireanta déanaimid tromaíocht rómhór ar an gcuid eile.²⁵⁰

Tá an dearcadh seo gur féidir leis an fhilíocht áit an chreidimh a ghlacadh measartha coitianta i gcás fhilí na hÉireann, dar le hAuge.²⁵¹ Léiriú eile é ar an scaradh neamhiomlán ó Dhia, nó feidhmíonn sé ‘as a viable option for those moderns inhabiting the borderland between belief and unbelief’.²⁵² Ní fheictear do Ní Annracháin go mbíonn an ceangal fánach féin fágtha i gcónaí idir an friotal agus an creideamh, áfach:

²⁴³ Richard Kearney (2011), 3.

²⁴⁴ Jahan Ramazani (1994).

²⁴⁵ Máire Ní Annracháin (2000a), 104-118.

²⁴⁶ Máire Ní Annracháin (2000a), 104.

²⁴⁷ Seán Ó Tuama (1985): ‘Luachanna réamh-Chríostaí na luachanna is tréine ar fad atá in Éirinn’ 45.

²⁴⁸ Máire Ní Annracháin (2000a), 104.

²⁴⁹ Máire Ní Annracháin (2000a), 104 [liomsa an bhéim].

²⁵⁰ Siobhán Ní Fhoghlú (1997), 64.

²⁵¹ Andrew Auge (2013), 16.

²⁵² Ibid. 17.

Ón Ríordánach amach, tá claonadh áirithe i dtreo theanga na heaglaise agus an chreidimh a úsáid go fíortha chun tagairt do rud éigin eile ... is mar mheafar scartha ón mbunbhlás Críostaí a chastar teanga na heaglaise orainn.²⁵³

Is fíor go mbraithfeá, uaireanta, nach bhfuil san fhocal ‘Dia’ ag Jenkinson ach giorrúchán a chlúdaíonn toise spioradálta an tsaoil trí chéile. Go deimhin, mar a mhaíonn Ní Annracháin, bíonn na buntéarmaí inmhalartaithe uaireanta, mar atá sa dán tábhachtach ‘Lá Feabhra’ (DU 61-62): ‘d’fhéadfainn Dia a thabhairt ort, / nó Mór Ríon / nó leannán sí / nó Cáit Ní Dhuibhir’. Is cinnte, fosta, nach féidir glacadh leis scun scan gurb ionann aon tagairt do Dhia agus tagairt do Dhia na Críostaíochta, agus aontaím le Ní Annracháin go bhfuil ‘teanga na míorúiltí, teanga an tslánaithe, teanga an osnádúir glactha chuici féin ag an bhfilíocht’, seachas na focail sin a bheith in úsáid i gcomhthéacs traidisiúnta eaglasta amháin.²⁵⁴

Mothaím, mar sin féin, go bhfuil níos mó ná *grave robbing* ar bun ag ar a laghad cuid de na filí a bhaineann gaisneas as teanga na heaglaise, leithéidí Uí Ríordáin, Maude, Jenkinson agus, b’fhéidir, Uí Thuairisc. Ceist an-íogair, an-chasta í cá luíonn an líne idir dán a úsáideann teanga na Críostaíochta ‘mar thobar teanga fhíortha’²⁵⁵ agus dán a scríobhtar ag féachaint le teagmháil fhírinneach, dá neamhghnáiche é, a dhéanamh le dia / Dia.

Tá an freagra tomhaiste seo ag Marie Whelton: ‘[tá] nádúr na paidreoireachta fileata ag claochlú ar bhealach suntasach lasmuigh de smacht na heaglaise agus de réir mar a éilíonn an cultúr comhaimseartha’.²⁵⁶ Ach creideann Whelton gur paidreoireacht fós í mar sin féin: ‘Tá siad ag paidreoireacht, ach de réir a dtéarmaí féin, agus ní hé an Dia Críostaí an *destinataire* diaga a roghnaíonn siad i gcónaí.’²⁵⁷

‘Mo Ghrá-sa Mo Dhia’: deacrachtaí téarmaíochta

Tá rud amháin eile le soiléiriú sula dtugann muid aghaidh ar na dánta féin, mar atá fadhb an ainmnithe. Ar cheart an meascán mearaí de lipéid atá in úsáid i saothar Jenkinson (Dia, déithe, Íosa, Bríd, Éire, Cáit Ní Dhuibhir, An Bhé) a léamh mar *personae* éagsúla nó an féidir iad a mhalartú de réir ár dtola? Is é sin, an seasann na téarmaí uilig don fhórsa chéanna? Nuair a luann Jenkinson Dia, an é dia na Críostaíochta atá i gceist aici nó ‘dia designer... dá [d]éantús síceach féin’ mar a thug Pádraig de Paor ar shaindia Nuala Ní Dhomhnaill?²⁵⁸ Níl Jenkinson féin dall ar an fhadhb seo, mar is léir ón mhíniú ríchúramach

²⁵³ Máire Ní Annracháin (2000a), 116.

²⁵⁴ Ibid. 117.

²⁵⁵ Ibid. 104.

²⁵⁶ Marie Whelton (2008), 351.

²⁵⁷ Ibid. 421.

²⁵⁸ Pádraig de Paor (2000), 24.

seo uaithi: ‘What this thing may be, how to find it, *whether to name it or not* and how to revere it’ (DP²⁵⁹). Ceisteanna iad a fhágtar gan freagairt.

Luaitear an fhadhb seo go sonrach sna dánta féin chomh maith:

mar d’fhéadfainn Dia a thabhairt ort
nó Mór Ríon nó leannán sí
nó Cáit Ní Dhuibhir
nó scáth dem shamhlaíocht féin ar cheo síoraí (DU 62)

A Bhríd,
ón uair nach ndéanfainn deimhin de dhia,
ní den loighic é gairdeachas a dhéanamh leatsa (SB 88)

Má ghlacann muid le téarmaíocht an fhile féin, glacfaidh an bheith spioradálta (‘what this thing may be’) riochtaí éagsúla ina saothar ó am go chéile, cibé cén fáth. Tá cúrsaí ainmnithe – ‘this discretion about naming the divine’²⁶⁰ – pléite ag Kearney agus Ní Annracháin beirt²⁶¹ agus aithníonn siad beirt go bhfuil an t-aineolas agus an easpa seilbhe tábhachtach. Tá léirmhíniú Kearney ar an leisce seo (‘a refusal to possess the sacredness of the wholly Other in anthropomorphic projections’²⁶²) úsáideach i gcomhthéacs ‘Mo Ghrá-sa’. Sílim go bhfuil an ceart ag Ní Annracháin béim ar leith a leagan ar an talamh sa chomhthéacs seo fosta, cé go bhféadfaí é a leathnú amach go dtí an saol iarbhír ina iomláine.

Mar is iondúil, tiocfaidh na dánta salach ar a chéile ó am go chéile, gan trácht ar an phrós agus na hagallaimh, ach nach mbréagnaíonn sé sin fírinneacht aon dáin acu. Tá an neamhchríochnúlacht sin tábhachtach ann féin, nó léiríonn sí an siar is aniar ar a bhfuil an chaibidil seo bunaithe. Tá sí i dtiúin, fosta, leis an leid is tábhachtaí a thug Jenkinson riamh dá cuid léitheoirí nuair a mhaígh sí in 1982 gur ‘paradacs maith in aghaidh an lae a thabharfaidh slán mé’.²⁶³

An t-aon idirdhealú ba mhaith liom a dhéanamh, mar sin, ná go mbeadh an ceangal idir an focal ‘Dia’ agus Dia na Críostaíochta sách scaoilte síos tríd. Ní ceart iad a scaradh go hiomlán óna chéile ach chomh beag. Uaireanta is féidir glacadh leis gur tagairt dhíreach atá á déanamh don teagasc Chríostaí agus do Dhia mar a léirítear ann É, in ‘Seachrán Bhiddy’ (SB 85-87), cuir i gcás. Uaireanta eile, is fearr an téarmaíocht a thuiscint mar áis neamhfhoirfe chun cur síos ar fhórsa atá i bhfad Éireann níos teibí, leithéidí an ruda ar a dtugann Auge ‘ad

²⁵⁹ Ní luaitear uimhreacha leathanaigh leis an téacs seo.

²⁶⁰ Richard Kearney (2011), 63.

²⁶¹ Féach Máire Ní Annracháin (2000a).

²⁶² Richard Kearney (2011), 55.

²⁶³ Gabriel Rosenstock (1985), 34.

hoc forms of sacrality'²⁶⁴ nó 'the spirit of the Christ who is not in churches' i bhfocail Wilde.²⁶⁵

Tá cur síos maith déanta ag Dreyfus agus Kelly ar an dara cineál seo 'dé':

A god, in Homer's terminology, is a mood that attunes us to what matters most in a situation, allowing us to respond appropriately without thinking ... the best kinds of human beings must invite the gods by expressing wonder and gratitude in their presence.²⁶⁶

Tá sé seo gar go leor do mheon Jenkinson, dar liom, a chuireann an-bhéim ar bhuíochas ina haiste 'A Letter to an Editor' (LE). Go deimhin is féidir 'sudden rush of love' Jenkinson a aithint sa chur síos seo a leanas ó Dreyfus agus Kelly ar an téarma 'sacráltacht'. Dar leis an bheirt scoláirí:

[S]omething so overpowering happens that it wells up before you as a palpable presence and carries you along as on a powerful wave. At that moment there is no question of ironic distance from the event. That is the moment when the sacred shines ... whooshing up that focuses one for a while and then lets one go ...²⁶⁷

Féach anois ar a ndeir Jenkinson:

Sometimes there is a brief illuminating insight into the interlocking nature of things, the hand that writes is the veined back of a sycamore leaf, is a sudden opening of a painted lady's wings and there is a rush of love for a God that is no remote Divinity but life itself living in each small creature and dying with it. Each small shell on the beach, each bluebottle, each guzzling greenfly with a daughter and a daughter's daughter dripping from her back passage, becomes precious beyond belief. (LE)

Agape a chuireann Dreyfus agus Kelly ar an cheiliúradh seo. Luann siadsan 'a joyful, overflowing care for every human being within reach to the point of being ready to die for them'²⁶⁸. Cuireann Kearney béim mhór ar an chomhghuaillíocht agus an meon fáilteach seo chomh maith. Ba dhóigh leat go roinneann siad uilig an dearcadh nach féidir breith ar an ní seo agus siúd, b'fhéidir, an malartú téarmaíochta. Dála Kearney, ní theastaíonn mionsonraí ó Jenkinson agus í ag filíocht 'as a way of loving whatever there may be' (LE 29). Tugann Kearney 'atheism' ar an oscailteacht neamhchinnte neamhshealbhach seo i dtaobh na spioradáltachta, agus measaim go bhfóireann an cur síos a leanas uaidh do sciar maith de dhánta Jenkinson ar an ábhar:

Ana-theism: another word for another way of seeking and sounding the things we consider sacred but can never fully fathom or prove [...] Atheism is not a

²⁶⁴ Andrew Auge (2013), 10.

²⁶⁵ Oscar Wilde (1999, 20002), 85.

²⁶⁶ Hubert Dreyfus agus Sean Kelly (2011), 83.

²⁶⁷ Hubert Dreyfus agus Sean Kelly (2011), 193-204.

²⁶⁸ Ibid.

hypothetical synthesis in a dialectic moving from theism through atheism to a final telos [...] It is not predicated on a periodized progression from antique faith to rational postbelief.²⁶⁹

Ina ionad sin, luascadh a bhíonn i gceist go minic: ‘poetic oscillations between loss and recovery, between turning away and returning’²⁷⁰ – rud a mheabhródh arís eile trácht an fhile do ‘a day when there is no God’ (LE 31). Tá Kearney agus Jenkinson ar aon fhocal, fosta, faoi thábhacht an ghrinnithe²⁷¹ mar bhealach le comaoin a chúiteamh gan sprioc chinnte a bheith agat:

Writing poetry, then, is a way of loving whatever there may be by exploring to the driven limits of capacity and opportunity everything that can be reached. [...] She [i. an file] will hunker down on the most recent high water mark of her own understanding and handle the shells and weeds and theories and fossils and facts ... confident that if there is a God she can come closest to Its influence among these particulars and peculiars. (LE 30-31)

Tá nach mór an dearcadh céanna ag Eoghan Ó Tuairisc go bhfuil dualgas ar an Fhile a bheith de shíor ag cur lena chuid eolais ‘le hiomlán tuisceana don dráma míorúilteach agus don pháirt atá á hachtú agat ann’.²⁷² Tá an cíocras léinn céanna le sonrú i saothar Uí Ríordáin, cé nach bhfeictear faoi chló spioradálta é ach in ‘Ní Ceadmhach Neamhshuim’²⁷³ de bhrí gur éigean de chuid an *ego* atá ann formhór an ama ina chás siúd.

‘What remains when disbelief has gone?’: teacht chun cinn an chreidimh i ndánta Bhiddy Jenkinson

Bhí Jenkinson ag tarraingt ar chúrsaí creidimh chomh fada siar le foilsíú *Baisteadh Gintlí* in 1986, mar is léir ó theideal diamhair an chnuasaigh. Díol suntais é, mar sin, nach ndéantar tagairt dhíreach ar bith do Dhia ná nach nglaoitear as a ainm air in aon cheann de na seacht ndán a bhaineann, go díreach nó go hindíreach, leis an toise spioradálta den tsaol (17; 20; 26; 46; 36; 42). Baineann an bás go dlúth le sé cinn acu sin agus is féidir ceithre cinn acu a áireamh mar agóid ina choinne. Ní ligeann reacaire na ndánta seo lena hais go dtiocfar tríd an bhás ach i ndán amháin, ‘Creideamh’, agus sin ar leibhéal an domhain iarbhír amháin: ‘mairfidh rud éigin / ponc beag éigin de phailin an aeir’ (BG 30). Pléitear leis an leatrom sa Chríostaíocht, go leathmhagúil agus go lándáiríre, sna dánta ‘Cuid Éabha’ (BG 42) agus ‘Liombó’ (BG 36) faoi seach. Tugtar droim láimhe do dhóchas in ‘Dubhléim’ (BG 20), a

²⁶⁹ Richard Kearney (2011), 3-6.

²⁷⁰ Richard Kearney (2011), 12.

²⁷¹ Ibid. 47.

²⁷² Eoghan Ó Tuairisc in Máirín Nic Eoin (eag.) (1987), 16.

²⁷³ Seán Ó Ríordáin (1980, 1985), 110.

spochann go dóite as dea-scéal na Críostaíochta agus a dhéanann iarracht an léitheoir a mhealladh chun an *salto mortale* céanna a thabhairt isteach sa ‘jacuzzi dubh’.

Baineann ‘Non Serviam’ macalla as an áibhirseoir agus mana an tSeoigigh, agus is díol spéise é gur fórsa baineann an *destinataire* sa dán seo. Is féidir ‘Dubhléim’, ‘Non Serviam’ agus ‘An Réadóir Néirbhíseach’ (UB 27), ar luathdhánta iad ar fad, a léamh mar shuirí Jenkinson leis an nihileachas. Ní ann d’fhéidearthacht an tarchéimnithe sna dánta seo ach is féidir ‘titim chun éadlúis’. Aithníonn Dreyfus and Kelly an baol a bhaineann le diúltú droim láimhe do Dhia nó don tsacráltacht: ‘autonomy really does lead to *active* nihilism, since when all meaning originates with us nothing has authority over us or the power to move us’.²⁷⁴

Faoi 1991, thuig Jenkinson an baol a bhain leis an nihileachas dá cuid filíochta, agus ní fhaightear an blas céanna ina saothar arís:

Of course it is possible that our poet, free and facing the stars, may be overcome, may find herself annihilated by insignificance or despairing of everything... Out of this comes blackpits poetry, real *Neachtan Nimhtheangach* stuff. I write detective fiction at these times (it pays better anyway) for I feel that poetry is about redemption, about resolution, about a way up and out, about delight that things are as they are, however unlikely that may seem. (LE 33)

In ionad fanacht sa jacuzzi dubh, is é an rud a dhéanann Jenkinson ón tríú cnuasach ar aghaidh ná a ‘hairc chun beithe’ (UB 15) a mhéadú agus a haird a dhíriú ar iontaisí an tsaoil. Dar le Kearney gur réiteach *anatheistic* é an ‘profound this-wordliness’ seo ar fhadhb na básmhairreachta: ‘living unreservedly in life’s duties, problems, successes, experiences and perplexities’²⁷⁵ Tá go leor leor samplaí den mheon sin i saothar Jenkinson, in ‘Don léirmheastóir a ghearáin mo chuid *‘scatalogical elements’*” (AN 17), cuir i gcás, agus in ‘Iníon Léinn i bPáras’ (AN 42-44), dánta a dhiúltaíonn do, i bhfocail Kearney, ‘the received divisions between sacred and profane ... in favour of a retrieval of the sacramental in the sensible ... The infinite traverses the infinitesimal.’²⁷⁶

Is le caint dhána dhásachtach le Dia a osclaíonn an dán apostrófach ‘Dearbhchara’ leis an ordú easumhal ‘tabhair cluas dom!’ (BG 46). Tá ‘Dearbhchara’ bunaithe ar an chonsaeit íorónta go ndiúltaíonn an *mé* ‘d’fhírinne na mbeol / gur ann duit’ fad is a éilíonn sí éisteacht Uaidh. Déanann sí iarracht an carachtar diamhair seo a ghrinníú (‘Druid uaim go bhfeicimid’) ach treisíonn an íoróin nuair a thuigeann sí go dtéann an diúltú an dá threo:

²⁷⁴ Hubert Dreyfus agus Sean Kelly (2011), 133.

²⁷⁵ Bonhoeffer luaite in Kearney (2011), 70.

²⁷⁶ Richard Kearney (2011), 101-102.

Ach foighid...
Más ann duit féadann tú imeacht...
Dearbhaím cosa - dearbhaím cumas siúil.
[...]
'Sé seo is uaigneas ann
go gcuirfeá ort
corp agus craiceann
go ndealófá liom. (UB 46)

Is beag an t-iontas gur luadh págántacht le Bidy Jenkinson ag tús a gairme. Tá tábhacht ar leith ag baint leis an bhás i ngach uile chnuasach dá cuid ach, seachas 'Dearbhchara', is ar éigean a amharctar ar Dhia go fiú mar fhéidearthacht sa luathshaothar. Ina ionad sin, cuirtear béim ar cheiliúradh na beatha agus ar dhúshlán an bháis a thabhairt.

Tá cúrsaí creidimh beagáinín níos feiceálaí sa dara cnuasach, *Uiscí Beatha*, agus an file ag tarraingt ar stair na manach (UB 7-8) agus ar scéal Íosa (UB 50) anuas ar a hionramháil leanúnach lena mortlaíocht féin. Taobh amuigh de 'Aoine an Chéasta' (50), áfach, ní i dtéarmaí Dhia na Críostaíochta a thuigtear 'whatever there may be' ach ar bhealach teibí scoite. I gcás 'Aoine an Chéasta' féin, maíonn Jenkinson gur comhbhá file le file a bhí i gceist aici seachas rud inteacht níos traidisiúnta: '... bhí Íosa file á chaoineadh agam seachas Críost na heaglaise. Samhlaím teagasc Íosa le filíocht'.²⁷⁷

Cur síos allabhrach céadfaíoch ar an chomhbhá a bhraitheann an *mé* le fulaingt 'an fhile, Íosa' le linn na Páise atá le fáil ag tús an dánin:

Cling im chluasa: Clog báis an fhile, Íosa
Mar chuisle i gcluasa: mar mheadaracht mhall dhoilíosa. (UB 50)

Baineann Jenkinson an-leas as iomrall na comhbhá tríd an dán le dorchacht an ghnímh a léiriú:

Doirne dubha : ag cruthú sna néalta péatair
Fáscadh báistí : 'na deora géara gontacha fínéagair.

De réir a chéile, áfach, is amhlaidh go mbraithfeá go gcuireann an bhéim láidir ar an bhás an t-aiséirí ar ceal:

Úire talún : úsc cumhra na cruinne á réiteach
Mar óla bháis : is ordóg éaga ar chéadfaí. (UB 50)

Mar bharr ar an doilíos, ní tearmann ar bith d'Íosa é an teampall féin:

Clog an teampaill : gach cling mar chloch á rúscadh

²⁷⁷ Siobhán Ní Fhoghlú (1997), 65.

Lem fhile fáin : lem fhear dána, le rí na n-ollúna. (UB50)

Agus críochnaíonn an dán le geit nach ndéanann ach treisiú ar an éadóchas nuair a admhaíonn caointeoir báúil an dáin go bhfuil sí scoite ón ‘bpobal beannaithe’ sa mheafar rí-thruamhéalach seo:

Clog na marbh : ag gairm ar an bpobal beannaithe
Is siúlaim leo : im bhó sheasc, chun eadartha. (UB 50)

Achoimre bheacht ar sheasamh spioradálta a cuid filíochta é teideal an cheathrú cnuasach de chuid Jenkinson, *Amhras Neimhe*. Cé go ndearnadh ceisteanna an bháis agus na beatha a chíoradh sa chéad chúpla cnuasach, is beag tagairt dhíreach dháiríre as A ainm a rinneadh do Dhia go dtí foilsiú an leabhair sin in 1997. Tá an-léargas le fáil, leis, sa chnuasach sin ar chruinneshamhail Jenkinson, sna dánta ‘Ach an maith leat do Chomharsa?’ (AN 29-31), cuir i gcás, ‘Gabhaim Molta Bríde’ (AN 35-6), ‘Liombó 2’ (AN 27-8), ‘Flaithiúnas na hÁite’ (AN 11-12), ‘Druid Anall’ (AN 60-62) agus go mór mór ‘Mo Ghrása mo Dhia’ (AN 24-6).

Is dóigh liom gurb é ‘Mo Ghrása mo Dhia’ an dán is déarfaí agus is dóchasaí i leith cheist an chreidimh. Dia an Cruthaitheoir atá i gceist, is léir, ach gan é a bheith uilechumhachtach ná do-leonta. Tá an leochaileacht chéanna cinniúnach i *rapprochement* an fhile leis, agus braitear gurb aisti a eascraíonn muinín úr an fhile Ann:

Mo dhia gan tiarnas, gan chinseal [..]
Mo dhia a éagann ar éag don spideog [...]
Mo dhia nach buaine ná mé
Nach lú a thrócaire ná mo chuid
Nach beo dó scartha uainn. (AN 24)

Arís, dearcadh *anatheistic* atá á nochtadh sa dán seo nó, dar le Kearney, ‘the only God worthy of belief is a vulnerable and powerless one who suffers with us.’²⁷⁸ Cuirtear an-bhéim go deo sa dán seo ar nithiúlacht agus ar mhortlaíocht Dé:

Mo dhia na buaine ná cuil bhealtaine [...]
Mo dhia a phéacann ó chré na cruinne
Faoi ghnéithe gan áireamh. (AN 24-5)

Cé acu dia é seo, áfach, Dia na Críostaíochta nó ‘dia designer... dá [d]éantús síceach féin’?²⁷⁹ Aibhsíonn aithris na haidiachta sealbhaí ‘mo’ gur sainmhíniú atá sa dán seo ar thuiscint Jenkinson féin ar Dhia.

²⁷⁸ Richard Kearney (2011), 61.

²⁷⁹ Pádraig de Paor (2000), 24.

Ach mar a deir Trakakis, ní gá cloí le híomhá de Dhia mar '[a] disembodied agency'²⁸⁰ sa Chríostaíocht thraidisiúnta ach an oiread:

[I]f place is constitutive of all being then that must include God's being too. In other words, if to be is to be in place, then not only human beings must be in place, but even God himself must be placial – that is, in place or place-like. Such a view is at least compatible with many forms of pantheism, ecofeminism and earth based spirituality, but it is also a part of more orthodox views of God, holding in line with the doctrine of divine omnipresence that God is wholly present in every place ... Rather than saying that God occupies some place or even all places, God can be seen as place itself, and the idea of God as place may hold the key to reforming the overly anthropomorphic view of God.²⁸¹

Leagann na filí Caitlín Maude agus Bríd Dáibhís béim ar nithiúlacht agus ar phréamhacha Dé sa domhan iarbhír. Tá an bheirt seo i bhfad níos traidisiúnta agus níos seasmhaí ina ndearcadh i leith an chreidimh, ach tá cosúlachtaí suntasacha idir a dtuiscint siúd ar láithreachtaí Dé agus cur síos Jenkinson. Seo a deir Dáibhís:

Beannaím duit
I gceiliúr na n-éan
I gcrónán na bhfeithidí
I ndíoscán tráthúil
Na fuinneoige.²⁸²

Agus seo a deir Maude:

Ní fuil ná feoil é,
a Dhé
d'íomhá bréige [...]

cuirim geasa Ort
mé a shábháil
ón dream
a deir gur fear fuar
sa spéir Thú [...]

Pógaim do thaobh deas.
Tá gealladh in earrach.
Santaím a bhíogadh.²⁸³

Níl amhras ar bith orm ach gurb é Dia na Críostaíochta atá Á adhradh trí mheán na nithiúlachta sna dánta thuas le Maude agus Dáibhís. Tá sé seo le feiceáil arís sa dán

²⁸⁰ N. N. Trakakis (2013), 323.

²⁸¹ Ibid., 326.

²⁸² Cosán na Gréine 13 luaite in Ní Annracháin (2000aúh), 110.

²⁸³ Caitlín Maude in C. Ó Coigligh (eag.) (2005, 2008), 59-61.

‘Sneachta 1968’ le Maude, a mholann an rud sáchráilte a fhanann íonghlan ainneoin é a bheith ‘síos chun talún’:

Uaigh an easpaig,

carr na ngardaí,
nó an chulaith nua sin agat, abair,
ní hansa leis iad
ná an carn aoiligh,
fual is bualtrach [...]
an sneachta sin i do bhrachán,
tá sé anois ina bhrachán
i mbuinneach na bó [...]

Más séimh a phógann chuile bhréantas
Féach gur bán a fhilleann.²⁸⁴

An amhlaidh, mar sin, gurb é Dia na Críostaíochta atá Á mhóradh i ndán Jenkinson, ach go bhfuil treisiú sa bhreis déanta aici ar an antrapamorfachas?

Tincéar [...]
de shíor ag útamáil
le stiogmaí, le magairlí,
le go mairfimis glún eile. (AN 24-25)

Ós rud é go leagann sí síos a téarmaí féin dó, nach n-úsáideann sí ceannlitreacha lena ainm a litriú, agus go n-aibhsíonn sí é a bheith ‘gan ainm gan sloinne gan seoladh... gan tiarnas, gan chinseal’, is dócha gur giorra día an dáin seo do dhia na bhfealsúna. Ní hamháin sin, ach tagann an taom buíochais agus adhartha seo le tuiscint Dreyfus agus Kelly ar ‘dhia’ nach beith shocair in aon chor é ach ‘a whooshing up that focuses one for a while and then lets one go’.²⁸⁵ I sáchráilteacht mar seo, is éard is adhradh nó ‘paidir’ (focal a úsáideann Jenkinson agus Ó Ríordáin beirt), ann ná díriú ar nó ‘blaiseadh’ go hiomlán den rud i do láthair, bheith ‘i raon na geite’ i bhfriotal an Ríordánaigh.²⁸⁶

B’fhéidir gur fánach a bheith ag iarraidh greim a fháil ar an ‘hazy indeterminacy’²⁸⁷ seo fada go leor lena ainmniú nó lena cheangal le traidisiún ar leith. B’fhurasta titim isteach i sáinn na téarmaíochta: an dán *cataphatic* é seo, nó dán *anatheistic*, nó an sampla é de *warm deism* nó *pantheism*, nó *panentheism*? B’fhéidir gurbh fhearr dúinn díriú isteach ar ról an adhrathora, ós rud é gur minic Jenkinson ag trácht ar chomhlíonadh an dualgais sin. Ceiliúradh ar ghné sháchráilte na beatha, dá shaolta agus dá theoranta í, atá in ‘Mo Ghrása...’: ‘in ubh circe, i mbróg linbh’. Is é an deireadh is tábhachtaí ar fad, nó is ann a dhéanann an file síocháin lena Dia as í a chruthú:

²⁸⁴ *ibid.*, 36-38.

²⁸⁵ Hubert Dreyfus agus Sean Kelly (2011), 206.

²⁸⁶ Seán Ó Ríordáin (1952), 22.

²⁸⁷ Andrew Auge (2013), 17.

Ní thógaim air nach buan aon tsamhailt dá chuid ...
Maithim dó
Céadlónadh mo scamhóga
A sniogadh deiridh. (AN 26)

Má tá an chuma ar an scéal gur tháinig an file chun réitigh ag deireadh an dáin, ní mór dúinn a béim ar neamhbhuaine agus éiginnteacht a choinneáil i gcuimhne: ‘mo dhia nach móide gur ann dó / ach idir dhá b’fhéidir mo dhóchais’. Mheabhródh meon an dáin ráiteas Ní Dhomhnaill faoi phiseogaí, ‘cé ná creideann muid i bhfaic / fós ní bhréagnaímid aon ní’,²⁸⁸ nó is cosúil go n-éiríonn léi moladh a thabhairt don Dia seo gan dílseacht shíoraí a ghealladh dó ná gan a bheith cinnte gurb ann Dó. Sin é go díreach an ‘*atheistic wager*’ a mholann Kearney:

Nothing is excluded except exclusion. By allowing us to attend to the sacramental miracle of the everyday, without absolute claims, Merleau-Ponty offers fresh insights into the Eucharistic character of the sensible. This is not a last word. It is a cleared space to begin again.²⁸⁹

Chonaic muid i gcaibidil a haon go ndéanann Jenkinson cosaint phaiseanta ar phearsantú, agus go deimhin ar bhaineannú na tíre agus na cruthaitheachta i bhfoirm na banríona agus na bé faoi seach. Leoga, tugann sí le fios go spreagann an bhanríon náisiúnta seo í le dul i mbun pinn: ‘fág an bhé náisiúnta ar lár agus tá sé chomh maith agam cur isteach ar an Cardiff international poetry competition: entries must be in English’ (NGM 9). Is cuí, mar sin, go dtosódh muid léise agus muid ag tabhairt aghaidh ar ghné bhaineann sa spioradáltacht.

An féidir an dáimh seo a áireamh mar dháimh spioradálta? Is é sin, an bhfuil feidhm dhiaga leis an bhé nó an bhanríon i saothar Jenkinson? Tá Máire Ní Annracháin go láidir den tuairim go bhfuil, agus gur cúram de phríomhchúraimí a saothair é slánú agus mórath na suibiachta seo.

The goddess of sovereignty and the land presides over her poetry, flexes her muscles, subverts stereotypes, destabilises relationships of power although rarely simply inverts them, and provides a framework for interpreting the poetry’s recurring themes of gender relations and the privileging of the natural world.²⁹⁰

... fórsa bunúsach agus thar a bheith forleathan i bhfilíocht Bhiddy Jenkinson é an cíoradh ar chaidreamh an duine leis an domhan ábharach, cíoradh a chuirtear i gcrích faoi scáth an bhandé [...] Ní chiallaíonn ‘faoi scáth’ go nglactar leis na tuiscintí

²⁸⁸ Nuala Ní Dhomhnaill (2011), 159.

²⁸⁹ Richard Kearney (2011), 96.

²⁹⁰ Máire Ní Annracháin, ‘Recasting the Gaelic Sovereignty Goddess’ [neamhfhoilsithe].

traidisiúnta scun scan, ach go nglactar leo mar thúsphointe a bhfuil scagadh, casadh, athléamh, ceistiú, le déanamh orthu.²⁹¹

Is fíor do Ní Annracháin go ndéantar an talamh féin nó an *deus loci* a adhradh agus go mbaineann an file leas as friotal an fhlaithis ina thaobh. Is fíor fosta go bhfuil eitic shoiléir á stiúradh agus í ag saothrú an talaimh, fiú mura n-éiríonn léi i gcónaí an caighdeán inmhianta eiticiúil a bhaint amach. Sampla gléineach den streachailt mhorálta seo idir uabhar agus eitic ná ‘Cos ar Bolg’ (AN 22-3), a thosaíonn leis an líne *prelapsarian* ‘nuair ba gharraíodóir le féith na filíochta mé’. Tá sé suimiúil, áfach, go bhfuil an dán breac le friotal ‘liturgical’ (LE 30) mar a déarfadh sí féin, seachas gairm a dhéanamh ar an bhé nó an bhandia.

Nuair ba gharraíodóir le féith na filíochta mé
bhíodh clóraifill im choirpíní fola
Bhorradh mo dhia chugam
i ngach péac seilide [...]

Ba naofa liom an fríd im pheall
an sciortán im bhléin

Ní chleachtainn míorúiltí [...]

Thiteadh na pabhsaetha le slua na seilidí
trí ghrásta dé. (AN 22)

Tá sé suimiúil go dtiteann an cliseadh morálta seo amach i ngairdín, gurb é peaca an uabhair a spreag agus gur bás a leanann é:

Le seascach na filíochta d’fhás uabhar garraíodóra
Chuas i dtuilleamaí míorúiltí
Leathas ‘Slugtox’. (AN 22)

Anuas ar na macallaí bíobalta, is geall le faoistin an dán seo ar fad, lena mhionchur síos ar bhrúidiúlacht an ghnímh:

San athmhaidin
shiúlas páirc an áir
bhí na seilidí fós ag lúbarnaíl
i riastaí báis
lachtaí a gcorp á séideadh [...]
Mharaíos ceann ar cheann iad
faoi sháil mo bhróige [...]
Is d’fhilleas ar fhilíocht, ar véarsaíocht
ag slimideáil liom mar seo
- gan dia istigh ná amuigh –
ag súil go gcoinneoidh
ceangal an dáin
Saor ón bpeaca mé. (AN 22-23)

²⁹¹ Máire Ní Annracháin (2000), 339-340.

Léiríonn ‘gan dia istigh ná amuigh’ go bhfuil an spioradáltacht agus saothrú an talaimh fite fuaite le chéile ina domhandearcadh. Más i dtéarmaí na Críostaíochta a scríobhadh ‘Cos ar Bolg’, is fíor do Mháire Ní Annracháin go dtarraingíonn Jenkinson ar fhoinsí eile i ndánta spioradálta eile. Aisteach go leor, áfach, is mó leas a bhaineann sí as Bríd ná as an Bhanríon sna cásanna sin, rud a chiallaíonn nach féidir i ndáiríre iad a scaradh go hiomlán ón chomhthéacs Chríostaí.

Pearsa thar a bheith débhríoch í Bríd sa traidisiún Éireannach, a bhfuil leathchos aici sa Chríostaíocht agus an leathchos eile sa Phágántacht. Pearsa eile atá débhríoch go maith í Éabha, agus is féidir ionramháil Jenkinson orthu beirt a léamh mar fhreagra ar leatrom i gcúrsaí inscne sa Chríostaíocht.

Áis í Bríd le naofacht bhaineann a mhórath laistigh de *milieu* na Críostaíochta. Sa dán ‘Dia anseo isteach!’ (SB 42-43), mar shampla, diúltaíonn manaigh, ar féidir iad a léamh mar *synecdoche* de chineál áirithe Críostaíochta atá doicheallach roimh mhná, diúltaíonn siad do neach ar bith baineann ar an Sceilg:

Muire féin
Bhíodh uirthi dul isteach cosnocht
Mar chruthú nach raibh crúba fúithi. (SB 42)

Ach is iad ‘féasógaí an tsoil’ a bhí thíos leis an deighilt mhínádúrtha chéanna: ‘Áit nach siúlann Bríd ní bhisíonn earrach’ (SB 42). Go híorónta, is í Bríd féin a shlánaigh iad ar deireadh:

Ní foláir mar sin,
go raibh díseartach éigin
ar an Sceilg
nár dhruid an doras roimpi,
manach éigin a chuimhnigh uirthi
agus a mhéara sa chré.
Ba leor san le go bhfásadh luibh,
go gcanfadh éan,
go mairfeadh an séithleach ba sheirbhe,
ba cheartchreideamhaí,
bliain eile
ar a bhíob féin
agus neantóga. (SB 42-43)

Tá an chumhacht chéanna ag Bríd sa dán álainn ‘Gabham Molta Bríde’ (AN 35-36), ina n-impíonn an file uirthi go hapastrófach: ‘foilsigh!’ agus í ag fanacht go mífhoighdeach le tús an earraigh.

Táim ar nós leidbhín léine
casta ar do chlocha beannaithe i bhFochairt

m'ucht ar chlaí na teorann ag tnúth
led ghealáin ghréine, led lasracha, led léaspairtí
leis na mámana péarlaí a chaitheann tú ar linnte airgid. (AN 35)

Cuireann an t-íomháineas gleoite thuas béim ar fhás agus ar bhorradh ach is léir gur ábhar tábhachtach creidimh ag an fhile an taobh eile den 'c[h]oscaireascairt' fosta (AN 36). Sampla amháin é an dán seo den streachailt shíoraí i ndánta Jenkinson glacadh leis an mhortlaíocht. Éiríonn go maith léi glacadh le comhairle Yeats, 'cast a cold eye / on life, on death':

Tá an fiach dubh ag feitheamh led fhéile
le turscar do mhaidhme [...]
Cuid na caidhne seo sa chaidhean eile agat
slincíní agus slánaithe na gcaorach ag na préacháin
agus uibheacha na bpréachán ag na scréachóga (AN 36)

Is annamh ar fad Jenkinson ag úsáid comhfhocail ar an bhealach shainiúil sin a thug an Ríordánach isteach sa Ghaeilge, mar sin is díol suntais é an focal úd 'coscaireascairt'. Cur síos an-bheacht é ar an luascadh dhénártha atá chomh lárnach sin i saothar Bhiddy idir *eros* agus *thanatos*. Mar an gcéanna le 'Dearbhchara', críochnaíonn an dán leis an 'éileamh' dhásachtach: 'ná téigh tharam arís fá choim!' (36)

Tá dhá dhán eile a bhaineann le Bríd is fiú a phlé sa chomhthéacs seo, dhá dhán a phléann go hionraic le hamhras agus le míréir spioradálta. Is iad na dánta sin ná 'Lá Feabhra' (DU 61-62), a bhfuil léamh an-áititheach déanta cheana féin ag Máire Ní Annracháin air, agus an dán úr 'Hósana sna Bánta' (SB 88-89). Dánta apastrófacha iad an dá cheann a bhfuil Bríd mar *destinataire* orthu, agus pilleann an file ar chnámh spairne an ainmnithe arís iontu.

Sa dán is luaithe acu, 'Lá Feabhra', mothaíonn an reacaire go bhfuil Bríd i láthair agus í ag 'súil go nochtfaidh tú', ach tá Bríd seachantach agus 'tapógach mar lon'. Is nuair nach ndéanann an file iarracht í a ghrinniú a thagann Bríd 'go fáilí ar mo chúl'. Leanann cur síos ar bhisiú an earraigh agus ar shaothar na n-ainmhithe, agus déanann an file ceangal an-allabhrach idir iarracht préacháin nead a thógáil agus iarracht duine greim a fháil ar pé rud atá taobh thiar den bheatha:

Tá préacháin ag iompar cipíní go barr fuinseoige
is á scaoileadh anuas trí na géaga
le súil go ngreamódh ceann –
is táimse ag súil go rachaidh
líne i bhfostú san fhírinne
mar d'fhéadfainn Dia a thabhairt ort
nó Mór Ríon
nó leannán sí
nó Cáit Ní Dhuibhir
nó scáth dem shamhlaíocht féin ar cheo síoraí

ach titeann gach tráithnín díobh seo ar lár. (DU 62)

Tá idirdhealú tábhachtach le déanamh anseo: ní fadhb chreidimh atá aici thuas ach fadhb ainmnithe. Leoga, tá cinnteacht neamhghnách sa véarsa dheireanach:

Gráim thú
cé go dtiteann na línte i dtraipisí
is nach sloinnfidh tú tú féin. (DU 62)

Is fiú, mar sin, an dán seo a léamh mar fhreagra ar na ceisteanna a chuir Jenkinson a luaigh mé fríd an chaibidil seo: ‘what this thing may be, how to find it, whether to name it or not and how to revere it’ (DP [gan uimhir]).

Tá stiúir níos amhrasaí faoin dán dheireanach sa tsraith seo a phléifear, ‘Hósana sna Bánta’ (SB 87-88). Cur síos neamhbhalbh é ar iarracht an instinn adhartha a aontú leis an amhras fhealsúnach. Is é an féinchosc an chéad réiteach a dtagann an file air:

Ar mo ghlúine dom go subhach
is an chré á scagadh,
bhريسfeadh iomann uaim
ach go bhfágaim siar é. (SB 87)

Arís, tá dlúthbhaint ag saothrú na talún leis an scéal agus measaim nach timpiste ar bith é sin. Is cosúil gur i bhfoirm an-nithiúil a thig an dia nó an neach naofa seo chuig Jenkinson. Tá mistéir ag baint le ‘cré gharbh gháirsiúil an phláinéid seo fúinn’ i ndomhandearcadh Uí Thuairisc fosta,²⁹² deir Ó Ríordáin go simplí go bhfuasclaíonn an nithiúlacht muid ó ghlas ár mbeith féin: ‘is álainn an rud é rud.’²⁹³ Déanann Kearney léamh suimiúil ar an cheangal idir na focail *humus*, *humour* agus *humility*.²⁹⁴ Is cur síos maith atá sna trí fhocal sin ar iarrachtaí adhartha Jenkinson.

Sampla é ‘Hósana sna Bánta’ (SB 87-8) den ‘*atheistic wager*’ a bheith ag titim amach os ár gcomhair: ‘the drama of discernment... extending from embodied prereflection to critical reflection’.²⁹⁵ Ní as an ghnáth é, dar le Kearney, gur i riocht diamhair a thig an neach diaga, agus is fianaise áititheach é gur file *atheistic* í Jenkinson go bhfuil an streachailt seo ag titim amach arís sa chnuasach is úire dá cuid, blianta i ndiaidh di ‘gráim thú ... cé nach sloinnfidh tú tú féin’ a rá. Neamhréir loighce atá ag déanamh tinnis di ag tús an dáin agus í i mbun curadóireachta:

A Bhríd, ón uair nach ndéanfainn
deimhin de dhia,

²⁹² Eoghan Ó Tuairisc in Máirín Nic Eoin (eag.) (1987), 11-21.

²⁹³ Sean Ó Ríordáin (1952, 1986), 22.

²⁹⁴ Richard Kearney (2011), 42.

²⁹⁵ Richard Kearney (2011), 46-47.

ní den loighic é gairdeachas a dhéanamh leatsa,
is an t-earrach ag bisiú faoi
mo lámha freastail. (SB 87)

Ceist an ainmnithe a thagann chun tosaigh ina dhiaidh sin agus inní ar an reacaire gurb
ionann ainmniú agus seilbh a ghlacadh ar an neach dhiaga:

Dá bhféadfainn dia ar bith a ainmniú gan é theorannú,
gan giolla a dhéanamh de,
reachtaire i riaradh dán
is grásta,
chanfainn. (SB 87)

Dá bhrí sin, seachas a bheith ag santú eolais go cíocrach mar a bhí in ‘Dearbhchara’ (BG 46:
‘druid uaim go bhfeicfidimid’), tá an éiginnteacht féin naofa in ‘Hósanna Sna Bánta’.

Arís, tá sé seo ar aon dul le dearcadh Kearney agus é ag trácht ar ‘sacred not-knowing’:²⁹⁶
‘... it is only if one concedes that one knows virtually nothing about God that one can begin
to recover the presence of holiness in the flesh of ordinary existence.’²⁹⁷ Dála Jenkinson agus
Maude, ní ‘fear fuar / sa spéir’²⁹⁸ é Dia seo Kearney ach ‘a God who resides at the ‘centre of
life’ [...] rather than a Ghost who skulks in the gutters of guilt and sin’.²⁹⁹ Bandia an
Fhlaithis a thugann Ní Annracháin ar an dia seo, agus d’fhéadfaí Bríd a thabhairt uirthi
chomh maith, nó *Deus Loci*.

Is díol suime é réiteach deireanach na faidhbe tar éis an mhachnaimh fhealsúnaigh thuas.
Cinneann an file ar chluas bhodhar a thabhairt don loighic agus glacadh leis an mhistéir
seachas iarracht a dhéanamh í a réiteach:

An féidir dia a lua gan dia a thomhas? [...]
Ceolfad, a Bhríd, a chroí,
mar a chanann na préacháin,
le mórtas earraigh, gan cuimhneamh. (SB 88)

Ní fadhb de chuid na critice amháin í fadhb an ainmnithe a pléadh thuas. Go deimhin, is mar
gheall ar an éagsúlacht ollmhór friotail sa bhunsaothar atá cúrsaí téarmaíochta chomh
gabhlánach sin. Ní túisce dán léite a dhéanann tagairt shoiléir do scéal na Páise nó na titime,
cuir i gcás, ná go mbuailtear le dán a dhíríonn isteach ar ‘dhia’ iomlán éagsúil – dia gan
sloinne, go minic, agus dia teibí nach léir cé acu beith nó meafar é.

²⁹⁶ Richard Kearney (2011), 8.

²⁹⁷ *ibid.* 4-5.

²⁹⁸ Caitlín Maude (2005, 2008), 60.

²⁹⁹ Richard Kearney (2011), 68-69.

Sampla acu sin ná an *deus loci* a ritheann trí shaothar Jenkinson. Is ar riocht baineann an Dé/ruda seo a dhíríonn Ní Annracháin, féachaint lena cheangal le stair fhada Bhandia an Fhlaithis, an tsamhail sin ar bhunchloch í de chultúr na nGael in Éirinn. Aibhsíonn Ní Annracháin nach nglacann Jenkinson scun scan leis an tsamhlaoid sin ach go ndéanann sí í a láimhseáil leis an tseanordlathas a shárú agus cothromaíocht a bhaint amach idir duine agus talamh, fear agus bean.

Aontaím go hiomlán leis an bhéim a chuireann Ní Annracháin ar thábhacht na nithiúlachta agus na timpeallachta. Aontaím fosta go bhfuil an grá agus an meas lárnach sa chur síos. Níl mé iomlán cinnte, áfach, gur gníomh polaitiúil ar son na mban nó ‘ráiteas polaitiúil ... faoi ról lárnach, cumhachtach, na hinscne i dtógáil an chultúir’ atá dá stiúradh.³⁰⁰ Is cinnte go mbaintear leas uaireanta as an ghuth bhaineann le leatrom a léiriú, ach go minic is i gcomhthéacs an Teagaisc Chríostaí seachas na sochaí i gcoitinne a dhéantar amhlaidh.

An ceangal: ‘Bhrisfeadh iomann uaim / ach go bhfágaim siar é’

Sa chaibidil seo, rianaíodh an fhorbairt atá le feiceáil thar 35 bliain d’fhillíocht Jenkinson maidir le ceist an chreidimh. Chonacthas gur thosaigh an saothar le dearcadh nihileach i dtaobh na beatha (BG 17, 20) ach gur éirigh sé níos dóchasaí de réir a chéile (UB 8, 15, 28, 41, AN 24-6, 35-6 srl). Athraíodh an bhéim ó bhás go ceiliúradh na beatha go pointe i ndiaidh an chéad chnuasaigh, agus tháinig gné an adhartha chun cinn. Pléadh an ghluaiseacht sin go mion, agus rianaíodh na spriocanna éagsúla bhíonn ag an adhradh. Áitíodh gur deacair a aithint ó dhán go chéile cé acu Dia na Críostaíochta nó sainmhíniú níos scaoilte is fóirsteanaí ar *destinataire*. Luadh gur féidir, mar shampla, an talamh agus carachtair baineanna idir Chríostaí agus réamhChríostaí a áireamh mar *destinataire* chomh maith le dia teibí gan ainmiú agus dia na Críostaíochta. Is gné den siar is aniar creidimh sin í an neamhchinnteacht féin, agus baineadh leas as saothar de chuid Kearney, Trakakis agus Dreyfus agus Kelly leis an ghné sin a chur i gcomhthéacs na hiarChríostaíochta i gcoitinne. Úsáideadh saothair ó fhilí eile den aois iarChríostaí le saothar Jenkinson a chomhthéacsú chomh maith.

Baineann timpeallacht, nithiúlacht, grá agus inscne go dlúth le hábhar na chéad chaibidle eile, a thugann aghaidh ar an chlaohlú ó bhean uasal go harrachtach tairseachúil agus ar ais arís i mórshaothar Jenkinson go dtí seo, *Mis*.

³⁰⁰ Máire Ní Annracháin (2000), 342.

Caibidil 4: *Mis*: Mionléamh ar phróiseas an tslánaithe sa mhórshaothar

'... only two topics can be of the least interest to a serious and studious mind: sex and the dead' W.B Yeats³⁰¹

Réamhrá

Foilsíodh *Mis* sa bliain 2001, an chéad chnuasdán de chuid Jenkinson a athinsíonn an finscéal 'Rómáns Mhis agus Dhubh Rois'. D'fhoilsigh Jenkinson sraith chumhachtach dánta ar scéal Mhis roimhe sin in 1991 (DU 20-33), agus bhí athinsint déanta aici ar scéalta eile ón traidisiún ina céad chnuasach in 1986 (BG 29, 40, agus go háirithe 53-59). Ó shin tá cnuasdán eile foilsithe ag Jenkinson (T) agus bhí an ghné idirthéacsúil go mór chun tosaigh sa chnuasach roimhe sin chomh maith (OB 20-31, 85, 67-80, 10, 63 srl).

Is gné shuntasach dá saothar í seo nach bpléitear mórán sa tráchtas de bhrí nach mbaineann na dánta thuasluaite leas as guth na chéad phearsan. Sa mhéid sin is eisceacht í *Mis* agus tuigtear dom gur fearr i bhfad a éiríonn leis an ionramháil mar gheall air sin. Tugtar ceangal idir an léitheoir comhaimseartha agus an *persona* slán toisc gur ábhar uilíoch é bás tuismitheora agus toisc go dtugtar léargas ar an eispéaras síceolaíoch ón taobh istigh, seachas reacaireacht lom ón taobh amuigh mar a bhíonn i gceist le, mar shampla, 'Gráinne i mBrú na Bóinne' (BG 53-59).

Mar atá pléite cheana ag Máirín Nic Eoin, tá dúshláin faoi leith ag baint leis na noda i leith an traidisiúin i saothair idirthéacsúla, agus ní i gcónaí a n-éiríonn leo i gcás Jenkinson.³⁰² Ní leor clisteacht nó an chruthaitheacht féin leis an léitheoir a thabhairt isteach 'i ndialóg chruthaitheach leis an téacs', agus má bhraitheann éifeacht an dáin go hiomlán ar an tagairt idirthéacsúil, 'fágtar an léitheoir ar fhíorimeall na dialóige atá ar siúl ag an bhfile leis an traidisiún liteartha'.³⁰³ Tuigtear dom go mbaineann an fhadhb seo le cuid mhaith de shaothar idirthéacsúil Jenkinson nuair nach mbíonn an phráinne mhothálach chun tosaigh, agus is é an bealach is láidre ag an ffile áirithe seo leis an phráinn sin a léiriú ná trí leas a bhaint as guth na chéad phearsan mar a dhéantar i *Mis*.

Cuidíonn sé fosta go bhfuil saibhreas as an ghnáth ag baint leis an bhunscéal, a thugann deiseanna do Jenkinson magadh cliste a dhéanamh faoi shaothar Freud chomh maith le gáire simplí tíriúil a bhaint as an léitheoir. Tá fogaire céadfaí, doimhne mhothálach agus friotal

³⁰¹ Luaite in Roy Foster (2003), 353.

³⁰² Máirín Nic Eoin (2002), 23-47.

³⁰³ Máirín Nic Eoin (2002), 35.

fileata i ngach rud atá scríofa ag an fhile ó pheirspictíocht na geilte, agus d'aireoinn féin *Mis* ar an chnuasach is cumhachtaí ó Jenkinson fós.

Creidim go bhfuil suibiacht chasta le dealramh cruthaithe ag Jenkinson in *Mis*. Déanaim léirmhíniú sa chaibidil seo ar a leigheas céimseach, ag baint úsáide as réimse critice a chhlúdaíonn traidisiún na Gaeilge, teoiricí de chuid na síocanailíse, agus critic ar an mhiotaseolaíocht. Téim i ngleic le hobair scolártha faoin bhunsceál nuair a bhaineann sí le hinsint Jenkinson, ach is mar shaothair litríochta seachas athleaganacha díreacha den tseansceál a chaithim leis na saothair filíochta a ndéantar trácht orthu anseo.

Caithim formhór na caibidle ag plé leis na céimeanna chun slánaithe a d'fhorbair Jenkinson ón bhunsceál. Chuige sin, déanaim iarracht sampla Clarissa Pinkola Estés a leanúint, a mheascann an chritic agus an léargas pearsanta chun forbairt shíceach aon scéil a fhíorú.³⁰⁴ Is é príomhargóint na caibidle é gur neach allta briste í *Mis* ag tús an scéil atá ag teitheadh óna suibiacht féin agus ó theorainneacha na suibiachta sin, go mór mór teorainneacha nádúrtha na básmhaireachta agus an choirp. Ag tógáil ar an obair atá déanta ag Máire Ní Annracháin faoin tsuibiacht i gcoitinne agus faoi thábhacht an tslánaithe agus an choirp i bhfilíocht Jenkinson,³⁰⁵ déanaim leigheas céimseach Mhis a lonnú i siombalachas láidir an scéil.

Tosaím le hathinsint mhear ar an bhunsceál agus na difríochtaí idir é agus leagan Jenkinson. Chun forbairt Mhis a leanúint, cíoraim a cuid fadhbanna mar a léirítear dúinn iad ag tús an chnuasaigh. Bainim leas as smaointe de chuid Juliet Mitchell³⁰⁶, R.D. Laing³⁰⁷ agus Sigmund Freud³⁰⁸ faoi thráma, dobrón, histéire agus scitsifréine le cuid de na fadhbanna sin a mhíniú. Tuigtear, áfach, nach ag iarraidh fáthmheas a dhéanamh ar Mhis atá mé agus nach maím aon dílseacht a bheith agam do theorainneacha aon teoirice.

Grinnléitheoireacht ar na dánta go cróineolaíoch atá i bhformhór na caibidle. Cuirim an tsraith dánta i gcomparáid, *en passant*, le 'The Healing of Mis', dán de chuid Austin Clarke.³⁰⁹ Is é is tábhachtaí, dar liom, faoi *persona* Mhis ná a gluaiseacht ó ainmhoráltacht go sibhialtacht trí chéimeanna siombalacha. 'Slánú' a thugaim air sin, biseach a bhaineann sí féin agus Dubh Rois amach di de theann foighne agus crógachta.

³⁰⁴ Clarissa Pinkola Estés (1992), go háirithe an plé ar 'The Red Shoes' 213-254.

³⁰⁵ Féach Máire Ní Annracháin, (1994) agus (1992), 32-39.

³⁰⁶ Juliet Mitchell (1960, 1990).

³⁰⁷ R. D Laing (1960).

³⁰⁸ Sigmund Freud (1957).

³⁰⁹ Austin Clarke (1993), 195-200, 274.

An Scéal agus na Dánta

Ní díol iontais é go bhfuil an carachtar fórsúil, tíriúil, imeallach úd Mis ag dul i bhfeidhm ar fhilí na hÉireann ó, ar a dhéanaí, an 18ú haois ar aghaidh. Ach oiread lena leathchúpla fireann, Suibhne, tá rud éigin suthain so-aitheanta faoina scéal a fhanann leis an léitheoir. Tá léargais ann faoin fhulaingt a léiríonn gur i bhfad roimh aimsir na síceolaíochta a thosaigh ár sinsir ag machnamh ar thráma agus ar dhobrón.

Sampla atá ann de na hiontaisí a eascraíonn as an mheascadh den tsean agus den úr a luaigh Máire Ní Annracháin le casadh na mílaoise.³¹⁰ Is dócha gur féidir an leas a bhaineann Jenkinson as scéal Mhis a áireamh i measc na saothar ‘... gur deacair a rá an bhfuil siad amhlaidh toisc go bhfuil a n-údair i dtiúin le meon idirnáisiúnta na haoise nó, ar an lámh eile, toisc go bhfuil tochair agus tóir déanta ag a n-údair i gciste na seanlitríochta, féachaint cén éadail a bheadh ann’.³¹¹ Cuireann Edyta Lehmann béim ar leith ar ‘the link between the past and the present’ sa tsaothar fosta.³¹²

Tá stair scéal Mhis pléite cheana ag scoláirí ar nós Bhriain Uí Chuív³¹³ agus T.F. O’Rahilly,³¹⁴ mar sin is leor achoimre mhear. Scéal é Rómans Mhis agus Dhubh Rois faoi bhean a chuaigh le geiltine de theann dobróin tar éis di a hathair, Dáire Déadgheal, a aimsiú marbh ar pháirc an áir. Luaitear i gcónaí go n-ólann sí a chuid fola, agus uaireanta ceanglaítear é sin go sonrath le tús a tinnis.³¹⁵

Faoi mar a dhéanann na gealta go minic i dtraidisiún na Gaeilge, téann Mis le craobhacha agus fásann clúmh agus cleití uirthi. I leagan Jenkinson den scéal, insítear dúinn go bhfuil trí chéad bliain caite ag an ghealt ‘ar Shliabh Mis i gCiarraí, ag lot na tíre is ag marú daoine’ ag tús an scéil (M 1). Tagann cruitire darb ainm Dubh Rois chun í a cheansú ar orduithe an Rí, agus éiríonn leis sin a dhéanamh trí chuimhní Mhis a athmhúscailt, trí ghrá a thabhairt di agus trí bhrú (cineálta) a chur uirthi glacadh athuair le nósanna sibhialta ar nós na cócaireachta agus na glaine.

Ar dtús, meallann sé í le ceol a chláirsí. Agus Mis os a chomhair, taispeánann sé glac óir di, a mheabhraíonn a hathair di, nó deirtear gurb é Dáire Déadgheal a chéadthug ór go hÉirinn.²⁸⁴ Ina dhiaidh sin, cuireann sí spéis i roinnt aráin atá leagtha amach ag Dubh Rois,

³¹⁰ Máire Ní Annracháin (1999), 14-25.

³¹¹ *Ibid.*, 17.

³¹² Edyta Lehmann (2014), 60.

³¹³ Brian Ó Cuív (1952), 325-333.

³¹⁴ T.F. O’Rahilly (1950), 382-4.

³¹⁵ Pádraig Ó Riain (1972), 192; Nuala Ní Dhomhnaill (1992), 194.

agus a mhúsclaíonn inti arís cuimhní faoina hathair. Ar deireadh, tugann sí faoi deara go bhfuil a ghabhal nochta ag Dubh Rois, ach an uair seo deir sí nach n-aithníonn sí a leithéid agus nach raibh ‘a shamhuil agam athair’.³¹⁶

Bhí rún ag Dubh Rois luí le Mis, ‘óir do tuigeadh dho ... gomadh maith an mogha nó an meodhan do chum a tabhartha chum a céille nó chum a réasúin nádúrtha é’.³¹⁷ Éiríonn leis sin a dhéanamh agus iarrann Mis air fanacht léi agus feis a dhéanamh léi arís, ach tá ocra ar Dhubh Rois agus téann Mis ar thóir bia dóibh. Nuair a thagann sí ar ais, agus í ag iarraidh an fiadh atá beirthe aici a ithe amh, cuireann Dubh Rois iachall uirthi fanacht go dtí go bhfuil an fiadh cócaráilte. Sa scéal, ach ní sa dán, admhaíonn Mis gur mar seo is fearr feoil a ithe.³¹⁸ I ndiaidh an bhéile, glanann Dubh Rois corp Mhis go dtí gur ‘ghlan mórán í, 7 gur bhain srotháin allais aiste’.³¹⁹ Impíonn sí air fanacht léi arís, agus i leaganacha Jenkinson (M 20-24) agus Clarke, pléann an lánúin tromluí a bhíonn ag Mis.³²⁰

Ar maidin tá faitíos ar Mhis go bhfuil Dubh Rois i ndiaidh í a thréigean, agus cumann sí caoineadh dó, ach tagann sé ar ais agus maireann siad le chéile ar an tsiabh ar feadh dhá mhí. Faoi dheireadh an ama sin, tá biseach tagtha ar Mhis. Tá na cleití i ndiaidh titim di agus caitheann sí éadaí mná arís; deirtear go bhfuil sí ar na mná is áille ina cúige. Póstar an bheirt agus maireann siad féin agus a gclann go sona go dtí go maraítear Dubh Rois agus é ag bailiú cíosa. Luaitear gur chum Mis caoineadh dó, agus tugtar an chéad líne dúinn.³²¹ I leagan Jenkinson, deirtear go ndeachaigh Mis le craobhacha arís i ndiaidh bhás a fir: ‘*chuaigh sí athuair le haer an tsaoil*’ (31, leis an fhile an bhéim).

Bíonn Jenkinson an-dílis do chnámha an phlota ina hinsint féin. Is beag a chuireann sí leis an tseanleagan seachas sa chéad radharc agus sa phlé ar chaoineadh agus tromluithe. Is éard a dhéanann sí ná feoil a chur ar chreatlach an scéil, nach dtéann thar chúig leathanach, agus peirspictíocht Mhis féin a chur inár láthair den chéad uair seachas an scéal a insint sa tríú pearsa.

Déanann Jenkinson forbairt ar leith ar fhulaingt Mhis agus ar lorg an tráma uirthi, seachas an scéal a dhírú ar iarrachtaí an laoich í a cheansú. Ciallaíonn sé seo go mbíonn muid i bhfách léi láithreach. Trí ghuth na chéad phearsa a tharraingt chuici féin, tá Jenkinson in ann féiniúlacht Mhis a shaothrú gan beag is fiú a dhéanamh dá cuid drochghníomhartha.

³¹⁶ Brian Ó Cuív (1952), 330.

³¹⁷ *ibid.* 329.

³¹⁸ *ibid.* 331.

³¹⁹ *Ibid.* 331, 289.

³²⁰ Austin Clarke (1991), 199-200.

³²¹ Brian Ó Cuív (1952), 332.

Taispeánann an file an síorfhaitíos agus an tsíorchosaint atá taobh thiar díobh, agus léiríonn sí gur dá hainneoin atá Mis amhlaidh. Leanann muid a héabhlóid diaidh ar ndiaidh ó neach allta briste ag tús an chnuasaigh go bean dhaonna shibhialta agus ar ais arís. Léiriú thar a bheith fórsúil é seo ar dhuine atá á choinneáil féin slán, ar éigean, ó bhaol an bháis, na beatha agus an bhisigh féin.

Cuid a hAon den dán

Tá féiniúlacht bhriste Mhis ag lár na chéad choda, a thosaíonn agus a chríochnaíonn le monalóg fhaostiniúil ó bhéal na geilte. Foirm í a fheileann go maith don ábhar phríobháideach atá á roinnt, chomh maith le ciúta cliste leis an streachailt inmheánach atá inti a léiriú.

Tosaíonn an dán le léiriú truamhéalach ar an choimhthíos lena maireann Mis. Ionannaíonn sí an dúiseacht mhaidiniúil le tubaiste fhoréigneach ar nós an longbhriste, agus tugann aghaidh allta ar a cuid foréigin féin:

Nuair a bhriseann mo shuan
ar thrá na maidine
ait liom na créatúirí sa turscar,
m'ingne fola, an ghairge im bhéal. (M 1)

Má spreagann an ton faostiniúil agus méid a coimhthís bá sa léitheoir, is léir cheana féin nach aon *damsel in distress* í Mis ach neach i bhfad níos contúirtí ná sin. Ní shéanann Mis a ciontacht ach ní ghlacann sí freagracht iomlán aisti ach an oiread: is sórt cosanta aici an coimhthíos agus an easpa ceangail idir í féin agus a cuid gníomhartha. Treisítear é seo sa chéad rann eile, ina maíonn sí nach bhfuil breith aici ar a cuid cuimhní: 'Ionsaím comhlaí mo chuimhne / ach leathann siad ar léithe.' (M 1)

Is iomaí bealach gur féidir an easpa cuimhne a léamh, cuirim i gcás brú faoi chois Freudach nó airí de chuid an tráma. Is dóigh liom go bhfuil ciall leo beirt ach gur mar chomhartha de mhearbhall bunúsach ainsealach is fearr é a léamh. Glacaimis leis, ar dtús, go mbíonn baint de shaghas ag an chorp agus ag stair an duine, i bhfoirm cuimhní, lena fhéiniúlacht. An duine sláintiúil, bíonn sé 'i láthair' ina chorp agus aithníonn sé a ghníomhartha. Cuireann sé i gcrích iad le húdarás agus, dá bharr sin, le freagracht. Is annamh a bhíonn alltacht den chineál seo air ach, má bhíonn féin, tá fáil aige ar chuimhní. Ní mar sin atá i gcás Mhis; dúisítear í dá hainneoin agus tá fianaise na hoíche nochta roimpi gan ceangal ina hintinn. Ní mhaíonn sí aon údarthacht a bheith aici, ainneoin a cumhachta scriostaí. Gan chuimhní, is é

an chéad mhóreasnamh atá uirthi ná easpa na reacaireachta leanúnaí lena dtógtar saol ó lá go lá.

Foréigean comhthreomhar a léirítear dúinn; briseadh a suain ar thaobh amháin, iarsmaí na ‘[g]créatúirí’ agus a hingne fola ar an taobh eile. B’fhéidir go meabhródh na línte thuas dúinn Badhbh scáfar Ní Dhomhnaill ‘ná deineann ... nath ar bith’ ar dhúiseacht di taobh le ‘cairn chnámh’ agus ‘corpáin ag at is ag séideadh’ ach í ag ‘priocadh léi go néata / ina slipéirí sáilí arda’.³²²

Tá an chomparáid sin úsáideach, nó léiríonn sé nach bhfuil an t-údarás mioscaiseach nó an ‘coinsias ... aintréan’³²³ céanna ag Mis. Ní léir go mbaineann sí aon sult as an tslad ach an oiread. Má tá a leagan féin den scéal iontrust, níl aon cheangal aici leis ach an fhianaise uafásach atá os a comhair agus, go deimhin, smeartha ar a corp. Ní dá deoin féin, mar sin, atá Mis mar seo, agus is dócha go bhfuil rian éigin coinsiasa le sonrú sa chur síos dhébhrioch ar a hÍobairtí mar ‘chréatúirí’.

Tá an easpa aitheantais seo idir duine agus gníomhartha a choirp fíor-thromchúiseach. Tugann R.D. Laing le fios, fiú, go n-eascraíonn foréigean as i gcás scitsifréineach nach n-aithníonn *gurb é an corp an duine* agus, mar sin, nach dtuigeann *gurb ionann marú choirp agus marú duine*.³²⁴

Fiú gan an foréigean a chur i gcás, tá an ghuagacht seo ina bac ar an té ar mhian leis féiniúlacht shocair le freagracht agus le húdarás a bhaint amach. An duine ionchollaithe, tá sé ‘implicated in his body’s desire, and the gratifications and frustrations of the body’ fad is a bhraitheann an duine easchollaithe mar a bheadh sé ag breathnú anuas air, á cháineadh seachas ag glacadh páirte ann agus freagrachta as.³²⁵

Tá an scoilt thubaisteach seo le feiceáil go soiléir i Mis, ar coimhthíoch léi a cuid gníomhartha féin. In áit a bheith ag maireachtáil go leanúnach agus le húdarás – focal fóirsteanach é ‘implicated’ – níl ann ach go dtarlaíonn rudaí di, a drochghníomhartha féin ina measc. Go deimhin, tá féiniúlacht Mhis chomh míshocair sin go dtéann sí sa tóir ar chuntas daoine eile uirthi, fiú nuair a ghortaíonn na cuntais sin go smior í:

³²² Nuala Ní Dhomhnaill, (2011) 203.

³²³ Ibid.

³²⁴ R.D. Laing (1960, 1990) 67-8, 149.

³²⁵ Ibid., 70.

Éalaím ar thaistealaithe istoíche
le súil go gcloisfidh mé,
i dteorainn dhá éitheach,
siolla fíor.
Téim ar mo ghogaide
i scáileanna a dtinte cnámh
nó suím i mbile os a gcionn
go bhfeicfead m'aghaidh
i scáthán a scéalta. (M 1)

B'fhearr léi an maslú féin ná an neamhaird, tréith thipiciúil de chuid an histéirigh, dar le Mitchell: 'one does not feel oneself to be a coherent person with a mind and a body unless one is recognized from without. I am recognized, therefore I am'.³²⁶ Cé go dtuigeann Mis nach mbíonn an t-aitheantas seo i gcónaí iontrust ('siolla fíor' atá á lorg aici 'i dteorainn dhá éitheach' M 1), tá a hagóid leis na taistealaithe lag agus truamhéalach.

'Ní fíor,' a dúras de chogar. [...]
'Ní fíor,' adúras os íseal [...] Thit mo dheora ar a phlaitín maol
agus mhallaigh sé an bháisteach'. (M 2-3)

Cuirtear dhá theist áibhéalacha ar Mhis os comhair an léitheora sna leathanaigh a leanann agus, cé go bhfuil siad sultmhar, níl ceachtar acu iontaofa. Brúid ghránna scáfar í Mis de réir na dtaistealaithe agus barr na háilleachta í dar léi féin. Is mó d'ainmhí ná de dhuine í Mis na dtaistealaithe agus is le hainmhithe amháin atá a dáimh:

'Tá clúmh is cleití uirthi,
gob is crúcaí [...]

Maireann francaigh sa mhothar dubh
faoina hascaillí,
péist ina himleacán [...]

Súile cait aici,
róchuma leo dubh-ré [...] ceileann sí iad
le forchraicne boid a namhad.' (M 2-3)

Brúid den chéad scoth í: canabhlach nocht, gránna, gruagach atá leathbhealach idir bheith ina cailleach agus ina héan creiche. Tá cosúlachtaí soiléire cheana idir Mis, an Bhadhbh agus an Mhór-Ríon, triúr atá luaite le bás agus le heitilt. Baintear macallaí sa chur síos seo as deamhan clúiteach de chuid an bhéaloidis Ghiúdaigh chomh maith. Dála Mhis, bíonn cleití

³²⁶ Juliet Mitchell (2000), 218.

agus crúcaí ar Lilith, níl caipíní ar a súile agus tá sí luaite le hól na fola agus le marú naíonán.³²⁷

Go deimhin, ní tearc iad na samplaí de mhná brúidiúla a thagann aníos chugainn, agus is de dhlúth a mbrúidiúlachta a mbanúlacht bhriste. Taobh istigh de chúpla rann, cuirtear béim air seo arís agus arís eile i gcás Mhis, ón fhuil mhíosta ‘a thiteann uaithi ina drisíní’ go hithe ‘na leanaí / a théann ar strae’ agus ciorrú na mball fearga (M 3-4).

Sa ‘díospóireacht’ a leanann, faigheann muid an-léiriú ar an teannas a mhaíonn Warner a bheith de dhlúth na miotaseolaíochta idir ‘culture coded male and nature coded female’,³²⁸ teannas atá ag croí an traidisiúin Cheiltigh, dar le Sjoestedt.³²⁹

Guthanna ón tsibhialtacht iad na taistealaithe, iad ag coinneáil comhluadair agus ag scéalaíocht cois na tine, ‘sign of the hearth and culture’,³³⁰ fad is atá Mis chraosach os a gcionn i gcrann ag lí a beola (M 2-4). Sa chur síos gháifeach a leanann, cuirtear locht gach oilc ar Mhis (‘A bréantas ar an ngoith a leathann fiabhras’ M 3), gan tabhairt faoi deara go bhfuil an t-arracht uafar céanna os a gcionn agus a deora ag titim orthu. Éiríonn le caint mhíthrócaireach na dtaistealaithe scigaithe a dhéanamh ar Mhis agus diúltú gurb ann di ag an am chéanna: “Tada! Níl éinne ann” (M 2). Greann doilíosach dóite é seo.

Is fíor gur mór idir bean ghránna na scéalaithe agus an díol trua os a gcionn nach n-aithnítear thar an bháisteach. Ní féidir dearmad a dhéanamh ar an tsfad atá déanta ag Mis mar sin féin, agus ní hionann séanadh ciontachta agus a heaspa. Is fíor fós go mbíonn bá ag an léitheoir leis an ghealt, go háirithe sa chur síos ar a síoraird, ‘a dá mhogall bhána / ag glioscarnaigh faoin ré’ (M 3). Tá lorg an mhíshonais agus an choimhthís buailte anuas ar gach a mbaineann le Mis i gcuid a haon, ach tá, leis, an corrchomhartha daonnachta, cuirim i gcás an focal ‘créatúirí’, na deora, agus a hiarrachtaí pianmhara gan na taistealaithe a ionsaí:

D’fhéachas ar a mhúineál tairbh fúm.
Lígh mé mo bheola [...]

Shín mo lámha i dtreo a scornaí ach sháigh mé im bhéal iad á gcnáfairt
gur shúigh mé fuil astu. (M 2-4)

Is é is spéisiúla faoin chuid seo den dán ná an chodarsnacht idir scéalta na dtaistealaithe agus freagra bisiúil Mhis a léiríonn go bhfuil a miotas malartach féin oibrithe amach go cúramach

³²⁷ Marina Warner (1995), 11 [liomsa an bhéim].

³²⁸ Marina Warner (1995), 5.

³²⁹ Marie Louise Sjoestedt 93, luaite in Edyta Lehmann (2009), 128.

³³⁰ Marina Warner (1995), 68.

aici. Íomhá iomlán bréagach atá ann, dá áille í, agus léiriú eile arís ar an diúltú freagrachta. Cé go ndeir sí go bhfuil sí á cuardach féin ‘i scáthán... scéalta’ na dtaistealaithe (M 1), ní ghlacfaidh sí leis an íomhá a fhrithchaitear ann. Ina ionad sin, an miotas, arb é an rud is suntasaí faoi ná nach bhfuil aon chorp i gceist:

Sí gaoithe gléigeal de dhroim mara mé,
scáil ar loch,
bogha síne a ghineann grian ar dheora nimhe,
saothrún lá seaca. (M 3)

Meabhraíonn na línte sin dearcadh clasaiceach an scitsifrínigh nach bhfuil ann ach corc ar snámh san fharraige, duine nach mbraitheann, i bhfriotal Laing, ‘spatially co-extensive’ lena chorp.³³¹ Ní féidir breith ar aon cheann de na nithe thuas, ná ní féidir iad a ghortú. Ní suibíacht theoranta leochaileach dhaonna le tús agus deireadh í an Mhis idéalach seo ach neach scaipthe teibí – gaoth, cumhracht, gile – gan teorainn gan freagracht. Saoirse agus soineantacht na neamhbheo a shamhlaíonn Mis léi féin.

Dá láidre a mian, ní bean shaor í Mis fós ná ainmhí iomlán ainmhorálta ach chomh beag. Maireann sí idir eatarthu agus eascraíonn an-teannas as rogha seo an dá dhíogha. An taobh di a dhiúltaíonn do chuimhní, tugann sé cead raide dá hinstinní ainmhíocha, fad is atá a taobh daonna ag iarraidh stop a chur leo. Léiriú ar an dá fhéiniúlacht seo é gur fhás na cleití *anuas ar* a corp daonna seachas ina ionad. Comhartha dóchais é sin nach bhfuil Mis tite chun ainmhíochta ar fad ar fad, rud atá soiléir faoi dheireadh na coda agus í ag faire ar na taistealaithe:

Chodail na taistealaithe
go neamhshocair faoi mo choimirce.
Mhallaigh siad cruas talún
is gile an dá réalta a d’fhair orthu
gan chaochadh. (M 4)

Is é a chuirtear os ár gcomhair ag tús an dáin, mar sin, ná bean bhriste ar a síortheitheadh, ar easpa codlata agus cuimhní, ar leith ón phobal, ag maireachtáil ar a miotas féin, sáinnithe i streachailt inmheánach idir mianta a coirp ainmhí agus pé coinsias daonna atá fágtha aici. Mar is léir ó na samplaí thuas, b’fhearr léi a bheith neamhbheo ar fad. Is é íoróin an scéil, áfach, ná nach dtagann saoirse leis na cleití, agus gur cosúil gur chuir sí an bhásmhaireacht féin ar fionraí, más fíor don réamhrá a deir go bhfuil sí beo le 300 bliain (M 1).

³³¹ R.D. Laing (1960, 1990), 41, 48.

Cuid a Dó den dán

Tar éis do Jenkinson Mis bhocht a chur inár láthair sa chéad chuid, gluaiseann an scéal ar aghaidh go gasta i gcuid a dó. Buaileann sí le Dubh Rois agus bogann sí diaidh ar ndiaidh i dtreo a slánaithe. Toisc go bhfuil siombalachas chomh saibhir sin ag baint le lár an scéil, caithfear roinnt mhaith ama anseo ag plé le tábhacht na móitífeanna is tábhachtaí ann. Bíodh is nárbh í Jenkinson a chum an siombalachas, is í a d'fhorbair go fineálta é, go háirithe i dtaobh an cheoil agus na n-éan.

Tá feicthe againn cheana go ndéantar ceangal an-láidir idir Mis agus an aimsir, m.sh. nuair a ionannaíonn sí í féin leis an ghaoth agus an ghrian, agus nuair nach n-aithníonn na taistealaithe a deora thar bhraonta báistí. Tá sé seo le feiceáil trína tinneas, go háirithe sna dánta a foilsíodh ar dtús in *Dán na hUidhre*. Tá an 'aimsir' inmheánach lárnach ag tús na coda seo chomh maith. Is éard atá tábhachtach faoi seo ná gur sampla é de Mhis ina soitheach, ag ligean do gach rud ón taobh amuigh dul i bhfeidhm uirthi mar a bheadh ionsaí ann. Malairt *pathetic fallacy* atá i gceist, an aimsir ag dul i bhfeidhm ar an duine seachas an duine ag dul i bhfeidhm ar an aimsir. Freagraíonn sí go mothálach don drochaimsir láithreach ag tús na coda seo:

Deora fuara ón aill
ceann ar cheann ar mo chnámh droma [...]

D'ardaigh stoirm fuatha ionam. (M 5)

Féach nach ndéantar idirdhealú slán idir an aimsir agus an duine, aill mar a bheadh sí ag caoineadh agus duine mar a bheadh stoirm inti. Comhartha dá heaspa suibiachta é a rócheangal leis an aimsir: teipeann uirthi scoilt a dhéanamh idir í féin agus a bhfuil ag titim amach taobh amuigh di.

Teipeann uirthi, fosta, idirdhealú a dhéanamh idir í féin agus na héin. Deirtear linn ag tús na coda gur 'mhair Mis i measc na n-éan' (M 5), ní hionann go hiomlán agus go ndearnadh éan di. Ag an tús, is ar an bhonn ainmhíoch sin a chaithfidh Dubh Rois teagmháil a dhéanamh léi, agus ní de thimpiste a mheallann sé ainmhithe eile amach ón 'dorchacht chaoín' ar bhealach a mheabhródh an bhreith nó an píobaire breac duit:

Siobhadh i dtreo an cheoil mé [...]
scata mionéan dom thionlacan [...]
Gluais giorria i m'éineacht
Sheol sionnach tharam [...]

Tháinig broc go béal pluaisé.
Leanamar an ceol. (M 5-6)

Cheana féin, áfach, tá sé soiléir go bhfuil faichill sa bhreis ar Mhis le taobh na n-ainmhithe eile. Tá an cur síos ar an choimhlint a mhóthaíonn sí iontach fisiciúil agus beagáinín greannmhar:

Dronn orm, drad orm,
ach moill orm san ionsaí. [...]

Rinne mé rince déistine. (M 5-6)

Ní haon iontas é go bhfuil drogall ar Mhis ligean don cheol seo dul i bhfeidhm uirthi. Ar an dea-uair, ní baol di Dubh Rois ná a chuid ceoil, ach féach cé chomh gasta is a bháitear ann í:

ach lean an ceol,
nóta ar nóta,
ag líonadh im cheann.
Aigéan suaimhnis
i bpoll miongáin mo chinn
ag bá feirge is eagla
gur ligeas fead-gháire
a scanraigh mé athuair.

Chúlaíos. (M 6)

Gan amhras, thig le tionchar an cheoil ar na céadfaí a bheith pléisiúrtha agus scáfar in éineacht do chách, ach i gcás neacha mar Mhis, tá sé in ann a bheith fíorchontúirteach. ‘Engulfment’ a thugann Laing ar an chontúirt seo: rud ar bith a théann i bhfeidhm ar an duine neamhaontaithe, bafar ann é, glacfaidh sé seilbh air.³³² Úsáideann Mis an friotal seo go díreach (‘aigéan ... bá’ M 6) ag caint ar cheol Dhubh Rois, agus druideann sí siar uaidh.

Míníonn Mitchell go n-eascraíonn foréigean, go minic, as an leochaileacht seo: ‘Hate is a reaction of the need for survival’.³³³ Níl aon amhras ach go bhfuil an ceangal sin le sonrú i gcoimhlint Mhis, atá meallta ach ar a dícheall í féin a chosaint: ‘dá gcorródh sé / choscróinn é’ (M 8). Cheana féin, áfach, tá sé le tuiscint ón tionchar suaimhneach agus beagnach míorúilteach a bhí ag an cheol uirthi gurbh fhiú di dul sa tseans:

bhí bocánaigh is bánánaigh mo chinn

³³² R.D. Laing (1960, 1990) 43-45, 77.

³³³ Juliet Mitchell (200), 145.

cloíte ceangailte
i gcuibhreach ceoil. (M 6)

Agus na deamhain suaimhnithe agus na céadfaí múscailte ag Dubh Rois, ní fada go dtosaíonn Mis ag cur spéise ina ‘chabhail gheal nocht’ agus eile:

D’fhaireas na méara leabhaire
ag suirí leis na sreanga
is thuigeas go mba mhéanar
do théada na cláirsí.
Thógas trí choiscéim ina comhair. (M 7)

Bíodh is go bhféadfaí an ceol a léamh mar chomhartha sibhialtacha, tá neart fianaise sa chnuasach go bhfuil an ceol i bpáirt ag an duine agus na hainmhithe:

Ghluais giorria i m’éineacht.
Sheol sionnach tharam [...] Tháinig broc go béal pluaise.
Leanamar an ceol. (M 6)

Sceith [an chláirseach] solas gréine
i gcrithirphoirt is d’fhreagair éin í
le ceol maidine. (M 7)

Éiríonn le Dubh Rois dul i bhfeidhm ar Mhis ar an bhonn seo, ach níl sí ar bhóthar a slánaithe go fóill féin. Teagmháil idir fear agus ainmhí atá ann fós:

Dá gcorródh sé,
choscróinn é ...
ach lean an ceol
dom chigilt
nó gur dheineas
hopaireacht,
gur chanas
in ard mo chinn
le háilíos,
salm cuaiche
paidir phréacháin.

Thuisligh an chruit.
Chiúnaíos, im chéirseach ghoir. (M 8)

Tá Dubh Rois ag mealladh amach a boige agus a háilíos, agus is comharthaí láidre dóchais iad friotal an chreidimh (‘salm cuaiche / paidir phréacháin’) agus gur foirm

chuaiche, éin an earraigh, a ghlacann sí le taobh an phréacháin. Níl an dubh á chur ina gheal ach an geal á chur leis, á chothromú beagáinín. Níl sa chodarsnacht phéire sin ach sampla amháin den leas a bhaintear as friotal na héanlaithe, mar a phléifear anois.

Siombalachas na n-éan

Mhair Mis i measc na n-éan. Ba chrotach sa samhradh í. Ba spideog sa gheimhreadh í ag eascainí ar an aimsir. B'fheannóg os cionn catha í, colúr bán i gcill ... (M 5)

Tá filíocht Bhiddy Jenkinson lomlán le héin. Is léir dáimh thar an choitiantacht a bheith aici leo, agus ní taise don tsraith seo é. I gcnuasach 35 leathanach, cuirim i gcás, luaitear: crotach, feannóg, spideog, colúr, faoileán, broigheall, fuiseog, corr mhóna, cuach, préachán, céirseach ghoir, badhbh, agus ubh. Luaitear, leis, caintic, hopaireacht, eitilt, sciatháin, mionéan, clúmh, cleití, gob agus crúcaí.

Gan amhras, ní hí Bidy Jenkinson a chinn Mis a shamhlú ina héan: móitíf thábhachtach, sheanbhunaithe í sa traidisiún Gaeilge go gclaoclaíonn daoine speisialta ina n-éin. An dá shampla is túisce a rithfeadh le duine ná Suibhne agus an bhadhbh, ach samplaí iad an bheirt sin de nós atá coitianta go leor i litríocht agus i mbéaloideas na hÉireann. Samplaí iad an bhadhbh agus Suibhne fosta den nós domhanda éanlaith a cheangal leis an bhás agus leis an imeall. Ní miste é seo a spionadh beagáinín, nó tá débhrí lárnach i siombalachas na n-éan a fhóireann go rímhaith do *chiaroscuro* an tsaothair seo.

Tá an bás á lua le héin áirithe ón anallód, go mór mór i gcás na baidhbhe agus an chrotaigh a luaitear le Mis san athfhriotal thuas. Tá siad ceangailte le rudaí níos dearfaí chomh maith, áfach, cuirim i gcás teacht an earraigh (an chuach), nó an tsíocháin, an t-anam agus an spiorad naofa (colúr bán).³³⁴ Go deimhin, dar le Moreman 'no other animal embodies the duality of life and death so completely and so universally as birds'.³³⁵ Ní gá ach siombalachas an cholúir agus na baidhbhe a léamh taobh le taobh le feiceáil go dtéann an déachas sin go mór mór i bhfeidhm ar ár mbraistintí faoi éin áirithe.

Fiú amháin i gcultúir nach gceanglaíonn an saol eile leis an spéir, samhlaítear fios ar leith a bheith ag éin toisc go bhfuil fáil acu ar spéir, ar thalamh agus ar fharraige: 'Birds emblemize access to locations and knowledge that is difficult if not impossible for humans

³³⁴ Is cuntas an-mhaith é *Birds of Ireland: Facts, Folklore and Mythology* le Glynn Anderson (2008) (Collins Press: Corcaigh) ar shiombalachas na n-éan in Éirinn.

³³⁵ Christopher Moreman (2014), 16.

to access – the mystery of death fits this description'.³⁰⁵ Tá sé seo le feiceáil go soiléir i bhfeistis seamain; tugann na cleití le fios go bhfuil staid níos airde tuisceana bainte amach ag an duine speisialta.³³⁶

Tarlaíonn an chéad athrú tábhachtach díreach i ndiaidh do Dhubh Rois an 'p[h]aidir phréacháin' thuas a mhealladh as Mis (M 8). Agus a haird dírithe air, tógann Dubh Rois arán amach as a mhála, ag múscailt cuimhní i gceoligeann Mhis: "Arán!" adúras /"Is cuimhin liom arán tigh m'athar." (M 8). Tá sé seo tábhachtach nuair a chuimhníonn muid siar ar a díchuimhne ag tús an leabhair.

Déanann Mis iarracht ithe den arán ach níl Dubh Rois sásta í a bheathú go fóill:

Shíneas lámh
ach dhein an lámh stráinséartha leathcheal orm
is roinn a cuid
ar éiníní na coille. (M 8)

Tá Dubh Rois ag déanamh idirdhealú anseo idir Mis agus na héin; níl cead aici an 'bia spideoige' a ithe (8). Ar dhóigh éigin, éiríonn leis an idirdhealú seo an difear a chur ina luí ar Mhis féin, a thugann aghaidh ionraic ar a corp daonna ar deireadh:

Chonaiceas go raibh mo mhéara dubh gágach
M'ingne mar chrúcaí cait,
is cheileas iad (M 8-9)

Mar a chonaic muid cheana i dteist na dtaistealaithe, cuid thábhachtach dá himeallacht atá sa bhréantas seo, agus comhartha mór dóchais é go n-aithníonn sí é sin agus go bhféachann sí lena cheilt ó Dhubh Rois. Ní hionann agus na taistealaithe, bíogann dearcadh Dhubh Rois í lena corp agus a cuid peacaí a aithint. Is í seo an chéad leid go bhfuil aon teacht aniar i Mis.

Idir an dá linn, leanann Dubh Rois air ag ceol agus an uair seo labhraíonn an port le croi chomh maith le céadfaí. Ní de thimpiste a dhéanann Mis ceangal sonrathach idir an gholtraí agus an bás láithreach i ndiaidh di a corp féin a aithint:

Labhair an chruit go ciúin.
Labhair sí i dtaobh na beatha
bhíonn de shíor ag síothlú.
Chaoin sí

³³⁶ ibid, 13, féach fosta Geo Trevarthen (1997), 2-3.

giorracht lae,
faid oíche,
bás. (M 9)

Ní hionann agus níos luaithe le tionlacan na n-ainmhithe, an uair seo is léir gurb é an taobh comhfhiosach daonna de Mhis atá meallta as an phluais ag Dubh Rois. I ndiaidh don cheol agus don arán cuimhní ar a hathair a mhúscailt inti, agus, go deimhin, i ndiaidh a caintice, scaoileann Mis ar deireadh lena racht, ‘an chruit mar chéis dom thionlacan’ (M 9):

Líon na nótaí im chliabh go maoil
is bhrúcht amach in aon scread maidine.
Ligeas uaill ar uaill
ceithre dhoras na gaoithe amach
im chuisle chumha [...]
Chaoineas
mé féin,
m’athair coscartha,
gach beo i nguairne an bháis. (M 9)

Nach spéisiúil an t-ord thuas? Leid chiúin í seo nach é bás a hathar amháin a scanraíonn Mis ach a básmaireacht féin, a ndéanann sí iarracht éalú uaithi trí dhiúltú dá daonnacht trí chéile. Cé nach bhfuil Mis slánaithe fós ná baol air, míníonn Mitchell gur céim thábhachtach chun leighis é an bás a aithint ‘as a deep internal knowledge... that the world exists without one. Such knowledge involves a *process of mourning for one’s own self and also for the dead other person.*’³³⁷

Is léir anois cad é mar shaothar a bhí ar Mhis an phian seo a choinneáil síos, agus ba bhaolach nach dtiocfadh stop lena leithéid de chaoineadh. Tá sí faoi chúram Dhubh Rois, áfach, agus tá sé ar lámh le cuimhní eile níos dearfaí ón tsibhialtacht a mhúscailt inti:

Thóg an cruitire bonn óir
óna bhrat amach
is las an ghrian ann.
D’imir an solas
i gcúl-iostaí mo chinn
im mheanma dhubh. (M 9-10)

Seo againn arís an chodarsnacht idir an dubh agus an geal, an geal ag dul i bhfeidhm ar an dubh mar a léirítear go críochnúil é sa dán ‘Amhrán Mhis ag Grianstad an Gheimhridh’. Ní hamháin go bhfuil an t-ór álainn, ach meabhraíonn sé a seanstádas do Mhis, agus nós sibhialta an chúitimh. Más fíor do Phádraig Ó Riain agus do Juliet Mitchell, tá baint mhór ag

³³⁷ Juliet Mitchell (2000), 231.

a stádas cailte le tinneas na geilte.³³⁸ Tá Mis ar ais ina ról mar phátrún anseo, agus bronnann sí a bheatha ar Dhubh Rois:

‘Is cuimhin liom cuacha óir
lán meá [...]
Is cuimhin liom ór á íoc
le cléir i gcúiteamh dánta.
Cúiteoidh mé do cheol leat
led bheatha, a reacaire.
Lean ort ag seinm!’ (M 10)

Déanann Dubh Rois a mian agus, arís, freagraíonn a corp don cheol: ‘chuireas treise léi / le gártha gáire’ (M 10). Féach mar a bhogann sí ó ghol go gáire go mearcarach anseo. I dteanga na coitiantachta, déarfai go raibh Mis ‘histéireach’, agus feileann an lipéad sin ar bhonn cliniciúil fosta más fíor do Mitchell go meascann an histéireach ‘the charm of the small child [with] something deadly’.³³⁹ Go deimhin, aithníonn Mitchell an-chosúlacht idir iompar an histéirigh agus iompar an té ar bhain tráma dó, go mór mór i dtaobh na cuimhne. Is dóigh liom go bhfuil an-léargas sa mhéid a deir sí faoi chuimhne a bheith lonnaithe sna braistintí ag an duine thinn, ionas go bhfulaingítear an tráma arís agus arís eile cé gur tháinig deireadh leis an eachtra ba chúis leis fadó:

memory has regressed to perception ... something experienced as traumatic shock eradicates the victim’s capacity for memory as representation. In its place comes the perception ... The trauma victim and the hysteric are akin ... because they cannot remember, they can only perceive the catastrophe that the patient fears as impending is one that has already taken place ... at a stage before the subject could process it.³⁴⁰

Nó, mar atá ráite go beacht ag Babette Rothschild, ‘the body remembers’.³⁴¹ Ar an dea-uair, agus ar bhealach atá thar a bheith léargasach do scéal a céadscríobhadh na céadta fada ó shin, tuigeann Dubh Rois gur deacair cosaint dhaingean a thógáil timpeall chuimhní na gcéadfaí, agus is trí na céadfaí sin a théann sé i dteagmháil le Mis ar dtús. Tá an teannas idir an fhaichill chiallmhar agus an tnúthán céadfach le feiceáil sa rann a leanann i bhfoirm dhá instinn atá ag troid. Scrúdaíonn Mis corp Dhubh Rois le cinntiú nach cleas cruálach atá ann ón bhadbh ‘dom adhmhilleadh’ (M 11). Cuireann neamhchúis Dhubh Rois ar a suaimhneas í agus mealltar a séimhe:

Nocht sé a scornach dom.

³³⁸ Pádraig Ó Riain (1972), 184-5; Juliet Mitchell (2000), 225.

³³⁹ Juliet Mitchell (2000), 135.

³⁴⁰ Juliet Mitchell (2000), 281-285.

³⁴¹ Babette Rothschild (2000).

Bhior m'ingne
chun a scláraithe.
Níor dheineas, ámh,
ach méar a leagan ar a chraiceann geal
srónaíl faoina mhuineál,
úll milis saillte a scornaí a lí.

bhíos bísithe chun teite,
chun ionsaithe,
ach d'fhan sé socair
is mhol mo bheola é. (M 11)

Ní lú ná múscailt na gcéadfaí collaí a tharlaíonn anseo, céim choitianta go leor i slánú na mbanghealt más fíor do Phádraig Ó Riain.³⁴² Cé nach n-aontaím le Ní Dhomhnaill nach bhfuil i Mis ach leagan de bhandia an fhlaithis, tá an ceart aici béim a chur air gurb é 'the vulnerable man, in all his nakedness, who overcame the hag, not any of the conquering heroes'.³⁴³

Cé go bhfuil Mis meallta i dtreo Dhubh Rois, tá sí fós an-fhaichilleach. Cinntíonn sí arís agus arís eile nach deamhan nó corpán é Dubh Rois: 'an mbeadh na cosa sciota de / nó sciorta putóg chuilleogach ag sileadh / le híochtar boilg' (M 11-12). Ina ionad sin, tagann sí ar a bhod agus tá a friotal níos soineanta sa chnuasach ná mar atá sa seanscéal: ní deir Mis an scéil ach 'ní raibh a shamhuil agam athair',³⁴⁴ fad is a deir Mis Jenkinson: "Mhuise céard é sin? [...] Ní fhaca cheana / aon ní mar é [...] An amhlaidh go bhfuil mil ann?" (M 12). Leis seo, briseann an teannas agus tosaíonn an chuid is éadroime agus is spraiúla den chnuasach. Ar dtús, tapaíonn Jenkinson an deis le séideadh *en passant* faoi theoiric chlúiteach Freud go mbíonn mná buailte le héad an bhoid:

'Braithim', adúras 'gur cuid éigin díom féin atá agat.
Tá fairsinge ionam 'tá folamh dá cheal.
Déan cúiteamh liom!' (M 12)

Leanann leathanach iomlán d'imeartas focal bunaithe ar dtús ar na focail 'fear' agus 'fonn' ('Fear fonn ard thú?' / 'Fear ardfhonnmhar!' ... 'Nílim i bhfearas'" srl (13)). Éiríonn an *double entendre* níos tíriúla, é bunaithe an uair seo ar dhá bhrí de chuid an fhocail 'glas', i. bac agus soineantacht, go dtí ar deireadh gur meafair do phit agus bod iad glas agus eochair:

[']Táim glas ar fhearaibh.

³⁴² Pádraig Ó Riain (1972), 202.

³⁴³ Nuala Ní Dhomhnaill (1992), 199.

³⁴⁴ Brian Ó Cuív (1952), 330.

Maraím glasbhodaigh.’
‘Tá eochair agam.’ (M 13)

Cúlaíonn Mis arís (“Á bá bá! / Cúitigh amárach mé”) (M 14)), rud atá intuigthe do bhean a bhfuil a seilbh ar a corp chomh guagach sin, ach tugann Dubh Rois gealltanas an-spéisiúil di:

[‘]Leag do bhéal go cneasta
ar mo bhéal
go gcuirfidimid bás ar ceal le dreas beag rince...’

‘An bás ar ceal go deo?’

‘Faid saoil.’ (M 14)

Uaireanta tugtar ‘sexual healing’ ar a dtiteann amach i rómáns Mhis agus Dhubh Rois,³⁴⁵ agus is fíor go luaitear sa bhunscéal gur ‘tuigeadh dho dá bhfaghadh luidhe léi 7 feis lé gomadh maith an mogha nó an meodhan do chum a tabhartha chum a céille nó chum a réasúin nádúrtha é’.³⁴⁶ Tá an ceangal sonrach sin le feiceáil i gcóiríú Clarke den scéal chomh maith, áit a dtugann Duv Ruis ‘female complaint’ ar fhadhb Mhis:

Then at the thrusting of the wand,
Her eyelids closed in bliss. [...]
‘Buck, buck me,’ she cried, ‘as the stag in rut’. Wildly crouping
Herself while he husbanded roughly, she spent with him in the
spasm
That blurs the sight. They lay without words.³⁴⁷

Tá sé intuigthe go gcuirfí béim ar an chollaíocht i leigheas míorúilteach Mhis. Ceapadh ar feadh i bhfad go raibh ceangal díreach idir an histéire agus an bhroinn, tar éis an tsaoil, agus dá bharr sin baineadh leas as an tsúnás le mná a shuaimhniú.³⁴⁸ Céim aitheanta atá ann i slánú na ngealt chomh maith, dar le hÓ Riain, a chuireann an t-eireaball spéisiúil leis gur éifeachtaí seo i gcás na mban.³⁴⁹

Bíodh is go n-aithním tábhacht na céime seo sa tslánú, is dóigh liom féin gur mó i bhfad ná ‘sexual healing’ atá de dhíth ar Mhis, agus nach in aisce a dhéanann gach insint cur síos ar na céimeanna eile (an glanadh, an ceol, an chócaireacht, srl). Tá slánú i bhfad Éireann níos caolchúisí ná suaimhneas iarshúnáis i gceist, dar liom, agus ní súnás lom ach grá agus cothú

³⁴⁵ Alan Titley (2001), 22; Máirín Nic Dhonnchadha (2002), 238; Austin Clarke (1993), 553.

³⁴⁶ Brian Ó Cuív (1952), 329.

³⁴⁷ Austen Clarke, (1993), 198.

³⁴⁸ Féach Rachel P. Maines (2001), 1-20.

³⁴⁹ Pádraig Ó Riain (1972), 202-203.

a thugann Dubh Rois do Mhis ón tús, sa scéal agus sa dán. Ní bhaineann sé seo puinn ó luach na collaíochta féin, áfach; tá an ceangal a dhéanann Jenkinson idir í agus an bás i bhfad níos saibhre ná coincheap an *petite morte*, mar a fheicfidh muid anois.

Féach nach ngeallann Dubh Rois ach an bás a chur ar ceal fad a marthain – .i. nach ngeallann sé tada, ar bhealach: ‘[‘]go gcuirfimid bás ar ceal le dreas beag rince...’ ‘An bás ar ceal go deo?’ ‘Faid saoil’ (M 14). Ainneoin na cosúlachta, ní bréag ná jóc atá ann ach cur síos cruinn ar an athrú atá le teacht ar shaol Mhis. Ní shéanann Dubh Rois a mortlaíocht, ach séanann forlámhas an bháis sa bheatha. Seo rud nár éirigh le Mis a dhéanamh go fóill.

Go nuige seo, sampla scothach a bhí i Mis de theip an dobrónaigh ‘to allow the dead to die’, léiriú amháin ar *melancholic mourning* na bhFreudach.³⁵⁰ Seachas scaoileadh leis an mharbhán, iompraítear an bás thart i gcónaí agus caitear ‘a lifetime... protesting it’, cur síos an-bheacht ar an saol a chaitheann Mis ar an tsiabh.³⁵¹ Leis sin, cuirtear saol eile amú. Ní thig le Dubh Rois mortlaíocht Mhis ná a hathar a chur ar ceal, ach is féidir leis Mis a tharraingt isteach sa bheatha a thagann roimh an bhás. Is léir go dtuigeann Mis téarmaí an mhargaidh, nó aithníonn sí mortlaíocht Dhubh Rois go gairid ina dhiaidh sin, agus leanann fós lena gcumann:

Ligeas gáir chaointe
le teann eolchaire.
Le cumha don lá nach mairfeadh,
ghreadas lem dhóirme é.
Bhuaileas mo sháith air
le méid mo ghrá dhó.
Thug sé deochadh póg dom (M 16)

Má tá ciall leis an mhéid atá ráite agam faoi fhéiniúlacht mhíshocair Mhis, ar fearr léi teitheadh isteach sa teibíocht (‘sí ghléigheal’ srl) ná a bheith i láthair ina corp, céim ollmhór atá sa chollaíocht. Ar bhealach tá sí ag tabhairt uaithi seilbh ar a corp sula mbíonn an tseilbh sin aici féin i gceart. Ba dheacair teacht ar shampla níos déine de ‘engulfment’ ná treá collaí, go mór mór agus Jenkinson ag súgradh le friotal faoi fhoilmhe a líonadh (‘tá fairsinge ionam atá folamh dá cheal’). Tá sé soiléir, leis, gur mó i bhfad ná sásamh méine atá sa chollaíocht seo. Ní hamháin gur céim thábhachtach chun tosaigh dá gcaidreamh atá ann (‘Fán liom!’ adúras, ‘Ná himigh uaim ariamh[‘]’ (M 17)) ach, chomh maith leis sin, is ceacht tábhachtach do Mhis é nach ionann roinnt nó leochaileacht agus bás.

³⁵⁰ Juliet Mitchell (2000), 136-7.

³⁵¹ *Ibid.*, 332.

Baol an Bhisigh

Tá cúpla bac eile fós le sárú ag Mis sula slánófar í. Bac amháin acu ná go gcaithfidh sí géilleadh don tslánú. Ní hamháin go dteastaíonn crógacht leis an ‘dubhléim’ a thabhairt, ach tá an slánú féin défhiúsach. Bua, ar bhealach, is ea a gealtacht a thugann neart agus lúth speisialta di. Caithfidh sí deonú scaoileadh leis an bhua sin agus siúl isteach in ‘eangach den choitiantacht’ i bhfriotal fóirsteanach Jenkinson (M 16). Aithníonn Mis é seo go neamhbhalbh, agus, toisc gurb í an ghealt inti atá ag caint agus ag tathant uirthi éalú, tá an insint faoi shaoirse agus daoirse cam:

Bhéic geilt lár mo chinn [...]

‘Ná déan!

Ceanglódh sé le glae seirce thú. [...]

Caillfidh tú saoirse spéire,

cead eiltle, bua geiltine.[‘] (M 14)

Arís:

Engulfment is felt as a risk in being understood (thus grasped, comprehended), in being loved, or even simply in being seen. To be hated may be feared for other reasons, but to be hated as such is often less disturbing than to be destroyed, as it is felt, through being engulfed by love.³⁵²

[Isolation amounts to] a frightening world in which dread is unmitigated by love. The individual is frightened of the world, afraid that any impingements will be total, will be implosive, penetrative, fragmenting, he is afraid of letting himself go.³⁵³

Tar éis an dua a chaitheamh leis an aincheist úd a léiriú, is trua nach dtugann sí ach freagra giorraisc uirthi: ‘phógas é mar sin féin’ (M 15). Bíodh sin mar atá, uair na cinniúna atá ann agus tá cinneadh soiléir déanta ag Mis i dtreo an tslánaithe. Ina dhiaidh sin, níl le déanamh aici ach nósanna na gealtachta a bhriseadh agus nósanna na sibhialtachta a athfhoghlaim.

Tosaíonn an athfhoghlaim láithreach nuair nach ligeann Dubh Rois do Mhis a cuid feola a ithe amh (M 16). Is cosúil go bhfuil an chéim seo níos tábhachtaí sa bhunscéal, áit a n-admhaíonn Mis: ‘as cuimhin liom [...] gur bhuighe do bhíoch feoil agam athair, 7 atá fhios agam innis gurb amhlaidh as fear[r] í, 7 nach mar bhíoch sí agam-sa.’³⁵⁴ Ní dhéantar a mhór don eachtra i ndán Jenkinson, áfach. Faireann Mis ar Dhubh Rois ag cócaireacht, aithníonn sí ‘téada róid [...] ag tuirlingt orm’ agus cinneann fanacht leis mar sin féin (16). Níos spéisiúla ná tábhacht na cócaireachta ná an claochlú a leanann é, a meabhródh a liriciúlacht claochlú na caillí ina spéirbhean san aisling duit:

³⁵² R.D. Laing (1964, 1971), 46.

³⁵³ Ibid., 88.

³⁵⁴ Brian Ó Cuív (1952), 331.

Le sraith an fhia chuimil sé mo chneas,
mo shleamhain-shlíobadh nó gur thit cleití
uilig mo choirp anuas díom.
D'fhás muince sabhaircíní faoi mo bhráid,
nóiníní im fholt gruaige.
Sceith rós im bhéal. (M 17)

Sula dtugann muid aghaidh ar shiombalachas an ghlanta seo, is fíú a aithint go dtugann Dubh Rois aire do Mhis sna deasghnátha seo ar bhealach breá aithriúil. Ní hamháin go gcothaíonn sé í agus go nglanann sé a corp, ach múineann sé í chomh maith, agus aithníonn sise go bhfuil sí ina thuilleamaí anois: “‘Fan liom!’ adúras ‘Ná himigh uaim ariamh. / Fan liom go deo.’”(M 17). Aithníonn Clarke an toise seo den chaidreamh chomh maith, ach ina insint siúd glanann Duv Ruis í ‘like a mother ... cursing her ignorance, lack of care’.³⁵⁵ Ní díol iontais é go dtugann Dubh Rois cothú do Mhis, agus ní fíú paidir chapail a dhéanamh den cheangal idir an aithriúlacht agus an chollaíocht, ach tá sé tábhachtach fós go bhfuil bearna ríthábhachtach an chaomhnóra á líonadh ar deireadh.

Tábhacht na ní

Nuair a fhéachann muid ar shlánú Mhis mar seo, is léir go bhfuil céimeanna á gcur i gcrích aici i dtreo a slánaithe, agus nach rud é a thuirlingíonn uirthi le linn na feise. Is follas nach ionann neach collaí agus neach sláintiúil, agus d’fhéadfadh múscailt na collaíochta inti a bheith díobhálach go maith, di féin agus dá cuid íobairtí, dá nglacfaí leis go raibh sí leigheasta go draíochtach ag ‘crann clis’ Dhubh Rois (M 12).

Cé nach gcaitear mórán focal air sa bhunleagan, tá sé soiléir go bhfuil tábhacht shearmanasach le glanadh Mhis san fhuilacht tar éis an bhéile. Sampla eile é seo de Dhubh Rois a bheith ag tabhairt aire aithriúil do Mhis, agus is léiriú an-litriúil ar a slánú é an t-allas atá ag rith amach aisti.

Tógbas leis annsan í gus an bpoll iona raibh an t-anbhruith lagfhuar 7 geir an fhiadh leachta air, 7 cuireas ana seasamh an[n] í, 7 gabhas cuige sraith an fhiadh gur chimil 7 gur chómshuaith snadhmanna a cuirp, 7 a cnámha go huile, 7 gabhas agá sgríos, aga sgrabh, 7 aga sleamhuin-slíobadh le geir an fhiadh 7 leis an anbhruigh nó gur ghlan mórán í, 7 gur bhain srotháin allais aiste amhlaidh san.³⁵⁶

³⁵⁵ Austin Clarke (1993), 198.

³⁵⁶ Brian Ó Cuív (1952), 331.

Is féidir na ‘srotháin allais’ a léamh mar scaoileadh teannais agus galú tinnis. Is léir go scaoiltear le rud éigin a bhí lárnach sa ghealtacht agus a raibh greim docht aige ar Mhis, nó titeann na cleití di tar éis an ghlanta agus ceanglaítear é seo go sonrach lena teacht chun céille:

Do bhí amhlaidh san iona fochair air an sliabh air feadh dhá mhíos, 7 a g[c]eann na haimsire sin do thuit an clúmh go hiomshlán di, óna síorsgrios 7 óna glana amhuil adubhramair, 7 fós go ttáinig a ciall 7 a cuimhne, a meabhair 7 a réasún nádúrtha dhi, gur chuir Dubh Ruis éadach go diongmhála uirthé sul tug leis chum baile í.³⁵⁷

Is beag duine nach rithfeadh siombalachas an bhaiste leis sa chuid seo den scéal. Is dóigh liom go bhfeileann friotal Críostaí an tslánaithe agus na hathbhreithe go maith don dán – úsáideann Jenkinson an focal ‘athbhreith’ (M 27) – agus d’fhéadfaí a mhaíomh gur sórt *sacerdotum* tuata is ea Dubh Rois, a bhfuil bealaí tuata leigheasta aige.

Cé nach í Bidy Jenkinson a chum ná a cheap, oireann sé dá saothar nach uisce glan coisricthe a úsáidtear ach uisce smeartha le geir an ainmhí. Bíodh is nach raibh i gceist sa bhunscéal ach gallúnach, aithníonn an léitheoir comhaimseartha go bhfuil foréigean agus duibhe san athbhreith áirithe seo.

Ní hé seo an t-aon sampla de ní dheasghnáthach sa traidisiún. Gan amhras, úsáideadh potaí uisce le Cú Chulainn a shuaimhniú tar éis dó gaisce a dhéanamh i mír chluíteach de chuid na Tána, agus tá macalla spéisiúil eile tugtha faoi deara ag Nagy de dheasghnáth de chuid na bhFiann.³⁵⁸ Is minic a bhíonn baint aige seo le laochas agus le flaitheas, rud a thugann ar scoláirí áirithe Mis a léamh mar bhandia.³⁵⁹

Sílim gur dearmad a bheadh ann, i gcomhthéacs an dáin agus an bhunscéil, an iomarca béime a leagan ar aon mhóitíf ar leith. Mar atá áirithe agam thuas i dtaobh na collaíochta, ba cheart na céimeanna uilig a chur san áireamh. Ní thagaim, mar sin, le maíomh Nagy agus Lehmann gur ‘single pivotal moment of transformation, which may indicate her connection with the myth of the sovereignty goddess’ é an glanadh i gcás Mhis sa bhunscéal ná sa dán.³⁶⁰ Mar a fhéachaim le léiriú sa chuid seo den chaibidil, níl sa ghlanadh ach cuid – agus cuid dhílis – de phróiseas leanúnach a slánaithe.

Cé go bhfuil a buntéis spéisiúil, braithim fosta go bhfuil greim ródhocht ar an cheangal le scéalta eile le léamh in aiste Lehmann faoi fhir agus mná buile, a thráchtann ar:

³⁵⁷ Ibid, 332.

³⁵⁸ Joseph Falaky Nagy, luaite in Edyta Lehmann (2009).

³⁵⁹ Edyta Lehmann (2009), 135.

³⁶⁰ Edyta Lehmann (2009), 135.

...the paradoxical nature of this evocation of the Fenian custom during the acculturation process. Dubh Ruis re-enacts a ritual of the outcasts in order to reincorporate Mis into society. Fíana are normally perceived as operating outside of the realm [of] society, and Dubh Ruis's evocation of their ritual further problematizes the reading of Dubh Ruis's mission and his, as well as Mis's, positioning with the opposition of nature versus culture.³⁶¹

Ní bhíonn orainn an chastacht seo a réiteach, ach oiread leis an difear idir glanadh siombalach Mhis agus deasghnáth laethúil de chuid na bhFiann, má aithníonn muid nach bhfuil sa nasc seo idir scéalta ach cosúlacht shuimiúil.

Mar an gcéanna, ní dóigh liom gur fíor do Lehmann '[that] the poet pays little attention to the healing influence of the harper' agus ina ionad sin gur próiseas pearsanta é 'of her coming to terms with all that life brings – a process in which she succeeds because Jenkinson casts her as an active figure driving her own development'.³⁶² Ní shéanaim gur 'active figure driving her own development' í ach ní gá tábhacht Dhubh Rois a imeallú chun an pointe sin a thabhairt slán. Cé go raibh mianach a slánaithe i Mis ag tús an chnuasaigh nuair a d'éirigh léi gan na taistealaithe a mharú, tá foighne agus léargas Dhubh Rois cinniúnach ag spreagadh Mhis leis an chéim a thabhairt agus á coinneáil slán nuair atá sí leochaileach agus ag fulaingt.

Siombalachas simplí intuigthe atá i gceist le ní an choirp, dar liom, go háirithe má chuimhníonn muid ar na tagairtí do náire agus alltacht Mhis, agus uafás na dtaistealaithe faoina corp truaillithe. Smál a ciontacht uirthi é sa sampla láidir ón chéad rann nuair a labhraíonn Mis faoi fhianaise an tslada ar a corp ar dhúiseacht di: 'ait liom... m'ingne fola / an ghairge im bhéal' (M 1).

³⁶¹ *ibid.*

³⁶² Edyta Lehmann (2014), 63.

Figiúr 4:the healing of Mis I: linne a' leighis le Déirdre Ní Mhathúna (2013)

Fianaise faoina brúidiúlacht agus a heaspa daonnachta atá ina salachar i scéalta na dtaistealaithe chomh maith. Tá sé le tuiscint nach duine mar is ceart í toisc nach dtugann sí aird ar a corp. Ina ionad sin, ligeann sí d'ainmhithe cónaí 'sa mhothar dubh faoina hascaillí', agus déanann neamhaird den fhuil mhíosta 'a thiteann uaithi ina drisíní' (M 2-3). Léiríonn na taistealaithe, leis, tábhacht phraiticiúil an ghlanta i gcomhphobal ar bith: 'a bréantas ar an ngaoith a leathann fiabhras' (M 3).

Cuid a Trí den dán

Cur síos ar thromluí a chuireann tús le cuid a trí. Tá Mis tite a chodladh 'i m'ainneoin' (M 18) den chéad uair sa leabhar, agus caitear formhór na coda ag plé leis na droch-chuimhní a bhíonn dá céasadh istoíche (M 18-20). Ní haon ionadh é go mbeadh duine chomh briste léi buailte le tromluithe, agus comhartha eile de rian an tráma ná deacracht nó drogall titim a chodladh, rud ar thagair na taistealaithe dó ag tús an chnuasaigh:

ní chodlaíonn sí
bíonn a dá mhogall bhána
ag glioscarnaigh faoin ré. (M 3)

Ní gá téarmaíocht ghalánta a úsáid le Mis a léamh go tuisceanach, ach ní miste tarraingt go mear ar dhioscúrsa an tráma a chuideodh linn faitíos Mhis roimh an chodladh a thuiscint. De

réir an Diagnostic and Stastical Manual of Mental Disorders (DSM), an lámhleabhar a thugann cuntas ar ghalair mheabhairshláinte, is ionann strus iarthrámach a bheith ort agus:

tráma a bheith fulaingthe agat;

meon diúltach / míshona a bheith agat dá bharr agus ar feadh i bhfad

cuimhne an tráma a bheith ag luí go trom ort, i bhfoirm *flashback* nó tromluithe;

faitíos iomarcach ar a dtugtar *hypervigilance* a bheith ort roimh aon leochaileacht, cuir i gcás an codladh nó teagmháil le daoine.³⁶³

Gan amhras, luíonn sé seo uilig le réasún agus tá na nithe thuas ar fad le feiceáil i gcás Mhis. Míniú amháin ar a cuid foréigin is ea an síorfhaitíos (uimhir 4 thuas), atá léirithe go beacht ina súile gan chaipín ‘gan caochadh’ (M 3-4). Is éard atá úsáideach faoin díoscúrsa ar thráma ná go n-aithníonn sé go bhfuil cuid den duine sáinnithe san aimsir chaite, ag maireachtáil trí ‘c[h]ath nach gcríochnaíonn’ i bhfriotal Jenkinson (M 18).

‘Dissociation’ nó ‘splitting’ is mó a thugtar air seo, is é sin, teitheadh ó shuibiacht shocair chraíte, nó an tsuibiacht sin a bheith faoi smacht na haimsire caite d’ainneoin an duine. I bhfocail Mitchell, ‘the trauma victim oscillates between the poles of absolute absence [‘ait liom na créatúirí sa bhruscar / m’ingne fola’] and absolute presence [‘ní chodlaíonn sí... bíonn a dhá mhogall bhána ag glíoscarnaigh faoin ré’].’³⁶⁴

Siúd, arís, an easpa údarthachta atá ar Mhis go dtí go gcuireann Dubh Rois ina luí uirthi gur fiú a bheith i láthair san aimsir láithreach agus, dá bharr, leochaileach. Ach íocann sí fós go daor as seo: tosaíonn na ‘deamhain aeir’ á céasadh a luaithe is a thiteann sí a chodladh ina bhaclainn (M 18).

Tosaíonn an tromluí le Mis ag síorní léine a hathar ‘agus féach dubhfhuil uirthi fós’ (M 19) – meabhrú nach féidir an t-am a chur siar agus nach bhfuil aon neart aici ar a dhán siúd. Ní hionann agus Clarke, níl aon chastacht chollaí i gcaidreamh Mhis lena hathair, ach tá cosúlachtaí idir é agus Dubh Rois mar an bheirt is tábhachtaí ina saol. Baineann na deamhain leas dorcha as seo nuair a úsáideann siadsan, fosta, an focal ‘fonn’ (M 19), ar bhain Mis agus Dubh Rois sult tíriúil as níos luaithe. Bogann insint na ndeamhan láithreach ón aimsir chaite go dtí an aimsir fháistineach ina bhfaighidh Dubh Rois bás:

‘Beidh dhá léine le ní aici
gach oíche feasta...

³⁶³ Féach suíomh an DSM (V)
<http://www.dsm5.org/Documents/PTSD%20Fact%20Sheet.pdf>

³⁶⁴ Juliet Mitchell (2000), 315.

Léine Dhubhrois agus ceithre pholl déag ann[...'] (M 19)

A luaithe is atá caidreamh luachmhar bunaithe aici, mar sin, tá baol a chailliúna ag déanamh scime di. Ní hamháin sin ach féach go bhfuil sí go hiomlán ‘engulfed’ ag na mothúcháin seo atá ‘romham, im dhiaidh, taobh thuas, / taobh thíos’ go dtí go ndúisíonn Dubh Rois í (M 19-20). Ní hionann agus tús an leabhair, níl an dúiseacht pianmhar a thuilleadh, ach níl aon éalú ón tráma ina codladh:

Is tú mo mhaidin, mo mhochóirí.
Gráin liom suan,
cailleadh céille,
múchadh meabhrach.
Ní chodlaím riamh dem dheoin.
Tús geiltine tromluí. (M 20)

Déanann Clarke agus Jenkinson beirt cur síos ar bhrionglóidí Mhis, rud nach dtarlaíonn sa bhunscéal. Tá an méid sin féin spéisiúil, fiú mura bhfuil ann ach léiriú ar an tionchar atá ag *talk therapy* ar ár dtuiscint faoi leigheas tráma sa lá atá inniu ann. Ní miste na brionglóidí a chur i gcomparáid go mear, nó tá difríochtaí spéisiúla sa dá leagan a eascraíonn, dar liom, as na pointí éagsúla reacaireachta.

Ní fios, ach is cosúil gur cur síos ar ar thit amach go fírinneach, a bheag ná a mhór, atá i gceist le hinsint Jenkinson, fad is gur brionglóid seachas *flashback* atá le fáil ó Clarke. É sin, nó tá Clarke ag tabhairt le fios go raibh caidreamh collaí ag Mis lena hathair i bhfírinne:

‘... The unseen, the unheard-of, moved in self-horror
Around me. Yielding to the force of writhesome limbs,
Unvirgined by the Minotaur -

I knew my father.’ ‘Wrong dreams are dispelled with the help of music
And the wand.’³⁶⁵

Fágaimis an chaint faoi chaidreamh coil, nach mbaineann le hinsint Jenkinson, i leataobh agus féachaimis ar na cosúlachtaí spéisiúla idir an dá hinsint. Ar dtús, caitheann siad beirt roinnt mhaith ama ar na brionglóidí nach raibh le fáil sa bhunscéal, agus labhraíonn Mis i nguth na chéad phearsan sa dá shampla. Tá urlabhra i bhfad níos flúirsí ag Mis ná mar a bhí cheana, agus is é seo an dreas is faide cainte idir an bheirt sa dá leagan. Tá cosúlachtaí friotail ann chomh maith, cuirim i gcás tagairt Clarke do:

labrynthine corridors
Where serpentries of momentary flashes
Revealed the figurative walls, as iron doors
Clanged at my heels ...³⁶⁶

³⁶⁵ Austin Clarke (1993), 200.

agus friotal Jenkinson faoi ‘c[h]omhlaí mo chuimhne / [a] leathann... ar léithe’ (1) nó lasadh ‘cúl-íostí mo chinn’ (M 10). Aithníonn siad beirt tábhacht an cheoil i ruaigeadh na gcuimhní:

‘Wrong dreams are dispelled with the help of music / And the wand’³⁶⁷

‘Bua an cheoil,’ a dúirt sé,
‘deamhain aeir [...]’
muirgheilt is arrachtaigh
a chur chun siúil.’ (M 25)

Faigheann muid insint Mhis ar an tromluí sa dá leagan, agus is dócha gur cineál teiripe nó forbairt caidrimh atá san insint chéanna sa dá chás. Cloiseann muid dearcadh Duv Ruis in insint Clarke, áfach, áit a dtugann sé éisteacht fhuarchúiseach an tsíceolaí di:

I’ll examine her future dreams,
Interpret them, find in chance word much she has forgotten;
Signs and symbols are underneath.³⁶⁸

Tá Duv Ruis Clarke níos aithriúla fós ná Dubh Rois Jenkinson. Ní dhéanann Dubh Rois ach éisteacht i leagan Jenkinson, cíocha Mhis ‘neadaithe ina lámha’ go dtí go suaaimhníonn sé í le ceol (M 25). Tá 300 bliain ó chaill sí a hathair, tá alltacht Mhis an-soiléir sa chur síos scanrúil ar ‘éin trá ag siansán / ag géarghol, ag gogallaigh’ (M 21) agus ar an tslad a chonaic sí ar pháirc an áir:

Chuartáíos corp m’athar
ar fharraige fola,
mairbh dá meilt faoi mo shála,
méara dícheangailte dom phriocadh (M22)

Tá na rannta seo thar a bheith fuilteach, éin ‘ag stoitheadh putóige’ agus ag doirteadh ‘cíoith fola’ anuas ar Mhis (M 22-23). Is cosúil go ndeachaigh sí le geiltine toisc gur ól sí fuil a hathar, rud nach bhfeictear i samplaí eile den mhóitíf chéanna.

Thógas a cheann im ucht.
D’ólas a chuid fola. Rinne mé ansin
mo chéad gháire gealtachais. (M 22)

I ndiaidh don fheannóg an fhuil a dhoirteadh uirthi, déanann Mis iarracht a hathair a chaoineadh ‘ach labhair badhbh im scornach’ agus in áit rith déanann sí ‘hopaireacht’ (M

³⁶⁶ *ibid.*, 199-200.

³⁶⁷ *ibid.*, 200.

³⁶⁸ *ibid.*

23). Tá sé mar a bheadh mallacht sa ‘chíoth’ fola, nó gur ‘ghalraigh’ an fheannóg í lena nádúr creiche. Claochlaíonn a corp agus tá tréithe éin aici feasta. Leagtar béim ar an ghrágáil agus an eitilt agus í ag teitheadh ó na ‘fuathanna fuilteacha’ (24). B’fhéidir gur anseo a thosaíonn a hainmhoráltacht ainmhí chomh maith. Den chéad uair cloiseann muid uaithi faoina cuid foréigin, ar féinchosaint é (más fíor) ó dheamhain i mbréagríocht.

Scláirim
scáileanna a thagann do m’ionsaí
faoi ghné dhaonna. (M 24)

Leanann ceann de na línte is brónaí sa chnuasach a bhréagnaíonn an tagairt thuas do ‘shaoirse spéire’: ‘colúr gan chosa mé / ar síorfholuain...’ (M 25). Ar an dea-uair, tá Dubh Rois ar lámh le hí a shuaimhniú lena chuid ceoil.

‘Cruit Dhubh Rois’

Leanann dán a cuireadh i gcló ar dtús in 1991 in DU, ‘Cruit Dhubhrois’ (24-25), ar chuir Pádraigín Ní Uallacháin ceol leis dá halbam ‘Áilleacht’ chomh maith.³⁶⁹ Is é an dán is slachtmhaire sa chnuasach é ó thaobh meadarachta de, agus aiste ríme ac, bd in úsáid:

oíche thláith, gan siolla aeir,
a ghabhann chuici sinechrith
mo shreangán nó go dtéann falsaer
grá mar rithí ceoil faoin mbith. (24 DU)

Cé go bhfuil an cheolmhaireacht seo feiliúnach don ábhar agus don tsíth úr, braithim féin go bhfuil an struchtúr beagáinín ródhocht agus na híomhánna ann neamhghnách chomh maith. É sin ráite, tá biseach suntasach tagtha ar Mhis faoin chuid seo den dán. Faightear ann an chéad tagairt dá croí, cuirim i gcás, agus í ag maíomh go bhfuil dáimh aici leis an uile bheo ‘ón uair gur dhein mé fairsing ann / don raidhse thuilteach againn féin’ (M 26). Más fíor do Dermot Healy gur téarma meafarach é ‘cláirseach’ don bhall bhaineann,³⁷⁰ tá *double entendre* ag croí an dáin agus Mis á hionannú le cláirseach atá á seinm ag Dubh Rois:

Nuair a leagann damhán alla géag
go bog ar théada rite a lín,
léimeann mo théada féin chun ceoil
á ngléasadh féin dod lámhseáil chruinn. (M 26)

³⁶⁹ Pádraigín Ní Uallacháin (2005).

³⁷⁰ Dermot Healy (1994, 1997), 182.

Cuid 4 den dán

Má tá críoch mheidhreach le cuid a trí, ní taise do chéadrann na coda a leanann. Is fiú cuimhneamh siar go tús *M* leis an athrú mhíorúilteach atá tagtha ar Mhis a rianú. Tráth dá raibh, b'ionann agus tubaiste an dúiseacht féin agus bhíodh ar Mhis a mianta foréigneacha a thiontú chuici féin le slad a sheachaint. Bhíodh an aimsir ag déanamh ionsaí uirthi chomh maith: 'deora fuara ón aill / ceann ar cheann ar mo chnámh droma' (M 5). A mhalairt ar fad a fheiceann muid ag tús na coda seo. Anois is le 'cigilt gréine' agus le 'soilbhreas maidine' a dhúisíonn sí, gáire in áit an fhuatha, agus í lán 'le gean don bhóin Dé ar mo lámh / le grá do gach duilleog faoi sheach' (M 27). Más fíor gur soitheach a bhí inti cheana don drochaimsir, tá an aimsir dá cigilt go cineálta anseo. Mis úrnua í seo, Mis shlánaithe agus, go deimhin, Mis beagnach naofa.

An dtugann an gean uilig le fios go n-eascraíonn ár gcuid foréigin i gcónaí as ár bhfulaingt, nó an teist shimplí í ar éifeacht an cheansaithe? Ní shamhlóinn go gcloisfí ráiteas chomh cinntitheach ó Jenkinson ar ábhar chomh casta, ach mheabhródh claochlú Mhis na focail seo ó arracht Frankenstein duit: 'I was benevolent and good; misery made me a fiend. Make me happy and I shall again be virtuous'.³⁷¹

Tá dhá thaobh den duine ann agus, más fiú agus más féidir Mis a shlánú, nár mhór an taobh dearfach di a nochtadh luath nó mall. Gan amhras, méadaíonn sé *pathos* an léitheora sa chuid a leanann chomh maith, nó ní fada a mhaireann a suairceas. Arís, feiceann muid claochlú mearcarach Mhis ó shoilbhreas go líonrith: nuair nach bhfuil Dubh Rois taobh léi, scriosann sí a mboth agus ritheann amach ag gíoch air. An uair seo, áfach, ní á ionsaí ach ag impí air atá sí:

'Ná fulaing mé faoi bhrón, a chumannaigh,
i dtír iasachta seo an tsolais.
Ná tréig mé faoi ghuair na gréine.
Dá olcas uamhan, is measa uaigneas. ['](M 27)

Tá feicthe againn cheana, agus feicfidh muid arís i gcuid a cúig, go bhfuil ceangal ar leith idir mothúcháin Mhis agus an aimsir. Ionannaítear an ghile leis an tsonas agus an duibhe leis an bhrón go minic ar bhealach atá níos casta ná iomrall na comhbhá, mar atá pléite agam thuas. Sampla den cheangal rúnda sin atá sa mheafar shínte a leanann, a chuireann an fuacht agus an teas i gcodarsnacht ar bhealach a dtéann díom é a leanúint. Is dóigh liom fós go bhfuil tábhacht leis an líne dheiridh thuas, a dhearbhaíonn gur fiú an leochaileacht le caidreamh a bhunú. Is de shuimiúlacht go n-úsáideann Colm Breathnach meafar na n-éan,

³⁷¹ Luaite in Marina Warner (1995), 30.

friotal na hiasachta agus fuacht na leochaileachta leis an téama chéanna a ríomh ina luathdhán ‘Éanlathas’:

agus na laethanta eile sin
nach raibh de théad cheangail eadrainn
ach eagla agus gá
[...]
anseo i lár na má dúinn
tá fuacht nár bhraitheas riamh ar an ard sin
is nár bhraithis a déarfainn ag bun caoláire.³⁷²

Níl aon leisce ar Mhis a spleáchas ar Dhubh Rois a aithint (‘ded cheal, dubh liom m’athbhreith’ M 27), rud a bheas an-tábhachtach agus an chríoch faoi chaibidil againn. Idir an dá linn, téann an chuid seo agus dán an Bhreathnaigh i gcosúlacht, agus Mis buartha go bhfágfaí ‘ar an dtrá fholamh mé / im sprioc faoileán’ (M 28). Ar an dea-uair, pilleann Dubh Rois agus cad a dhéanann Mis ach a lámha a shíneadh ‘chun na gréine á haltú’ (M 28).

Ag tús an chnuasaigh, b’éigean í a mhealladh as an ‘dorchacht chaoim’ (M 5) agus b’fhearr léi fanacht i bhfad ó ‘thrá na maidine’ (M 1). Anois, tugtar réamhbhlaiseadh láidir de ‘Amhrán Mhis ag Grianstad an Gheimhridh’ agus an file ag mealladh an tsolais:

Bean ghlúine na gréine mé.
Seolaim slán í ó mhothar na hoíche.
Osaidim an lá
ón bpoll dorcha.

Fuasclaím solas. (M 28)

Nach mór go deo idir seo agus an ‘colúr gan cosa ar síorfholuain’? Cé nach féidir a rá gur féiniúlacht iomlán firinneach í agus Mis ag maíomh lámh a bheith aici i mbreacadh an lae, is cinnte go bhfuil sí in ann í féin a dhealú óna timpeallacht agus smaoinreamh faoina saol go stuama coincheapúil anois: ‘An iad na hiodhanna seirce agus éagmaise seo mo chinniúint?’ (M 27).

Tá Mis nach mór leigheasta. Níl fágtha le déanamh ag Dubh Rois ach a sibhialtacht a thabhairt chun críche trí ghléasadh, pósadh agus ‘dul amach faoin saol’ (M 29). Cé go dtriallann Mis cúpla leithscéal leis na hathruithe seo a sheachaint, tá a fhios ag an léitheoir cheana gur fuar aici iad agus go mbeidh uirthi an sliabh cosantach sceirdiúil a fhágáil:

‘Dá gcuirfimis fúinn sa choill...’
[...]

³⁷² Colm Breathnach (1991), 4-5.

‘Beidh tú’, ar sé,
‘ar mhná áille ilbhéasacha na Mumhan [...]’

‘Ba dhórtadh flaitheasa dom imeacht ón gcnoc’
‘Ní hea ach leathnú flaitheasa.’

Chuireas orm an éide. (M 29-30)

Figiúr 5: Radharc sceirdiúil ó bharr Shliabh Mis (mountainviews.ie)

Cuid a 5 den dán

A bhúi leis an sliocht ghairid reacaireachta sa chló Iodálach ag tús na coda deiridh, is léir láithreach nach in aisce a bhí iarrachtaí Dhubh Rois: pósadh an bheirt, bronnadh an t-airgead orthu agus rugadh páistí dóibh (M 31). Ní hamháin sin ach ba thogha na mban sibhialta í Mis, a rug ‘an chraobh ó mhná na Mumhan ar áilleacht, ar uaisleacht, ar fhlaithiúlacht’ (M 31). D’fhéadfaí a rá gur cheansaigh Dubh Rois í, ach b’fhearr liom a rá gur shlánaigh sé í, ag aithint na riachtanas taobh thiar dá drochiompar agus ag tógáil go tuisceanach ar an dé dhaonnachta a bhí fanta inti tar éis 300 bliain a chaitheamh le craobhacha.

B’álainn go deo an scéal é dá gcríochnófaí ansin é, ach ní mar sin a leagadh síos sna lámhscríbhinní é agus ní mar sin a chríochnaíonn cóiriú Jenkinson ach an oiread. Insítear

dúinn, sa chló chéanna i gcónaí, gur maraíodh Dubh Rois agus gur chum Mis caoineadh dó. Cuireann Jenkinson eireaball leis an mhéid sin nach bhfaightear sna lámhscríbhinní, eireaball a fhágann gur débhríoch, gabhlánach an chríoch í. Feictear dom go dtiteann an obair mhaith ar fad atá déanta go n-uige seo le traipisí le seacht bhfocal: ‘chuaigh sí athuair le haer an tsaoil’ (M 31).

Dánta ó Dán na hUidhre

Fágaimis an chastacht sin i leataobh go dtí an chríoch agus féachaimis anois ar an dá dhán dheireanacha sa chnuasach *Mis*, dánta a foilsíodh cheana in *Dán na hUidhre*. Ní luaitear teidil leo in *Mis* ach is eol dúinn ó *Dán na hUidhre* gurb é ‘Mis ag caoineadh Dubhrois’ (DU 26-28) agus ‘Amhrán Mhis ag Grianstad an Gheimhridh’ (DU 20-23) atá orthu faoi seach. Tapaímis an deis, leis, le haghaidh a thabhairt ar an dá dhán ar Mhis ó *Dán na hUidhre* nár foilsíodh arís in *Mis*, mar atá ‘XXX’ (DU 29-31) agus ‘Mis ag Geataí na Tríonóide’ (DU 32-33). D’fhonn cloí le hord an chnuasaigh, tosaímis le ‘XXX’ agus ‘Mis ag Geataí na Tríonóide’.

‘Mis ag Geataí na Tríonóide’

Is iad ‘XXX’ agus ‘Mis ag Geataí na Tríonóide’ an dá dhán a dhéanann iarracht shoiléir Mis a tharraingt isteach san aois nua agus i suíomh so-aitheanta uirbeach, mar atá Superquinn agus Coláiste na Tríonóide.

Cloíonn Jenkinson le guth na chéad phearsan, ar cosúil gur leagan comhaimseartha de Mhis í ina gné shlánaithe, agus déanann an file cur síos uirthi i suíomh saolta uirbeach. Tá an ton sa dán breá éadrom, Mis ag gearán nach bhfeileann a spéaclaí dí agus nach bhfuil sí in ann na sluaite a aithint thar chlocha duirlinge Choláiste na Tríonóide dá n-uireasa (DU 32).

Níl aon easpa féiniúlachta le tabhairt faoi deara anseo in aon chor; féach nach scanraíonn Mis roimh na daoine ná nach dteastaíonn uaithi iad a ionsú, a grá ‘ag éirí mar thaoille ... ó, mo mhuintir liom!’ (DU 32). Is i bhfad ón fhiántas atá sí anois, fiú má mhaolaítear ar a ‘cummantacht’ nuair a fheiceann sí na sluaite i gceart: ‘léim pusanna, geancanna, pislí aoise, beola dochta... mo chrústáil / gur thosaigh mo chosa ar rince beag guagach dá ndeoin féin’ (DU 33).

De réir mo thuigse, briseann ruainne den tseanfhiántas amach nuair a bhraitheann Mis faoi bhrú ag na plóid, go dtí gur ‘tháinig tú ag deifriú chugam’ (DU 33). Glacaimis leis gurb é

Dubh Rois an ‘tú’. Féach a lárnaí is atá an *tú* céanna i suaimhniú Mhis, agus a fhisiciúla is atá an chorrabhuais uirthi go dtí go dtagann Dubh Rois ‘ag táthú cnámha mo chinn led lámha’, ag brú teorainn chinnte síos ar a corp arís di (DU 33). Ní móide go bhfeicfear críoch níos sona nó níos rómánsúla ná críoch an dáin seo i saothar Bhiddy Jenkinson:

Is nuair a shiúlamar amach in ascaill a chéile is mo spéaclaí orm
chonaiceas na haghaidheanna romham
is murar thugas grá glan dóibh
thugas taitneamh
agus grá riabhach. (DU 33)

‘XXX’

Is défhiúsaí go mór an dán é ‘XXX’, cé nach bhfuil sé gann ar ghreann ach an oiread. In áit a bheith i mbun seilge di féin sa choill, in ‘XXX’ tá ar Mhis na haoise seo seasamh go béasach i scuaine in Superquinn. Caitheann sí smideadh, leis, bíodh is nach iarracht róaititheach í ar ghnáthbhean:

Bhí a haghaidh ag briseadh trín smideadh,
a hingne ag crúcadh is ag síneadh,
an vearnais dhearg ag sciolladh ina chalóga dearga go cuntar (DU 29)

Cur síos allabhrach é seo ar Mhis agus í ag titim as a chéile os ár gcomhair, a fiántas ag briseadh tríd an chur i gcéill. Is léir go n-aithníonn an búistéir sin agus é ag síneadh feola chuici ‘le dea-mhéin an tsiopa’ (DU 29).

Bíodh is go gcaitheann sí fós comharthaí sóirt na sibhialtachta (más ar éigean é), ní fada go mbriseann an dúchas aisti. Itheann sí an fheoil amh agus go cíocrach:

Réab sí an mála
rug ar an ngiota fada de ghreim fiacla
á mhungailt. (DU 29)

Tá dhá reacaire ann tríd an chnuasach; Mís féin a labhraíonn sa chéad phearsa, agus reacaire anaithnid a labhraíonn os a cionn agus a mbíonn cló iodálach ar a cuid cainte. Is é seo an t-aon dán amháin ina labhraíonn an dara reacaire linn sa chéad phearsa, agus í ina finné ar an eachtra san ollmhargadh. Ní hamháin sin ach, rud atá greannmhar go maith, tá an reacaire faoi smacht Mhis tríd an scéal:

Thit úll na leise agus úll na glúine de thuairt go talamh
is bhagair sí orm iad a bhailiú.

Bhrúigh sí amach idir thrucaillí brúite an tSathairn is mise sna sála aici

an dá alt teannta lem ucht mar dhá chíoch stálaithe. (DU 29)

Cuirtear béim ar mhíchuibheas na geilte sa chur síos a leanann ar shuíomh thar a bheith saolta, mar atá ionad siopadóireachta ag an deireadh seachtaine, lena ‘naíchóistí’, ‘staighre beo’ agus ‘linn taobh leis na leithris / mar a raibh cipíní na n-ice lollies ag clipeadh thart faoin eas’ (DU 30).

Éiríonn an dán beagáinín deacair a leanúint ina dhiaidh sin. Is cosúil go sleamhnaíonn an domhan uirbeach agus an domhan miotaseolaíoch le chéile, agus go ndéantar duine amháin as an bheirt bhan a bhí ann cheana. Ar dtús, tógann Mís na cnámha ó reacaire an dáin agus glanann sí éadan agus bosa na mná (DU 30). Níor luadh go dtí seo, áfach, go raibh an reacaire ag cur allais ná go raibh cnámh ina béal siúd, rud a deirtear anois i nguth na chéad phearsan: ‘chuimil [sí] fuarallas dem éadan. / Bhog sí an chnámh ó mo bhéal’ (DU 30). Braitear anois nach bhfuil ár reacaire groí iontrust.

Go gairid ina dhiaidh seo, nuair a fhéachann an reacaire thar ghualainn Mhis feiceann sí nithe ón bhunscéal nach bhfeicfí in ionad siopadóireachta, cuirim i gcás ‘dos coille, sruthán, fulacht fian’ (DU 30). Feiceann sí Dubh Rois chomh maith, ‘fear mór grámhar’ atá ‘ag steancadh uisce / ag gairdiú le gáirí móra geala’ (DU 30). Tá beirt bhan ann fós, nó deir duine acu gur léim duine eile acu chuig Dubh Rois agus go mbíonn babhta spraoi acu sa linn. Ach go tobann, is ionann an reacaire agus Mís féin sa rann leathdheireanach:

Nuair leagas lámh ar imeall na linne
mhúch fuaim an aonaigh foghar an easa
is bhí fuarallas liom arís gur rug tú orm a chumannaigh,
gur thóg tú mála plaisteach na gcnámh uaim,
is gur thug tú trí phóg dom os comhair an tsaoil. (DU 31)

An bhfuil Jenkinson ag tabhairt le fios, tríd an dá dhomhan seo a shleamhnú le chéile, nach bhfuil ach fad ribe gruaige idir bean an lae inniu agus bean an lae anallód, idir ‘normáltacht’ agus ‘gealtacht’? Críochnaíonn an dán diamhair seo le híomhá a bhfuil an sean agus an nua fite fuaite go críochnúil inti. Déantar tagairt fhollasach don bhunscéal leis an fhriotal ‘le mórán suaimhnis agus machnaimh ag féachaint’ (31), agus tá fulacht chomhaimseartha déanta den linn snámha san ionad siopadóireachta. Críochnaíonn an dán le nod don chomhaimsir le ‘spléachadh ar an ngraffiti os do chionn / Mis xxx Dubhrois’ (31). Fágтар fúinne ár mbrí féin a dhéanamh as an scéal seo.

'Mis ag Caoineadh Dubhrois'

Ag pilleadh anois ar ord an chnuasaigh, is é 'Mis ag Caoineadh Dubhrois' an sliocht is brónaí agus is éadóchasaí as an chnuasach ar fad. Tá Mis fágtha, go litriúil, ar an trá fholamh agus an domhan ag cúlú isteach uirthi i ndiaidh bhás Dhubh Rois. Tráth, ba í 'bean ghlúine na gréine' í i 'dtír... seo an tsolais' (M 27-28); níl ach liathadh le feiceáil ar idir mhuir agus spéir sa dán seo. Baineann Jenkinson leas an-fhórsúil as na 'srothain allais' a luadh le slánú. Mhis ní ba luaithe sa scéal le léiriú go bhfuil an ghealt níos measa as ná riamh:

Iompraím
dóthain salainne im fhual chun farraige a thriomú,
dóthain im shúile le go gcáithfinn clocha scáil

dóthain im allas lem chraiceann lobartha
a shileadh mar ghile gealaí ar an loch. (in DU 26 amháin a fhaightear an rann deiridh thuas)

Tá an rann thuas lomlán le siombalachas éadóchasach. Ar dtús, seasann an salann don tseisce chríochnúil nach bhfásfaidh aon ní aisti arís. Gan amhras, seasann salann sna súile do dheora, agus braitear ualach na péine sa tagairt do dheora chomh mór agus chomh trom le 'clocha scáil' a chaoineadh. Ach níos tábhachtaí, féach go bhfuil sí ag titim siar arís go neamhnithiúlacht, craiceann lobartha básmhar á theibiú ina 'ghile gealaí ar an loch' (DU 26).

Leagtar béim ar an tseisce agus ar an scrios arís sa dara rann, go mór mór sa tagairt dá hinchinn a bheith 'cruaite le cumaisc aoil an fhuatha / ina liathróid áir' (M 31). Réamhbhlaiseadh iad na tagairtí don ár agus den fhoréigean scriostach a philleann leis an bhrón:

Dá mbeadh crann romham,
leagfainn é.
Dá mbeadh Dia romham,
chéasfainn é. (31 M)

Seo arís í ag agairt a beatha ar Dhia, agus ar bhealach atá fíorshuntasach go deo. Féach an chumhacht ollmhór a bhronnann a fearg ar Mhis thuas. I bhfírinne, tá sé deacair an chuid seo den leabhar a léamh. Sampla é den 'blackpits poetry' a bhfuil an oiread sin coil ag an fhile léi, bíodh is nach locht é sin i mo thuairimse. Leanann an t-íomháineachas duairc ar aghaidh le faoileán marbh agus deimhníonn Mis go bhfuil domhan s'aici, a raibh an ghile agus an torthúlacht tagtha ar ais ann, ag cúlú arís uaithi. Tá an uile rud ar fionraí de theann a dobróin:

Ceo ar muir,
an chathair ar neamhni,
na sléibhte caillte. (27, DU amháin)

Déanann sí iarracht thruamhéalach Dubh Rois a mhealladh ar ais:

Brúim póga ar an gceo
le súil go dtiocfaidh tú i gclí [...]
led chláirseach
led ór
led airgead (DU 27, ní fhaightear an tagairt d'ór/cláirseach/airgead in M)

Tá críoch an dá leagan an-éagsúil lena chéile, agus ní miste iad a thabhairt ina n-iomlán. Tá rann amháin sa leagan is luaithe a mheabhródh ‘Caoineadh Airt Uí Laoghaire’ don léitheoir, agus béim impíoch ar a ndéanfaí ach a dtiocfadh an duine ionúin ar ais. Seo atá ag Jenkinson:

Rachainn chugat go fáilí
Chuimleoinn sáile díot
Cheanglódh súile
Leagfainn méar ar cholm is cneá, dod ainmniú
Is d’osclódh gach zip, gach cnaipe, gach iall, gach ceangal gach cuing gach coinníoll
(DU 28)

Agus is mar seo a impíonn Eibhlín Dubh ar Art teacht ar ais:

Mo ghrá thú go daingean!
Is éirigh suas id sheasamh
Is tar liom féin abhaile,
Go gcuirfeam mairt á leagadh,
Go nglaofam ar chóisir fhairsing,
Go mbeidh againn ceol á spreagadh,
Go gcóireod duitse leaba
Faoi bhairlíní geala,
Faoi chuilteanna breátha breaca,
A bhainfidh asat allas
In ionad an fhuachta a ghlacais.³⁷³

Fiú mura bhfuil ann ach diúltú don fhírinne, tá críoch níos dóchasaí leis an tseanleagan, a dhéanann tagairt spéisiúil, an-sonrach do logainm de chuid na príomhchathrach (28). Tá sé intuigthe go mbainfeadh Jenkinson an tagairt sin agus an dán á chóiriú aici don chnuasach, a thiteann amach i gCiarraí, ach is álainn fós an chríoch í, go háirithe más tagairt atá sa tús do radharc na súl agus deora iontu:

Lampaí súl na cathrach ag rince.
Soilse tráchta Mhuirfean
glas
glas
glas
romhainn
is dearg inár ndiaidh. (DU 28)

³⁷³ Seán Ó Tuama (eag.) (1961, 2002), 36.

Fiú mura bhfuil ann ach brionglóid, tugann an teitheadh sin faoiseamh áirithe don léitheoir i ndiaidh éadóchas ábhalmhór an dáin seo. Monuar, níl an nóta dóchais sin féin ag deireadh an leagain is úire, agus dá gcríochnófaí an cnuasach le deireadh an dáin d'fhágfaí an léitheoir caite croíbhriste, rud a deir Jenkinson nach mian léi a dhéanamh mar a chonacthas i gcaibidil a haon. Dearbhaítear dúinn uair amháin eile go bhfuil Mis tite siar go neamhnithiúlacht, nach bhfuil fiú amháin an fuinneamh scriostach inti a thuilleadh. Mar chlabhsúr ar an dán, baintear macalla soiléir as tús an scéil agus longbhriseadh na dúiseachta. An uair seo, tá sí faoi léigear na farraige amhail is nach raibh inti ach giota turscair a chaithfí ó bhád go neamhchúiseach, friotal a mheabhródh arís dúinn a bheith an scitsifréinigh mar a bheadh corc san fharraige:

Doirteann muirbhrúcht ón teiscinn dhubh
ar an dtrá thirim mé
im dheor
muirchurtha,
múchta. (M 32)

'Amhrán Mhis ag Grianstad an Gheimhridh'

Críochnaíonn an cnuasach le dán ríshaibhir dóchais (M 32-35), ar féidir é a léamh mar mhicreocosma den scéal iomlán, nó leid faoin am atá le teacht i ndiaidh bhás Dhubh Rois. Níorbh iomlán aon phlé ar shiombalachas na sraithe gan dul i ngleic leis an dán álainn liriciúil seo a fhaightear sa dá chnuasach (DU 20-23, M 32-35).

Dán dóchais atá ann. Ceanglaíonn an file an 'aimsir' inmheánach – i. (ea)sláinte anama – leis na séasúir. Rogha iontach feiliúnach do bhrí an dáin é go dtiteann sé amach ar lá an ghrianstad, an lá is giorra agus an oíche is faide sa bhliain. Gan amhras, seasann sé seo ar leibhéal amháin d'oíche dhorcha an anama, agus an timpeallacht féin i gcomhbhá le fulaingt Mhis. Ach tá siombalachas níos saibhre ná an dorchadas amháin i gceist leis an ghrianstad, déachas den chineál a thaitníonn, is cosúil, le Jenkinson. Nach fíor, tar éis an tsaoil, go gcomharthaíonn an grianstad buaic an gheimhridh agus leis, athrú an tséasúir? Nó i bhfocail Ní Dhomhnaill in 'Feis':

Feasta
beidh na hoícheanta níos giorra.
Raghaidh achar gach lae i bhfaid is i bhfaid.³⁷⁴

An bhuaic roimh an bhriseadh atá ann. Samplaí iad dán Jenkinson agus dán Ní Dhomhnaill den tuiscint choitianta faoin fhulaingt, go mór mór i gcás na handúilíochta,

³⁷⁴ Nuala Ní Dhomhnaill (1991), 99.

nach bhfuil aon bhealach aisti ach trithí agus go gcaitear an grinneall a bhaint amach sular féidir éirí.

Is é seo go díreach gluaiseacht an dáin, a théann i ndorchadas ar dtús agus ansin i ngile. Ag tús an dáin, tá Mis bhocht sáinnithe ag an fhuacht agus an reo. Samhlaíonn muid éin le saoirse, ach tá sí ‘i ngreim i nglae’ agus bogann sí go ciotach ‘in aon bhrat oighir’ gan an tsolúbthacht ná an éadroime is dual d’éin (M 32).

Tugtar faoi deara go dtéann sí síos, seachas suas, agus go bhfuil móitíf na troime tábhachtach anseo. Faoi mar atá an t-oighear ina ualach trom á coinneáil síos go fisiciúil, tá fórsa a himní ag brú ar a guth, ag tachtadh na caintice a sheasann dá hiarrachtaí a bheith dearfach agus buíoch:

canaim caintic na maidine,
inní ag giollaíocht
ar mo sheamsán dóchais (M 33)

Teipeann, monuar, ar an iarracht. Arís, tá staid mhothálach Mhis frithchaite sa timpeallacht: tá sé le tuiscint ón tagairt o ‘reo na maidine ag athreo’ gur éirigh leis an ghuth rud éigin a bhíogadh beagáinín (33). Cuirtear an t-athrú ar ceal, áfach, agus truaillítear guth an éin le tarcaisne:

mo chuisle ceoil
ag cuisniú
is ag titim
ina gháire dóite. (M 33)

Sroicheann an dorchadas a bhuaic anseo i ndiaidh gur theip ar a hiarracht. Deir Mis go mba leor sin le hí a bhriseadh go hiomlán agus go mbeadh sí imithe ‘ar eadarbhuas... im ghealt / mar shíleadar’ ach ab ea go raibh oiread na fríde de dhóchas fanta go domhain inti:

istigh im shlaod smeara
san idirfhásach
idir ghealtacht geilte
agus gealtacht duine³⁷⁵
cuimhne ag goradh
is ag spríúchadh teasa... (M 33-34)

³⁷⁵ Is dóigh liom gur botún cló é seo, agus gur cheart gur ‘idir gealtacht geilte agus gealtacht duine’ a bheith ann. Thriail mé an dán a léamh leis an tuiscint eile agus má tá ciall leis, ní thuigim féin é. Anuas air sin, tá cúpla leagan malartach den líne ann. Tá an leagan thuas le fáil in *Dán na hUidhre*, in *Mis*, in *Rogha Dánta* agus in *An Leabhar Mór*; in *Duanaire an Chéid*, tá ‘idir ghealtacht geilte agus ghealtacht duine’.

Díol spéise é an t-íomháineas seo de chuimhne mar a bheadh lasair ann. Cé gur comhartha dóchais atá ann, tá rud éigin bagrach faoin ‘sprüchadh teasa’ chomh maith (34). Tá sé spéisíúil, leis, gurb í an chuimhne a choinníonn slán ón ghealtacht í, nuair a chuimhníonn muid ar ghuagacht na cuimhne ag tús an chnuasdáin.

I trí eagrán as ceithre cinn, foilsíodh an dán seo gan creatlach an scéil a lua ná aon trácht ar Dhubh Rois. An féidir glacadh leis, mar sin, gur ag trácht ar an tréimhse sular cheansaigh Dubh Rois í atá Mis? Is é atá mar chlabhsúr ar an chnuasach fúithi, áfach, rud a athraíonn brí an dáin agus, go deimhin, an chnuasdáin. Pléifear leis na himpleachtaí don tslánú ar ball. Idir an dá linn, glacaimis leis gurb í an chuimhne a choinníonn an dé inti i rith an gheimhridh ná cuimhne ar a fear nó cuimhne an tsamhraidh.

Aisteach go leor, i ndiaidh di a rá gur coinníodh slán ón ghealtacht ghlan í, luaitear dhá chomhartha sho-aitheanta sóirt de chuid na gealtachta sa chéad rann eile, mar atá rogha Shuibhne de chrann agus de bhia. Luaitear freisin go bhfuil ‘bláth seaca’ ar a súile (34), íomháineas as an ghnáth a mheabhraíonn, b’fhéidir, tábhacht na gcrann. Seo an rud is bláth seaca nó *fern frost* ann:

Figiúr 6: Bláth Seaca (epod.usra.edu)

Is sa rann seo a thosaíonn an slánú. Is fiú an chuid seo den dán a léamh taobh le dán grianstad Nuala Ní Dhomhnaill, ‘Feis’. Níl an blas collaí ar dhán Jenkinson, ach leagann siad beirt béim ar an dóigh a dtéann oiread na fríde den ghile i bhfeidhm ar an dorchadas. Ní lú ná lasadh an duibheagáin a léiríonn siad. Deir Ní Dhomhnaill:

Teastalaíonn an gá gréine
caol is lom
síos an pasáiste dorcha
is tríd an bpoll

sa bhfardoras
is rianann solas ribe
ar an urlár cré sa seomra iata
is íochtaráí go léir³⁷⁶

Deir Jenkinson:

Maidin in ainnise in iúr na cille
bláth seaca ar mo shúile [...]
mo mhásaí maoldearga
ag táth fúthu
in uanán buinní biolair,
chasa soir
is phóg gealán mo shúile
ag leá oighir iontu.

D'aimsigh³⁷⁷ méar fhada gréine cuar mo bhéil
shlíoc mo ghruanna,
neadaigh im leicne (M 34)

Ar deireadh, tá dóchas ann; tosaíonn an leá a shaorfaidh arís í, agus aibhsítear nach 'spriúchadh teasa' atá i gceist an uair seo ach póg shéimh ghrámhar. Bíodh sin mar atá, tá bac amháin fós le sárú aici sula mbainfidh sí a saoirse amach. Faoi mar a rinneadh leis an allas níos luaithe, caitear an nimh a ghlanadh di. Mar is léir ó mheafar na cneá á hoscailt, níl sé seo gan phian ná contúirt ach tá sé iomlán riachtanach:

Bhraitheas an dúléan ag leá im chroí
an ghile ag nochtadh cneá isteach go braon
is an dubh ag rith uaim. (34)

Ní bhíonn a fhios againn riamh cén íomhá go díreach atá i gcloigeann scríbhneora agus é nó í ag cur pearsan inár láthair, ach d'fhéadfadh sé go n-athraíonn corp Mhis ina dhiaidh seo. Leagadh béim ar a tréithe éanúla go dtí an rann seo, ach tagraítear anois do ghníomh oscailte áthasach láimhe:

Shíneas uaim mo lámha chuig an ngrian [...]
a thug suntas
do gach lóipín sneachta gur las sé,
gur tháth tír is aer in aon mhuir solais

³⁷⁶ Nuala Ní Dhomhnaill (1991), 99.

³⁷⁷ 'Ligh' seachas 'd'aimsigh' a thugtar in DU (22).

mar ar chuir mo chroí chun cuain. (34)

Tá an leathrann sin ar na cinn is gleoite sa tsaothar ar fad. Faoi mar a tharlaíonn i ndán Ní Dhomhnaill, scaipeann an solas agus spreagann sé ceiliúradh na n-éan.³⁷⁸ Ní hamháin gur comhartha slánaithe é seo do Mhis, ar theip ar a hiarrachtaí canta go dtí seo, ach comhartha dóchais agus buíochais atá ann, an dá rud nach raibh inti ag tús an dáin. Tugann sí ‘[c]úiteamh comaoine’ ar a cuid ceoil, agus le gaois an té a d’fhulaing go géar, tuigeann sí go bhfeicfead arís ‘putóga dubha gach bliana’ (35). An uair seo, áfach, tuigeann sí luach an tsolais fosta agus coinníonn sí giota de ar leataobh le roinnt ar an domhan nuair atá sé ina dhíth:

ceapaim an ghrian
i gcuaschomhlaí mo chroí
is teilgim í sna harda
le hurchar ceoil
de bhéala éin an earraigh. (35)

Críoch an dáin

*Ar chúl na gaoithe, san úllord, chuireas crann iúir
dubh, dearg-mheasach, órsceitheach, rúnda, ciúin.
Téann a fhréamh go grinneall, a ghéaga go flaithis suas.
Fara éin é, ósta d’aon ghealt ar a bhfuaid. (35)*

Leis na focail thuas a chríochnaíonn an cnuasach agus, go nuige seo, an tsraith dánta ar Mhis. Is é seo an t-aon uair a chloiseann muid rud ar bith faoi reacaire an chnuasdáin agus an t-aon uair a úsáideann sí guth na chéad phearsan le tarraingt ar dhuine seachas Mís. Crann na ngealt is ea an crann iúir, agus feileann an tagairt do ghrinneall agus flaithis don ghluaiseacht thuas-seal-thíos-seal a léirítear sa dán. Tá an chomhaimsearthacht spéisiúil leis, nó ní móide gur ceart scéalta mar seo a léamh mar a bheidís ag titim amach san aimsir chaite ach taobh amuigh den aimsir líneach ar fad.

Tá an chríoch go fóill beagáinín míshásúil. Críochnaíonn an cnuasach leis an dán láidir dóchais ‘Amhrán Mhis ag Grianstad an Gheimhridh’, ach is é an rud deireanach a insítear dúinn faoi dhán Mhis ná seo:

*D’fhás clúmh, cleití agus crúcaí uirthi arís agus d’eitil sí ó thuaidh.
Broigheall í i measc na mbroigheall ar Lán Bháirneach. Faoileán í i
gCill Mhic an Deá.*

³⁷⁸ Ibid.

*Corr mhóna í a éiríonn ar sciatháin throma liatha de Dhroim Gabhar.
Fuiseog ceol-chrochta í.
Mar seo a chanann sí ag Grianstad an Gheimhridh. (M 32)*

Tá sé an-soiléir, mar sin, gur phill Mis ar an gheiltine i ndiaidh bhás a fir, agus is cosúil go bhfuil sí sáinnithe sa tsíoraíocht mar a bhí ag tús an chnuasaigh. Ní dhéantar trácht ar a cuid fulaingthe, ach ba dheacair fós é seo a léamh mar chríoch shona. Tá an défhiús céanna fite fuaite in íomháineas na n-éan: drochthuar is ea an broigheall, dea-thuar is ea an chorr mhóna ar siombail í de ‘patience while healing occurs’, agus éan gránna le ceol álainn a spreagann an fhilíocht í an fhuiseog.³⁷⁹

Cad iad impleachtaí na críche seo don tslánú a tharla sa dán? An gcuirtear ar ceal é? Arbh fhiú do Mhis bhocht dul tríd an bhiseach agus an ‘athbhreith’ má scuabtar uaithi iad le bás tragóideach Dhubh Rois? An slánú a bhí ann ar chor ar bith, má bhraitheann sé go hiomlán ar a fear? Cad is brí leis an deireadh, más deireadh atá ann? Níl agam ach freagraí trialacha, agus níl ceann ar bith acu go hiomlán sásúil ann féin.

Bíodh is gur ag trácht ar shíscéalta atá sí, meabhraíonn Pinkola-Estés dúinn nach ionann deireadh míre agus críoch ghlan i scéalta mar seo a phléann le tinneas, biseach agus foréigean.³⁸⁰ Tugann Jenkinson le fios go bhfuil Mis fós beo, agus mar sin is dócha go bhfuil dóchas éigin ann. Luíonn ord na ndánta leis seo, nó tá dóchas i bhfocail dheireanacha *Mhis*:

ceapaim an ghrian
i gcuaschomhlaí mo chroí
is teilgim í sna harda
le hurchar ceoil
de bhéala éin an earraigh (M 35)

Tá sé tábhachtach, leis, go luann sí ‘cúiteamh comaoine’ (M 35), rud a thugann le fios go bhfuil ábhar buíochais aici, fiú mura bhfuil ann ach póg chineálta na gréine ar a grua. Chonaic muid fríd an chnuasdán go bhfuil tábhacht ar leith leis na harda agus leis an ghrian; mar sin, ní féidir gan an chríoch seo a léamh go dóchasach. An tagairt do ‘chuimhne ag goradh / is ag spriúchadh teasa’ (33-34) agus í préachta, d’fhéadfadh sé gur cuimhne faoi Dhubh Rois atá ann, nó seans gur fios é go dtiocfaidh an samhradh agus go bhfásfaidh an féar. Ach is léir nach áil le Jenkinson críoch shimplí shona a sholáthar, mar a fheictear i mílitríú ríspéisiúil an fhocail ‘dúlúchair’ (35). Níor tháinig mé ar aon sampla den litríú seo mar leagan malartach de ‘dhúluachair’, focal a chiallaíonn ‘midwinter’.

Seans gur timpiste atá ann, ach tá dán ag Jenkinson dar teideal ‘Dubhaoibhneas’ (UB 28) i gcnuasach eile agus ní leasc léi focail a chumasc. Níl sé as an áireamh, mar sin, gur chuir sí an focal ‘lúcháir’ isteach san fhocal d’aon ghnó. Braithim go bhfeileann an bhrice sin go mór

³⁷⁹ Glynn Anderson (2008) 98, 57, 257.

³⁸⁰ Clarissa Pinkola Estes (1992). Féach an plé ar ‘The Red Shoes’ go háirithe (213-254).

d'éiteas a saothair, cé gur deacair a bheith cinnte cá luíonn an cnuasach seo trí chéile leis an éiteas chéanna.

An Ceangal

I take our story [...] to be a gift from the subconscious that cannot be rationally explained. But it can be pondered, worried over, wondered at, told over and over again, and because of its deeply symbolic significance it never loses anything in the telling.³⁸¹

Ar nós aon fhinscéil gur fiú an t-ainm é, is iomaí teachtaireacht atá á cur abhaile ag scéal Mhis agus Dhubh Rois: faoi ghrá, faoi thinneas, faoi bhiseach, faoi dhobrón, faoi leochaileacht, faoi fhoighne, faoi chomhaontú idir fiántas agus sibhialtacht, agus araile. Is ar an tslánú san athinsint is mó a díríodh sa chaibidil seo; mar a tháinig Mis ar ais chuici féin agus mar a bhain Jenkinson leas as an siombalachas bunaidh le scéal comhaimseartha (nó b'fhéidir seachaimseartha) a insint faoi dhóchas agus grá. Chonacthas gur deacair deireadh an dáin a aontú leis an tslánú, agus d'fhéadfaí a rá go gcuireann an deireadh an slánú ar ceal. Is cosúil gur áit éigin idir 'gealtacht geilte / is gealtacht duine' (M 33) a chríochnaíonn Mis.

Tugtar aghaidh ar ghrá agus ar dhobrón arís sa chéad chaibidil eile, a phléann arís leis an ghaol ghairid agus an caoineadh, ach i gcomhthéacs stairiúil seachas idirthéacsúil an iarraidh seo.

³⁸¹ Nuala Ní Dhomhnaill (1992), 199.

Caibidil 5: In éagdáil lena mbreith: máithreacha, marbhghinte agus cúram an chaointe i saothar Bhiddy Jenkinson

Chonaic muid i gcaibidil 1 den tráchtas seo go bhfuil a sainmhíniú féin déanta ag Bidy Jenkinson ar chúraimí cearta na filíochta. I gcaibidil 4, rinneadh mionanailís ar shampla fíorchumhachtach den leas idirthéacsúil a bhaineann Jenkinson go seasta as *personae*, idir fhireann agus bhaineann, ón traidisiún Ghaelach. Tagann an dá thréith sin le chéile sa chaibidil seo, a thugann aghaidh ar an téama is cráite, b'fhéidir, i saothar an fhíle. Mar a áitíodh sa réamhrá, is faoi scáth an bháis go minic a bhíonn Jenkinson ag scríobh, ach faightear an léirmhíniú is caolchúisí agus is allabhraí nuair a bhíonn an file ag plé le bás leanaí.

Tá an chaibidil bunaithe den chuid is mó ar thrí dhán a phléann lena leithéid: 'Liombó', dán simplí cráite ón chéad chnuasach (BG 36), 'Liombó 2', freagra ar 'Liombó' ón cheathrú cnuasach atá níos défhiúsaí (AN 27-28), agus 'I gCuimhne Shíle', dán ón tríú cnuasach bunaithe ar bhás stairiúil girsí a bhí ag iompar clainne (DU 44-46). Tá an chaibidil bunaithe ar staidéar ar théamaí lárnacha na dtrí dhán: dobrón ceilte, deasghnátha, agus an teannas idir dlíthe pobail agus dlíthe 'spioradálta'. Cé go bhfuil an méid sin i bpáirt acu, éilíonn 'I gCuimhne Shíle' cur chuige an-éagsúil ó 'Liombó' agus 'Liombó 2', nó tá siombalachas an-láidir sa chéad dán ar gá é a spíonadh go han-chúramach. Cuireann an file an tuireamh in oiriúint do riachtanas an imeachta, ag tarraingt ciútaí éagsúla chuici féin le dhá chríoch éagsúla a bhaint amach: comóradh a dhéanamh gan príobháideacht a shárú i gcás 'I gCuimhne Shíle', agus briseadh tosta agus aitheantas poiblí a thabhairt do chrá rúnda i gcás 'Liombó' agus 'Liombó 2'.

Tuilleann na dánta seo aird ar leith i saothar Jenkinson toisc gur samplaí neamhghnácha iad den fhíle ag tabhairt faoi ábhar go lándáiríre, gan a leathshuíl a chaochadh lena lucht léitheoireachta. Na seanchleasa reitriche is fearr le Jenkinson, an paradacs agus an íoróin, is ar éigean a bhíonn siad le haimsiú anseo agus nuair a bhíonn, is ag treisiú an doilís atá siad. Creidim féin gur samplaí iad fosta de chomhghuaillíocht an fhíle le máithreacha a d'foc go daor, agus fiú lena mbeatha, as marbhghinte a thabhairt ar an tsaol.

Rud eile atá spéisiúil fúthu ná gur féidir iad a chur i gcomhthéacs ar bhealach nach mbíonn indéanta i gcónaí agus 'éagsúlacht scanrúil'³⁸² an tsaothair seo á cíoradh. Mar shampla, is beag file eile comhaimseartha a scríobhann faoi 'T[h]ríolobítigh an Phailéasóic' mar 'chianghaolta' (UB 17), nó faoi 'f[h]earadh na gcolúr' a bheith 'biosc faoi chois / toisc go

³⁸² Alan Titley (1998), 33.

bhfuil dátaí á n-ithe acu' (DU 63). Bíonn ceist na heitice le cur san áireamh ag aon fhile a phléann imeachtaí comhaimseartha, áfach, mar a dhéantar sna dánta seo, agus ó tharla go bhfuil dánta ar an ábhar cheannann chéanna scríofa ag Nuala Ní Dhomhnaill³⁸³ agus Paula Meehan,³⁸⁴ tapaím an deis thíos lena n-iarreachtaí a chur i gcomparáid lena chéile. Feicfear le hais na ndánta eile go seachnaíonn Jenkinson cúrsaí ciontacha agus go dtugann sí tús áite don chomhghuaillíocht agus d'íomháineas caolchúiseach an dáin. Níor cheart go gcuirfeadh sin iontas ar léitheoirí Jenkinson i bhfianaise an mhéid a dúradh i gcaibidil a haon faoina col le dánta cúise.

Is é 'I gCuimhne Shíle' ón chnuasach *Dán na hUidhre* (44-46) sméar mhullaigh na dtuireamh i bhfilíocht Bhiddy Jenkinson. Dán diamhair, cumhachtach, caolchúiseach atá ann ar mhaígh Máire Ní Annracháin i bhfad siar gurb é 'is alltaí sa Nua-Ghaeilge'.³⁸⁵ Tosaím an chaibidil le mionanailís ar an dán, ag féachaint leis an tranglam aisteach de *personae* ann a oibriú amach. Taobh thiar dá dhoiléire, creidim go bhfuil Jenkinson ar a bionda in 'I gCuimhne Shíle' ag iarraidh dhá chúram eiticiúla a chur i gcrích san aon am amháin, mar atá droch-chríoch a chomórath gan earraíocht pholaitiúil nó ealaíonta a bhaint aisti.

Fágaim an mhionanailís agus 'I gCuimhne Shíle' i mo dhiaidh sa dara cuid den chaibidil, a thugann aghaidh ar na dánta 'Liombó' (BG 36) agus 'Liombó 2' (AN 27-28). Tugaim faoi chur chuige i bhfad níos scóipiúla chun dul i ngleic leis na dánta seo, ag féachaint len iad a shuíomh i dtraidisiún seanbhunaithe de thionlacan deasghnáthach i léiriú liteartha an bháis go hidirnáisiúnta. Fosheánra den chaoineadh é seo, a chruthaíonn spás caointe go fíortha nuair nach gceadaítear aitheantas oifigiúil. Cuid dhílis iad 'Liombó' agus 'Liombó 2' den traidisiún sin a théann chomh fada siar leis an tSean-Ghréig. I ndiaidh na samplaí idirnáisiúnta a phlé, dírim ar a léiriú i litríocht na Gaeilge i gcás leanaí 'neamhnite'. Tá tuilleadh taighde le déanamh ar ionramháil chorrathach na n-údar comhaimseartha, fireann agus bainneann, ar an ábhar íogair seo, agus is móitíf í an tsochraid dheasghnáthach sa litríocht ar fiú i bhfad níos mó taighde a dhéanamh uirthi.

I gCuimhne Shíle

Más ionann agus teacht i dtír ar an Bhé dán a scríobh d'fhonn teachtaireacht pholaitiúil a chur abhaile i saoldearcadh Jenkinson, fós ní fhéadfaí a mhaíomh go mbíonn a saothar féin neodrach i gcónaí, mar a chonacthas sa trácht a rinneadh ar chúrsaí inscne agus teanga i gcaibidil a haon.

³⁸³ Nuala Ní Dhomhnaill (2011), 190-192.

³⁸⁴ Paula Meehan (1996, 2013), 26-28.

³⁸⁵ Máire Ní Annracháin (2000), 342.

Mar atá pléite cheana, comharthaí sóirt dá saothar iad an íoróin, an áiféis agus an oscailteacht i leith paradaca. I gcomhthéacs na polaitíochta, ciútaí iad seo chun daingne a sheachaint (OB 32, AN 76 srl), rud a spreagann an file le radharc leathan a shaothrú chomh maith. Diúltaíonn sí, mar dhea, tosaíocht eiticiúil a thabhairt don lá atá inniu ann, ag maíomh go ‘[g]caoinim iad siúd a thit i / gCath Ros na Rí faoin mBóinn. / Is bás gach bás’ (OB 86).

Tá, mar sin féin, dornán beag dánta scríofa ag Jenkinson ar ábhair thromchúiseacha chomhaimseartha nach mbíonn aon rian den íoróin ná den áiféis le sonrú iontu (DU 87, 91; OB 86). Tuigeann an file go bhfuil sí ag sárú a rialach féin sa dán dheireanach sin, ‘An Cogadh Seo’, agus fógraíonn sí dá bharr gur ‘neamhdhán é seo de réir mo chaighdeán féin’ (OB 86). Is ciúta eile arís a úsáideann Jenkinson in ‘I gCuimhne Shíle’, ciúta é a léiríonn nach é briseadh a rialach féin atá ag déanamh scime di ach cumhacht aon fhile teacht i dtír ar íobartach óg. Dán eisceachtúil a d’eascair as an chúram chaolchúiseach seo, ar eiseamláir é don té ar mhaith leis comóradh nó fiú agóid fhileata a dhéanamh gan beag is fiú a dhéanamh de chearta agus go háirithe de phríobháideacht an íobartaigh. Go minic tagann an dá rud sin salach ar a chéile agus, de theann dea-thola nó de theann a n-uafáis, cuireann lucht agóide tábhacht an chomórtha chun tosaigh ar thábhacht an phríobháideachais. Tá moladh mór tuillte ag Jenkinson, dar liom féin, as cothromaíocht neamhghnách a bhaint amach idir an dá chúram.

An scéal taobh thiar den dán

Ní foláir ná go bhfuil Bidy Jenkinson, Paula Meehan agus Nuala Ní Dhomhnaill ar na banfhilí is mó gradam atá ag scríobh in Éirinn sa lá atá inniu ann. Léiriú áititheach ar an chreathadh a bhain an t-imeacht as sochaí na hÉireann é, mar sin, gur scríobh siad triúr dánta ar thragóid a tharla i gContae an Longfoirt in Eanáir 1984. Fuarthas corp girsí agus a leanbh nuabheirthe marbh lena taobh. Níor scaipeadh an scéal láithreach, ach nuair a scaipeadh é spreag sé comhrá poiblí den chéad uair faoi mhná eile a raibh páistí ‘mídhlisteanacha’ acu agus an dóigh ar chaith an tsochaí leo. Maítear anois gur imeacht fíorthábhachtach a bhí ann i stair na mban sa tír seo, blianta fada sular tháinig scannail na neachtlan agus na n-áras máithreacha agus leanaí chun solais.³⁸⁶

Ina leabhar iomráiteach *The Burning of Bridget Cleary*,³⁸⁷ d’áitigh Angela Bourke gur mór is fiú na ‘móimintí’ tábhachtacha seo a atógáil trí thaighde a dhéanamh ar an aischur chultúrtha a thimpeallaíonn iad. Ní bheifear ach ag plé le trí dhán anseo, ach ní miste a lua i dtús báire

³⁸⁶ Féach sraith RTÉ *Scannal* ‘Ann Lovett: The Story That Wouldn’t Remain Local’ nó Diarmuid Ferriter (2009), 424-425.

³⁸⁷ Angela Bourke (2006), 357. Ina measc seo tá amhráin le Christy Moore (1989) agus Cry Before Dawn (1987), damhsa le Fabulous Beast agus scannán faisnéise le Leo de Beor (1987).

gur iomaí foirm a tharraing daoine chucu féin le dul i ngleic leis an tragóid, cuir i gcás scannán agus cláir theilifíse, amhráin, damhsa, drámaíocht agus, gan amhras, véarsaíocht.³⁵⁷ Creidim go bhféadfaí taighde léirsteanach a dhéanamh amach anseo bunaithe ar na foinsí seo uile.

Léiriú eile ar an éifeacht a bhí ag an imeacht seo ar phobal na hÉireann, dar liom, ná go bhfuil an focal ‘grotto’, neamhaistrithe agus i gcló iodálach, le feiceáil i ndánta Jenkinson, Meehan agus Ní Dhomhnaill. Ba leor, is cosúil, an focal sin amháin chun an scéal nuachta a thabhairt chun cuimhne, agus is léir go ndeachaigh ‘siombalachas’ an tsuímh féin go mór i bhfeidhm ar dhaoine sa dóigh is go ndearna daoine áirithe ionannú láithreach idir suíomh agus siocair báis na girsí.³⁸⁸

An teannas idir cúraimí éagsúla eitice agus comórtha is mó a bheas faoi chaibidil anseo agam. Dála na bhfílí, tá dualgais eiticiúla ar an léitheoir agus é ag dul i ngleic le saothair atá bunaithe ar fhulaingt fhrinneach duine eile. Cloím, mar sin, le nós Jenkinson gan mionsonraí faoin íobartach fhrinneach a phlé anseo, agus tugaim aghaidh ar shuíomh cruthaitheach an dáin amháin.

Scéal an dáin

Tosaíonn ‘I gCuimhne Shíle’ le cuntas ón reacaire faoi lá a chaith sí sa tóir ar dhealbh de Shíle na gCíoch, agus tuairisc mhuintir na háite ar an dealbh chéanna. Is fiú an frustrachas a léiríonn Jenkinson in áiteanna eile faoin neamhshuim a chuireann sochaí na hÉireann i séadchomharthaí a choinneáil i gcuimhne,³⁸⁹ nó braitear an neamhshuim chéanna agus an frustrachas céanna in oscailt an dáin:

Sa Chill, a dúradar,
sa tSeanchill, do gheobhainn í...
bhuel - dob ann di - dá mba spéis liom í, mar Shíle. (DU 44)

Is léir nach dtuigeann na treoraithe anaithnid seo cad chuige a mbeadh suim ag an reacaire sa tseandialbh, agus molann siad go dtabharfadh sí cuairt ar dhealbh níos fóirsteanaí:

Bhí sí gránna,
agus ar an slí abhaile b’fhéidir go rachainn
chuig an *ngrotto*. (DU 44)

³⁸⁸ Féach, mar shampla, ‘Remembering Ann Lovett’ (2014), nó dán Paula Meehan féin.

³⁸⁹ Féach go háirithe DP agus BB.

Tosaíonn an dán, mar sin, le ‘comórtas’ idir dhá dhealbh bhanúla, mar atá Síle na gCíoch agus An Mhaighdean Mhuire. Mar a fheicfidh muid thíos, ba dhoiligh teacht ar bheirt níos éagsúla lena chéile, agus ní fhágtar in amhras muid faoi cén taobh ar a dtiteann muintir na háite. Ní túisce an teannas seo léirithe, áfach, ná go mbogann an dán ar aghaidh agus an dá dhealbh fágtha ina diaidh ag an reacaire. Tugann sí cuntas ar bhrothall an lae – díol spéise é go n-athraíonn Jenkinson an séasúr sa dán – agus iompraíonn timpeallacht dhofháiilteach na háite meafar caolchúiseach faoi chás na girsí:

Síol féar ag greamú de wellingtons fliucha.
Ró samh. Allas talún.
Aer clúmhadh le pailín ag cigilt sróine.
Dá mbeadh anáil éigin gaoithe ann,
leis an saol a bhogadh ar aghaidh. (DU 44)

Is sa dá véarsa deiridh a thagann muid chuig croí an dáin. Tagann an reacaire ar ghirseach óg folaithe faoi luifearnach agus í i luí seoil. Déantar ionannú rúndiamhrach idir í agus an chuma a bhíonn ar dhealbha de Shíle:

Bhí a ceann aníos trín luifearnach,
a súile ag bolgadh,
í clabach le cur chuige ...
is gúnga uirthi chun seoladh. (DU 45)

Sa véarsa deiridh, déanann an reacaire iarracht cuidiú a thabhairt don ghirseach – ‘im bhean ghlúine gan chuireadh / ag cur foighne inti’ – ach críochnaíonn an dán go tobann agus, cheapfá, go tubaisteach:

a lámha míne
breicneach le crotal,
ag fáscadh orm
ag brú. (DU 46)

Is fíor do Mháire Ní Annracháin gur allta an dán é ‘I gCuimhne Shíle’, go háirithe an chríoch ghonta thuas agus an t-ionannú a dhéantar idir an ghirseach cheilte agus Síle gháifeach na gCíoch. Go deimhin, is é íomháineachas sin Shíle an t-aon sraith choitinn a ritheann tríd an dán agus is fiú iarracht a dhéanamh ciall a bhaint as. Roimhe sin, áfach, ní miste an t-íomháineachas atá le fáil sna véarsaí a pléadh thuas a ghrinniú.

Íomháineachas an dáin: aimsir, bláthanna, síol féir

Ar an chéad dul síos, agus mar a luadh thuas, athraíonn Jenkinson séasúr na tubaiste, a thit amach i bhfirinne i rith an gheimhridh. Codarsnacht shuimiúil ann féin é seo le hais dhánta Ní Dhomhnaill agus Meehan, nó baineann Meehan an-earraíocht as an fhuacht mar mhacalla de neamhshuim leithleach dhealbh na Maighdine: ‘and though she cried out in extremis, I did not reach out to her, nor whisper the charmed word in God’s ear’.³⁹⁰ Bíodh is gur malairt aimsire atá i gceist in ‘I gCuimhne Shíle’, baineann Jenkinson, fosta, leas siombalach aisti. Faoi mar a chuireann tagairt Meehan do ‘fish drowning’ clástrafóibe na háite in iúl, tá plúchtacht na sochaí frithchaite san aimsir mharbhánta i ndán Jenkinson: ‘Ró samh. Allas talún... dá mbeadh anáil éigin gaoithe ann / leis an saol a bhogadh ar aghaidh’ (DU 44).

Ní hamháin go bhfuil an timpeallacht plúchtach ach tá sí fiáin. Go minic níor mhiste sin i saothar Bhiddy Jenkinson, ach braitear anseo gur easpa cúraim seachas saoirse atá i gceist leis an fhiáine agus gurb iomaí faillí atá á déanamh, cuir i gcás i ndrochbhail na cille (‘na tuamaí tite i gclab a chéile’ 44), i neamhshuim na ndaoine i gcaomhnú Shíle (‘bhuel, dob ann di’ 44), sa ‘b[h]ruscar briosc’ (45) agus sna gais arda a choinníonn an ghirseach faoi cheilt óna pobal ag am na práinne.

Cé go bhfuil fiáine an tsuímh in uachtar ag tús an dáin (‘praiseach’, ‘fásach’ 44), tá méid suntasach samplaí de ghaistí le haimsiú san íomháineachas chomh maith. Is deacair a rá an bhfuil urchóid le sonrú sna samplaí seo, ach is cinnte go bhfuil daoirse i gceist. Ní fios, mar sin, an neamhshuim amháin is cúis le Síle, íocón na colainne nochta, a bheith ‘faoi fhuán féir is ialusa’ (44), nó an bhfuiltear ag déanamh iarrachta í a shéanadh go neamhráite chomh maith. Tá geata tógtha timpeall na seanchille agus slabhraí timpeall air, rud as an ghnáth d’ionad cuimhneacháin a léiríonn go rabhthas ag iarraidh daoine a choinneáil amach. Nuair a thagann an reacaire ar an ghirseach ar deireadh tá sise, fosta, faoi cheilt, ‘a ceann aníos trín luifearnach... nuair scaras na gasanna / bhí a lámha caola linbh... ag brú ar bholg torrach’ (45). Bíodh mailís le brath nó ná bíodh, braitear go bhfuil nithe fiáine agus nithe nach dtuigtear caite isteach san áit ard imeallach seo faoi ghlas ionas nach gá aghaidh a thabhairt ar a gcastacht.

Ar deireadh, ní miste súil a chaitheamh ar íomháineachas an tsíl ag greamú de bhuataisí an reacaire ag croí an dáin. Más meafar é an síol don ghin, is caoineadh caolchúiseach ar dhán na beirte, dar liom, í an líne bhrónach allabhrach a leanas: ‘dá mbeadh anáil éigin gaoithe ann / leis an saol a bhogadh ar aghaidh’ (44). D’fhéadfadh sé go bhfuil Jenkinson teanntaithe

³⁹⁰ Paula Meehan (1996, 2013), 28.

anseo ag a heitic féin, nach ligfeadh di a bheith níos dírí faoi chúrsaí ciontacht. Thairis sin, áfach, is dócha gurb é a príomhchúram tionlacan siombalach a chur ar fáil don ghirseach leis an fhaillí fhírinneach a ‘athscríobh.’

An ghné is diamhaire den dán, b’fhéidir, ná an cumann diamhair idir Síle, Muire agus an reacaire ann. Ar bhealach, ní díol iontais tagairt a bheith ann do Mhuire, ós rud é gur aimsíodh an ghirseach taobh le *grotto*. Is aduaine i bhfad Síle a thabhairt isteach sa chomhthéacs dhorcha, bhrónach seo, agus ní cuidiú ar bith é nach dtuigtear go fóill cén fheidhm go díreach a bhí le dealbha Shíle i gcéaduair. Sula dtig linn a ceangal leis an dán a léirmhíniú, ní mór an ‘persona’ neamhghnách seo a ghrinniú ar dtús.

Síle na gCíoch

Is éard, go baileach, is Síle na gCíoch ann ná snoiteán cloiche d’fhíor nocht bhaineann agus béim faoi leith ar a pit ollmhór, a bhíonn á taispeáint go gáifeach aici mar a fheictear thíos. Bíonn cuma shean ar an chuid uachtarach dá corp – í maol, roic uirthi uaireanta, a cuid cíoch ar liobarna agus a cuid easnacha le feiceáil go soiléir go minic.

Figiúr 7: Síle na gCíoch (obrienclan.com)

Is í an fhorghairm a dhéanann Jenkinson ar Shíle na gCíoch a fhágann gur dán fiordhiamhair é ‘I gCuimhne Shíle’. Ní hamháin gur tagairt aduain go maith atá i gceist, ach braitear go hinstinneach gur ionannú thar a bheith míchuí é go macallaíonn an ghirseach stiúir Shíle: ‘a súile ag bolgadh, í clabach le cur chuige... is gúnga uirthi chun seoladh’ (45)

Is doiligh go deo an t-íomháineas seo a láimhseáil gan fios a bheith againn cad ba bhrí le Síle, rud a fhágann gur féidir a háit sa dán a léirmhíniú ar mhíle beag bealach. Táthar ann a cheapann, cuir i gcás, gurbh í an fheidhm a bhí aici ná rabhadh a thabhairt faoi ghránnacht na collaíochta (baininne?) taobh thiar dá mealltacht; siocair gur minic a fhaightear í i mballaí eaglaise, is dóigh le hEamonn Kelly gur mheabhraigh sí do dhaoine leorghníomh a dhéanamh chun peaca na drúise a ghlanadh óna n-anam.³⁹¹ Dá nglacfadh muid leis an léamh seo, áfach, bheadh orainn breithiúnas tromchúiseach morálta a aimsiú sa dán, breithiúnas nach bhfuil le feiceáil in iompar an reaire in aon chor.

A mhalairt a chreideann daoine eile, go raibh feidhm *apotropaic* aici, .i. gur baineadh leas as a corp nocht le naimhde agus fiú an diabhal féin a scanrú.³⁹² *Anasyrma* a thugtar ar nós an nochtaithe, atá le feiceáil go forleathan, i gcomhthéacsanna piseogacha agus eile, in ealaín na hEorpa agus an domhain mhóir. Seo thíos sampla amháin de *anasyrma* ón Fhrainc, agus feidhm *apotropaic* leis:

³⁹¹ Féach Eamonn P. Kelly (1994), 43-59; (2007).

³⁹² Féach S. Goode agus M.R. Dexter (2000).

Figiúr 8: Sampla d'anasyrma le Charles Eisen (1896)

Cé gur de shuimiúlacht ann féin é nós piseogach an nochtaithe, agus go mbeadh sé i dtiúin go maith leis an léiriú spleodrach a dhéanann Jenkinson ar an chorp, fós bheadh sé aisteach *talisman* a thabhairt isteach gan an chumhacht a bheith aige an ghirseach a shlánú. Go deimhin, cuirtear Síle inár láthair ar bhealach éagumhachtach ar fad, í daor ‘faoi fhuán féir is ialusa’ (44) agus, dar leis an teideal, ar shlí na fírinne.

Sula dtugann muid aghaidh ar an chuntas is dóchúla, dar liom, faoi fheidhm Shíle i gcomhthéacs an dáin, is fiú a chur san áireamh go n-iompraíonn a leithéid d’iarsma bríonna éagsúla do dhaoine éagsúla, filí san áireamh. Fágann sé seo nach féidir linn an sainleas a bhaineann Jenkinson as Síle a ‘thuar’, ach gur fiú fós iarracht a dhéanamh a ciall laistigh de dhomhan an dáin a oibriú amach. Séard atá tábhachtach faoin défhiús a pléadh go dtí seo ná go mbeidh léirmhíniú an-éagsúil ag léitheoirí ag brath ar a dtuiscint féin d’fheidhm Shíle, agus is maith an ciúta sin le réaduchtú nó ionannú róshimplí a chosc i dtaobh ról an *persona* sa dán.

Is mar *psychopomp* (‘a symbol capable of assisting in psychological and spiritual development’) a thuigeann Maureen Concannon cumhacht Shíle sa lá atá inniu ann ina

cuntas nua-aoiseach siúd, rud a léiríonn go mbaineann daoine a sainbhíri indibhidiúil féin aisti de réir a riachtanas.³⁹³ Siúd cuid mhór de chastacht an dáin: ní fios cén bhaint atá aici lena dtiteann amach sa tseanchill. Tá rud amháin nach mór cinnte, áfach: ní chuirtear aon urchóid ina leith agus braitear fiú gur íospartach í.

Is follas faoin am seo go bhfuil an-spéis ag an fhile i mbéithe agus i mbandéithe, agus gur olc léi nós na bhfeimineach na samhlaoidí féin a lochtú as an úsáid a bhaintí astu: ‘Ní hí mo bhandia a bháigh guth stairiúil na mban, a mhalairt ar fad.’ (NGM 11). Fós féin, ní léir domsa go bhfuil luí ar bith ar chor ar bith aici le cineál eile feimineachais atá sásta lipéid ar nós ‘the sacred whore of the Celts’³⁹⁴ a ghlaoch ar Shíle beag beann ar an fhianaise stairiúil. Nárbh ionann, ar bhealach, Muire agus Síle a chur i gcomórtas lena chéile agus eisintiú a imirt orthu beirt? D’fhéadfaí sin a chur i leith Concannon, nuair a deir sí, cuir i gcás: ‘the source of these carvings can be traced back to a goddess religion practised before patriarchal religions surfaced. Sheela carvings are symbols of the Divine Hag of the Celts, the source of life, death and regeneration... reminding us that death is not the end – new life comes from the buried seed. This archetype has been missing over the past 2,000 years.’³⁹⁵

Is cinnte nach mbíonn formhór na scoláirí a phléann le Síle sásta cúlra chomh cinnte sin a lua léi, ach tá cosúlachtaí áirithe idir léirmhíniú Concannon agus obair chluíteach Mary Condren,³⁹⁶ maidir leis an teannas, cuir i gcás, idir Muire agus an ghnáthbhean. Téann Dexter agus Goode níos faide fós agus iad ag maíomh go bhfuil comórtas díreach i gceist idir glaine Mhuire agus collaíocht mhisniúil Shíle.³⁹⁷

Níl an argóint seo gan mhealltacht, go háirithe an tagairt do ‘buried seed’ nuair a chuimhnítear ar shíol féir an dáin. Míniú slachtmhar go leor ar an dromchla é go bpléann an dán le comórtas idir collaíocht oscailte agus saothrú na staontachta, agus go ndéanann Síle agus Muire pearsantú ar na nithe sin faoi seach. Go deimhin, is dóigh liom gurb amhlaidh atá cuid de sin i gceist, ach ní fhéadfadh sé gurb é réiteach Bhiddy Jenkinson ar fhadhb an dáin (‘a lámha caola linbh / ag brú ar bholg torrach’ 45) ná cead rúide a thabhairt don chollaíocht sa chomhthéacs rí-íogair seo.

Níor mhiste taighde a dhéanamh amach anseo ar na feidhmeanna éagsúla a shamhlaítear le Síle agus na teoiricí, idir dhealraitheacha agus eile, faoina tábhacht san am anallód.

³⁹³ Maureen Concannon (2004).

³⁹⁴ Maureen Concannon (2004).

³⁹⁵ Maureen Concannon (2004), 171.

³⁹⁶ Mary Condren (2002).

³⁹⁷ Starr Goode agus Miriam Robbins Dexter (2000), 38.

Ba iad léaspartí Barbara Freitag³⁹⁸ is mó a chuidigh liomsa cúraimí Jenkinson le Síle a léirmhíniú.

Áitíonn Freitag go mbíodh, ní nach ionadh, tuairimí láidre ag daoine faoi Shíle san am a chuaigh thart, agus go ndearna idir an t-aos creidimh agus an chosmhuintir iarracht í a scriosadh ó am go chéile. Bhí an t-iarsma róchumhachtach le gortghlanadh, dar le Freitag:

Sheela [w]as an integral part of folk religion, too important and too intimately bound up with the welfare of peasant communities to be disregarded by the Christian Church ... I suggest that the early church tolerated the Sheela-na-gig in the knowledge that such a compromise would only be of a temporary nature and would in time be readjusted in favour of the 'true' God. By the seventeenth century and most probably earlier, the Church began to take a dim view of these figures and disposed of them wherever possible.³⁹⁹

Is mar *apotropaic* dírithe ar mhná i luí seoil, go bunúsach, a thuigeannt Freitag feidhm Shíle:

If one studies the body language of the figures for signs of a possible meaning, one cannot help noticing that there is a burdensome aura about them. None of the special identifying features, such as the baldness and nakedness, the grimacing face, emaciated ribs, awkward gesture of hands, sagging vulva or the troubled posture of splayed legs, could be interpreted as either erotic or as an invitation to lovemaking. In fact, they are not even remotely indicative of sex or sexual pleasure. To my eye the posture instead suggests labour ... I propose to place the Sheela-na-Gig in the realm of folk deities in charge of birth.⁴⁰⁰

'[Síle] expresses the physical state pregnant women craved and worked for ... It shows the desirable degree of dilation of the cervix immediately before, during and after childbirth...it is small wonder then to read that the genital area of those Sheelas who were placed within reach was found to have been 'rubbed'. [...]

Whether standing, squatting, kneeling or seated, Sheelas are portrayed in the 'vertical' birth-giving pose.⁴⁰¹

Is dóigh liom go bhfuil lán an chirt ag Freitag go mbíonn an bás fite fuaite leis an bheatha i ndealbh Shíle chomh maith agus, go deimhin, go n-imrítear an dá rud ar a colainn bhaineann:

It is this coincidence of opposites which is so remarkably represented in the sculpture itself with her skeletal upper half, suggestive of old age and death, and her fertile lower part emphasizing fertility and birth...⁴⁰²

³⁹⁸ Barbara Freitag (2004).

³⁹⁹ Barbara Freitag (2004), 70.

⁴⁰⁰ Ibid 69.

⁴⁰¹ Ibid. 88.

⁴⁰² Ibid. 70.

Instead of the plump breasts one would expect in connection with motherhood, Sheelas, startlingly, either have no breasts at all or are depicted as the flat and drooping breasts of old women. The impression of emaciation or death is... further underlined by a skeletal rib-case, a skull-like head, hollow eyes, baldness and in some cases striations carved across head and body. Beside these deathly morphological features the sepulchral context of the figure also has to be borne in mind. The country churches in Britain and Ireland which boast Sheelas are inevitably surrounded by a graveyard.⁴⁰³

Idirthréimhse eile atá i gceist le luí seoil, mar a phléifear thíos, tairseach idir beatha agus neamhbheatha, dála na cille féin. Gan amhras, tá an ‘sepulchral context’ seo le sonrú i suíomh an dáin, a thugann an bás, an fás agus an torthúlacht le chéile ar bhealach scáfar.

An bhean ghlúine

Is í idirghabháil an reacaire leis an ghirseach an ghné is corraithí de ‘I gCuimhne Shíle’. Tríd an léitheoir a thionlacan isteach sa scéal, méadaíonn ár n-alltacht ag am na práinne gan, dar liom, líne mhorálta a thrasnú trí fhocail a chur i mbéal na girsí ná ligean orainn go dtuigeann muid a bhfuil á fhulaingt aici. Dála an reacaire, tá muid i láthair na tubaiste gan an chumhacht a bheith againn í a stopadh. Is mó ná ciúta reitrice é seo, áfach, nó ligean sé don reacaire (i ndomhan an dáin, gan amhras) comhlúadar a choinneáil leis an ghirseach bhocht chomh maith.

Tá plé an-tráthúil déanta ag Freitag ar chúraimí an chnáimhseora in aimsir Shíle. Dar léi go mbíodh an bás agus an bheatha fite fuaite san obair thairseachúil sin. Ní hamháin gur idirthréimhse chinniúnach idir bás agus beatha a bhí i luí seoil do mháthair agus páiste araon, ach bhíodh cúraimí an bháis ar mhná glúine chomh maith: ‘in assisting women at childbirth and also attending to the laying out of corpses, midwives presided at both births and deaths’.⁴⁰⁴

In ‘I gCuimhne Shíle’, feictear ceangal scáfar idir an leanbaíocht agus an máithreachas, idir bás agus bean ghlúine, agus idir Síle agus an ghirseach. Chonaic muid cheana go ndéanann an file tagairt do ‘lámha caola linbh... ag brú ar bholg torrach’, íomhá atá scanrúil agus *grotesque* amach is amach. Cuirtear le haiteacht an tsuímh arís nuair a thugann an reacaire ‘bean ghlúine’ uirthi féin ach gur seoithín, amhrán do pháistí, a chanann sí leis an ghirseach a shuaimhniú:

⁴⁰³ Ibid., 92.

⁴⁰⁴ Barbara Freitag (2004), 93.

D'fhanas farae le seoithín agus seothó
agus glac réidh é, a thaisce
im bhean ghlúine gan chuireadh
ag cur foighne inti

Is brónaí fós an tagairt í ach focail seo an amhráin thraidisiúnta a chur san áireamh:

Seoithín, seo hó, mo stór é, mo leanbh
Mo sheod gan chealg, mo chuid den tsaol mhór Seoithín, seo hó, is mór é an
taitneamh Mo stóirín ina leaba ina chodladh gan brón.
A leanbh mo chléibh, go n-éirí do chodladh leat
Séan agus sonas a choíche in do chóir
Tá mise le do thaobh ag guí ort na mbeannacht
Seoithín, a leanbh, ní imeoidh tú leo.⁴⁰⁵

Agus, go deimhin, ceanglaíonn an tagairt *en passant* sin do na daoine maithe, ceanglaíonn sí
dán Jenkinson leis an fhráma tagartha a ghlac Nuala Ní Dhomhnaill chuici féin ina hiarracht
siúd dul i ngleic leis an tubaiste chéanna sa dán ‘Thar Mo Chionn’:

...siúráilte
is í a chuaigh thar mo chionn don éag
*is tá sí acu sa lios gan bhréag.*⁴⁰⁶

Tá gné amháin eile de chuntas Freitag nach miste a chur san áireamh. Agus í ag dul i ngleic
leis na constaicí éagsúla a bhain le páiste a thabhairt ar an tsaol, dar léi gur cineáltas agus
piseoga nó ‘sympathetic magic’ an dá arm is cumhachtaí a bhí ag bean ghlúine.⁴⁰⁷ Sampla
fíorbhunúsach de phiseogacht na breithe ná go n-osclaítí gach snaidhm agus búcla i
bhfoisceacht na mná le dóchas go n-osclódh pasáiste na breithe ar an dóigh chéanna:

The belief in magic worked at different levels. The most of basic of these,
for instance, required that all knots be untied and buckles unfastened to
help open the woman’s birth passage.⁴⁰⁸

Ceann de shonraí scáfara an fhíorscéil é gur thóg an ghirseach siosúr léi chuig an *grotto* leis
an chorda imleacáin a ghearradh ach nár éirigh léi sin a dhéanamh. Cuireann an bhéim ar
shnaidhmeanna neamhscaoilte sa dán an bac seo in iúl: déantar tagairt do ‘fhuan féir is
ialusa’ (44), ‘slabhraí ar an ngeata’ (44), ‘gasanna’ timpeall na girsí (45) agus fiú a lámha
féin ‘fillte ar bhun a cuid easnacha’ (45).

⁴⁰⁵ <http://www.joeheaney.org/default.asp?contentID=1032> liomsa an bhéim.

⁴⁰⁶ Nuala Ní Dhomhnaill (2011), 192.

⁴⁰⁷ Barbara Freitag (2004), 78.

⁴⁰⁸ *ibid.*, 75.

Is é an tátal atá le baint as an teannas seo idir íomhánna sa dán ná go mbraitheann gach rud *uncanny* agus as alt: lámha linbh ar bholg torrach, páiste ag baint macalla as dealbh imeallaithe, seoithín á chanadh d'ábhar máthar. Braitear go bhfuil an suíomh mínádúrtha agus ainchúiseach féin, ach ní fhéachtar leis an mhilleán a chur – ina ionad sin, déantar iarracht freagairt don éigeandáil, bíodh is nach bhfágtar le mórán dóchais muid.

Is minic reacairí ag tionlacan na n-íospartach i ndánta faoi thubaistí, toisc, is dócha, nach dtig leo rud ar bith eile a dhéanamh. B'áiféiseach deireadh an dáin a athscríobh agus críoch shona a chur leis, ach gníomh cumhachtach comhghuaillíochta atá i gceist leis an tionlacan chéanna i ndánta le Jenkinson, Breathnach,⁴⁰⁹ agus Ó Neachtain.⁴¹⁰ Motháitear dáimh ar leith sna dánta seo a mbíonn an *mé* ag siúl isteach sa tsuíomh iontu, dáimh nach mbraithim i ndánta 'tuairisciúla' faoi uafás ar nós 'Gort na gCnámh' le Cathal Ó Searcaigh⁴¹¹ nó 'Teifeach' le Colm Breathnach,⁴¹² atá sásta urlabhra a thabhairt don íobartach le sonraí scanrúla a roinnt, ach gan an t-údar féin a bheith puinn leochaileach.

An Mhaighdean Mhuire

Ina leabhar iomráiteach *The Goddess and the Serpent*, tugann an diagaire feimineach Mary Condren cuntas an-spéisiúil ar imeallú na mban agus na mbandéithe ó dhiagacht na hÉireann. In anailís atá thar a bheith cosúil leis an phlé atá déanta ag Ní Dhomhnaill,⁴¹³ Jenkinson (WB) agus go háirithe Nic Eoin⁴¹⁴ faoi cheist na réamhtheachtaithe, maíonn Condren go mbíodh, ar feadh i bhfad, eiseamláirí go leor ann de mhná diaganta agus de bhandéithe cumhachtacha, ach go ndearnadh imeallú ar an dá chineál mná le teacht chun cinn an chreidimh phatrarcaigh.⁴¹⁵

Maíonn Condren gur ghortghlanadh tubaisteach do mhná na tíre é gur tógadh uathu na heiseamláirí cumhachtacha seo agus nár fágadh acu ach Muire mar 'the single model of womanhood acceptable to patriarchy'.⁴¹⁶ Ní gá ach sraicfhéachaint a thabhairt ar ainmneacha an Teaghlaigh Naofa le feiceáil gur cuid lárnach d'uaisleacht Mhuire í a glaine, cuir i gcás an 'Mhaighdean Mhuire', 'Muire gan Smál', 'Mac na hÓighe' srl. Fágann sé seo go mbíonn aincheist le réiteach ag an ghnáthbhean, a ndeirtear léi 'go forth and multiply' ach a dtugtar maighdean di mar idéal na banúlachta.

⁴⁰⁹ Colm Breathnach (1992), 22.

⁴¹⁰ Joe Steve Ó Néachtain in Gearóid Denvir (eag.) (2000), 197.

⁴¹¹ Cathal Ó Searcaigh (2000), 231-236.

⁴¹² Colm Breathnach (1994), 123.

⁴¹³ Nuala Ní Dhomhnaill (2005).

⁴¹⁴ Máirín Nic Eoin (1998), msh. 229.

⁴¹⁵ Féach Mary Condren (2002), 7.

⁴¹⁶ Mary Condren (2002), xxii.

Ní hamháin sin ach is geall le fainic faoin torthúlacht atá in íomháineachas Geinisis, dar le Condren, sa tslí is go ndéantar drochrud den nathair a bhí go nuige sin ina siombail den torthúlacht. Is mion minic a léirítear Muire ina seasamh ar an nathair chéanna, mar atá le feiceáil thíos. An léiriú eile é seo ar dhéfhíús na Críostaíochta i leith na torthúlachta?

Figiúr 9: An Mhaighean Muire ina seasamh ar nathair (stpeterslist.com)

Tá Condren den bharúil gurb ea, ach gurb é cás Éabha an sampla is allabhraí den défhíús chéanna. Cad eile ach tinneas clainne agus náire cholanda a leagtar ar mhná mar phionós tar éis d'Éabha ithe de chrann na haithe? Éabha is cúis lenár dtitim, lenár mbásmhaireacht agus lenár bpianta seoil i leagan Geinisis, más fíor do Condren, agus fágann sé seo go mbíonn an-bhrú ar fad ar mhná Críostaí glacadh lena gcollaíocht féin:

women have been identified with Eve, the symbol of evil, and can only attain sanctuary by identifying with the Virgin Mary, the opposite of Eve... to reach full sanctuary, then, women have to renounce their sexuality, symbol of their role as temptress, and the means by which they drag men down from their lofty heights.⁴¹⁷

Is dóigh liom go bhfuil an-fhiúntas le staidéar Condren, chan faoi nádúr eisintiúil na n-inscní sa Bhíobla ach faoin earraíocht atá bainte astu ag an tsochaí phatrarach. Cuimhnimis fosta air go bhfuil sciar maith dánta ag Jenkinson a labhraíonn amach, go híorónta agus go bagarthach, i nguth Éabha. Leoga, tá an saothrú báúil sin fós á dhéanamh aici ocht gnuasach

⁴¹⁷ Mary Condren (2002), 5.

ar aghaidh. Caithfear an taobh eile den scéal a chur san áireamh chomh maith, áfach, mar atá samplaí den Mhaighdean ina crann taca agus ina siombail den neart bhaineann. Pléann Marina Warner, nach aon chosantóir de chuid na hEaglaise Caitlicí í, an dáimh speisialta a bhraith sí féin agus a cairde le Muire agus iad ar scoil,⁴¹⁸ agus tá leabhar ag an fheimineach Iúngach Clarissa Pinkola Estés faoi dhea-eiseamláir La Virgen de Guadalupe.⁴¹⁹ Cúis mhór mórtas cine í La Virgen i Meicsiceo sa ré iarchoilíneach, agus is cineál *talisman* í ag an phobal Chican@sna Stáit fosta. Níos gaire don bhaile, d'fhéadfadh sé gur dáimh den chineál sin a chuir an ghirseach i dtreo an *grotto* i gcéaduair, agus ní miste sin a choinneáil i gcuimhne.

Sin ráite, tá cosúlachtaí le tabhairt faoi deara idir úsáid Mhuire in Éirinn agus i Meicsiceo, úsáid atá ábhartha agus 'comórtas' idir Síle agus Muire i gceist:

Worship of the Virgin Mary was encouraged through a variety of manifestations, such as the Virgin of Remedios and the Immaculate Conception. After the conquest, the church destroyed shrines to indigenous gods and goddesses, and tried to stamp out the cult of Tonantzin, an Aztec virgin deity. Since manifestations of the Virgin had encouraged the conquistadors, many images of the Virgin Mary had made their way to the New World. Indians, mestizos, and criollos lent new meanings to the cult of the Virgin Mary. The devotion to the Virgin of Guadalupe is a syncretic manifestation of Catholic and Aztec beliefs.⁴²⁰

Dar le Condren go bhfuil an stair cheannann chéanna taobh thiar de chultas Mhuire in Éirinn, is é sin gur cuireadh Muire chun tosaigh d'fhonn tábhacht na mbandéithe áitiúla a scriosadh. Ina n-ionad siúd, fágadh mná le dá shampla den bhanúlacht ar a dtugann feiminigh dénárthacht na striapaí agus na maighdine. Mar a luadh, déanann Jenkinson ionannú an-fhórsúil le hÉabha i ndánta eile dá cuid (OB 9), ach in 'I gCuimhne Shíle' is í Síle siombail na neamhghlaine agus/nó na saoirse collaí. Ní hionann agus Éabha sna dánta eile, ní thugtar cead cainte do Shíle agus ní léir aon chumhacht a bheith aici. Bíodh is go bhfuil an file féin ar a tóir, tá Síle imeallaithe agus ligthe i ndearmad ag an phobal i gcoitinne, agus is díol suntais sa mhéid sin gurb é 'I gCuimhne Shíle' teideal diamhair an dáin.

Ní hionann agus Meehan, ní chuireann Jenkinson aon locht ar Mhuire féin faoi dhán na girsí. Bíodh sin mar atá, mar atá ráite thuas rinneadh ceangal láithreach idir suíomh agus siocair bhás na girsí sa tuiscint a bhí thuas ag an am; ceanglaíodh a hanbhás le mí-ionracas agus brú faoi chois na sochaí Caitlicí i dtaobh na collaíochta. Cé nach dóigh liom go bhfuil aon locht á fháil ag an fhile ar Mhuire, mar sin, fós féin is féidir ceangal a fheiceáil idir droch-chríoch na

⁴¹⁸ Marina Warner (1990), x-xxiii.

⁴¹⁹ Clarissa Estés (2011).

⁴²⁰ RoseAnna Mueller (2014).

girsí agus brú na ndaoine ar an reacaire aghaidh a thabhairt ar Mhuire seachas ar Shíle. Ar a laghad ar bith, foláireamh atá sa teannas idir an dá dhealbh nach ionann neamhaird a thabhairt ar an nádúr chollaí, dá ghránna nó dá scáfara é, agus é a bheith sáraithe againn.

'I gCuimhne Shíle', 'Thar Mo Chionn' agus 'The Statue of the Virgin at Granard Speaks': léamh comparáideach

Ós rud é go bhfuil dán ar an ábhar seo scríofa ag triúr de na banfhilí is clúití in Éirinn an lae inniu, ba thrua gan an deis a thapú iad a léamh faoi scáth a chéile. Leoga, tá ar a laghad rud suntasach amháin i bpáirt acu: tá bean osnádúrtha ag croí gach dáin acu. Mar a chonaic muid cheana, tosaíonn dán Jenkinson le reacaire ar thóir dealbh de Shíle na gCíoch a bhfuil faillí mhór déanta ag an phobal áitiúil ina caomhnú. Ní luaitear cé acu a tháinig an reacaire uirthi ar deireadh nó nár tháinig, ach tugtar réamhbhlas den mhíchinniúint atá le teacht sa chur síos a dhéantar ar Shíle ag tús an dáin chomórtha. Ní dual do 'lámha caola linbh' bheith 'ag brú ar bholg torrach' ná ní dual, ach chomh beag, fíor na pite a bheith clúdaithe ag 'fuan' ('covering; tunic'). Daoirse agus díspeagadh a shamhlaítear le Síle i ndán Jenkinson seachas pé gradam ba dhual di roimhe seo.

Ní hamhlaidh atá i gcás Ní Dhomhnaill ná Meehan. Tá toise na ciontachta, atá go hiomlán ar lár i ndán Jenkinson, chun tosaigh go maith sa dá dhán eile. A mhalairt ghlan de Shíle, tá measúlacht agus cumhacht ag Muire i ndán Meehan ach diúltaíonn sí teacht i gcabhair ar an ghirseach ar chúis inteacht nach n-insítear dúinn. Tá Muire an dáin leithleach go maith, ach tugtar le fios go mbíonn sise, leis, ag fulaingt, í ina haonar go huaigneach agus frustrachas collaí uirthi: 'my being cries out to be incarnate, incarnate, maculate and tousled in a honeyed bed'.⁴²¹ Is í Meehan an t-aon fhile a úsáideann guth na chéad phearsan ina hionramháil ar bhean osnádúrtha, agus léiriú atá idir urchóideach agus daonna a eascraíonn as sin. Is dán feargach é ach ar deireadh ní bhíonn an léitheoir cinnte cé is ciontaí, an dealbh atá lán féintrua, nó muintir an bhaile atá chomh plúchtach sin go mbáitear na héisc ann. Ach oiread leis na dánta eile, ní fhéachtar le milleán a chur ná le bris a chúiseamh le hathair an linbh.

Is í Ní Dhomhnaill an t-aon fhile a bhaineann leas as apastróf le labhairt go díreach leis an bhean osnádúrtha, Bean bhrúidiúil an Leasa a raibh ionramháil chluíteach ag an fhile uirthi i luathbhlianta a gairme. Arís, tugtar le fios go bhfuil Bean an Leasa i ndiaidh feall uafásach a dhéanamh ar an ghirseach ar chúis leithleach:

Is ó, a Bhean an Leasa
is í seo an bheart is measa

⁴²¹ Meehan (1996, 2013), 27.

a dheinis le tamall.⁴²²

Ní hionann agus Muire, ní bhíonn léitheoirí Ní Dhomhnaill ag súil le rud ar bith ach urchóid ó Bhean an Leasa. Is léir ón teideal go bhfuil téama na ciontachta i bhfad Éireann níos casta ná sin in ‘Thar Mo Chionn’ mar sin féin. Má chuirtear an locht ar Bhean an Leasa as an ghirseach a fhuadach, féach go dtuigeann an reacaire láithreach gur fúithi féin atá sé a chinntiú nach dtarlóidh a leithéid arís:

is mura gcuirfeadsa stop seasta
le do shiúl láin feasta
go raibh meath-thrácht orm!⁴²³

Mar an gcéanna, déanann Ní Dhomhnaill ionannú láithreach idir eachtra an *mé* gar don lios agus eachtra na girsí, go dtí go nglacann an bhean is sine freagracht as droch-chríoch na girsí:

Do tháinig fuarallas orm.
Do phléasc na deora tríom.
Is mo ghraidhin í an créatúirín,
an cailín beag cúig bliana déag [...]
is í a chuaigh thar mo chionn don éag
is tá sí acu sa lios gan bhréag.⁴²⁴

Níl puinn debhrí faoi chúrsaí ciontachta i dteideal an dáin, cé gur beag duine eile a dhéanfadh ceap milleáin den *mé*. Nach ait go mothódh bean a thug na cosa léi ar éigean, nach ait go mothódh sí chomh ciontach sin faoi dhán na girsí? Arís, is iomaí bealach go bhféadfaí seo a léamh ach an tuiscint atá agam air ná go mothaíonn an file gur teip chomónta a bhí i gceist le bás na girsí, teip a bhain go dlúth le heolas a slánaithe nár seachadadh in am. Seasann na rialacha faoi bhia na sí, rialacha a thuig an duine fásta agus nár thuig an duine óg, seasann siad don eolas a d’fhéadfadh an ‘créatúirín’ a shlánú. Dála Jenkinson ag glacadh ról an chnámhseora chuici féin, comhghuaillíocht atá i gceist le gealltanais Ní Dhomhnaill stop a chur le ruathar Bhean an Leasa, bíodh is nach leor sin leis an ghirseach a shábháil i gceachtar den dá dhán.

An ceangal

Dán eisceachtúil atá in ‘I gCuimhne Shíle’ le Bidy Jenkinson. Sa chuid seo den chaibidil, pléadh diamhaire an dáin trí léamh comhthéacsúil. Ar dtús, luaigh mé an fhíoreachtra ar a bhfuil sé bunaithe, agus plota an dáin féin. Ina dhiaidh sin, thug mé aghaidh ar na *personae* is lárnaí sa dán, ag féachaint lena siombalachas agus a gcumann aisteach le chéile a spíonadh.

⁴²² Nuala Ní Dhomhnaill (2011), 192.

⁴²³ Ibid.

⁴²⁴ Nuala Ní Dhomhnaill (2011), 192.

Ar deireadh, rinneadh léamh comparáideach ar 'I gCuimhne Shíle', 'Thar Mo Chionn' agus 'The Statue of the Virgin at Granard Speaks' ag cur béime ar théama na ciontachta agus ar an láithriú a dhéantar ar mhná osnádúrtha. Síos tríd, pléadh 'I gCuimhne Shíle' mar chomhartha comhghuaillíochta agus comórtha. Dán diamhair, caolchúiseach atá ann a bhfuil eitic ar leith á stiúradh a dteastaíonn léamh cúramach lena tuiscint.

Sna leathanaigh a leanann, tugaim aghaidh ar 'Liombó' agus 'Liombó 2'. Seachas béim a chur ar a n-éagsúlacht, dírim sa dara cuid den chaibidil seo ar an mhéid atá i bpáirt ag na dánta seo le saothair eile faoi mharbhghinte, nó tuigtear dom go bhfuil tábhacht nach beag le freagraí an traidisiúin Ghaelaigh san fhosheánra a fhéachann le cuspóir dheasghnátha an bháis a chomhlíonadh nuair nach ndéantar sin go poiblí.

Liombó Bhiddy Jenkinson agus deasghnátha an bháis sa litríocht

The theme of burial touches on elemental chords in private and public sentiment. The practises attached thereto are as various and fantastic as are the different alphabets. Each comports a wealth of semantic and symbolic values... the rites of bestowal upon the dead attempt to satisfy, to stylize inherently opposed impulses and social reflexes. They labour to remove the dead from sensory intrusion on the living while, at the same time, they would force on remembrance a tactile, durable incitement and focus.⁴²⁵

D'fhéadfaí a mhaíomh gur shainghné de chultúr na nGael a bhí sna deasghnátha báis a chleachtaí go dtí an céad seo caite, nuair a chuirtear cluichí tórraimh, mná caointe, an fhaire agus scéalta báis san áireamh chomh maith, ar ndóigh, leis an tsochraid Chríostaí. Ní nach ionadh, mar sin, gur liosta le háireamh na saothair litríochta idir shean agus nua a phléann leis na deasghnátha céanna. Is dócha, mar shampla, go bhfuil 'Caoineadh Airt Uí Laoghaire'⁴²⁶ ar na dánta is clúití sa Ghaeilge, agus gurb ionann measúlacht a sochraide agus dearbhú a 'luacha' mar dhuine do Chaitríona Pháidín féin?⁴²⁷

Bíodh is go bhfuil an-éagsúlacht sna searmanais áitiúla bháis ó chultúr go cultúr, is fada an cine daonna ag fágáil slán deasghnáth ag na mairbh. Is ar thábhacht na ndeasghnáth sin i geneasú an bhróin a thabharfaidh mé aghaidh anois, agus ar na constaicí a leanann a n-easnamh. Ag tógáil ar ráiteas George Eliot go bhfuil 'elemental tendencies'⁴²⁸ – .i. uilíocht nó fiú aircitíópúlacht – ag baint le cóiriú an mharbháin cuma cén cruth áitiúil a bhíonn i gceist, ba mhaith liom tabhairt faoi chur chuige beagáinín éagsúil chun an cheist seo a phlé. Seachas tosú le dánta Jenkinson agus cloí leis an traidisiún Ghaelach amháin, ba mhaith liom

⁴²⁵ George Steiner (1984), 114-115 [liomsa an bhéim].

⁴²⁶ Seán Ó Tuama (eag.) (2002).

⁴²⁷ Máirtín Ó Cadhain (2007).

⁴²⁸ George Eliot, luaite in George Steiner (1984), 5.

dul i bhfad siar chun na Sean-Ghréige ar dtús chun súil a chaitheamh ar mhíotas Antigone, dráma a mhaíonn Steiner a bheith ‘talismanic to the European spirit.’⁴²⁹ Cé go n-aithním go bhfuil difríochtaí tábhachtacha idir Antigone agus máithreacha Éireannacha na marbhghinte, braithim go léiríonn cás Antigone agus máthair dhobrónach Bhiddy Jenkinson an t-éigean céanna chun curtha agus an col céanna lena séanadh ainneoin 2,500 bliain a bheith eatarthu.

I ndiaidh cúpla athinsint chomhaimseartha ar scéal Antigone a cheadú, tagróidh mé go mear do *Hamlet* mar shampla eile de thábhacht na ndeasghnáth ar láimh amháin, agus den bhrú gan iad a chur i gcrích nuair nach bhfeileann sin don tsochaí ar an láimh eile. Pillfidh mé ar ár dtraidisiún dílis féin ina dhiaidh sin leis na patrúin atá i bpáirt aige leis an domhan mhór agus ar leith uaidh a thabhairt chun cruinnis. Chuige seo, beidh mé ag díriú ar chás na marbhghinte amháin, agus ag lorg cosúlachtaí idir dánta Jenkinson agus dréachtaí eile ar an ábhar chéanna.

Ar deireadh, agus an suíomh faoi réir, tabharfar aghaidh ar ‘Liombó’ agus ‘Liombó 2’, dhá dhán ghairide de chuid Jenkinson ar cheart iad a áireamh mar chuid den mhórmhóitíf seo. Is é príomhargóint na coda seo den chaibidil ná go bhfuil an tiomáint chéanna chun adhlactha agus chun cuimhne sna samplaí Gaeilge is atá sna samplaí domhanda. Fós féin, níor leor ionannú glan a dhéanamh idir iad agus, abair, scéal Antigone, nó tá castacht bhreise le dul i ngleic léi sna dánta a cheadaítear thíos le Jenkinson, Ó Cadhain, Ní Chinnéide, Ní Mhóráin agus O’Sullivan. Ag tógáil ar an idirdhealú a dhéanann Fanny Blin⁴³⁰ idir dualgais ‘spioradálta’ (*physis*) agus cinn phoiblí (*nomos*) i gcás *Antigone*, beidh mé ag áitiú go gcuirtear *physis* in iomaíocht le *physis* i gcás na marbhghinte, .i. grá agus ómós do Dhia ar láimh amháin agus grá máthar dá clann ar an taobh eile. Is í an choimhlint sin idir dhá dhualgas fhíorthábhachtacha a chránn na máithreacha sna samplaí Gaelacha fad is atá Antigone in ann diúltú go glan don dlí seachtrach nuair a chuirtear i gcomórtas le dúchas é. Coimhlint í a stiúran ‘Liombó’ agus ‘Liombó 2’ le Jenkinson, lena mearbhall agus lena n-athrá, agus tá faitíos orm nach n-aithneofaí saibhreas na ndánta thar rámhaille gan an brú uafásach sin a spíonadh go cúramach ar dtús.

‘Unwept, Unsepulchred’: Cúram agus Tréigean na Marbh in Antigone

Sophocles. Shakespeare. Hardy. Ó Cadhain. Heaney. Paulin. O’Sullivan. Jenkinson. Cad é atá i bpáirt acu? Tá, go ndéantar iarracht deasghnátha an bháis a cheilt ar charachtair dá gcuid, agus go gceiorann siad na himpleachtaí a éiríonn as an cheilt chruálach sin.

⁴²⁹ George Steiner (1984), 7.

⁴³⁰ Fanny Blin (2014).

Antigone an sampla is clúití agus is uafásaí de seo. D'aon ghnó a fhágtar corp Polyneices gan chur, gan dínit mar phionós ar fheall a rinne sé ar an rí:

But the hapless corpse of Polyneices-as rumour saith, it hath been published to the town that none shall entomb him or mourn, but leave unwept, unsepulchred, a welcome store for the birds, as they espy him, to feast on at will.⁴³¹

An fhadhb, ar ndóigh, ná gurb iad na daoine a mhaireann a fhulaingíonn de bharr an phionóis, a gcuirtear brú millteanach orthu rogha a dhéanamh idir a ngaol agus a stát. Tá an streachailt idir an duine aonair agus a phobal ag croí an dráma, mar sin, chomh maith leis an teannas inmheánach idir dílseachtaí príobháideacha agus poiblí a luadh thuas.

Dearbhaíonn *Antigone* críoch an fhlaithis ríoga agus tús an fhlaithis aonair go bisiúil ag tús an dráma: 'he hath no right to keep me from mine own'.⁴³² Agus an t-idirdhealú sin déanta, níl de rogha aici ach dul chun troda agus fiú chun báis lena dualgais dá deartháir a chomhlíonadh. Maidir leis an rí, íocann sé go daor as sárú an deasghnátha; tá rialacha áirithe ('a higher law - / aye, a deeper one' i bhfocail Paulin)⁴³³ nach féidir fiú le rí iad a bhriseadh gan achran. Fágtar Creon ag deireadh an dráma gan treoir gan ghaol, drochchríoch a dhearbhaíonn tábhacht an churtha agus 'such other rites as piety enjoins'⁴³⁴ chomh láidir céanna le crógacht *Antigone*.

Lead me away, I pray you; a rash, foolish man; who have slain thee, ah my son, unwittingly, and thee, too, my wife – unhappy that I am! I know not which way I should bend my gaze, or where I should seek support; for all is amiss....⁴³⁵

Téann Seamus Heaney⁴³⁶ agus Tom Paulin beirt i ngleic le cúrsaí smachta agus le contúirt an neamhspleáchais ina n-athscríobh siúd ar an mhíotas beagnach 2,500 bliain níos déanaí. Faoi mar a rinne Heaney cheana le cás na gcorpán portaigh, baineann siad beirt leas as comhthéacs ársa le dul i ngleic le coimhlintí comhaimseartha agus an 'tribal, intimate revenge'⁴³⁷ a leanann feall lena linn. Míníonn Steiner a shuibhre agus a chumhachtaí is atá an tarraingt ar mhíotas i gcás mar é:

the poet, the dramatist, calls upon, compacts, the disseminated energies and authority of myth in order to give a current, circumstantially bounded event or social conflict the 'visibility', the compelling dimensions, the inexorable logic and extremity of the mythical. The myth precipitates and purifies the agitated, opaque elements of the

⁴³¹ R. C. Jebb (1888), 15.

⁴³² *ibid.* 19.

⁴³³ Tom Paulin (1985), 40.

⁴³⁴ R.C. Jebb (1888), 57.

⁴³⁵ R.C. Jebb (1888), 237.

⁴³⁶ Seamus Heaney (2004).

⁴³⁷ Seamus Heaney (1975) 30.

immediate situation.... universal texts and works of art guard within themselves a life-giving parochialism.⁴³⁸

Is cinnte go bhfuil an ‘lifegiving parochialism’ úd ag *Antigone*, nó is iomaí sin uair a baineadh úsáid as an scéal le coimhlint chomhaimseartha a phlé, cuir i gcás comhoibriú na Fraince leis na Naitsithe,⁴³⁹ cogadh cathartha na Spáinne,⁴⁴⁰ ionradh na hIaráice⁴⁴¹ agus, gan amhras, Trioblóidí an Tuaiscirt.⁴⁴² Mar is léir ó na cosúlachtaí idir *Antigone* agus cuardach leanúnach na ‘bhfuadaithe’, is geal le harm cogaidh é séanadh na ndeasghnáth a théann go smior iontu siúd a mhaireann. Mar a léiríonn an sampla ‘paróisteach’ seo amháin, is fíor do Steiner gurb éard atá i ndiúltú na ndeasghnáth ná ‘a visitation of the sins of the father upon their children’.⁴⁴³ Agus má mhaireann an pionós sin chomh fada lenár linn féin, is léir go dtéann i bhfad siar chomh maith, nó faightear sampla fíordhrámata de in Irimia 16:3-7:

Mar is mar seo a deir an Tiarna i dtaobh na mac agus na n-iníonacha a bhéarfáir san áit seo, i dtaobh na máithreacha a bheireann iad agus i dtaobh na n-aithreacha a ghineann iad sa dúiche seo: Éagfaidh siad de ghalra marfacha, ní chaoinefear iad agus ní adhlacfar iad, beidh siad mar aoileach spréite ar an talamh; marófar iad leis an gcláiomh agus le gorta, agus beidh a gcoirp ina mbia d’éanlaith an aeir agus do bheithígh na talún.... Éagfaidh an mór agus an beag sa tír seo gan adhlacadh ná caoineadh; ní ghearrfaidh daoine iad féin, ní bhearrfaidh siad a gcloigeann ar a son. Ní bhrisfear aon arán don fhear caointe á chomhfhortacht ar son na marbh: ní mó a ofrálfar cupán sólais dó i mbás athar ná máthar.⁴⁴⁴

Ar nós an éignithe, is arm cogaidh é deasghnátha ar nós an ‘cupán sólais’ úd a cheilt, agus is iarracht céannacht a athbhronnadh ar na mairbh atá sna tuamaí a thógtar do shaighdiúir anaithnid in aimsir na síochána. Is díol suime é gur tuismitheoirí a luaitear san abairt dheireanach thuas, nó is iad gaolta an mharbháin is mó a fhulaingíonn. Níl mé ag maíomh, gan amhras, gur pionós a bhí i gceist i gcás na marbhghinte a phléifear thíos, ach léiríonn an méid thuas go dtuigtear tábhacht an adhlactha go hinstinneach agus gur géar a théann sé orainn dualgais an ghaoil ghairid a fhágáil gan chomhlíonadh.

‘Maimed Rites’: *Sampla Hamlet*

Faightear an t-ídiú céanna ar dheasghnátha, agus an choimhlint chéanna idir caointeoir agus a phobal, in *Hamlet* Shakespeare. Cé go gcuirtear athair Hamlet go deasghnáth, ní chomhlíontar coinbhinsiúin an chaointe mar ba cheart ach bogtar ar aghaidh leis an tsaol gan

⁴³⁸ George Steiner (1984), 121.

⁴³⁹ Jean Anouilh (1946), 131-212.

⁴⁴⁰ Fanny Blin (2014).

⁴⁴¹ Seamus Heaney (2004).

⁴⁴² Tom Paulin (1985).

⁴⁴³ George Steiner (1984), 59.

⁴⁴⁴ An Bíobla Naofa, 767 [liomsa an bhéim].

discreíd agus, taobh istigh de mhí: ‘Thrift, thrift, Horatio! the funeral baked meats / Did coldly furnish forth the marriage tables.’⁴⁴⁵

Sáraíonn an pobal, agus go háirithe a mháthair, na gnásanna lenar tógadh Hamlet, agus baineann sin dá bhoinn é. Bíonn sé in amhras dá bharr faoi na caidrimh is lárnaí ina shaol: ‘frailty, thy name is woman!.. why she, even she – O, God!’⁴⁴⁶ Ní hamháin go bpósann a mháthair athuair agus le ‘wicked speed’, ach pósann sí deartháir a fir,

Ere yet the salt of most unrighteous tears
Had left the flushing in her galled eyes, [...]
O... to post
With such dexterity to incestuous sheets!⁴⁴⁷

Murar leor sin de chéasadh ar an fhear bhocht, is é Hamlet féin a ídítear as dualgais an chaointe a chomhlíonadh (‘the trappings and the suits of woe’⁴⁴⁸). Meabhrú gan iarraidh é seo, ní foláir, dóibh siúd nach mian leo cuimhneamh ar an mharbhán a thuilleadh:

Good Hamlet, cast thy nighted colour off...
Do not for ever with thy veiled lids
Seek for thy noble father in the dust.⁴⁴⁹

Téitear go bog is go crua ar Hamlet, ag tathant air an caoineadh a chaitheamh i dtraipisí. Tugtar le fios gur cur i gcéill atá ar bun aige agus cuirtear, fiú, neamhfhearúlacht agus diamhasla ina leith:

... to persevere
In obstinate condolment is a course
Of impious stubbornness; 'tis *unmanly grief* [...]
....Fie! 'tis a fault to heaven,
A fault against the dead, a fault to nature.⁴⁵⁰

Ní nach ionadh, ní sháraítear dlíthe sacráilte mar seo gan impleachtaí tromchúiseacha ag éirí as, agus is iomaí duine, idir neamhurchóideach agus eile, a fhaigheann bás in *Antigone* agus in *Hamlet*. Is de shuimiúlacht é, leis, nach dtugtar ach ‘maimed rites’⁴⁵¹ d’Ophelia, duine de na daoine is neamhurchóidí sa scéal ar fad, ar bhás di:

Her obsequies have been as far enlarg’d

⁴⁴⁵ William Shakespeare agus Harold Jenkins (eag.) (2003), 191.

⁴⁴⁶ *ibid.* 198 (féach fonóta 149 le haghaidh ‘she euen she’).

⁴⁴⁷ *ibid.*, 189.

⁴⁴⁸ *ibid.*, 184.

⁴⁴⁹ *ibid.*, 183.

⁴⁵⁰ *Ibid.*, 185 [liomsa an bhéim].

⁴⁵¹ *Ibid.* 388.

As we have warranty: her death was doubtful;
And but that great command o'ersways the order,
She should in ground unsanctified been lodged
Till the last trumpet: for charitable prayers,
Shards, flints, and pebbles should be thrown on her.
[....]
We should profane the service of the dead
To sing sage requiem and such rest to her
As to peace-parted souls.⁴⁵²

In ainneoin an tseanrá faoi ‘the great equaliser’, níl thuas ach sampla amháin den ordlathas a fheidhmíonn fiú i ndiaidh an bháis. Arís, sampla an-mhaith í Caitríona Pháidín gona hocht gcoinneal, ach ní nós tuata amháin a bhí i gceist; cruthaíodh spáis imeallacha d’aon ghnó le daoine a chur a bhí imeallaithe os cionn talún – an fear déirce, an tainchreidmheach, an té a chuir lámh ina bhás féin agus araile.

Deasghnátha i gcás na marbhghinte i litríocht na Gaeilge

Cén bhaint atá aige seo le litríocht na Gaeilge? Tá, go leagann litríocht na Gaeilge an tábhacht chéanna ar na gnásanna úd agus go léiríonn sise, fosta, an choimhlint is an phian a leanann a séanadh. Ach, agus is chuige seo a bhainim leas as na samplaí idirnáisiúnta, is casta an scéal é sna saothair Ghaeilge thíos a phléann le marbhghinte toisc gurb í an eaglais féin a bhriseann isteach ar ghnás atá bunaithe dar le Blin ar ‘la loi religieuse, éternelle’.⁴⁵³ Murab ionann agus *Antigone*, mar sin, ní coimhlint idir *physis* agus *nomos*, idir dualgas príobháideach agus poiblí atá i gceist, ach coimhlint idir *physis* agus *physis*, dhá dhualgas phríobháideacha. Titeann na máithreacha idir dhá stól: a ndualgas do Dhia agus A eaglais i gcoinne a ndualgas dá leanbh.

Dá chróga í *Antigone*, ar a laghad creideann sí go bhfuil na déithe ar a taobh. Ní hamháin nach bhfuil an mhuinín chéanna ag na mná sna scéalta agus sna dánta a scrúdófar thíos, ach caithfidh gur deacra dul i gcoinne rialach a thagann uathu sin a bhíonn i bhfeighil na caointeoireachta oifigiúla ná baothriail rí. Feicfear an brú millteanach agus an mearbhall sin in iarrachtaí na gcarachtar creidbheáil fós gur ann do Dhia agus do Neamh, ach go gcoinnítear iad ó leanbh neamhnite:

A bheith róshalach le slánú: rógulan le damnú. Dia a bheith doicheadhach, gan a bheith feargach... ‘in áit dhorcha gan aon phian’. Pé ar bith cá ngabhfadh sise ní ina dteanntasan é.⁴⁵⁴

⁴⁵² *ibid.* 388-9.

⁴⁵³ Blin (2014).

⁴⁵⁴ Máirtín Ó Cadhain (1953), 178.

Ba dhoiligh áibhéil a dhéanamh ar a thubaistí is atá sé seo don té a bhfuil an oiread sin cailte aige cheana. Feictear an teagasc faoi Liombó ag dul i gcoinne na tuisceana a bhí acu faoi Dhia agus an Eaglais i ndrúchtaí le Jenkinson, Ní Mhóráin, O'Sullivan, Hardy agus Heaney. Feictear impleacht thromchúiseach an tséanta i ndán O'Sullivan, a dhiúltaíonn glan don teagasc feasta ('geallaimse duit, a dheartháirín... nach gcreidfead choíche iontu arís'⁴⁵⁵) fad is a chaitheann Heaney amhras ar dhea-scéal na Críostaíochta trína fhriotail faoi 'fishers of men' a bhréagnú go doilíosach: 'even Christ's palms, unhealed / smart and cannot fish there.'⁴⁵⁶

Tá obair ghéarchúiseach déanta ag Angela Bourke maidir le tábhacht na 'síceoilfhillíochta'⁴⁵⁷ agus na caointeoireachta. Ní hamháin gur bealach an-éifeachtach atá sa chaointeoireacht le tús a chur le 'hobair an chaointe', mar a thugtar air i mbéarlagair an ghoirt, ach ba chomhartha tábhachtach ómóis é i sochaí na hÉireann agus na Gréige. Go deimhin, níor lú ná comhartha daonnachta é, a raibh mí-ádh ag dul lena cheilt ar an mharbhán.⁴⁵⁸ Anuas ar a tábhacht don mharbhán agus don chaointeoir féin, aibhsíonn Bourke gur thug an chaointeoireacht ardán do mhná chun 'a rhetoric of resistance... a female discourse about male activity... a catalogue of women's wrongs' a oibriú amach le chéile.⁴⁵⁹ Bíodh is go nglacaim le fainic Bhreandáin Uí Bhuachalla gan ionannú glan a dhéanamh idir an caoineadh agus an chaointeoireacht ('seánra liteartha is ea an caoine, riotuál poiblí is ea – dob ea – an chaointeoireacht'⁴⁶⁰) fós ní dóigh liom gur cheart comhthéacs na caointeoireachta, deasghnáth sin na mban, a fhágáil as an áireamh díreach toisc gur ag plé le saothair scríofa atá muid. Mar a deir Ó Buachalla féin, níl an scaradh idir filíocht bhéil agus filíocht scríofa chomh simplí sin ar scor ar bith. Is sampla an-láidir í an chaointeoireacht de shaibhreas na ndeasghnáth Éireannach i gcodarsnacht lena bhfuair na marbhghinte agus a máithreacha d'aitheantas ón chóras sin.

Ainneoin go leagtar síos sa Bhíobla é gur ceart na mairbh a fhágáil faoi chúram na marbh, is léir d'aon duine a d'fhreastail ar fhaire nach mbíonn an scaradh chomh glan sin de ghnáth. Seanrá anois é go bhfuil, ar a laghad, seacht gcéim dhobróin le dul tríothu ar bhás duine, bíodh is gur dócha go bhfuil an córas sin ró-néata chun dul i ngleic le rud chomh pearsanta leis an bhris. Nuair a shéantar sochraid, faire, urnaí agus cros ar mharbhán, séantar teacht isteach dó i 'sochaí' na marbh mura séantar a fhéiniúlacht trí chéile. Cúis mhór chrá ann féin é sin don chaointeoir.

⁴⁵⁵ Derry O'Sullivan, in Denvir (eag.) (2000), 223-4.

⁴⁵⁶ Seamus Heaney (2002).

⁴⁵⁷ Angela Bourke (1992), 12.

⁴⁵⁸ Angela Partridge (1983), 87.

⁴⁵⁹ Angela Bourke (1993), 182, 161-168.

⁴⁶⁰ Breandán Ó Buachalla (1998), 52.

Ní hamháin sin áfach, ach, dála Hamlet, bristear isteach ar an phróiseas phoiblí, ‘the formalities of mourning’⁴⁶¹ a iompraíonn an marthanóir trí ‘idirthréimhse’,⁴⁶² ‘neamhchríochnaitheacht’⁴⁶³, ‘di-aimsearthacht’⁴⁶⁴ nó ‘aimsir mheisiasach’ an dobróin agus a thugann aitheantas don tréimhse chéanna.⁴⁶⁵ I gcás na marbhghinte, ní bhfuarthas tacaíocht ón phobal, rud atá de dhlúth an chaointe dar le Gillman,⁴⁶⁶ agus a bheadh níos tábhachtaí fós, ní foláir, i ‘[g]comhthionól fuinniúil fuinte’⁴⁶⁷ Uí Chadhain. Is minic, leis, nach bhfaca na máithreacha an corp ag dul isteach sa talamh; shéantaí go raibh neart ag a bpaidreacha agus, is measa ar fad b’fhéidir, ní bhíodh údar dóchais acu nó ‘amhras neimhe’ go raibh níos mó ná Liombó i ndán: ‘Ghuidhfinn ar do chuidsa freisin, a Nóra bhocht, ach ní dhéanfadh sé an luaíocht dóibh’.⁴⁶⁸ Ní chuireann Hardy aon fhiacail ina chur síos lom ar an bhuille dhúbailte seo: ‘Her darling was about to die, and no salvation’.⁴⁶⁹

Cé nár cumadh Liombó d’fhonn dobrónaigh a chrá, ní deacair a thuiscint go mbeadh fearg ar go leor daoine faoi choinbhinsiún ar gheall le pionós é ar an té a chaill a pháiste. Ba chróga an mhaise d’aon duine nár dhiagaire é dul i ngleic le ceist chomh casta léi, ach más fíor do Phádraig de Paor gurbh as an timpeallacht chéanna a d’fhás an nuafhilíocht agus tús áite an choinsiasa thar rialacha seachtracha reiligiúnda,⁴⁷⁰ níl láthair níos fearr le dul i ngleic leis an chnámh spairne seo ná i saothair nuafhilíochta agus tá sé sin á dhéanamh go fórsúil ag filí Gaeilge le leathchéad bliain anuas.

Sula dtugann muid aghaidh ar an fhilíocht, áfach, ní mór breathnú ar léiriú Mháirtín Uí Chadhain ar chrá tuismitheora in ‘An Strainséara’, atá ar na samplaí is téagartha agus is allabhraí dá chomhbhá eisceachtúil le cás na mban sa tsochaí dhúchais. Mar is léir ón dá shliocht thíos, cuireann Ó Cadhain béim ar thábhacht na féiniúlachta, na caointeoireachta agus an tsuímh chuimhnithigh arb iad a n-easnamh comharthaí sóirt na saothar seo:

Cúigear acu a bhí ann. Micil Óg, Nóirín, Pádraig, Colm, Peige... Maireachtáil. Maireachtáil bliain. Seachtain. Lá. Nó ala an chloig féin. *Bheadh só an chaointe aici ina ndiaidh. D’fhéadfadh sí labhairt gan scáth gan náire ina n-ainm orthu.*⁴³⁹

‘Cé a shílfeadh gur ansin i mbéal an dorais a bheidís? D’fhéadfadh sí cuairt a thabhairt orthu gach lá... bheannódh sí dóibh agus í ag dul chuig an tobar, ag níochán an éadaigh... sruthlán gléigeal airgid bheo a bheadh iontu feasta thrí chloch carrach a lae... *Choinneodh sin cneá an bhróin ag síorshilt ina croí. Bhí*

⁴⁶¹ Angela Bourke (1993), 182.

⁴⁶² Angela Bourke (1992), 12.

⁴⁶³ Pádraig de Paor (2011), 123.

⁴⁶⁴ Breandán Ó Buachalla, (1998), 25.

⁴⁶⁵ Pádraig de Paor (2011), 123.

⁴⁶⁶ Neoil Gillman (2008), 240.

⁴⁶⁷ Máirtín Ó Cadhain (1969), 9.

⁴⁶⁸ *ibid.*, (1953), 188.

⁴⁶⁹ Thomas Hardy (1996), 93.

⁴⁷⁰ Pádraig de Paor (2011), 116, 117.

*leac fhollasach faoina súil ar a bhféadfadh sí a brón a shilt. Céad uair sa ló
thiocfadh léi a mheabhrú di féin gur mháthair í.....⁴⁷¹*

Ní gá ach na sleachta thuas a chur i gcomparáid le ‘Child Burial’ le Paula Meehan, a d’aistrigh Máirín Nic Eoin go Gaeilge, le tábhacht eispéireas an churtha a thuiscint:

Ba shíofrúil do chónra,
maisithe mar cháca bainise.
Roghnaigh mé d’aibíd le cion is cúram,
do rogha léine stríocach,
do threabhsar cadáis gorm.
Bhí boladh mhusc an fhómhair ar gach aon ní,
do bholadh féin á chumasc leis an gcrann.
Roghnaigh mé an geansaí d’olann caorach,
teolaí agus bog duit thíos ansin.⁴⁷²

Féach gur suaimhniú, más ar éigean é, atá i gcóiriú an choirp don mháthair i ndán Meehan; tá dualgas á chur i gcrích aici go cáiréiseach. Tá tagairt thábhachtach, léargasach Uí Chadhain do ‘shó an chaointe’ ar an dul chéanna fosta. Ní chaithfí áibhéil a dhéanamh faoi shólás na sochraide – ‘pas suarach’ agus ‘geamaireacht’ a thugann Anouilh uirthi⁴⁷³ – le go gcrónófaí a heaspa. ‘We pine for ceremony / customary rhythms’⁴⁷⁴ a deir Heaney i ndán faoin easpa spáis le gach marbh a chaoineadh in aimsir chogaidh, agus míníonn an t-antraipeolaí Clifford Geertz go gcuireann na searmanais sin comhthéacs ar fáil don ghluaiseacht ‘through which it [i. an dobrón] can be expressed, being expressed understood, and being understood endured’.⁴⁷⁵ Comhthéacs agus gluaiseacht iad sin nach mbíonn ar fáil ag mná na saothar a bpléitear anseo. Áitíonn Jahan Ramazani go bhfágtagar faoin fhilíocht an ‘spás’ seo a chur ar fáil go minic sa chaoineadh chomhaimseartha toisc gur cúngaíodh ar na deasghnátha poiblí go dtí nach raibh fágtha ach an tsochraid fhuar neamhphearsanta amháin.⁴⁷⁶

Aibhsíonn an diagaire Neil Gillman tábhacht an phobail agus na ndeasghnáth sin atá á n-ídiú: ‘...the sense of the chaotic, now at its most acute, is immersed in the sense of an ordered world’.⁴⁷⁷ Faoiseamh ann féin é go bhfuil nósmaireacht, dá ‘shuaráí’ í, le leanúint agus muid ag déanamh bróin. Ní hamháin gur treoir de shaghas atá ann in am éiginnte go gcaitear dubh nó go ndeirtear an paidrín páirteach, ach cuireann na deasghnátha seo tús le ‘foghlaim an bháis’.

⁴⁷¹ Máirtín Ó Cadhain (1953), 182 [liomsa an bhéim].

⁴⁷² Máirín Nic Eoin (2009), 208-212.

⁴⁷³ Jean Anouilh (1946), 178.

⁴⁷⁴ Seamus Heaney (1975), 6.

⁴⁷⁵ Clifford Geertz, luaite in Neil Gillman (2008), 237.

⁴⁷⁶ Jahan Ramazani (1994).

⁴⁷⁷ Neil Gillman (2008), 238.

Is iad an ghluaiseacht agus an fhoghlaim sin, nó a n-easnamh, a fhágann go bhfuil Nóra bhocht sáinnithe go deo ina dobrón rúnda. Díol spéise é gurb é ‘An Strainséara’ an t-aon sampla a scrúdófar anseo a luann fear céile na máthar. Bíonn seisean, leis, ag tathant ar Nóra bogadh ar aghaidh, agus é doicheallach roimh aon chaint ar na marbhghinte. Seachas sin, is scéal ionadaíoch é ‘An Strainséara’ a bhfuil móitífeanna na saothar seo ar fad le fáil ann, cuir i gcás rámhaille, oibseisiún, défhiús i leith an chreidimh agus an rócheangal leis an mharbhán atá de dhlúth ‘melancholic mourning’ i dteoiric Freud.⁴⁷⁸

Is éard atá i gceist le ‘*melancholic mourning*’ go hiondúil ná duine a dhiúltaíonn scaradh leis an duine mharbh, ‘a love which cannot be given up though the object itself is given up.’ Teipeann air an caoineadh a chur i gcrích is a fhágáil ina dhiaidh, go dtí nach brón a bhíonn i air sa deireadh ach tinneas a dhiúltaíonn an bás sin a aithint: ‘This opposition can be so intense that a turning away from reality takes place and a clinging to the object through the medium of a hallucinatory wishful psychosis.’⁴⁷⁹ Ní deacair a thuiscint go mbeadh obair an chaointe neamhchríochnaithe nuair nár aithníodh an bás féin ar dtús. Fós, is samplaí as an ghnáth iad na dánta seo nár scríobhadh mar aguisín le sochraid ach, ar bhealach, *in ionad* sochraide. Mar an chéanna, maíonn Ramazani gur comhartha sóirt de chuid an chaointe chomhaimseartha é go ndiúltaíonn na saothair sin do shólás,⁴⁸⁰ ach is gá a mheabhrú nár tairgeadh sólás sin ariamh do mhná na saothar seo. Is ag iarraidh an fhaillí sin a aithint, agus crá rúnda na máithreacha a dhlísteánú, atá na húdair. Is fíor gur dealg sa bheo a léiríonn achan phíosa, chun cloí le meafar Ramazani, ach ní prionsabal ealaíonta is bun leis sin ach réaltacht gharbh:

tá liombó ann chomh cinnte is atá Loch Bó Finne
agus is ann ó shin a mhaireann do mháthair
a smaointe amhail neantóga á dó⁴⁸¹

Seachas sólás an chreidimh a bheith aici, mar shampla, ní bhraitheann Nóra an Chadhnaigh ach éad binibeach le Mater Dolorosa eile: ‘aicís leis an mbean a raibh a Mac ansin os a coinne, más dhÁ chéasadh féin a bhíothas’.⁴⁸² Níl an oiread céanna spéise ina cuid paidreacha aici agus a bhíodh, ach impíonn sí fós ar Mhuire teacht i gcabhair ar na leanaí: ‘Slánaigh iad, slánaigh iad!’⁴⁸³ Tá an défhiús céanna sin, atá ag agairt ar Dhia agus ag fuair ina leith ag an am chéanna, le feiceáil in *Tess of the D’Urbervilles* chomh maith, a luascann

⁴⁷⁸ Sigmund Freud agus James Strachey (eag.) (1917), 253.

⁴⁷⁹ Ibid.

⁴⁸⁰ Féach an réamhrá, Jahan Ramazani (1994).

⁴⁸¹ Derry O’Sullivan in Gearóid Denvir (eag.) (2000), 223.

⁴⁸² Máirtín Ó Cadhain (1953), 151-2.

⁴⁸³ Máirtín Ó Cadhain (1953), 207.

ó impí ('Oh merciful God, have pity; have pity upon my poor baby!'⁴⁸⁴) go neamhchúis, '...reasoning that if Providence would not ratify such an act of approximation she, for one, did not value the kind of heaven lost by the irregularity - for herself or for her child'.⁴⁸⁵

Léiríonn Ó Cadhain an 'smál' a fhágann an défhiús seo ar chreideamh na mban trí íomháineachas na boirice. Méadaíonn uafás Nóra faoi bhoiric ar éadan An Fhir Óig go dtí go nglacann sí seilbh uirthi ar fad, agus boiricí á bhfeiceáil aici ar a Coróin Mhuire agus fiú ar 'Mhuire Mhór' Í féin.⁴⁸⁶

Bíonn a leithéid chéanna le feiceáil sna dánta agus sna scéalta. Dála Mhis agus Nóra an Chadhnaigh, tá na máithreacha seo buailte leis an 'melancholic mourning' dár thagair mé cheana. Luann Freud '[that] the existence of the lost object is psychically prolonged',⁴⁸⁷ agus léiríú amháin air sin sna dánta seo ná oibseisiún le siombail nó fuaim éigin a chéasann an dobrónach. Gan amhras, ní bheifeá ag dúil riamh leis go ndéanfadh máithreacha a bpáistí a 'thabhairt suas' i bhfriotal Freud, ach caitheann na máithreacha seo lena leanaí mar a bheidís fós beo. I bhfocail Spargo, bíonn siad 'vigilant on behalf of the other past the point of being useful to her'.⁴⁸⁸

Go hiondúil, is iad 'mourning's symbolic actions [that] function as a belated protection of the dead',⁴⁸⁹ ach níl fáil ag na mná seo ar na gníomhartha siombalacha sin (cúram a dhéanamh den uaigh, cuir i gcás). Ar leibhéal amháin, mar sin, seasann 'tafann gadhar' d'fhaitíos na máthar go bhfuil an páiste gan chothú agus gan chosaint ó 'm[h]adraí ocracha',⁴⁹⁰ smaoinemh a sceimhleodh duine ar bith.⁴⁹¹ Thairis sin, áfach, léiríonn an cur síos ar fhuaimneanna ainmhithe agus ar fhiántas na ceallúraí dídhaonnú na marbhán, iad scartha ó phobal daonna agus caite i leataobh 'i measc na sceach' (AN 27) seachas spás saothraithe ar leith a bheith tugtha dóibh uile. I ndán corraitheach dá cuid ar an ábhar, 'Lúireach Gléigeal', deir Bríd Ní Mhóráin go bhfuil na leanaí 'díbeartha ag reacht chruaidh na heaglaise' agus go '[b]plúchann raitheach na díchuimhne / leac i ndiaidh leice ina sraitheanna rialta'.⁴⁹²

⁴⁸⁴ Thomas Hardy (1996), 93.

⁴⁸⁵ *ibid.*, 96.

⁴⁸⁶ Máirtín Ó Cadhain (1953), 152.

⁴⁸⁷ *ibid.*

⁴⁸⁸ R. Clifton Spargo (2004), 6.

⁴⁸⁹ *Ibid.*

⁴⁹⁰ Derry O'Sullivan in Gearóid Denvir (eag.) (2000), 223.

⁴⁹¹ 'There is an emphatic horror... at the thought of the exposure of dead bodies to the appetites of vultures and of dogs', George Steiner (1984), 115.

⁴⁹² Bríd Ní Mhóráin (2015), 155.

Tá aitheanta cheana gur ‘part of the process of accepting death’⁴⁹³ é suíomh cuimhneacháin a bhunú agus a mhaisiú. Níl neachtar acu, an próiseas ná an suíomh, i gceist i gcás mhná na saothar seo agus is é mo théis é go bhfágann an easpa sochraide lúb ar lár go dtí go maireann an ‘idirthréimhse’ níos faide agus fiú go brách. Chuige seo, is fiú eispéireas Tess ó *Tess of the Ubervilles* a chur i gcodarsnacht le taithí na mban Éireannacha:

So the baby was carried in a small deal box, under an ancient woman’s shawl, to the churchyard that night, and buried by lantern-light, at the cost of a shilling and a pint of beer to the sexton, in that shabby corner of God’s allotment where He lets the nettles grow, and where all unbaptized infants, notorious drunkards, suicides, and others of the conjecturally damned are laid. In spite of the untoward surroundings, however, Tess bravely made a little cross of two laths and a piece of string, and having bound it with flowers, she stuck it up at the head of the grave one evening when she could enter the churchyard without being seen, putting at the foot also a bunch of the flowers in a little jar of water to keep them alive.⁴⁹⁴

Féach nach gcaitear pioc níos fearr le corp a linbh siúd, agus gur lú fós an dóchas go bhfuil slánú i ndán dósan a bheas ‘consigned to the nethermost corner of hell, as its double doom for lack of baptism and lack of legitimacy’.⁴⁹⁵ Mar a tharlaíonn i ndán O’Sullivan, ní cheiltear saoltacht an churtha ná gairbhe na talún lena neantóga. Ní hionann agus na mná eile, áfach, tá deis ag Tess comhartha ómóis a leagan síos dá mac, comhartha gurbh ann dó agus go raibh féiniúlacht ar leith aige. Tá suíomh cinnte aicise, fiú más gá di cuairt a thabhairt air go rúnda. Cé gur gá nádúr na mban mar indibhidí a chur san áireamh chomh maith lena ndrocheispéiris, ní dóigh liom gur comhtharlúint é gur fearr i bhfad a thagann Tess chuici féin tar éis bhás a linbh ná máthair ar bith eile as na samplaí a ceadaíodh anseo. Agus fiú i gcás Tess, leanann tuilleadh tubaistí a ruaig chun na huaighe, a bhuí le maithe an cheantair:

She had been observed almost immediately by people of scrupulous character and great influence ... idling in the churchyard, restoring as well as she could with a little trowel the baby’s obliterated grave. By this means, they had found that she was living here again ...⁴⁹⁶

Orthu siúd nach bhfuair spás ar leith dá leanaí, i bhfulaingt Nóra i scéal an Chadhnaigh is mó a fheictear a easpa, a dteastaíonn ‘leac fhollasach... ar a bhféadfadh sí a brón a shilt’⁴⁹⁷ go géar uaithi. Cuardaíonn sí suíomh a dhéanfadh cúis go seasta: cloch, seomra, fiú amháin píosaí créafóige. Díol mór faoisimh aici é nuair a aimsíonn sí an chloch cheart sa gharraí, ach tógtar sin uaithi ar deireadh fosta.

⁴⁹³ Gemma Timpson, luaite in Liz Nilsson (2015).

⁴⁹⁴ Thomas Hardy (1996), 97.

⁴⁹⁵ *ibid.* 93.

⁴⁹⁶ *ibid.* 353.

⁴⁹⁷ Máirtín Ó Cadhain, (1953), 182.

Is é seo croí na faidhbe. Ní dhéantar idirdhealú coirp ná anama idir leanbh na máthar seo agus gach leanbh neamhnite eile. Seachas uaigh chinnte a bheith ag a leanbh agus a anam a bheith slán, macallaíonn teibíocht na ceallúraí imeallacht Liombó⁴⁹⁸ agus teibíocht a cailliúna:

Figiúr 10: Cillín in Uíbh Ráthach a bhfuil os cionn 100 leacht cuimhneacháin ann (the-cillini-project.tumblr.com)

the physical separation... reflects the spiritual and social separation... poor quality land and out-of-the-way places may have been selected... because these places were seen to mimic the marginalized social status of the interred... Similarly, the placement of cillíní at land boundaries may have been carried out to represent the in-between state of the souls of the interred in the afterlife.⁴⁹⁹

Gan amhras, ní hé an leanbh amháin atá sáinnithe in aimsir theibí. Tugann Bourke ‘idirthréimhse’ ar aimsir shochraide, áit a maireann ‘cróchar beo’ na máthar an chuid eile dá saol in Liombó O’Sullivan:

a smaointe amhail neantóga á dó
gach nuachtán ina leabhar urnaí
ag éisteacht le leanaí neamhnite
i dtafann tráthnóna na madraí.⁵⁰⁰

⁴⁹⁸ Tá sé seo le feiceáil i sanasaíocht an fhocail chomh maith: limbus, i. imeall nó fáithim, féach ‘‘Limbo.’’ (Carson agus Cerrito (eag.) (2003), 590-591.

⁴⁹⁹ Emma Pankey (2012).

⁵⁰⁰ Derry O’Sullivan, in Gearóid Denvir (eag.) (2000), 223.

Is é íoróin bhrónach an scéil é nach gaire dá mac atá sí dá bharr, toisc nach fios anois gur go Liombó a théann a leithéid tar éis an tsaoil.⁵⁰¹ Aibhsíonn na tagairtí ciorclacha ag tús agus deireadh an dáin (neantóga, madraí agus nuachtáin) nár bhog an saol ar aghaidh don bhean ón lá a cailleadh an páiste.

Maíonn Spargo go mbíonn ‘an aspect of dissent’⁵⁰² leis an choitiantacht i gceist go minic le dobrón, agus tá an méid sin le feiceáil sna dánta seo. Sin ráite, ní mór dúinn a aithint nach de dheoin na mban seo é go ndéanfaidís rialacha na sochaí a shárú: bímis soiléir nach reibiliúnaithe iad a bhriseann nós go héasca ar dintinneach. Níl ann ach nach dtugtar a gceart dóibh mar dhobrónaigh. Sainghné den chaoineadh liteartha atá sa teannas seo idir riachtanas an dobrónaigh agus nósmaireacht na sochaí:

Much of the limit placed upon mourning as an ethical act comes from those who stand outside of its perspective, and almost every literary work of mourning develops a dialectic between those who are outside... and the mourner who is truly dedicated to the memory of the other she laments.⁵⁰³

Bean ar leith ón tsochaí, druidte uaithi ina pian, a fheictear go minic sna saothair seo. Imeacht í sin a mhacallaíonn stádas na mban caointe féin más fíor d’Ó Buachalla.⁵⁰⁴ Feictear an díograis a luann Spargo arís in ‘Párthlán’ le Dairena Ní Chinnéide, a leagann béim an-láidir ar thábhacht an chuimhneacháin, easpa na féiniúlachta, agus buaine an bhróin chomh maith:

leath-chéad bliain
a chaoin sí go tréan
dá haingeal a tógadh ró-luath uaith’
Inniu an lá a bheidh an ceiliúradh tráth
Go gcuimhneois araon ar ár ndeartháirín
Cén mianach a bhí ann?
An raibh a fholt dubh
nó fíonn geal bán
nó súil chomh donn go mbáthfaoi tú?
Guimís araon dos na haingil gan ainm⁵⁰⁵

Is í Bríd Ní Mhóráin is mó atá i ndiaidh an scéal seo a chíoradh go leanúnach ina ‘comhthionól fuinniúil fuinte’⁵⁰⁶ féin i gCorca Dhuibhne. Tá a sraith chumhachtach dánta ar

⁵⁰¹ ‘Limbo.’ Carson agus Cerrito (eag.) 2003, 590-591.

⁵⁰² R. Clifton Spargo (2004), 6.

⁵⁰³ *ibid.* 5

⁵⁰⁴ Breandán Ó Buachalla (1998), 28.

⁵⁰⁵ Dairena Ní Chinnéide (2008), 15.

⁵⁰⁶ Máirtín Ó Cadhain (1969), 9.

an ábhar tugtha le chéile sa tionscadal ilmheánach cuimhneacháin ‘Glórtha Ón gCillín’, agus tá idir dhánta agus ghrianghraif ón taispeántas cnuasaithe le chéile san olldíolaim filíochta *Saothrú an Ghairdín*. Dála Jenkinson, tá dáimh ag Ní Mhóráin leis an dúlra go ginearálta agus cuireann dánta na beirte an-bhéim ar fhiántas na gcillíní. Uaireanta, is faire shítheach a dhéanann na crainn ar na leanaí, agus tá samhail álainn ag Ní Mhóráin in ‘Toradh’ de shíolta crainn ag titim:

ina ndeora daite
a dhein caorthainn gheala is crainn chuilinn,
geataí cosanta timpeall ár gcillín.⁵⁰⁷

Faoi dheireadh ‘Liombó 2’, tá *mé* an dáin ábalta amharc ar an chillín mar a bheadh ‘tearmann’ ann chomh maith, cé gur défhiúsaí go mór an dán é. Tá cosúlacht le sonrú arís idir ‘barróg ghlas’⁵⁰⁸ Ní Mhóráin agus ‘luí faoi sciatháin leamhan’ Jenkinson sa mhéid is go mbíonn siad beirt ag fágáil chúram na leanaí faoin dúlra. Níos minice ná a mhalairt, áfach, is ar ghnéithe doicheallacha na háite a chuireann siad beirt béim, agus go háirithe an dorchadas a mhacallaíonn Liombó féin: ‘contráth oíche’, ‘cliabh na hoíche’, ‘coim na hoíche’, ‘idir dhul fé is éirí gréine,’⁵⁰⁹ ‘faobhar nó dorchadas na hoíche.’⁵¹⁰

Figiúr 11: Ón taispeántas *Glórtha ón gCillín* (the-cillini-project.tumblr.com)

Is é an rud is mó atá i bpáirt ag an bheirt fhilí ná an leas a bhaineann siad as imeartas focal, débhrí agus focail ilchiallacha i mbealaí a d’fhéadfadh dán a chur as a riocht. Is fusa greim a choinneáil ar dhánta Ní Mhóráin go hiondúil; cé go bhfuil go leor ag tarlú

⁵⁰⁷ Bríd Ní Mhóráin (2015), 150.

⁵⁰⁸ Ibid 149.

⁵⁰⁹ Ibid 154.

⁵¹⁰ Ibid. 149.

sa líne seo a leanas, cuir i gcás, ní bhréagnaíonn na macallaí ciall dhromchlach na bhfocal:

Scartha, mar adúradar,
Go brách na breithe,
Ó Sholas na Soilse.⁵¹¹

Ní móide go bhfuil na filí seo dall ar an défhiús a eascraíonn as a leithéid, nó téann siad beirt ag spraoi le hidirthéacsúlacht agus le sanas focal i ndánta eile. Go deimhin, is comhartha sóirt de chuid na ndánta seo an défhiús céanna. Défhiús é a eascraíonn as iarrachtaí na bhfilí suaimhneas agus ómós a shamhlú leis na leanaí a fhad is a thagann an cillín salach ar an tuiscint choitianta ar na nithe sin. Bíonn siad, go litriúil, ag iarraidh an dubh a chur ina gheal agus léirítear an teannas sin sa teanga féin agus in íomháineas na háite, a bhíonn scáfar agus brúidiúil tráth ('sceirdiúlacht... gan chosaint / ón ghrian, ón ngaoth, ó cheo nó ó thulcaí'⁵¹²) agus suaimhneach sítheach tráth: 'i ndubhghlaise dhuilliúr fómhair 's geimhreadh / tugaid toradh ina lasracha caordhearga'.⁵¹³

Níl rud ar bith défhiúsach ag baint le 'Liombó' (BG 36), dán cráite a phléann, arís, le fulaingt na máthar seachas marbhna a scríobh don leanbh. (Ní Mhóráin an t-aon duine a dhíríonn ar na leanaí, a labhraíonn i nguth na chéad phearsan formhór an ama.) Úsáideann Jenkinson an guth sin ach is ag caint ó pheirspictíocht na máthar atá sí, ar *mé* eile iomlán éagumhachtach í.

As úsáid sin na chéad phearsan a thagann roinnt mhaith de chumhacht 'Liombó', nó léirítear fulaingt agus rámhaille na máthar dúinn ón taobh istigh. Scim atá uirthi go bhfuil an leanbh fós i mbaol agus go gcloiseann sí a shianaíl sa cheallúrach istoíche. Dála Nóra an Chadhnaigh, tá sí ar a bionda le hidirdhealú a dhéanamh idir 'mo leabhsa' agus créatúir eile na ceallúraí, idir dhaonna agus eile. Idirdealú é nach féidir a dhéanamh agus an leanbh curtha, i bhfocail O'Sullivan,

gan phaidir, gan chloch, gan chrois
i bpoll éadoimhin i dteannta
míle marbhghin gan ainm.⁵¹⁴

Dá bharr sin ní fhaigheann an mháthair chráite aon suaimhneas in 'Liombó'. Deir sí arís agus arís eile 'ní hé mo leanbh atá ag caoineadh', ach is léir ón aithris agus ón fhreagra cholanda (bainne cíche ar chlos na sianaíola dí) nach greideann sí in aon chor go bhfuil

⁵¹¹ Ibid 154.

⁵¹² Ibid. 155.

⁵¹³ Ibid. 150.

⁵¹⁴ Dery O'Sullivan in Gearóid Denvir (2000), 223.

an leanbh ‘faoi aoibhneas’. Go deimhin, is léir nach gcreideann cuid di go bhfuil sé marbh ar chor ar bith. Níl san athrá ar ‘ní hé mo leanbh atá ag caoineadh’ ach an balsam is laige, agus is mar an gcéanna le hathrá an teagaisc ag lár an dáin: ‘bíonn lucht an cheallúraigh faoi aoibhneas / ní airíonn uatha baisteadh Críostaí’. Ní túisce sin ráite aici ná go gcloiseann sí an tsian arís agus go dtéann sí – ‘éigean’ di – dul go dtí an cheallúrach le cinntiú nach é a leanbh é. Níos measa fós, tugtar le fios go gcaitear seo uilig a dhéanamh faoi rún, ‘go tapaidh / Ar chónagar d’fhonn an reilig a sheachaint’. Sampla as iomad samplaí é seo den chomórtas idir grá clainne, nach féidir le bean an dáin diúltú dó, agus dílseacht d’fhocail Dé.

Ag deireadh an dáin, is cosúil go bhfuil an instinn chothaitheach chomh láidir sin inti go mbeathódh sí ‘pé rud é atá ag caoineadh... de cheal cíche’. Críochnaíonn ‘Liombó’ le tagairt ríbhronach do ‘chliabh [céasta]’ agus do chothú cíche. Is léir ón athrá go dtí an aimsir fháistineach nach gcreideann sí fós a ndúirt sí tríd an dán: ‘ní bheidh mo leanbhsa ag caoineadh’ (BG 36).

Murab ionann agus ‘Marbhghin 1943...’ nó ‘Liombó 2’, is mó d’imní ná d’fhearg atá le sonrú in ‘Liombó’. Tá rithim an dáin an-ghasta, líne ag teacht go tiubh ar an líne roimpi le crá na mná a chur in iúl. Tá mar a bheadh dhá chuid sa mháthair bhocht ag streachailt tríd an dán, cuid di a fhreagraíonn go mothálach agus go croibhriste do shianaíl an chait, agus cuid a mheabhraíonn an loighic agus an teagasc Críostaí di féin ag lorg suaimhnis uathu. Dála Nóra thuas, bíonn sí ag athrá an teagaisc ach ní shuaimhníonn sé í – a mhalairt, tá an dá thaobh in iomaíocht le chéile chomh mór sin go mbíonn sí ag rámhaille.

Tugann an t-athrá ar dhá líne taobh istigh de dhán chomh gairid leis (‘tá cat sa cheallúrach ag sianaíl’ agus ‘ní hé mo leanbh atá ag caoineadh’), tugann sé le fios nach bhfuil sí in ann an smaoineamh a ruaigeadh. Sampla é de *show* agus *tell* an dáin ag dul in aghaidh a chéile, rud nach annamh i bhfilíocht Jenkinson, cé gur minic gur íoróin éadrom a bhíonn i gceist.

Is é ‘Liombó’ an sampla is láidre fós den iarracht a chonaic muid cheana in ‘Marbhghin 1943...’ agus ‘An Strainséara’ féiniúlacht dhlísteanach a bhaint amach don pháiste. Chuipe seo, féach go háirithe tábhacht an ainmnithe: ‘na haingil gan ainm’ Ní Chinnéide, ‘gan phaidir gan chloch gan chrois’ O’Sullivan ‘dalladh mullóg’ na n-ainmneacha ag Nóra in ‘An Strainséara’, agus idirdhealú Jenkinson idir a leanbh agus an cat: ‘fia-chat é, *cat gan ainm* / tá ainm agam ar mo leanbh’ (BG 36 liomsa an bhéim).

Is cosúil gurb é an t-ainm a ligeann don *mé* idirdhealú a dhéanamh idir a leanbh agus an neach anaithnid atá ag screadaíl.

Féach, áfach, nach ionann go baileach ‘tá ainm *agam* ar mo leanbh’ agus ‘tá ainm ar mo leanbh’, nó shéantaí deasghnáth oifigiúil an ainmnithe, an baisteadh, ar an mharbhghin chomh maith le sochraid agus uaigh. Is é go díreach an dearbhú sin féiniúlachta, an dearbhú sin gurbh ann don mharbhán, atá in easnamh ar phearsana na ndánta seo. Dá ceal, níl sprioc chinnte lena mianta máithriúla, agus siúd an mearbhall a mheascann sianaíl cait le screadaíl linbh in ‘Liombó’. Déanann an mháthair iarracht seo a athrú trí fhéiniúlacht an pháiste a dhearbhu le hainm, ach is léir nach suaimhníonn sé sin í agus nach bhfaigheann ceachtar acu teacht isteach fós: ‘éigean dom dul ann go tapaidh / ar chóngar d’fhonn an reilig a sheachaint’ (BG 36).

Bíodh is gur dánta an-éagsúil iad, aibhsítear tábhacht na féiniúlachta arís in ‘Liombó 2’ agus an mháthair ag iarraidh teacht ar chur síos sásúil ar an mharbhghin. Díol spéise iontu féin iad na samhlaoidí a úsáideann banfhilí le cur síos ar a ngin – ‘bradán beag’ Jenkinson (BG 44), ‘miondaoine’ Ní Mhóráin,⁵¹⁵ ‘frog’⁵¹⁶ agus ‘speach bheag’⁵¹⁷ Ní Dhomhnaill.

Dearbhaíonn siad uilig ‘[nár] neamhní é / cé nach neach ar bith é’ (AN 28). Ar deireadh, tagann Jenkinson in ‘Liombó 2’ ar ainm fíorbhrónach do ‘niacha den bheatha / nár mhúscail’: ‘[mo] leathleanbh’ (AN 28).

Aibhsítear an smacht a choinneofaí ar bhrón na máthar arís in ‘Liombó 2’ nuair a luaitear go bpilleann sí ar an cheallúrach ‘gan chead... le contráth oíche / trí bhearna sna sceacha’. Rud is annamh do Jenkinson, tá an nádúr féin doicheadallach ag tús an dáin, amhail is go bhfuil na sceacha ag iarraidh an mháthair a choinneáil ón chorpán:

iad dubh le scáileanna
cnapánach le sceanóirí
sean-mhná rialta
faoi shlaoda paidríní
ag cosaint Liombó
ar ainchreidmhigh. (AN 27)

Tabhair faoi deara go bhfuil fearg le sonrú anois i leith an aosa creidimh, fearg a mhéadaíonn tríd an dán le húsáid an téarma dhébhrioch ‘cailleach’ seachas ‘bean rialta’.

⁵¹⁵ Bríd Ní Mhóráin (2015), 151.

⁵¹⁶ Nuala Ní Dhomhnaill (2013), 79.

⁵¹⁷ *ibid.*, 48.

An dtugann na línte thuas le fios nach áit mheitifisiciúil atá in Liombó ach áit chinnte imeallaithe, agus gur ann a fhanfaidh na leanaí idir chorp agus anam? Ní fios, nó is dán an-défhíúsach é ‘Liombó 2’. Is doiligh an tríú rann a thuiscint, cuir i gcás:

Seadaím, gan chead,
i measc na sceach
faoi fháinne geal na spéire
mar a bhreacann réalta.
Cuach i mbéal breithe mé
ag coimhhead nid
mé trom ar leannán peaca. (AN 27)

Bhraithfeá gur comhartha dóchais, nó fiú tarchéimnithe, a bhí in ‘fáinne geal na spéire... mar a bhreacann réalta’, ach is aisteach go ndéantar ionannú idir suibiacht an dáin agus cuach, éan atá mós urchóideach. Is léir gur tagairt í a bheith ‘ag coimhhead nid’ do nós na cuaiche a cuid uibheacha a fhágáil i neadacha éan eile, ach is deacair sin a cheangal le cás na máthar. Níl leid ar bith eile sna dánta go bhfuil aon urchóid inti. An tagairt é, mar shampla, dá cuairt ‘gan chead’? An bhféadfadh sé go mbraitheann sí go bhfuil feall de chineál déanta aici nó gur thréig sí an leanbh? Nár dhóchúla gurb é a ‘leannán peaca’ (‘besetting sin’ i mBéarla, .i. peaca atá an-deacair a shéanadh), gurb é go dtugann sí fós cuairt rúnda ar an cheallúrach ‘gan chead’? Nó, arís eile, an tagairt atá ann dá cuid formad le mná eile a mbeirtear a gcuid páistí slán, formad a bheadh ar aon dul díobhálach le ‘súil mhillteach’ Ní Dhomhnaill?⁵¹⁸

I léacht a thug sí ar an dá dhán seo,⁵¹⁹ deir Máire Ní Annracháin go bhfuil ‘Liombó 2’ níos suaimhní agus níos dóchasaí ná ‘Liombó’, agus bheinn féin ar aon intinn léi cé is moite den fhearg a luaigh mé thuas. Ar a laghad ar bith, níl an friotal chomh cráite céanna agus tá an machnamh ann níos soiléire agus níos misniúla. Braitheann go dtuigeann an mháthair nach dtig léi dán a mic a athrú, ní hionann agus sa chéad dán. Sin ráite, ní mór dúinn a bheith an-airdeallach le dán chomh défhíúsach le ‘Liombó 2’, nó is féidir dhá léamh iomlán éagsúil a dhéanamh ar a chríoch agus is deacair a rá cé acu is bailí. Seo an véarsa deiridh:

Iarraim
amhras neimhe
feart ar imeall
luí faoi sciatháin leamhan
faoi rátha gréine is éasca

⁵¹⁸ *ibid.*, 79.

⁵¹⁹ Máire Ní Annracháin, ‘Wider recognition deserved: The Poetry of Bidy Jenkinson and Pádraig Mac Fhearghusa’, caint neamhfhoilsithe ó The Irish Seminar 2013.

Braitheann brí an dáin uilig ar bhrí na nathanna ‘amhras neimhe’ agus ‘feart ar imeall’. Ar dtús, cé acu ‘uaigh’ nó ‘míorúilt’ atá i gceist le ‘feart’? Agus ina dhiaidh sin, an gciallaíonn ‘iarraim... amhras neimhe’ nach bhfuil uaithi ach cead dóchas a bheith aici go rachaidh an leanbh ar neamh tar éis an tsaoil? Is dóchúla, dar liom, gur amhras é atá i bpáirt aici le Tess, amhras gurb ann do neamh ar chor ar bith agus, dá bharr sin, amhras go bhfuil leatrom á dhéanamh ar a leanbh i ndáiríre. Más ea, is éard is ‘feart ar imeall’ ann ná cead le suíomh cuimhneacháin a thógáil go hoscailte ‘faoi rátha gréine’.

Cé gur neafaiseach an friotal é le trácht ar cheist chomh híogair léi, níl aon amhras ar Hardy cén taobh ar a dtitfidh na máithreacha nuair a chuirtear grá clainne i gcomórtas le grá spioradálta: ‘what woman, indeed, amongst the most faithful adherents of the truth... would not throw her theology to the wind if weighed against [her children’s] happiness?’⁵²⁰ I bhfianaise na hionramhála atá déanta ag Jenkinson féin ar chúrsaí creidimh, is dócha gurb éard is brí le ‘amhras neimhe’ ná amhras leanúnach an fhile faoin teagasc Chríostaí, go háirithe agus é i gcomórtas leis na hinstinní agus na mothúcháin láidre seo.

An Ceangal

Sa chaibidil seo, d’úsáid mé samplaí ó litríocht na Gréigise, na Gaeilge agus an Bhéarla le tacú le ráiteas Steiner go bhfuil sraith choiteann, nó ‘elemental chords’ ag dul le deasghnátha an bháis, dá éagsúla iad, agus gur cuid an-tábhachtach díobh é go mbeadh ‘a tactile, durable incitement and focus’⁵²¹ dár mbrón is dár gcuimhní, mar atá an uaigh. Ag tosú le sampla ón chianaois, d’áitigh mé gur fulaingt amháin a leanann briseadh na ndeasghnáth, agus go háirithe streachailt le dílseachtaí a chuirtear i gcomórtas le dílseacht don mharbhán. Ar leibhéal níos pearsanta, mearbhall agus oibseisiún a thoradh don dobrónach.

Is casta an scéal é in Éirinn toisc gurb iad na ceannairí spioradálta féin a mhol an séanadh i gcás na marbhghinte. Is beag rogha a bhí ag na mná seo ach cloí le creideamh a shéan neamh ar a bpáistí. Tá cuid de na himpleachtaí air sin le feiceáil sna saothair a pléadh thuas: rámhaille, ‘melancholic mourning’, imní mhíloigheiciúil faoin mharbhán,

⁵²⁰ Thomas Hardy (1996), 368.

⁵²¹ George Steiner (1984), 114-115 [liomsa an bhéim].

ídiú creidimh agus go háirithe iarrachtaí suíomh ionadaíoch a aimsiú a líonfadh bearna na huaighe i bpróiseas an bhróin.

Tuigtear dom gur móitíf faoi leith é seo i dtraidisiún an chaointe liteartha, móitíf nach bhfuil mionscrúdú déanta air go fóill go bhfios dom. Is foinse an-luachmhar í litríocht chomhaimseartha na Gaeilge chun an mhóitíf seo a scrúdú ach teastaíonn spíonadh cúramach leis na dréachtaí cráite seo a shuíomh i dtraidisiúin an chaointe eiticíúla.

Laistigh de thraidisiún na Gaeilge, is féidir an plé leanúnach ar chás na marbhghinte ó aimsir an Chadhanaigh ar aghaidh a léamh mar idirghabháil ar athrú socheolaíoch phobal na hÉireann agus is dá bhrí sin is féidir mórán a fhoghlaim ó na dánta seo fíú gan a n-áilleacht agus a dtábhacht i saothar a n-údar a chur sa mheá. Maidir leis na dánta de chuid Jenkinson a pléadh sa chaibidil seo, is sampla fíor-annamh de dhán dubhdorcha gan guaim é ‘Liombó’; is féidir ‘Liombó 2’ a léamh mar fhreagra níos tomhaiste ar an éadóchas sin gan an éagóir a spreag é a chosaint; agus ba cheart ‘I gCuimhne Shíle’ a áireamh ar an tsuim bheag dánta atá sásta dul chun spairne, más go caolchúiseach féin é, le mórcheisteanna na linne in Éirinn.⁵²²

⁵²² Samplaí eile de seo ná: ‘An Cogadh Seo’ (OB 86), ‘A Small, Rude Gesture’ (OB 59), agus b’fhéidir ‘Gleann Maoiliúra’ (DU 97-108).

Conclúid

Aithnítear Bidy Jenkinson mar dhuine de na scríbhneoirí is tábhachtaí i nualitríocht na Gaeilge. Tá doimhne intleachtach, saibhreas teanga agus scóp neamhghnách ag baint lena saothar a chleachtann seánraí agus modhanna iomadúla. Mar a chonacthas i réamhrá an tráchtais seo, tá gáirscéalta, litreacha, aistí, úrscéal, drámaí, féilire agus péintéireacht foilsithe aici anuas ar a cuid filíochta a shúgraíonn le pointí féachana, a dhéanann noda idirthéacsúla agus a chuireann an léamh beathaisnéiseach as a riocht. I mbeagán focal, b'fhíor d'Alan Titley go stiúran 'éagsúlacht scanrúil'⁵²³ a saothar agus tá an éagsúlacht sin le háireamh ar an bheagán comharthaí sóirt gur féidir a ainmniú go muiníneach i dtaobh an tsaothair. Orthu sin is féidir idirthéacsúlacht, íoróin, súgradh le *personae*, brú ar chodarsnachtaí péire agus béim ar bhás is ar bheatha a áireamh fosta. Filíocht úrnua, dhalba, ghreannmhar a scríobhann Jenkinson ach chomh maith leis sin, filíocht mhothálach allabhrach.

Bíodh sin mar atá, luadh ag tús an tráchtais seo gur minice an moladh *en passant* ná an cíoradh mionchúiseach ar a saothar, agus is tearc iad na foinsí tathagacha critice. Tá comaoin nach beag curtha orainn ag Máire Ní Annracháin agus ag Caitriona Ní Chléirchín, agus ar an dea-uair tá an chuma ar scéal go bhfuil níos mó staidéir á dhéanamh ar shaothar Jenkinson le blianta beaga anuas. Is gá fós an cheist a chur: cén fáth nach bhfuil corpas critice ar shaothar Jenkinson ar aon dul lena bhfuil scríofa ar Nuala Ní Dhomhnaill nó Cathal Ó Searcaigh?

Is iomaí freagra ar an cheist sin. Ar an chéad dul síos, agus mar is léir ó éagsúlacht an tráchtais seo agus an deacracht na snáithe éagsúla a tharraingt le chéile, is saothar dúshlánach, frithráiteach é saothar Jenkinson. Is deacair cos a chur i dtaca ann agus conclúidí ginearálta a thairiscint, rud a mhíneodh leisce áirithe a bheith ar chriticeoirí a saothar a phlé. Seans maith, fosta, go bhfuil tionchar ag an chosc ar aistriúchán ar chriticeoirí – imeallaithe is mar atá scoláirí mionteanga, thig leo spéis an tromlaigh a mhúscailt i saothair na mionteanga trí aistriúcháin má bhíonn siad ar fáil. I gcás Jenkinson, ní hamháin nach bhfuil fáil ar a saothar i mBéarla, ach is dócha nach acmhainn do chuid mhaith dá pobal teanga féin an t-am a chur i leataobh atá de dhíth le dul amú i gcathair ghríobháin a cuid filíochta. Fágann sé sin, b'fhéidir, go bhfuil lucht éisteachta an chriticeora laghdaithe faoi dhó – gan fáil a bheith ar an lucht éisteacha Béarla de bhrí nach dtuigfí na téacsanna, agus gan fáil a bheith ar mhórán éisteacha i nGaeilge a bhfuil an dua criticiúil caite acu ar an tsaothar.

Cé go bhfuil an muid sin intuigthe, ní fhágann sé nach bhfuil faillí déanta i saothar Jenkinson go nuige seo, agus tá an t-uafás fós le cíoradh ag an aos chritice ann. B'fhiú go mór, mar

⁵²³ Alan Titley (1998), 33.

shampla, staidéar a dhéanamh ar ghné na hidirthéacsúlachta ina cuid filíochta, nós atá forleathan i scríbhneoireacht chomhaimseartha na Gaeilge ach ag croílár shaothar Jenkinson. Níorbh acmhainn don tráchtas seo ‘Gleann Maoiliúra’ (DU 97-108) a phlé, ná an chuid is mó de na gearrscéalta, ná *Táinrith*, de bhrí nár bhain siad leas as guth na chéad phearsan. Thar aon rud eile, b’fhéidir, is gá cúrsaí suibiachta a iniúchadh agus féachaint an bhfuil aon fhorbairt nó athrú ag teacht ar an ghné sin den saothar. Is ceist spéisiúil, fhiúntach í sin ach tá gá fosta le bunsraith níos ginearálta ar ar féidir an chritic a bhunadh. Tá an bhunsraith sin á tógáil ag Máire Ní Annracháin le fada an lá agus tá súil agam go gcuireann an tráchtas seo lena saothar.

Tá teannas idir codarnsachtaí péire le sonrú nach mór i gcónaí i saothar Jenkinson, agus tá siad le feiceáil síos tríd an tráchtas seo – go háirithe sa luascadh idir súgradh agus dáiríre agus idir daingne agus amhras. Áitím fós go bhfuil grá ag croílár shaothar Jenkinson agus is eisceacht é sin sa mhéid is gur annamh a fheictear fuath ann. Seachas sin, is grá casta atá ann, grá *riabhach*, grá nach séanann an t-olc nó an teip ach nach ngéilleann dóibh ach an oiread. I bhfocail an fhile:

Poet’s love ... is active. It is vigorous and unsentimental. Love the little lamb, love also the parasites, the flukes, the staggers, the foot rot, the castrating shears, the butcher’s knife. They must all be accommodated. (LE 32)

Tá an grá seo le feiceáil i bhfoirmeacha éagsúla sa tráchtas seo, tráth go heasurramach agus tráth go lándáiríre. Tá an dá rud le feiceáil i gcaibidil a haon, i súgradh éadromchroíoch an fhile lena lucht léitheoireachta agus ina plé paiseanta ar chúram na filíochta. Tá sé le feiceáil i gcaibidil a dó sna dánta gleoite teaghlaigh agus cumainn, agus sna faoistíní faoin teip mhorálta. Díríonn caibidil a trí ar streachailt an fhile lena hinstinn adhartha agus cé acu ar cheart di a grá a dhíriú air: an talamh, Dia, Bríd nó an Bhé. Is grá níos simplí agus níos dorcha atá le sonrú i gcaibidlí a ceathair agus a cúig: grá an dobrónaigh i gcás Mhis, agus grá an té atá ag iarraidh tacú le hÍobartaigh agus dobrónaigh i gcás chaibidil a cúig.

Mar a thugann na samplaí deireanacha sin le fios, ní fhágann an bhéim seo ar théama suairc gur saothar saonta é seo. A mhalairt ar fad atá fíor: ainneoin go mbíonn filíocht Jenkinson fíorghreannmhar go minic, is faoi scáth an bháis a scríobhann sí agus is féidir a hionramháil leanúnach air a shonrú thar na blianta. Tuigtear dom féin go ndéanann an file iarracht dhá rud do-aontaithe a thabhairt le chéile, mar atá brí a chuardach san éigiall gan freagra sásúil a aimsiú, agus buíochas grámhar a thabhairt mar sin féin don chinniúint a thug beatha di ach nár thug míniú ná cúis go fóilleach.

Ar an dóigh sin, filíocht chasta, fhealsúnach a scríobhann Jenkinson ainneoin go mbriseann an greann an teannas go minic. Áitím fós gur mó ná greann a spreagann an file le suim a chur i bhfeithidí, i gcac, agus in anord. Iarracht eile atá ann leis an iomlán a thabhairt faoi deara agus comaoin na beatha a aithint.

Thosaigh an tráchtas le plé ar aistí sin Jenkinson agus an féinléiriú a dhéanann sí i gcoitinne in agallaimh agus i mblúirí beathaisnéise. Cuireadh béim ar leith ar na foinsí seo toisc nach mbíonn an chastacht chéanna, an *trompe l'oeil* céanna ag baint leo agus a bhaineann go rímhínic leis an fhilíocht féin. Chonacthas go mbriseann Jenkinson a móid féin uaireanta go bhfanfaidh sí ‘tentative’ agus ‘gan vehemence’ agus cúraimí an fhile á bplé. Tá idir súgradh agus dáiríre sa phlé sin a eascraíonn as neamhréir a d’aithin Máirín Nic Eoin nuair a d’fhoilsigh Jenkinson a céad chnuasach: an ceard í a bhfuil smacht aici ar an dán, nó an soitheach de chuid na Bé í?⁵²⁴

Is é an rud is tábhachtaí faoi na foinsí a ceadaíodh i gcaibidil a haon ná go dtugann siad léiriú an-phaiteanta ar an *poetic* atá á fhorbairt ag Jenkinson ó luathbhlianta a saothair. Tá sé seo le sonrú sna haistí, go cinnte, ach tá sé le feiceáil go neamhdhíreach chomh maith sa bhéim a leagtar ar ghreann sna blúirí beathaisnéise.

Is i dtéarmaí an *poetic* sin, cuid mhaith, a bunaíodh an léirmhíniú a dhéantar i gcaibidlí eile an tráchtais. I gcodarsnacht ghlan le caibidil a haon, tugann caibidil a dó aghaidh ar ról éagsúla an *mé* fileata i dtéarmaí na faoistine ach admhaítear gur deacair idirdhealú a thabhairt slán go minic idir *mé* lárnach an tsaothair agus riocht eile gan ainmniú.

Áitím mar sin féin go bhfuil sainghuth le cluinstitín i gcuid mhaith dánta a bhaineann le hábhair phríobháideacha, bíodh is nach ndéanann an saothar ceangal slán sonracha i gcónaí idir an guth sin agus Biddy Jenkinson. Ní díol iontais an chastacht seo, b’fhéidir, i bhfianaise na hioróine a phléitear tríd an chaibidil, a fheidhmíonn mar a bheadh scáth cosanta agus ábhair íogaire phríobháideacha á bplé. Ina ainneoin sin, is fiú go mór an tsraith dánta seo a scrúdú mar aonad agus tuilleann an toise seo de shaothar Jenkinson níos mó taighde fosta. Ní i gcónaí a aithnítear go bhfuil sárchumas liriciúil ag an fhile chomh maith le bua an ghrinn.

Is ar an siar is aniar spioradálta a bunaíodh caibidil a trí. Is féidir saothar Jenkinson a léamh gan dia nó cruthaitheoir ar bith a chur i gcás. Go deimhin, cuid mhaith de na codarsnachtaí péire a rith liom féin agus an taighde seo ar bun (mar shampla an teannas idir *Eros* agus *Thanatos*, greann agus gruaim, nó mian agus moráltacht), ní gá iad a léamh i dtéarmaí ‘spioradálta’ in aon chor. É sin ráite, chonaic muid i gcaibidil a haon go n-úsáideann an file

⁵²⁴ Máirín Nic Eoin (1988), 22.

friotal an chreidimh go seasta agus ní léir dom gur úsáid fhíortha amháin a bhíonn i gceist. Bíonn spéacláireacht spioradálta á suíomh i dteanga na Críostaíochta ag Jenkinson an chuid is mó den am, agus tá an nós sin níos lárnaí ná riamh sa chnuasach nua neamhfhoilsithe arb é *Seachrán Bhiddy* a ainm sealadach.

Rianaítear an fhorbairt chróineolaíoch sin tríd an chaibidil agus cuirtear meon Jenkinson i gcomparáid leis an phlé a dhéanann filí eile ar chúrsaí spioradáltachta. Tugaim ‘iarChríostaíocht’ ar an mheon a thagann chun cinn sna dánta seo a bhaineann leas seasta as friotal an chreidimh ach a léiríonn amhras faoi Dhia agus, ag an am chéanna, cumha inA dhiaidh.

Baintear leas as cuid den smaointeoireacht chriticiúil ar an ábhar agus moltar sa chaibidil gur féidir saothar Jenkinson a léamh mar shaothar *anatheistic*; saothar nach nglacann an léim chreidimh ach nach scarann go hiomlán leis an fhéidireacht sin ach an oiread.

Is deacra ná riamh ceangal slán a dhéanamh idir *mé* na ndánta agus an té a scríobh sna caibidilí eile, bíodh is go mbaintear leas i gcónaí as guth na chéad phearsan. Áitím i gcaibidil a ceathair go bhfuil an saothrú atá déanta ag Jenkinson ar scéal Mhis ar na píosaí is suaitinsí i nuafhilíocht na Gaeilge. Pléitear éifeacht an tsaothair trí mhionscrúdú a dhéanamh ar phróiseas an tslánaithe ann, agus cuirtear an fhorbairt i rith an dáin i gcodarsnacht leis an chríoch, a mhaímse a bheith éadóchasach go maith.

Is beag dán eile le Jenkinson atá bunaithe ar thraidisiún liteartha na Gaeilge agus a bhaineann leas as guth na chéad phearsan. Go hiondúil déantar reacaireacht uilefhiosach sna dánta sin, agus creidim féin go laghdaíonn sé sin a n-éifeacht mhothálach. Is eisceacht é *Mis* sa mhéad sin, a shníonn plé leis an traidisiún agus íogaire mhothálach le chéile. Insint úrnua léargasach ar fhoinsé measartha aduain a eascraíonn as sin.

Tarraingítear ar ábhar cráite eile sa chaibidil dheireanach den tráchtas, mar atá cás na marbhghinte i saothar Jenkinson. Trí dhán a scrúdaítear inti, ‘I gCuimhne Shíle’, ‘Liombó’ agus ‘Liombó 2’. Anuas ar an mhionléamh ar a bhfuil an tráchtas iomlán bunaithe, chaith mé dua ar leith leis an chomhthéacs agus leis an chomparáid sa chaibidil seo ós rud é go mbaineann cúrsaí staire le hábhar. Cíortar cúraimí eiticiúla an chaointe sa chéad leath den chaibidil a chuireann suim san athscríobh agus sa tionlacan i gcaoineadh a scríobhadh faoi dhuine stairiúil. Déantar plé comparáideach ar dhánta a scríobh Jenkinson, Ní Dhomhnaill agus Meehan ar thragóid a tharla in Éirinn i 1984 agus mar a láimhseálann an triúr ceist na ciontachta. Déantar mionléamh, fosta, ar an íomháineachas dúshlánach i ndán Jenkinson.

Pléann an dara cuid den chaibidil le téama an chomhbhá le máithreacha marbhghinte. Arís, tá léamh comparáideach chun cinn anseo toisc go ndeachaigh riail na heaglaise faoi leanaí ‘neamhnite’ i bhfeidhm go mór ar scríbhneoirí na Gaeilge. Feictear go gcuireann na saothair seo uilig, idir phrós agus fhilíocht, béim ar thábhacht na huaighe agus féiniúlacht na leanaí á dearbhú.

Creidim go dtuileann an ceangal idir easpa deasghnátha agus nós an tionlacain tuilleadh taighde, agus gur geall le fosheánra den chaoineadh anois iad na dánta a ndéantar deasghnáth cúitimh iontu. Sa mhéid sin tá na samplaí Gaeilge a cheadaítear leithleach don chultúr dúchais agus i dtiúin le litríocht an domhain san am chéanna.

Síos tríd sa tráchtas seo, sonraíodh mian chráite teorainneacha a shárú chun aontacht níos foirfe a bhaint amach idir suibiacht an dáin, pé riocht a chuireann sí uirthi féin ó chás go cás, agus an duine nó an dúlra ionúin. Chonacthas fosta, áfach, go dtugann an file droim láimhe láithreach do rud ar bith a bhfuil cuma néata réitithe air, agus gur geall le paiteolaíocht dá cuid an tsíortharraingt ar íoróin agus ar pharadacsa. Go deimhin, d’fhéadfaí an straitéis seo féin a léamh mar shampla eile den streachailt leanúnach leis an bhás i bhfilíocht Jenkinson: ‘Ní féidir fanacht socair. / Más beo is bríomhar’ (OB 97).

Cruthaíonn an ‘spraoi scitsifréine’ seo cuid mhór deacrachtaí don chriticeoir ar mhian leis ‘definitive or even partial statement’⁵²⁵ a dhéanamh ar shaothar Jenkinson. I ngníomh a léiríonn dánacht an tsaothair uile go beacht, fógraíonn sí agus í i riocht fir gur ‘táth gach tátal.’⁵²⁶

Díol frustrachais, uaireanta, go maíonn an saothar fonn ‘leá sa choimheascar’ ach go gcothaítear fós an t-imreas agus an t-amhras is dual don fhile. Thar rud ar bith eile, ní fhéadfaí neamhshuim nó fuarchúis a chur i leith Jenkinson agus tá saothar suntasach i ndiaidh eascairt ón fhuinneamh chorrthónach sin. Brice nó riabhacht a stiúrann a saothar – gile an ghrá, an ghrinn, an iontais, measctha le duibhe an bháis, na hurchóide, na himní. Pé hí siúd Bidy Jenkinson, neach breac í go siúráilte.

⁵²⁵ Alan Tittley (2011), 327.

⁵²⁶ Jenkinson in Paddy Bushe (2010), 95

Aguisín 1: Saothair, agallaimh agus blúirí beathaisnéise Bhiddy

Jenkinson⁵²⁷

Saothar Cruthaitheach

- Jenkinson, B. (1986) *Baisteadh Gintlí*. ((Baile Átha Cliath: Coiscéim)).
- Jenkinson, B. (1988) *Uiscí Beatha*. (Baile Átha Cliath: Coiscéim).
- Jenkinson, B. (1991) *Dán na hUidhre*. (Baile Átha Cliath: Coiscéim).
- Jenkinson, B. (1997) *Amhras Neimhe*. (Baile Átha Cliath: Coiscéim).
- Jenkinson, B. (2000) *Mis*. (Baile Átha Cliath: Coiscéim).
- Jenkinson, B. (2000) *Rogha dánta*. (Corcaigh: Cork University Press).
- Jenkinson, B. (2000) *An grá riabhach : gáirscéalta* (Baile Átha Cliath: Coiscéim).
- Jenkinson, B. (2005) *Oíche Bhealtaine*. (Baile Átha Cliath: Coiscéim).
- Jenkinson, B. (2007) *An Bhanríon Bess agus Gusáí Gaimbín*. (Baile Átha Cliath: Coiscéim.)
- Jenkinson B. (2010) *An tAthair Pádraig Ó Duinnín – Bleachtair* (Baile Átha Cliath: Coiscéim).
- Jenkinson, B. (2011) *Duinnín Bleachtair ar an Sceilg* (Baile Átha Cliath: Coiscéim).
- Jenkinson, B. (2013) *Táinrith*. (Baile Átha Cliath: Coiscéim).
- Jenkinson, B. (2015) *Full-Bodied Wine: A Vintage Murder* (Smashwords.com).
- Jenkinson, B. *Neainí Goulue* [dráma neamhfhoilsithe, ceadáíodh le caoinhead an údair].
- Jenkinson, B. *Ó Rajerum* [dráma neamhfhoilsithe, ceadáíodh le caoinhead an údair].

Litreacha, aistí agus caibidlí i leabhair

- Jenkinson, B. (1989) 'Máire Mhac an tSaoi: The Clerisy and the Folk (*PIR* 24) – A Reply.' *PIR* 25: 80.
- Jenkinson, B. (1989-1990) 'Signs of Omission'. *Graph* (7):2.
- Jenkinson, B. (1991) 'A Letter to an Editor'. *Irish University Review* 21 (1): 27-34.
- Jenkinson, B. (1995) 'The destruction of poetic habitat'. *Southern Review* (31) 404-408.
- Jenkinson, B. (1997) 'A View from the Whale's Back'. *PIR* 52: 61-69.
- Jenkinson, B. (1997) 'Filí agus Léitheoirí!' *Feasta* (Iúil 1997): 6-8.
- Jenkinson, B. (1998) 'Seathrún Céitinn'. *PIR* 59: 17-19.
- Jenkinson, B. (1999a; 1999b) 'Liricí Deasa Neamhurchóideacha Ocht Líne: Léacht Uí Chadhain'. *Comhar* 58 (1): 13-16 agus 58 (2): 23-26.
- Jenkinson, B. (2000) 'Editorial', *PIR* 65: 3.

⁵²⁷ Ní fioláir ná go bhfuil foinsí fágtha ar lár sa dá aguisín seo ach ní miste na foinsí a ceadáíodh anseo a chruinniú mar sin féin.

- Jenkinson, B. (2000b; 2000c) ‘Nuafhilíocht na Gaeilge i dtreo na Milaoise’. *Feasta* (Eanáir 2000): 10-13 agus (Feabhra 2000): 9-12.
- Jenkinson, B. (2000d) ‘Editorial/Eagarfhocal’. *PIR* 66: 3.
- Jenkinson, B. (2000e) ‘Editorial/Eagarfhocal.’ *PIR* 67: 3.
- Jenkinson, B. (2004) ‘Recording Angels’. *PIR* 80 37-39.
- Jenkinson, B. (2006) ‘Bailiúchán Bunúsach’. *PIR* 87: 28-30.
- Jenkinson, B. (2014) ‘Plus ça change, plus c’est la même chose’. *Comhar* (74:5): 23-24.
- Jenkinson, B. (2014a) ‘Scéal ar an litríocht: ‘Chuaigh Micilín Muc ar an Aonach Lá...’
- Adams, R. et al., *Thar an Tairseach: Aistí ar Litríocht agus ar Chultúr na nÓg*. Baile Átha Cliath: LeabhairCOMHAR: 221-234.

Dánta agus gearrscéalta a foilsíodh in irisleabhair éagsúla

INNTI

- ‘Comhrá’. *INNTI* (Iúil, 1982) 12-13.
- ‘Aubade’, ‘Oirniú’, ‘Ciúnas’, ‘Éiceolaí’, ‘Psychic Research’. *INNTI* 8 (Feabhra, 1984) 83-84.
- ‘Cuairt an Chláraitheora ar Ghleann dá Loch’, ‘Sláinte an Phéist’, ‘Crannchur’, ‘Ceiliúradh’. *INNTI* 11 (Cáisc, 1988), 8-13.
- ‘Siabshiúl’, ‘Toisí Do Ghloine’, ‘Rómánsaíocht’, ‘Muirfean’. *INNTI* 12 (Samhain, 1989) 71-75.
- ‘Gleann Maoiliúra: caoineadh an ghleanna’, ‘i gCuimhne Shíle’, ‘Bláthanna an bhóthair’. *INNTI* 13 (Nollaig 1990) 43-48.
- ‘Boí, Cailleach Bhéarra’. *INNTI* 14 (Nollaig, 1994) 105-109..
- ‘Scrín Naomh Vailintín’, ‘Bás an fhíle’, ‘Bheadh ana-radharc agat ón Áit murach an bháisteach’, ‘Inchinn Mheissgegra’, ‘Do Chirchín Rua Bhaile an Fhraoigh’. *INNTI* 15 (Nollaig, 1996) 37-41.
- ‘Crann na Tubaiste’, ‘Fáisceán’, ‘Leanbh Lae’, ‘Dearbhchara’. *INNTI* 19 (Aibreán, 1985.) 57.

Comhar

- ‘Eachtraí Bhran’ (41:9 1982) 14-15.
- ‘Dán na Cille Nua’ (46:3 1987) 24-25.
- ‘An Bhrionglóid’ (48: 8 1989) 8-10.
- ‘Dán salach le mála plaisteach’ (65:5 2005):9,
- ‘Uabhar’, ‘Cook In’, ‘Is Dona Linn an Briseadh Seo’ (67:5 2007) 5.
- ‘Breith’ (73:1 2013): 21.

‘Barróg’, ‘Arsa mo sheanlady’, ‘Arsa mo sheanlady’, ‘Rún’, ‘Éin Creiche’, ‘Lomán Samhna’, ‘Iallacha’ (75:12): 30-32.

Feasta (idir 1998-2003)

Dánta

‘Buíochas do Dhia nach bhfuil a Léithéidí againn in Éirinn - Alabama Samhradh ‘87’, (Meitheamh 1998): 9.

‘Deanaí Boy’ (Méan Fómhair, 2003): 13.

‘Sliabh Athos’ agus ‘Idir Dhá Shraoth’ (Bealtaine, 2010):42.

‘Rosc d’Imram River Run: ar seachrán na saoirsí’ (Samhain, 2010): 22-24.

‘Helsinki: Deireadh Fómhair’ agus ‘Helsinki’, (Samhain 2004):6

‘Síorghlas’ agus ‘Sráideanna Sarajevo’ (Márta 2002):6.

‘Dán Ghráinne’ agus ‘Ortha i gcoinne na Murúiche’ (Bealtaine 2001):5-6.

‘Earrach’, ‘Ribe’, ‘Rince’, ‘Daite’, ‘Ag Filíocht’, (Bealtaine 2005):42.

‘An Bandia Bándearg’ (Lúnasa 2007):20.

Gearrscéalta

‘A Scéal Féin á insint ag dia Págánach Matoorey’ (Deireadh Fómhair, 1998):7-9.

‘Coileach Ghleann Phádraig’ (Eanáir, 1999):7-9.

‘Aided Feargusa’ (Aibreán, 1999):7-9.

‘An Fhoirm C.A.O’ (Iúil, 1999):7-10.

‘Consortium Mulierum’ (Nollaig, 1999): 7-10.

‘Sliocht Neidi’ (Bealtaine 2000):16.

‘Duinnín agus Sherlock’ (Bealtaine, 2002): 9-14.

‘Aithreachas Phádraig Naofa’ (Márta, 2003):7-8.

‘Duinnín agus na Beacha’ (Bealtaine, 2004):9-12.

‘Duinnín agus an Bhean Nár Tugadh Nimh di’ (Bealtaine, 2005): 09-13.

‘Duinnín agus an Botún’ (Nollaig, 2007):7-12.

‘Duinnín agus Rí na Boihéime’ (Samhain, 2009):7-11.

‘Duinnín agus Spot Lawlor’ (Iúil, 2010):7-10.

‘Duinnín agus Tatootis’ (Nollaig, 2012):7-?

‘Maidin sa Ghréig’ (Márta, 2013):9.

‘An Ceangal le 1916’ (Bealtaine, 2013).

‘Bullpit Jones agus an Fontleroy Club’ (Meithmeah, 2013): 15.

‘Éiceolaí’ (Lúnasa, 2013):24.

‘An Gad is Giorra don Scornach’ (Deireadh Fómhair, 2013): 8.

Agallaimh

Rosenstock, G. (1985) 'Comhar-Rá... le Bidy Jenkinson'. *Comhar* 44 (5): 33-34.

Ní Fhoghlú, S. (1997) 'Ceilpeadóir, Rí, Nóinín: Bidy Jenkinson ag Caint'. *Oghma* 8: 62-69.

Ó Muirí, P. (1997) 'Fuinneamh cúthail na filíochta faoi ainm pinn'. *The Irish Times*, 20 Lúnasa 1997.

Ó hUanacháin, M. (2008) *Léite Pléite 20 Nollaig 2008 (Agallamh fada leis [an] údar Bidy Jenkinson)*. Ar fáil ag: http://www.rte.ie/radio1/podcast/podcast_leitepleite.xml [faighte 30/01/2016].

Mac Aodha, A. (2011) 'Ní hAnsa'. *Comhar* 71 (9): 19-21.

Aguisín 2: Aistí agus Léirmheasanna ar shaothar Jenkinson

- Bourke, A. (1989) 'Fuascailt'. *Graph* (6): 5.
- Carson, C. (2008) 'Tracking the Words'. *Fortnight* (2008): 18-19.
- Cronin, M. (2006) 'No Dead Flowers'. *PIR* 87: 80-83.
- de Bréadún, D. (1988) 'Bidy ag baint'. *The Irish Times*, 19 Deireadh Fómhair 1988.
- de Bréadún, D. (eag.) (1989) 'Tuarascáil'. *The Irish Times*, 8 Márta 1989.
- de Búrca, M. (2010) 'Bidy Jenkinson' Ní Fhrighil, R. (eag.) *Filíocht Chomhaimseartha na Gaeilge*. (Cois Life: Baile Átha Cliath): 167-180.
- Hijmans, A. (2000) 'Mise, subhó agus maccó by Bidy Jenkinson' *Comhar* (6:6): 26.
- Kelly, R. (1986) 'Baisteadh Gintlí', *Comhar* (45:11): 33-34.
- Prút, L. (1989) 'Uiscí Beatha' *Comhar* (48:5): 32-33
- Lehmann, E. (2009) 'A Walk on the Wild Side: Women, Men, and Madness', *Proceedings of the Harvard Celtic Colloquium* 29: 127-137.
- Lehmann-Shriver, E.A. (2012) *The Power of Words: Female Speech as a Narrative Force in Irish Tales across Centuries* (Harvard University: Bostún) [tráchtas dochtúireachta neamhfhoilsithe, ceadaíodh le caoinchead Ollscoil Harvard]
- Lehmann, E. (2014) 'I Am a Clean Whirlwind from the Far Seas': Bidy Jenkinson's Conversation with the Romance of Mis and Dubh Rois'. *New Hibernia Review* (18:1): 58-73.
- Mhac an tSaoi, M. (1992) 'Bidy Jenkinson: Sampla d'Imaistriú Anama'. Ó hAnluain, E. (eag.) *Leath na Spéire*. (Baile Átha Cliath: An Clóchomhar) 61-73.
- Mulvihill, M. (2006) 'Bidy Jenkinson'. Gonzalez, A. (eag.) *Irish Women Writers, An A-Z Guide*. (Greenwood Press: Westport, CA) 154-157.
- Ní Annracháin, M. (1992) 'Bidy Jenkinson: File na Saighead is an tSlánaithe'. *Oghma* 4: 32-39.
- Ní Annracháin, M. (2000) 'Bidy agus an Bandia'. Riggs, P., Ó Conchúir, B. agus Ó Coileán, S. (eag.) *Saoi na hÉigse: Aistí in Ómós do Sheán Ó Tuama*. (Baile Átha Cliath: An Clóchomhar): 339-357.
- Ní Annracháin, M. (2009) "'Gleann Maoiliúra" Bidy Jenkinson'. *Irish University Review* (39:2): 310-319.
- Ní Annracháin, M. (gd) 'Recasting the Gaelic Sovereignty Goddess: the poetry of Bidy Jenkinson' [aistí neamhfhoilsithe, ceadaíodh le caoinchead an údair]
- Ní Chléirchín, C. (2008) 'Fuinneamh Úrnua agus Slánú na Litríochta Gaeilge'. *Duilleoga Éireann* (5:2) 43-51

- Ní Chléirchín, C. (2010) 'Abjection and Disorderly Elements of Corporeal Existence in the Irish Language Poetry of Nuala ní Dhomhnaill and Biddu Jenkinson'. *Proceedings of the Harvard Celtic Colloquium* 3: 157-174.
- Ní Chléirchín C. (2014) 'Táinrith le Biddu Jenkinson'. *Southword*. <http://www.munsterlit.ie/Southword/Issues/26/tainrith.html> (ceadaíodh ar líne).
- Ní Chléirchín, C. (2015) 'Greann, Gnéas agus Grá i bhfilíocht Bhiddu Jenkinson: Scríbhneoireacht Charnabhach agus Scigaithris ar an bhod'. (leagan digiteach a ceadaíodh)
- Ní Chinnéide, M. (2000) '[Léirmheas ar An Grá Riabhach]'. *Comhar* (60: 8): 21.
- Nic Congáil, R. (2008) 'Leabharmheas: An Bhanríon Bess agus Gusai Gaimbín'. *Beo!* 87. <http://www.beo.ie/alt-leabharmheas-an-bhanrion-bess-agus-gusai-gaimbin.aspx> (fuarthas 20.05.20017)
- Ní Ghearbhuigh, A. (2005) 'Sólás agus Dólás i Rogha Dánta Biddu Jenkinson'. *Feasta* (Bealtaine 2005) 36-37.
- Ní Ríordáin, C. (2010) 'Translating Contemporary Irish Language Poetry'. *Wasafari* (25:2): 20-25.
- Ní Ríordáin, O. (1999) '*Biddu Jenkinson: Banfhile beo bíogach bastallach*'. [tráchtas neamhfhoilsithe M.Phil, 1999]. Ceadaíodh le caoinchead Choláiste na hOllscoile Corcaigh.
- Ní Fhoghlú, S. (1992) 'Astonishment and Delight'. *PIR* 34: 118-20.
- Nic Íomhair, C. (2015) 'Re-fresh: Mis by Biddu Jenkinson'. *Stinging Fly* (32.2) 6-9.
- Nic Íomhair, C. (2016) 'In Praise of Biddu Jenkinson'. *Irish Times* (4.08.16).
- Ó Cearnaigh, S. (1995) 'Jenkinson, Biddu' in *Scríbhneoirí na Gaeilge 1945-1995*. (Comhar: Baile Átha Cliath) 63-64.
- Ó Cearnaigh, S. (2003) 'Jenkinson, Biddu'. Lalor, B. (eag.) *Encyclopedia of Ireland* (Yale, New Haven MI) 566.
- Ó Dúill, G. (1989) 'Beatha Bhiddu'. *The Irish Times* (29.3.89): 13.
- Ó Dúill, G. (2014). 'Éiric' [léirmheas ar *T*]. *Comhar* 74:7 28-29.
- Riggs, P. (1988) 'Baisteadh Gintlí' *Innti* 11: 84-86.
- Saladin, L. (2015) 'Turas i dTreo an Fhéinfhlaithis: Léamh ar 'Mis' le Biddu Jenkinson' (COBÁC 2015: tráchtas neamhfhoilsithe do chéim mháistreachta, ceadaíodh le caoinchead an údair).

Leabharliosta

- Adams, C. (2010). *The Sexual Politics of Meat* (Bloomsbury: Londain, Nua-Eabhrac (eagrán leasaithe).
- Allen, G. (2011). *Intertextuality* (Routledge: Londain).
- Ames, L. (eag.), Sexton, L. (1997, 2004) *Anne Sexton: A Self Portrait in Letters* (Mariner: Bostún, Nua-Eabhrac).
- Alvarez, A. (2006) *The Writer's Voice* (Bloomsbury: Londain).
- Anderson, G. (2008) *Birds of Ireland: Facts, Folklore and History* (The Collins Press: Corcaigh).
- Anouilh, J. (1946) 'Antigone' in *Nouvelles Pièces Noires* (La Table Ronde: Páras): 131-212.
- Appignanesi, L. (2009) *Mad, bad and sad : a history of women and the mind doctors from 1800 to the present* (Virago: Londain).
- Auge, A.J. (2013) *A Chastened Communion: Modern Irish Poetry and Catholicism* (Syracuse University Press: Syracuse).
- Barthes, R. (1977) 'The Death of the Author'. *Image-Music-Text*. (Fontana Press: Londain): 142-148.
- Begnal, M.S. (2003) 'Gràdh, Grá, Grá '. *PIR* (75) 73-77.
- Blin, F. (2014) 'Antigone ou les masques de la marginalité au cœur du pouvoir.' *Les Chantiers de la Création 7* <http://lcc.revues.org/702> ceadaiódh 19/05/2017.
- Bloom, H. (1973) *The Anxiety of Influence: or, after the confessionals* (Oxford University Press: Oxford).
- Bloom, H. (2003) *A Map of Misreading* (Oxford University Press: Oxford).
- Boland, E. (1995) *Object Lessons: The Life of the Woman and the Poet in Our Time* (Norton: Nua Eabhrac).
- Boran, P. agus Smyth G. (eag.) (2014) *If You Ever Go: A Map of Dublin in Poetry and Song* (Dedalus: Baile Átha Cliath).
- Bourke, A. (1989) 'Fuascailt'. *Graph* (6):5.
- Bourke, A. (1992) 'Caoineadh na Marbh: Síceoilfhillíocht', *Oghma* 4: 3-12.
- Bourke, A. (1992) 'Bean an Leasa: ón bPiseogacht go dtí filíocht Nuala Ní Dhomhnaill'. Ó hAnluain, E. (eag.) *Leath na Spéire* (An Clóchomhar: BÁC): 74-90.
- Bourke, A. (1993) 'More In Anger than in Sorrow: Irish Women's Lament Poetry' in Newlon Radler, J. (eag.), *Feminist Messages: Coding in Women's Folk Culture* (University of Illinois Press: Illinois) 160-182.
- Bourke, A. (2006) *The burning of Bridget Cleary : a true story* (Pimlico: Londain)

- Boyle Haberstroh, P. (1996) *Women Creating Women: Contemporary Irish Women Poets* (Syracuse University Press: Syracuse).
- Breathnach, C. (1991) *Cantaic an Bhalbháin* (Coiscéim: BÁC).
- Breathnach, C. (1992) *An Fearann Breac* (Coiscéim: BÁC).
- Breathnach, C. (1994) *Scáthach* (Coiscéim: BÁC).
- Bushe, P. (eag.) (2010) *Voices At The Worlds Edge: Irish Poets on Skellig Michael* (Dedalus: Baile Átha Cliath).
- Carney, J. (1967) *The Irish Bardic Poet* (Institiúid Ard-Léann Bhaile Átha Cliath, BÁC).
- Carson, C. (2008) 'Tracking the Words', *Fortnight* 18-19.
- Carter, A. (1995) *The Bloody Chamber* (Vintage, Londain.).
- Carter, A. (1995) *Burning Your Boats* (Vintage, Londain.).
- Case S. E. (1997) 'Tracking the Vampire'. Conboy, K., Medina N. agus Stanbury, S. (eag.) *Writing on the Body: Female Embodiment and Feminist Theory* (Columbia University Press, Nua Eabhrac) 318-336.
- Carson agus Cerrito (eag.) (2003) *New Catholic Encyclopedia: Second Edition* (Thomson Gale: Detroit MI).
- Clarke, A. & Maxton, H., (eag.), (1991) *Selected Poems* (Lilliput Press, Baile Átha Cliath).
- Clifton Spargo, R. (2004) *The Ethics of Mourning: Grief and Responsibility in Elegiac Literature* (: Johns Hopkins University Press: Baltimore & Londain).
- Coilféir, M., (2016) "'Fuarchúiseach, Magúil, Míthrócaireach"'? An Raibiléiseachas i Litríocht na Gaeilge'. *American Journal of Irish Studies* 13: 179-196.
- Concannon, M. (2004) *The Sacred Whore: Sheela Goddess of the Celts* (The Collins Press: Corcaigh).
- Condren, M. (2002) *The Serpent and the Goddess* (New Island: BÁC).
- Cronin, M. (1993) 'Movie-Shows From Babel: Translation and the Irish Language'. *The Irish Review* (14:1):56-64.
- Cronin, M. (2006) 'No Dead Flowers' *PIR* 87: 80-83.
- de Bréadún, D. (1988) 'Biddy ag baint'. *The Irish Times*, 19 Deireadh Fómhair 1988.
- de Bréadún, D. (eag.) (1989) 'Tuarascáil'. *The Irish Times*, 8 Márta 1989.
- de Búrca, M. (2010) 'Biddy Jenkinson'. Ní Fhrighil, R. (eag.) *Filíocht Chomhaimseartha na Gaeilge*. (Cois Life: Baile Átha Cliath) 167-180.
- de Paor, L. (1989) 'Ó Liombó go Sráid Grafton: comhrá le Nuala Ní Dhomhnaill'. *INNTI* 12, lgh. 41-55.
- de Paor, L. (2008) 'Cupáin, fochupáin agus tionlacan na n-óinseach'. *Duilleoga Éireannach* Iml.5 Uimh.1, lgh.51-68.

- de Paor, L. (2009) 'The Brindled Cat is Chewing the Nightingale's Tongue'. McBreen, J. (eag.), *The Watchful Heart: A New Generation of Irish Poets Poems and Essays* (Salmon: An Clár): 40-43.
- de Paor, L. (2016) (eag.) *Leabhar na hAthghabhála* (Cló Iar Chonnacht: Indreabhán).
- de Paor, P. (1997) *Tionscnamh Filíochta Nuala Ní Dhomhnaill* (An Clóchomhar: Baile Átha Cliath).
- de Paor, P. (2000) 'An Leannán Sí agus Lara Croft: Gnéithe den Saol Eile inár gCultúr Comhaimseartha' in Ó Cearúil, M. (eag.), *An Aimsir Óg* (Coiscéim, BÁC) 1-26.
- de Paor, P. (2011) 'Cúpla Smaoineamh i dTaobh na Nuafhilíochta agus i dTaobh *An Lá go dTáinig Siad* le Derry O'Sullivan,' Ní Chléirchín, Caitríona agus Ó Dúshláine, Tadhg (eag.) *Filí INNTI go hiontach: Léachtaí Cholm Cille XLI* (An Sagart: An Daingean) 112-124.
- de Paor, P. (2014) *Áille na hÁille* (An Sagart: An Daingean).
- Denman, P. (1992), 'Rude Gestures? Contemporary Women's Poetry in Irish', *Colby Quarterly*, (28:4): 251-259.
- Dennis, G.W. (2007), *The Encyclopedia of Jewish Myth, Magic and Mysticism* (Llewellyn Worldwide, Woodbury, MN).
- Denvir, G. (eag.), (2000) *Duanaire an Chéid* (Cló Iar-Chonnachta, Indreabhán).
- Dexter, M.R. & Mair, V.H. (2013), 'Sacred Display: New Findings'. *Sino-Platonic Papers* 240: 1-122.
- Donoghue, D. (1992) *Who Says What and The Question of Voice* (Colin Smythe, Gerard's Cross).
- Donovan, K. (1995) 'Hag mothers and new horions'. *Southern Review* 31: 503-514.
- Dorgan, T. (1992) 'An Interview with Paula Meehan'. *Colby Quarterly* (28:4) 265-269.
- Douglas, M. (1966) *Purity and Danger: An Analysis of the Concepts of Pollution and Taboo* (Routledge: Londain agus Nua Eabhrac).
- Dreyfus, H.L. & Kelly, S.D. (2011) *All things shining* (Free Press: Nua Eabhrac).
- Estés, C. P. (1992) *Women Who Run With The Wolves* (Rider: Londain)
- Estes, C.P. (2002) 'I am your mother', *U.S. Catholic*, (67:12),16-19.
- Estés, C. P. (2011) *Untie the Strong Woman: Blessed Mother's Immaculate Love for the Wild Soul* (Sounds True: Louisville, CA).
- Ferriter, D. (2009) *Occasions of Sin* (Profile: Londain).
- Foster, R.F. (2003) *W. B. Yeats: A Life (1915-1939)* (OUP: Oxford & Nua-Eabhrac).
- Foucault, M. (1989) *Madness and Civilization* (Routledge: Londain & Nua Eabhrac).
- Freitag, B. (2004) *Sheela-Na-Gigs: Unravelling an Enigma* (Routledge: Londain agus Nua Eabhrac).

- Freud, S. (1976) *The Psychopathology of Everyday Life* (Penguin: Nua Eabhrac).
- Freud, S. (2001) *Jokes and their Relation to the Unconscious* (Vintage: Londain).
- Gillman, N. (2008) 'Coping With Chaos: Jewish Theological and Mourning Rituals'. *Doing Jewish Theology: God, Torah and Israel in Modern Judaism* (Jewish Lights Publishing, Woodstock, VA): 224-241.
- Goode S. agus Dexter, M. R., (2000) 'Sexuality, the Sheela na gigs, and the Goddess in Ancient Ireland,' *ReVision* (23:1): 38-48.
- Grennan, E. (1992) 'Contemporary Irish Poetry' *Colby Quarterly* (28:4) 1-9.
- Grennan, E. (1998) *Facing the Music: Irish Poetry in the Twentieth Century* (Creighton University Press: Omaha, NE).
- Hannon, D.J. & Wright, N.M. (1990), 'Irish Women Poets: Breaking the Silence', *The Canadian Journal of Irish Studies* (16:2):57-65.
- Hardy, T. (1996) *Tess of the D'urbervilles* (Londain: Penguin).
- Harris, L. (1996) *Letters to Ann*, RTÉ Ráidíó 2.
- Harris, M.N. (1995) 'Beleagured But Determined: Irish women writers in Irish', *Feminist Review* (51:1) 26-40 .
- Healy, D. (1994, 1997) *A Goat's Song* (Harvill/Harper Collins: Londain).
- Heaney, S. (1966) *Death of a naturalist* (Faber and Faber: Londain).
- Heaney, S. (1975) *North* (Faber and Faber: Londain).
- Heaney, S. (2002) *Wintering Out* (Faber and Faber: Londain).
- Heaney, S. (2004) *The Burial at Thebes: Sophocoles' Antigone* (Faber and Faber: Londain).
- Hecht, J.M. (2009) 'Humor and Poetry: Snapping out of it' *Humour* (22:3):351-360.
- Hijmans, A. (2000) 'Mise, Subhó agus Maccó by Bidy Jenkinson' *Comhar* (6:6): 26.
- Hughes, T. (1998) *Birthday Letters* (Faber and Faber: Londain).
- Hurwitz, S. (1999) *Lilith the First Eve: Historical and Psychological Aspects of the Dark Feminine* (Daimon Verlag, Einsiedeln).
- Izenberg, O. (2012) 'Persona' in R. Greene (eag.), *The Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics* (4ú eagrán) (Princeton University Press: Princeton agus Oxford).
- Jebb, R. C. (1888) *Sophocles : The Plays and Fragments: Part 3, The Antigone* (Cambridge University Press: Cambridge): 15.
- Jenkins, H. (eag.), Shakespeare, W. (2003) *The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark*, 3ed. (The Arden Edition of the Works of William Shakespeare: Londain).
- Kearney, R. (2004) 'Strangers, Gods and Monsters', *Budhi* (3): 83-101.

- Kearney, R. (2011) *Anatheism: Returning to God after God* (Columbia University Press: Nua Eabhrac).
- Kelly, E. P. (1994) 'Sheela-Na-Gigs: A Brief Description of Their Origin and Function,' *Beyond the Pale: Art and Artists at the Edge of Consensus* (BÁC: Irish Museum of Modern Art), 43-59.
- Kelly, E. P. (2007) *Treoirleabhar Ard-Mhúsaem na hÉireann: Seandálaíocht* (BÁC: ArdMhúsaem na hÉireann).
- Kelly, R. (1986) 'Baisteadh Gintlí', *Comhar* (45:11). 33-34.
- Kennedy, D. (2007) *Elegy* (Routledge, Londain).
- Kennedy, G. (1990) 'Fine Gael advertising Currie'. *The Irish Times*, 25 Lúnasa 1990.
- Laing, R. D. (1964, 1971) *The Divided Self* (Routledge, Londain).
- Larkin, P. (1988), *Collected Poems* (The Marvell Press / Faber and Faber: Londain/Bostún).
- Lehmann, E. (2009) 'A Walk on the Wild Side: Women, Men, and Madness', *Proceedings of the Harvard Celtic Colloquium* 29: 127-137.
- Lehmann-Shriver, E.A. (2013) *The Power of Words: Female Speech as a Narrative Force in Irish Tales across Centuries* (Harvard University: Bostún) [tráchtas dochtúireachta neamhfhoilsithe, ceadaíodh le caoinchead Ollscoil Harvard].
- Lehmann, E. (2014) "'I Am a Clean Whirlwind from the Far Seas': Biddy Jenkinson's Conversation with the Romance of Mis and Dubh Rois', *New Hibernia Review* (18:1): 58-73.
- Lerner, L. (1987) 'What is Confessional Poetry?' *Critical Quarterly* 29: 46-66.
- Lewis, C.S. (2012) *An Experiment in Criticism*. (Cambridge University Press, Cambridge).
- Longley, E. (1990) *From Cathleen to Anorexia: The Breakdown of Irelands*. (Attic: Luimneach).
- Mac Amhlaigh, L. & Mac Giolla Léith, C. (eag.) (2012) *Fill Arís: Oidhreacht Sheáin Uí Ríordáin* (Cló Iar-Chonnacht, Conamara).
- Mac Amhlaigh, L. (eag.) (2016) *Portráidí na Scribhneoirí Gaeilge*. (LeabhairCOMHAR: Baile Átha Cliath).
- Mac Aodha, A. 'Ní hAnsa'. *Comhar* 71 (9): 19-21.
- Mac Cana, P. 'Women in Irish Mythology'. *The Crane Bag* (4:1): 7-11.
- Mag Shamhráin, A. (1992) 'Ní Mise Robert Schumann'. *Oghma* 4: 82-89.
- Maines, R.P. (2001) 'The Job Nobody Wanted' in *The Technology of Orgasm: Hysteria, the Vibrator and Women's Sexual Satisfaction* (Johns Hopkins University Press: Baltimore, MD).

- McBreen, J. (1999) *An Bhileog Bhán / The White Page: 20th Century Irish Women Poets* (Salmon: an Clár).
- Meehan, P. (2009) *Painting Rain* (Carcanet: Manchain).
- Meehan, P. (2013) *Mysteries of the Home* (Dedalus Press: BÁC).
- Mercier, V. (1962) *The Irish Comic Tradition*, (OUP: Oxford).
- de Paor (eag.), Mhac an tSaoi (2011) *An Paróiste Míorúilteach / The Miraculous Parish* (Cló Iar Chonnacht/O'Brien Press: Indreabhán/ Baile Átha Cliath).
- Mhac An tSaoi, M. (1984) 'Mo dhiachair áilleacht bhristechróíoch' *Innti* 8 (Feabhra): 38-59.
- Mhac An tSaoi, M. (1988) 'The Clerisy and Folk: a Review of present-day verse in the Irish language on the occasion of the publication of *Innti* 11.' *PIR* 24: 33-5.
- Mhac an tSaoi, M. (1992) 'Biddy Jenkinson: Sampla d'Imaistriú Anama'. Ó hAnluain, E. (eag.) *Leath na Spéire*. (Baile Átha Cliath: An Clóchomhar): 61-73.
- Mhac an tSaoi, M. (1995) 'Writing in Modern Irish – A Benign Anachronism?' *Southern Review* (31:3): 424-432.
- Mhac an tSaoi, M. (1955) 'Scribhneoireacht sa Ghaeilge Inniu' *Studies: An Irish Quarterly Review* 44 86.
- Mitchell, J. (2000) *Madmen and Medusas: Reclaiming Hysteria* (Basic Books: Nua Eabhrac).
- Moreman, C. (2014) 'On The Relationship Between Birds and the Spirits of the Dead' *Society and Animals* 1-22.
- RoseAnna Mueller (2014) 'Virgen de Guadalupe', ath-fhoilsithe ar líne ag: <http://www.blueroadrunner.com/virgen.htm> [fuarthas 20.05.2017].
- Mulvihill, M. (2006) 'Biddy Jenkinson'. Gonzalez, A. (eag.) *Irish Women Writers, An A-Z Guide*. (Greenwood Press: Westport, CA) 154-157.
- Ní Annracháin, M. (1982) 'Banfhilí Nua-Aimsire: Ait Liom Bean a Bheith ina File'. Ó Fiannachta, P. (eag.) *Na Mná sa Litríocht, Léachtaí Cholm Cille XII* (An Sagart, Maigh Nuad):145-182.
- Ní Annracháin agus Nic Dhiarmada (eag.) (1998) *Téacs agus Comhthéacs* (Cló Ollscoile Chorcaí: Corcaigh).
- Ní Annracháin, M. (1992) 'Biddy Jenkinson: File na Saighead is an tSlánaithe'. *Oghma* 4: 32-39.
- Ní Annracháin, M. (1994) 'An tSuibiacht Abú, an tSuibiacht Amú'. *Oghma* 6: 11-22.
- Ní Annracháin, M. (1999) 'Litríocht na Gaeilge i dtreo na Mílaoise'. Ó Cearúil, M. (eag.) *An Aimsir Óg* 14-24.
- Ní Annracháin, M. (2000) 'Biddy agus an Bandia'. Riggs, P., Ó Conchúir, B. agus Ó Coileán, S. (eag.) *Saoi na hÉigse: Aistí in Ómós do Sheán Ó Tuama*. (Baile Átha Cliath: An Clóchomhar): 339-357.

Ní Annracháin, M. (2000a) 'An Creideamh Eaglasta agus Nuafhilíocht na Gaeilge'. Ó Céarúil, M. (eag.) *Aimsir Óg* 104-118.

Ní Annracháin, M. (2003) 'An Talamh agus an Teanga Fhíortha'. Ní Annracháin, M., agus Mac Leod, W. (eag.) *Cruth na Tíre*. (Baile Átha Cliath: Coiscéim): 136-163.

Ní Annracháin, M. (2009) "'Gleann Maoiliúra" Bidy Jenkinson' *Irish University Review* (39:2): 310-319.

Ní Annracháin, M. 'Recasting the Gaelic Sovereignty Goddess: the poetry of Bidy Jenkinson' [aistí neamhfhoilsithe, ceadáíodh le caoinchead an údair].

Ní Bhrolcháin, M. (2009) *An Introduction to Early Irish Literature* (Four Courts Press: BÁC).

Nic Congáil, R. (2008) 'Leabharmheas: An Bhanríon Bess agus Gusaí Gaimbín'. *Beo!* 87. <http://www.beo.ie/alt-leabharmheas-an-bhanrion-bess-agus-gusai-gaimbin.aspx> (fuarthas 20.05.20017)

Nic Dhiarmada, B. (1992) "'Ceist na teanga": Dioscúrsa na Gaeilge, an fhilíocht agus Dioscúrsa na mBan' *Comhar* (51:5) 160-167.

Nic Dhonnchadha, M. (2002) 'The Story of Mis and Dubh Rois'. *Field Day Anthology of Irish Writing IV* (Cork University Press: Corcaigh).

Ní Chinnéide, D. (2008) *Poll na mBabies* (Coiscéim: BÁC).

Ní Chinnéide, M. (2000) '[Léirmheas ar An Grá Riabhach]' *Comhar* (60:8): 21.

Ní Chléirchín, C. (2008) 'Fuinneamh Úrnua agus Slánú na Litríochta Gaeilge'. *Duilleoga Éireann* (5:2): 43-51.

Ní Chléirchín, C. (2010) 'Abjection and Disorderly Elements of Corporeal Existence in the Irish Language Poetry of Nuala ní Dhomhnaill and Bidy Jenkinson'. *Proceedings of the Harvard Celtic Colloquium* 3: 157-174.

Ní Chléirchín, C. (2012) 'Marginal Figures and Subversion in the Poetry of Cathal Ó Searcaigh' in Doody N. & Brisset S. (eag.) *Voicing Dissent: New Perspectives in Irish Criticism* (Irish Academic Press: BÁC): 37-48.

Ní Chléirchín C. (2014) 'Táinrith le Bidy Jenkinson' <http://www.munsterlit.ie/Southword/Issues/26/tainrith.html> (fuarthas 19.05.2017).

Ní Chléirchín, C. (2015) 'Greann, Gnéas agus Grá i bhfilíocht Bhidy Jenkinson: Scríbhneoireacht Charnabhlaich agus Scigaithe ar an bhod' (leagan digiteach a ceadáíodh).

Nic Eoin, M. (eag.), Ó Tuairisc, E. (1987) *Religio Poetae agus Aistí Eile* (Baile Átha Cliath: An Clóchomhar).

Nic Eoin, M. (1988) *Eoghan Ó Tuairisc: Beatha agus Saothar* (An Clóchomhar: BÁC).

Nic Eoin, M. (1992) 'Idir Dhá Theanga: Fadhb an Bhéarla i gCritic Liteartha na Gaeilge', *Comhar*, (51:5): 24-37.

Nic Eoin, M. (1998) *B'ait Leo Bean* (BÁC: An Clóchomhar).

- Nic Eoin, M. (2002) 'Athscríobh na Míotas: Gné den Idirthéacsúlacht i bhFilíocht Chomhaimseartha na Gaeilge'. *Taighde agus Teagasc* 2: 23-47.
- Nic Eoin, M. (2004) 'Scéal an Tuairimh Nua-Aoisigh'. Ó Conaire, B. (eag.), *Aistí ag Iompar Scéil* (An Clóchomhar: Baile Átha Cliath).
- Nic Eoin, M. (2009) 'Two Translations,' *An Sionnach* (5:1&2): 208-212.
- Nic Íomhair, C. (2015) 'Re-fresh: Mis by Bidy Jenkinson' *Stinging Fly* (32.2): 6-9.
- Nic Íomhair, C. (2016) 'In Praise of Bidy Jenkinson' *Irish Times* (4.08.16).
- Ní Dhomhnaill N. agus Nic Dhiarmada, B. (2011) (eag.) *An Dealg sa bhFéar* (Indreabhán: Cló Iar-Chonnacht).
- Ní Dhomhnaill, N. (1989) 'An Ghaeilge mar Uirlis Fheimineach' in Nelis, M. (eag.) *Unfinished Revolution: Essays on the Irish Women's Movement* (Meadbh Publishing, Béal Feirste): 22-27.
- Ní Dhomhnaill, N. (1991) *Feis* (An Sagart, Maigh Nuad).
- Ní Dhomhnaill, N. (1992) 'Mis and Dubh Ruis: A Parable of Psychic Transformation' in Welch, R. (eag.) *Irish Writers and Religion* (Colin Smythe: Gerrards Cross).
- Ní Dhonnchadha, M. (eag.) (2002) 'The Story of Mis and Dubh Rois (18th Century)' in Bourke et al. *The Field Day Anthology of Irish Writing* 4 (Cork University Press: Corcaigh): 238-241.
- Ní Fhrighil, R. (eag.) (2010) *Filíocht chomhaimseartha na Gaeilge* (Cois Life: Baile Átha Cliath).
- Ní Fhoghlú, S. (1997) 'Ceilpeadóir, Rí, Nóinín: Bidy Jenkinson ag Caint'. *Oghma* 8: 62-69.
- Ní Fhoghlú, S. (1992) 'Astonishment and Delight' *PIR* 34: 118-20.
- Ní Fhoghlú, S. (2001) 'Beocht agus forbairt' *Books Ireland* (240): 140.
- Ní Ghairbhí, R.N. (2001) 'Dúch: Cnámh spáirne an aistriúcháin', *Comhar* (61:4): 24.
- Ní Ghearbhúigh, A. (2005) 'Sólás agus Dólás i Rogha Dánta Bidy Jenkinson'. *Feasta* (Bealtaine): 36-37.
- Ní Loingsigh, M. (2008) *Tar Éis a Bháis : Aistí ar Sheán Ó Ríordáin* (Cló Iar-Chonnacht:Indreabhán).
- Ní Mhóráin, B. (2015) *Saothrú an Ghairdín* (An Sagart: An Daingean).
- Ní Ríordáin, C. (2010) 'Translating Contemporary Irish Language Poetry'. *Wasafari* (25:2): 20-25.
- Ní Ríordáin, O. (1999) 'Bidy Jenkinson: Banfhile beo bíogach bastallach' [tráchtas neamhfhoilsithe M.Phil]. Ceadaíodh le caoinchead Choláiste na hOllscoile Corcaigh.
- Nietzsche, F.W. (1956) *The birth of tragedy and The genealogy of morals* (Double Day: Nua Eabhrac NY).

- Nilsson, Liz (2015) 'Vernacular Memorial Shrines as Ritual Enactment of Grief.' [Tráchtas Máistreachta, neamhfhoilsithe, Ollscoil Luimnigh].
- Ó Buachalla, B. (1993) 'In a Hovel by the Sea' *The Irish Review* 14:48-55.
- Ó Buachalla, B. (1998) *An Caoine agus An Chainteoireacht* (Cois Life: BÁC).
- Ó Cadhain, M. (1953) *Cois Caoláire* (Sáirséal agus Dill: BAC).
- Ó Cadhain, M. (2007) *Cré na Cille* (Sáirséal Ó Marcaigh: BÁC).
- Ó Cadhain, M. (1969, 2003) *Páipéir Bhána agus Páipéir Bhreaca* (An Clóchomhar: BÁC).
- Ó Cearnaigh, S. (1995) 'Jenkinson, Bidy' in *Scribhneoirí na Gaeilge 1945-1995* (Comhar: Baile Átha Cliath): 63-64.
- Ó Cearnaigh, S. (2003) 'Jenkinson, Bidy'. Lalor, B. (eag.) *Encyclopedia of Ireland* (Yale: New Haven MI), 566.
- Ó Coigligh, C. (eag.) (2005) *Caitlín Maude: Dánta, Drámaíocht agus Prós* (Coiscéim: BÁC).
- Ó Coileáin, S. (1982) *Seán Ó Riordáin: Beatha agus Saothar* (An Clóchomhar: Baile Átha Cliath).
- O'Connor, M. (1996) 'Breaking the Rules: Nuala Ní Dhomhnaill's Language Strategies' in Hawley, J.C. (eag.) *Cross-Addressing: Resistance Literature and Cultural Borders* (State University of New York Press: Albany, NY) 67-86.
- O'Connor, M. (1996) 'Lashings of the Mother Tongue: Nuala Ní Dhomhnaill's Anarchic Laughter' in O'Connor, T. (eag.) *The comic tradition in Irish women writers*. (University Press of Florida: Florida, FL)149-170.
- Ó Cruadhlaich, G. (1986) 'An Nuafhilíocht Ghaeilge: Dearcadh dána' *INNTI* 10: 63-66.
- Ó Cuív, B. (1952) 'The Romance of Mis and Dubh Ruis' *Celtica* 2: 325-333.
- Ó Díréain, M. (1980, 1996) *Dánta 1939-1979* (An Clóchomhar: Baile Átha Cliath).
- Ó Drisceoil, P. (1992) 'A la carte Paganism?'. *PIR* (34): 121-124.
- O'Driscoll, D. (2004) *New and Selected Poems* (Anvil: Londain).
- Ó Dúill, G. (1989) 'Beatha Bhiddy'. *The Irish Times* (29.3.89).
- Ó Dúill, G. (1993) 'Infinite Grounds for Hope?: Poetry in Irish Today', *PIR* 39: 10-27.
- Ó Dúill, G. (2000) 'Réamhrá', *Fearann Pinn, Filíocht 1900-1999* (Coiscéim: BÁC)
- Ó Dúill, G. (2014). 'Éiric'. *Comhar* 74:7 28-29.
- Ó Dúshláine, T. (eag.), (2014) Ó Riordáin, S. *Anamlón Bliana: ó dhialanna an Ríordánaigh* (Cló Iar-Chonnacht: Indreabhán).
- Ó hÓgáin, D. (1982) *An File: Staidéar ar Osnádúrthacht na Filíochta sa Traidisiún Gaelach* (Oifig an tSoláthair: BÁC).

- Ó hUanacháin, M. (2008) *Léite Pléite* (RTÉ RnaG). (Craoladh: 15.11.2008)
- Ó Laoire, L. (2007) 'Dearg Dobhogtha Cháin / The Indelible Mark of Cain: Sexual Dissidence in the poetry of Cathal Ó Searcaigh' Walshe, É. (eag.) *Sex Nation and Dissent in Irish Writing* (Cló Ollscoile Chorcaí: Corcaigh): 221-34.
- Ó Laoire, L. (2008) 'Territories of Desire: Words and Music in the Irish Language' in Nic Phóidín agus Ó Cearnaigh (eag.) *A New View of the Irish Language* (Cois Life, BÁC):121-130.
- Ó Muirí, P. (1993) 'A Desire to Scavenge', *Fortnight*:15-17.
- Ó Muirí, P. (1997) 'Fuinneamh cúthail na filíochta faoi ainm pinn'. *The Irish Times*, 20 Lúnasa 1997.
- Ó Muirthile, L. (2008) 'Offshore on Land: Poetry in Irish Now' in Nic Phóidín agus Ó Cearnaigh (eag.), *A New View of the Irish Language* (Cois Life: BÁC): 140-151.
- Ó Néill, M. & Uí Chollatáin R. (eag.) (2013) *An Greann sa Ghaeilge* (Coiscéim: BÁC).
- O'Rahilly, T.F. (1950) 'Lost Legends of Mis and Dubh Rois' *Celtica* 1: 382-4.
- Ó Riain, P. (1972) 'A Study of the Irish Legend of the Wild Man' *Éigse* (14:3):179-206.
- Ó Ríordáin, S. (1986) *Eireaball Spideoige* (Sáirséal agus Ó Marcaigh: BÁC).
- Ó Ríordáin, S. (1982) *Tar Éis Mo Bháis* (Sáirséal Ó Marcaigh: BÁC).
- Ó Ríordáin, S. (2009) *Scáthán Véarsaí* (Sáirséal Ó Marcaigh/Cló Iar-Chonnacht: Indreabhán).
- Ó Searcaigh, C. agus Davitt, M. (1983) 'Comhar-rá'. *Comhar* (42:10):23-24.
- Ó Searcaigh, C. (2000) *Ag tnúth leis an tsolas* (Cló Iar-Chonnachta: Indreabhán).
- Ó Searcaigh, C. (2009) *Light on Distant Hills* (Simon & Schuster: Londain).
- Ó Searcaigh, C. (2015) *An Bhé Ghlas* (Leabhar Breac: Indreabhán).
- Ó Siadhail, P. (2008) *Gearrdhrámaí an chéid* (Cló Iar-Chonnachta: Conamara).
- Ó Súilleabháin, S. (1980) *Caitheamh Aimsire ar Thórraimh* (An Clóchomhar: BÁC).
- Ó Tuama S. (1985) 'Slabhraí Óir' *Innti* 9. 28-51.
- Ó Tuama, S. (1961, 2002) *Caoineadh Airt Uí Laoghair* (An Clóchomhar: Baile Átha Cliath).
- O'Rahilly, T.F. (1950) 'Lost Legends of Mis and Dubh Rois', *Celtica* (1:1): 382-385.
- Pankey, E. (2012) 'The Tradition of Separate Burials in Ireland: Cillíní and Place,' *Spectrum* (2): 3-14.
- Partridge, A. (1983) *Caoineadh na dTrí Mhuire: Téama na Páise i bhFilíocht Bhéil na Gaeilge* (An Clóchomhar: BÁC).

- Paulin, T. (1985) *The Riot Act* (Faber & Faber: Londain).
- Plath, S. (1960, 1989) *Collected Poems* (Faber and Faber, Londain).
- Prút, L. (1989) 'Uiscí Beatha' *Comhar* (48:5):32-33.
- Ramazani, J. (1994) *Poetry of Mourning; the modern elegy from Hardy to Heaney* (Chicago University Press: Chicago).
- Randolph J. A. (2009) 'The Body Politic: A Conversation with Paula Meehan', *An Sionnach*: (5:1 & 2): 239-271.
- Richards, E. (2012) 'Voice'. R. Greene (eag.), *The Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics* (4ú eagrán) (Princeton agus Oxford: Princeton University Press).
- Riggs, P. (1988) 'Baisteadh Gintlí' *Innti* 11: 84-86.
- Rosenbaum (2012) 'Confessional Poetry'. R. Greene (eag.), *The Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics* (4ú eagrán) (Princeton University Press: Princeton agus Oxford).
- Rosenstock, G. (1985) 'Comhar-Rá... le Biddy Jenkinson'. *Comhar* 44 (5): 33-34.
- Rothschild, B. (2000) *The Body Remembers: The Psychophysiology of Trauma and Trauma Treatment* (Norton: Londain).
- Russo, M. (1997) 'Female Grotesque: Carnival and Theory' in Conboy, K, Medina, N. & Stanbury, S. (eag.) *Writing on the Body: Female Embodiment and Feminist Theory* (Columbia University Press: Nua Eabhrac): 318-336.
- Saladin, L. (2015) 'Turas i dTreo an Fhéinfhlaithis: Léamh ar *Mis* le Biddy Jenkinson' (COBÁC: tráchtas neamhfhoilsithe do chéim mháistreachta, ceadaíodh le caoinhead an údair).
- Schwartz, H. (2004) *Tree of Souls: The Mythology of Judaism* (OUP: Nua Eabhrac).
- Sewell, F. (2003) 'Between Two Languages: Poetry in Irish, English and Irish English'. Campbell M. (eag.) *The Cambridge Companion to Contemporary Irish Poetry* (Cambridge University Press: Cambridge): 149-168.
- Sewell, F. (2011) *Modern Irish Poetry: A New Alhambra* (Oxford University Press: Oxford).
- Sjoestedt, M. (1949) *Celtic Gods and Heroes* (Dover: Nua Eabhrac 1949, 2000).
- Smith, S. (1975) *The Collected Poems of Stevie Smith* (Londain: Penguin).
- Sontag, S. (2001) *Against Interpretation* (Vintage: Londain).
- Spargo, R. C. (2004) *The Ethics of Mourning: Grief and Responsibility in Elegiac Literature* (Johns Hopkins University Press: Baltimore & Londain)
- Strachey, J. (eag.), Freud, S. (1957) 'Mourning and melancholia.' *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* 14 (Hogarth Press: Londain): 243-257.
- Steiner G.(1967) *Language and Silence: Essays 1958-1966* (Faber and Faber: Londain).
- Steiner, G. (1971) *In Bluebeard's Castle: Some Notes Towards the Re-definition of Culture* (Faber and Faber: Londain).

- Steiner, G. (1984) *Antigones* (OUP: Oxford).
- Stephenson Bond, D. (1993) *Living Myth: Personal Meaning as a Way of Life* (Shambhala: Bostún & Londain).
- Titley, A. (1996) *Chun Doirne: Rogha Aistí* (Lagan Press: Béal Feirste).
- Titley, A. (1998) 'First Flush'. *Books Ireland* (Feabhra): 33.
- Titley, A. (2001) 'Austin Clarke and the Gaelic Tradition'. *Journal of Irish Studies* (16): 16-25.
- Titley, A. (2004) 'An Scéal agus an Fhilíocht' in B. Ó Conaire (eag.) *Aistí ag Iompar Scéil: in ómós do Shéamus P. Ó Mórdha* (An Clóchomhar: Baile Átha Cliath): 133-152.
- Titley, A. (2011) *Nailing Theses: Selected Essays* (Lagan Press: Béal Feirste).
- Trevarthen, G. (1997) *Spiritual Crisis in Early Irish Literature and Later Folk Life* (Tráchtas Máistreachta, Ollscoil Edinburgh, ceadaíodh ar líne).
- Trakakis, N. N. (2013) 'Deus Loci: The Place of God and the God of Place in Philosophy and Theology' *Sophia* 52: 315- 333.
- Walsh, P. (2012) *A Rebel Act: Michael Hartnett's Farewell to English* (Mercier Press: Corcaigh).
- Warner, M. (1990) *Alone of All Her Sex* (Picador: Londain).
- Warner, M. (1995) *Six Myths of Our Time* (Vintage Books: Nua Eabhrac NY).
- Watson, S. (2013) 'Aoir agus Eros: 'Doirnín na Rabhán is na Siollaí Grinn' in Ó Néill, M. agus Uí Chollatáin, R. (eag.) *An Greann sa Ghaeilge* (Coiscéim: Baile Átha Cliath): 53-73.
- Wheatley, D. (2004) 'Changing the Story: Eavan Boland and Literary History'. *Irish Review* (31) 103-120.
- Whelton, M. (2008) *Teagmháil agus Tnúthán: Staidéar ar an Apastróf i bhFilíocht na Nua-Ghaeilge* (An Sagart: An Daingean).
- Whitman, W. (1955) *Leaves of Grass* (New American Library: Nua-Eabhrac NY)
- Wilde, O. (2002) *De Profundis, The Ballad of Reading Gaol and Other Writings* (Wordsworth Classics: Londain 2002): 1-114.
- Williams, J.E. Caerwyn agus Ní Mhuiríosa, M. (1979, 2001) *Traidisiún Liteartha na nGael* (An Clóchomhar: BÁC).
- Williams, N. (1977) 'An Ghairsiúlacht i Litríocht na Gaeilge.' *Comhar* (36:4):13-16.
- Williams, N. (2013) 'Cineálacha Éagsúla Grinn sa Ghaeilge'. Ó Néill, M. agus Uí Chollatáin, R. (eag.) *An Greann sa Ghaeilge* (Coiscéim: Baile Átha Cliath): 1-21.
- Winterson, J. (1996) *Art Objects: Essays on Ecstasy and Effrontery* (Vintage Books: Londain).

Wyeth, A. (2013) *The Hidden World of Poetry: Unravelling Celtic Mythology in Contemporary Irish Poetry* (Salmon: An Clár).

Yalom, I.D. (2008) *Staring at the Sun* (Jossey-Bass: San Fransisco, CA).

Naisc / Foinsí Ilmheánacha a luadh

‘Seoithín’, Joe Heaney, <http://www.joeheaney.org/default.asp?contentID=1032> (fuarthas 19.05.2017)

Imbolc: <http://imbolc.ie/2014/11/biddy-jenkinson-ealaiontoir-den-scoth-dimbolc-2014/> (fuarthas 19.05.2017)

Smashwords: <https://www.smashwords.com/profile/view/biddyjenkinson> (fuarthas 19.05.2017)

Ann Lovett: The Story That Wouldn't Remain Local, RTÉ 1. (2004)

Merriman: <http://www.merriman.ie/ga/samhradh/2006s/#a:speakers> (fuarthas 19.05.2017)

Léite Pléite, RTÉ RnaG. (15 Samhain 2008)

‘The Ann Lovett Letters: sorrow, shame, anger and indignation’ (*Irish Times* 31.01.2014 <http://www.irishtimes.com/life-and-style/people/the-ann-lovett-letters-sorrow-shame-anger-andhttp://www.irishtimes.com/life-and-style/people/the-ann-lovett-letters-sorrow-shame-anger-and-indignation-1.1673920> 31.01.2014indignation-1.1673920) (fuarthas 19.05.2017)

DSM 5: <http://www.dsm5.org/Documents/PTSD%20Fact%20Sheet.pdf> (fuarthas 01.02.2016)

Ingle, R. (2014) ‘Róisín Ingle on... somebody, somewhere’ (*Irish Times* fuarthas 11.02.2014) (<http://www.irishtimes.com/life-and-style/people/r%C3%B3is%C3%ADn-ingle-on-somebodyhttp://www.irishtimes.com/life-and-style/people/r%C3%B3is%C3%ADn-ingle-on-somebody-somewhere-1.1673875>somewhere-1.1673875) (fuarthas 19.05.2017)

Agallamh le ClubLeabhar.com 02.12.2011
(<https://www.youtube.com/watch?v=iBaS7VmVP8c>) <http://imbolc.ie/2014/11/biddy-jenkinson-ealaiontoir-den-scoth-dimbolc-2014/> (fuarthas 19.05.2017)

‘Remembering Ann Lovett’ (Roinn an Bhéarla Ollscoil Mhá Nuad 2014) [Ceadaiódh ar youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=zsDkgA-FMcE>] (fuarthas 19.05.2017)